ACTA ARCHAEOLOGICA LUNDENSIA
SERIES IN 8°, No. 72

ACTA ARCHAEOLOGICA LUNDENSIA
SERIES IN 8°, No. 72

Bygd, by och bostad runt Uppåkra

Landskapet med sin centralplats

Redaktör
Mats Roslund

UPPÅKRASTUDIER 13

Tryckt med bidrag från Ebbe Kocks Stiftelse.

© Institutionen för Arkeologi och Antikens Historia

Grafisk form: Stilbildarna i Mölle/Frederic Täckström
Omslagsbild: ”Geographisk charta öfwer härtigdömmet Skåne”, ca 1700, alvin-record:99267
Tryck: Livonia Print Limited, Riga, Lettland 2021
Distribution: HT-skriftserier, ht.lu.se
ISBN 978-91-89213-81-4
ISBN 978-91-89213-82-1 (open access)
ISSN 0065-0994

Innehåll

Mats Roslund
Förord 7

Mats Anglert
Uppåkra, Lund och landskapet 15

Håkan Aspeborg
Boende nära centrum. Boende och liv i centralplatsens närhet 65

Mikael Larsson
Botanical aspects of the agricultural economy at Uppåkra and surrounding settlements 149

Tobias Bondesson & Lennart Bondeson
Säreget fibulafynd i Uppåkra 215

Karin Lundqvist
Pärlgravar från yngre romersk järnålder i Uppåkras omland 229

Förord

Mats Roslund

Det har gått åtta år sedan den senaste Uppåkrastudier gavs ut 2013. Nu har vi nått den trettonde volymen i serien. I mellantiden har mycket hänt. Samtliga delar av serien har digitaliserats och finns nu tillgängliga (www.uppakra.lu.se/uppakrastudier). På samma hemsida finns information om vad som är på gång vad gäller forskning om platsen.

Kvalitetssäkringen av samtliga undersökningar mellan 1934 och 2014 är genomförd. Projektet ”Nyckeln till Uppåkra-digitalisering av ett unikt digitalt kulturarv” är bekostat av Riksbankens Jubileumsfond och syftar till att kvalitetssäkra det rika dokumentationsmaterialet från platsen. Resultaten kommer att vara tillgängliga via en portal som samlar samtliga undersökningar med rapporter, fynddokumentation och bilder. Det stora detekteringsmaterialet från boplatsen är georefererat. Samtliga föremål från de många detekteringsomgångarna finns med i databasen, och cirka 9 000 objekt med betydelse för stilstudier och kronologi är utvalda för fotografering. Portalen utgör en ingång till det rika fyndmaterialet och möjliggör ny forskning, samt utgör ett brett studiematerial för järnålderns materiella kultur.

Gruppen för Uppåkraforskning kraftsamlar nu för att undersöka hallbyggnaden intill kulthuset i Uppåkra. ”Hallen på Höjden – dynastiers residens och domän” avser att undersöka den långa byggnad som Bror Magnus Vifot påträffade redan 1934 och vars övre delar har varit föremål för seminarieundersökningar. Med donatorsmedel hoppas vi kunna undersöka kulturlagren som omfattar hallen och området fram till kulthusets västra gavel under en fyraårsperiod.

Samtidigt har Institutionen för arkeologi och antikens historia metodiskt fortsatt sina seminarieundersökningar av mer perifera delar av boplatsen (fig. 1 och fig. 2). Sedan 2013 har området väster om Trelleborgsvägen och strax söder om Sexevägen varit i fokus för dokumentation och analys. År 2019 öppnades en ny undersökningsyta längre söderut på boplatsen, invid den

Figur 1 och figur 2. Uppåkra med utsträckningen på bosättningen samt aktuella undersökningsytor 2013-2021. Kartor av Andreas Svensson med grundkarta från Google Maps.

Schakt 1 2018
Schakt 2 2018
Schakt Hus7 2019
RAÄ Uppåkra 5.1 Avgränsning

N

0 25 50 100 150 200 Meters

tidigmoderna vallen som löper från Trelleborgsvägen mot sydväst. Inom båda dessa ytor har ny information tillkommit som både komplicerar och berikar synen på boplatsens inre karaktär.

Livsrum och aktivitetszoner i Uppåkra

År 2018 disputerade Manuel Gabler vid Wiens universitet med avhandlingen ”Landscape archaeological interpretation of combined prospection data from Uppåkra, Sweden” (Gabler 2018). Den baserar sig på georadar- och magnetometerdokumentation av bosättningen. Avhandlingen är i första hand metodisk, där korrelationen mellan mätdata och verkliga anläggningar utgör kärnan. Resultaten är generellt intressanta, eftersom stor samvariation råder mellan båda mätmetoderna och framtagna arkeologiska objekt. Så är fallet med det komplex av ugnar och hus som undersöks under åren 2013 till 2021 i boplatsens nordvästra del. Gablers tolkning av geofysiska data angav att en väst-östlig ”väg” fanns på platsen, med en större eldpåverkad anläggning söder om denna. Anläggningen visade sig vara en större lågtempererad ugn, där brödbakning och torkning av mältat korn för öltillverkning förekommit (Apel et al 2018). Redan 1997 dokumenterades två andra ugnar några tiotal meter från anläggningen (Helgesson 1998). Ugnens, eller ugnarnas, brukningstid anges till folkvandringstid och vendeltid. Ytterligare härdar har dokumenterats under komplexet. Inom ett par år kommer dateringarna av de äldsta aktiviteterna inom ytan att kunna presenteras. Fyndsammansättningen av enkel hushållskeramik, frånvaron av hantverksavfall, sländtrissor och rituella lämningar ger intrycket att man under järnåldern brukat området för köksgöromål.

Invid den tidigmoderna vallen väster om Trelleborgsvägen har en yta med stora benmängder, brynen, hushållskeramik, smycken och textilredskap undersökts sedan sommaren 2019. Valet av plats har sin bakgrund i anhopningen av dessa föremålskategorier, samt de mycket distinkta lämningar efter ett hus som framträder vid Gablers geofysiska mätningar. Mätningarna har visat sig vara korrekta, då två härdar, tröskelstenar och ett större utkastlager med metallhantverksavfall har framkommit. Samtliga arkeologiskt belagda konstruktioner sammanfaller väl med de mätningar Gabler utfört. Näbbfibulor, två pilkkrokar och stämpelornerad keramik antyder en datering till vendeltid, men C14-dateringar från anläggningarna måste bekräfta eller förkasta detta.

I betraktande av resultaten från de nya undersökningsytorna och kunskapen från tidigare grävningar börjar en ny bild framträda av Uppåkra. De

flesta gårdarna inom bosättningen har troligen haft en intern självständig ekonomi, om än kopplad till residensets behov. Utöver den funktionen kan det ha förekommit zoner med annan inriktning. Uppe på höjden ligger hallen och kulthuset som centralplatsens ideologiska och ekonomiska kärna. Söder därom ligger en zon av tydlig hantverksbebyggelse från romersk järnålder till vikingatid (Lenntorp 2013). Zonen sträcker sig söder om den markväg som ligger öster om Trelleborgsvägen, ca 300 meter söder om hallen. Sammansättningen av fynden har ingen motsvarighet i den bebyggelse som ligger längre mot väst och nordväst.

Sammantaget öppnar kontrasterna mellan anläggningar och fyndmaterial inom boplatsytan för tolkningar som anger både vardaglig hushållsverksamhet, men även specialisering. Vid ugnarna i nordväst finner vi inga tecken på hantverk. Keramiken verkar vara av förvarings- och kokkaraktär utan större mängd bordskärl. Huset i söder invid vallen har hyst ett vanligt hushåll inom sin måttliga bostadsyta på 18 m x 8 m. Bilden är långtifrån komplett, men de ytor som undersökts antyder att Uppåkra inte bara haft funktionellt slutna gårdar, utan också områden med specialfunktioner som matberedning för storhushåll och zoner för hantverksproduktion. Sammantaget ger dessa iakttagelser snarare en bild av ett residens som styrt bebyggelsen än en urban miljö med enskilda gårdar. Bilden kommer säkert att bli mer komplicerad med fler undersökta ytor, men hypotesen är värd att bevaka.

Centralplatsen i ett omlandsperspektiv

Uppåkra har länge framstått som en solitär i ett tomt landskap. Bakgrunden till denna uppfattning, snarare än realitet, kommer av det faktum att få arkeologiska undersökningar har gjorts i centralplatsens närhet. Inom en fem kilometers radie runt Uppåkra har emellertid flera undersökningar utförts under 2000-talet inom uppdragsarkeologin. Dessa har skapat en hälsosam kontrast till den fyndrika platsen på höjden.

Uppdragsarkeologins landvinningar i Uppåkras omland under de senaste tio åren betyder mycket för vår förståelse av platsens samhällelig roll. Undersökningar av olika bosättningar i Hjärup, Knästorp och Stanstorp i Staffanstorp har gett helt ny kunskap om bebyggelse och konsumtionsmönster (Aspeborg 2008; Schmidt Sabo 2011; Aspeborg et al. 2013; Stark 2018; Söderberg 2018; Aspeborg 2019; Bolander & Söderberg 2019). Flera av undersökningarna visar att centralplatsen inte varit ensam om att hysa rika gårdar och vapenföra släkter.

På flera av de omkringliggande bosättningarna förekommer stora hallar, rikt metallhantverk, gulddeponeringar och vapen. Likheterna med centralplatsens kultur och konsumtionsmönster är slående. Frågan bör ställas vad det är som ger Uppåkra en särställning? Det unika är kulthuset och residenset, vilket antyder en hierarki byggd på makten över världsbilden. Härskarna på höjden bör emellertid oroligt ha sett ut över slätten där lättrörliga och tillfälliga bundsförvanter blandades med mer stabila släktingar. Det är därför möjligt och naturligt att vända sig bort från Uppåkra för att förstå centralplatsens relation till bygden i ett instabilt socialt nätverk.

I den föreliggande Uppåkrastudier 13 samlas fem artiklar som alla har koppling till detta omland. De presenteras utifrån och in, från bygderna runt Lund och Uppåkra till en fibula som ger en kontaktyta i ett större Europa under folkvandringstiden.

Mats Anglert tar ett helhetsgrepp på landskapet som omgav Uppåkra och Lund. Båda platserna hade periodvis centrala uppgifter, men utifrån skilda bakgrunder. Han fråga sig om man ska se överflyttningen från Uppåkra till Lund som ett brott eller i ljuset av kontinuitet. Huvudsyftet med artikeln är att visa på en mängd platser i landskapet runt orterna som spelat en roll för deras centralitet. Anglert tar ett vidgat geografiskt grepp och visar hur kontexten och det historiska sammanhanget tvingar fram en dynamisk tolkning av förändringsprocessen. Främst är det Uppåkras slutfas som maktcentra och det tidiga Lund som ligger under lupp, men även områdena vid Löddeköpinge och Borgeby dras in i diskussionen.

Håkan Aspeborg tar utgångspunkt från det växande antal arkeologiska undersökningar som de senaste tio åren har utförts i närheten av Uppåkra. Genom dessa har vi fått mycket bättre kunskap om landskapet utifrån karaktären hos bosättningarna, deras ekonomiska bas och relation till centralplatsen. Aspeborg relaterar förändringar i bosättningarnas inre struktur till generella sådana i bygden. Han undersöker främst till vilken grad och hur det ömsesidiga beroendet mellan dem och centralplatsen sett ut och förändrats över tid. Produktionens inriktning mot självförsörjning eller som varande en resurs för härskarna på höjden diskuteras. Källmaterialet är främst de hus och gårdar som undersökts i trakten. Han pekar särskilt ut bebyggelseexpansionen under sen förromersk järnålder och äldre romersk järnålder som väsentlig för en första koncentration till Uppåkra.

Med sitt agrarekonomiska bidrag ger Mikael Larsson en tolkning av odlingen i Uppåkra och på bosättningarna i det omgivande landskapet. Centralplatsen

avvek inte från den sädesodling som man generellt utövade i området. Skillnaden var dock att man hade medvetet valt ut större sädeskorn för konsumtion och odling, sannolikt även införda från gårdarna i omgivningen. Han lyfter även fram kontrasterna som funnits, som bruket av nya grödor för trädgårdsodling som introducerade på centralplatsen utan att störa den väl prövade basfödan. Redan under romersk tid introduceras dill, morot, kålrot kål, vit och svart senap samt opievallmo. Odlarna i Uppåkra fungerade som innovatörer. Med grödorna visar Larsson på behovet av både stabila och dynamiska val i den agrara ekonomin.

Tobias Bondesson och Lennart Bondeson vidgar begreppet landskap genom studiet av ett intressant metallföremål som hittats i Uppåkra. En förgylld silverfibula med hybrid stil från både thüringiskt och frankiskt område hittades 2014 vid metalldetekteringen inför seminarieundersökningarna vid ugnarna i nordväst. I sin analys menar de att kombinationen kan ha uppstått i ett tidsavsnitt mellan thüringisk och frankisk överhöghet på kontinenten. Fibulan är en av flera från Uppåkra, tillverkade i dagens centrala tyska område, som drar in härskarna på höjden i 500-talets starkaste kretsar.

Slutligen ger Karin Lundqvist sin bild av glaspärlor och gravläggning i landskapet runt Uppåkra under yngre romersk järnålder. Två uppsättningar pärlor visar att både preferenser för färg och form, liksom kontaktytorna för import skiftade. Samtidigt med att pärlorna analyseras lyfter Lundqvist fram några av de få gravar som hittats i anslutning till uppåkraboplatsen.

Med Uppåkrastudier 13 sammanfogas centralplatsen med sitt landskap, både det nära och det som låg långt borta på kontinenten. Med denna vidgade utblick ökar förståelsen för centralplatsens unika position under tusen år.

Referenser

Aspeborg, Håkan. 2009. *I Uppåkras skugga. En järnåldersboplats i Hjärup. Arkeologisk utredning 2008*. Riksantikvarieämbetet UV Syd, Rapport 2009:4.

Aspeborg, Håkan, m.fl., 2013. *Stora Uppåkra 2:25 – Basdokumentation. Arkeologisk undersökning 2011*. Riksantikvarieämbetet UV Syd, Rapport 2013:61.

Aspeborg, Håkan. 2019. A Central Scandinavian hall at a magnate farm near Uppåkra. *Fornvännen* 2019: 3, s. 142–154.

Bolander, A & Söderberg, B (red.) 2019. *Hjärup 7:1 och 22:1. Järnåldersboplats och senneolitiskt gravfält- del 1. Arkeologiska undersökning 2017*. Arkeologerna, Statens Historiska Museum, Rapport 2019: 33.

Gabler, M. 2018. ”Landscape archaeological interpretation of combined prospection data from Uppåkra, Sweden”. Unpublished Ph d thesis. University of Vienna.

Larsson, M., Svensson, A. & Apel, J. 2018. Botanical evidence of malt for beer in Iron Age Uppåkra, Sweden. *Journal of Archaeological and Anthropological Science* 11, 5, s. 1961-1972.

Lenntorp, K.- M. 2013. Ur det förgångna, Uppåkra 2000. Larsson, L. & Hårdh, B. (red.*) Folk, fä och fynd.* Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8˚, No. 64. Uppåkrastudier 12. Lund, Institutionen för arkeologi och antikens historia, s. 177- 189.

Schmidt Sabo, K. 2011. *Hjärup 9:8. En vikingatida storgård samt äldre och yngre lämningar.* Riksantikvarieämbetet UV Syd, Rapport 20011: 113.

Stark, K. 2018. *Väg 108 mellan Staffanstorp–Lund. Germansk järnålder vid Dynnebäcken*. Arkeologisk förundersökning 2017. Arkeologerna, Statens historiska museum, Rapport 2018:42.

Stark, K. & Miaris Sundberg, I. 2017. Väg 108 mellan Staffanstorp – Lund södra. Metallfynd från yngre järnålder. Arkeologisk utredning, steg 2, 2016. Arkeologerna, Statens historiska museum, Rapport 2017:55.

Söderberg, B (red.). 2018. *Stanstorp 5: 1 och 6: 1. Boplats och offerplats från yngre järnålder, del 1*. Arkeologisk undersökning 2016. Arkeologerna, Statens historiska museum, Rapport 2018: 137.

Uppåkra, Lund och landskapet

Mats Anglert

Abstract

The question of continuity between Uppåkra and Lund have been discussed for a long time. Lund is supposed to have replaced Uppåkra in many ways, not at least as a central place in the region, located only five kilometers from each other. Whether it should be considered as a continuity or a break is unclear. In later research much focus has been directed to the two places, and not that much to the surrounding landscape(s). According to this, this paper will try to present a broader landscape perspective. The landscape around the two places will be studied to point out different contexts, located as well near as far away, that may be of importance for the understanding of Uppåkra and Lund. Landscape archaeology will be in focus, and a wide range of landscape orientated sources will be studied and used. The aim of this article is to present a background to the founding of Lund near Uppåkra, that was never abandoned. Even today Uppåkra is a small village not far from Lund.

Mats Anglert, National Historical Museum, The Archaeologists, Lund, Sweden. Mats.Anglert@arkeologerna.com

BÅDE UPPÅKRA OCH Lund kan uppfattas som dominanta och stabila platser karakteriserade, var för sig, men även tillsammans, av en lång kontinuitet som har sträckt sig över århundraden tillbaka till vår tideräknings början. Platserna anses i stort sett ha avlöst varandra i tid kring millennieskiftet och har haft en mycket nära rumslig lokalisering i landskapet. På båda platserna har religionens och kultens materialiseringar förknippats med den långa varaktigheten, inte minst genom ceremonihuset respektive domkyrkan. Platserna förefaller även ha haft tillgång till samma vägförbindelser och kommunikativa nätverk. Ett stort fokus har emellertid legat på de båda platserna och deras centrala funktioner. Uppåkra anses ha utgjort både ett politiskt, ekonomiskt och reli-

giöst centrum utifrån ett framför allt regionalt perspektiv. Platsen har därför framför allt jämförts och relaterats till andra platser med liknande centrala funktioner i Skandinavien med utblickar i övriga delar av nordvästra Europa. På vilka grunder denna centralitet vilat är emellertid oklart då ingen tydlig formell maktstruktur har kunnat urskiljas. För Lunds del är det tidiga skedet oklart, men under den tidiga medeltiden skapas successivt olika maktstrukturer. Lund blir tidigt en kyrklig centralplats med biskopssäte och 1104 ärkesäte för den danska kyrkoprovinsen. Dessutom ingår platsen i det nätverk av kungalev som anses ha varit kopplat till en mobil dansk kungamakt under denna tid.

Under senare tid har ett stort antal arkeologiska undersökningar av varierande omfattning genomförts i området kring Uppåkra och Lund. De har framför allt berört bebyggelselämningar från järnåldern, men även från medeltid. Detta relativt omfattande arkeologiska källmaterial har bara i en begränsad utsträckning utnyttjas i tolkningen av Uppåkra. Detta gäller även förståelsen av det tidigaste Lund, där de arkeologiska undersökningarna i det omgivande landskapet bör ingå i en tolkningsbakgrund.

I ett landskapssammanhang är även bebyggelsenamnen viktiga. Namnen utgör ett viktigt källmaterial till förståelsen av hur platserna uppfattades, vilka strategier som kan ha legat bakom namngivningen och hur namnen skapade mening för människorna i omgivningen. Metoden kan beskrivas som en kognitiv toponymi där människorna kan antas ha skrivit in platsers betydelser i namn och hur detta har påverkat landskapet i ett längre tidsperspektiv (Brink 2008). Bebyggelsenamnen i omgivningarna runt Uppåkra och Lund sträcker långt tillbaka i järnåldern och många gånger föreligger det fortfarande ett ursprungligt rumsligt samband mellan bebyggelse och namn. Kring Uppåkra saknas emellertid ett namnskick som i allmänhet har förknippats med olika typer av centralplatser. Det gäller såväl sakrala som teofora namn, men även olika typer av samlingsplatser. I forskningen kring Uppåkra är det framför allt *torp*namnen, ett av de vanligaste bebyggelsenamnen, som använts vid formulerandet av en domän knuten till Uppåkra (Callmer 2001; Anglert 2003).

Landskapet kring de båda platserna kommer att studeras för att peka på olika sammanhang som kan ha varit av betydelse för Uppåkras och Lunds utveckling. Det har framställts som en outnyttjad resurs i forskningen kring Uppåkra i både tid och rum (jfr Lihammer 2007:143ff). För förståelsen av en plats som Uppåkra, men även Lund, måste sammanhangen med det omgivande landskapet ha varit viktiga. Mycket fokus har riktats mot själva platsen och inte så mycket på relationerna till dess omgivning, varför denna kunskap

också är begränsad. Förståelsen av en plats som Uppåkra kan inte bara sökas inifrån, utan måste skapas i relation till de kontexter som platsen varit en del utav. Det handlar alltså om kontexter som har relaterat till olika rumsliga, men även personella sammanhang.

I det följande kommer en problematisering av Uppåkras relation till sitt omgivande landskap, framför allt under den yngre järnåldern, att göras utifrån ett vidgat kronologiskt perspektiv in i medeltid. Har det närliggande Lund, endast fem kilometer bort, övertagit Uppåkras landskap eller skapat ett eget? Eller ska Lunds ursprung sökas i delar av ett större Uppåkra? Som en del av det omgivande landskapet kommer Lund att vara en utgångspunkt vid sidan om Uppåkra.

Förändring i Uppåkra och det tidiga Lund

Uppåkra var en av de mest betydelsefulla platserna i Skandinavien under järnåldern. Platsen är unik utifrån flera aspekter, inte minst den långa kontinuitet som den uppvisar. Kontinuiteten är anmärkningsvärd med tanke på den dynamik och de omfattande förändringar som karakteriserat järnåldern. Beror detta på att Uppåkra har förändrats i takt med det omgivande landskapet eller beror det helt enkelt på platsens mycket speciella karaktär, som har överskuggat landskapets förändringar. Eller handlar det om vilken betydelse som läggs i ordet kontinuitet? Med kontinuitet menas i allmänhet ett obrutet sammanhang i tid eller rum, men behöver inte innebära en oföränderlighet. Ytterst handlar det om synen på historieutvecklingen och vilka frågor som ställs till lämningarna. En övergripande historieutveckling måste ställas i relation till ett perspektiv där de enskilda handlingarna har spelat roll. Att även studera en handlingspraktik utifrån skillnader och likheter är nödvändig för att förstå platsers och landskaps temporalitet (se Foucault 1972).

De mest omfattande utgrävningarna i Uppåkra har fokuserat på kult- eller ceremonihuset och de närliggande ytorna med hallbyggnader och vapenoffer. Detta område har med största sannolikhet varit centralt för iscensättningen och manifestationen av kulten och de ceremonier som varit så viktiga för platsen, och som skapat och bidragit till den långa kontinuitet som karakteriserat platsen. Med en början under vendeltiden tycks dock en genomgripande förändring av kultområdet ägt rum som innebar att kulthuset förlorade sin betydelse under den tidiga vikingatiden. Samtidigt upphörde även offrandet av vapen (Larsson & Lenntorp 2004:7 fig. 4; Larsson & Söderberg 2013). Möjligen har

även den närliggande sekvensen av långhus upphört vid denna tid, men dateringen av de yngsta husen är problematisk på grund av sämre bevarings- och undersökningsgrad. Frågan är vilken betydelse som ska tillmätas förändringen och hur den påverkade Uppåkra? Det vikingatida Uppåkra bedöms ha haft samma utbredning som under tidigare skeden, då detektorfynden från denna period är spridda över hela området (Hårdh 2010:298). Bevarade vikingatida kulturlager förekommer emellertid i mycket liten grad, vilket anses vara en följd av ett intensivt jordbruk under senare tid. Kunskapen om det vikingatida Uppåkra representeras därmed framför allt av ett omfattande fyndmaterial framtagit med metalldetektor.

Det föreligger även flera tydliga indikationer i det omgivande landskapet att det vikingatida Uppåkra har skiljt sig avsevärt från den äldre centralplatsen under den romerska järnåldern. Den nära liggande bebyggelsen försvann i hög grad med en början under folkvandringstid (Aspeborg i denna volym). Under vendeltiden förändrades även andra centralplatser, vilken karakteriserades av en nedgång i mängden prestige- och importföremål. Detta framträder även i Uppåkra genom att en omfattande tillverkning av fibulor av nordisk karaktär istället kan beläggas, inte minst näbbfibulor. Samtidigt, dvs. omkring 700 e.Kr., etablerades ett flertal specialiserade handels- och hantverksplatser i Sydskandinavien (Helgesson 2002:172ff). Förutsättningarna för förändringarna förefaller även ha ett samband med skapandet av platser som Järrestad, Tissø och Lejre.

Det vikingatida Uppåkra framstår som en dåligt känd period i platsens historia. Orsaken till detta ligger till stor del i övergivandet och uppodlingen av stora delar av bebyggelseområdet under senare tid. Denna odling, inte minst under modern tid, har förstört och homogeniserat de övre kulturlagren och till stor del spolierat möjligheterna till stratigrafiska iakttagelser. Kunskapen om Uppåkra under vikingatid och en eventuell tidig medeltid får därmed utvinnas ur de omfattande detektorfynden. En betydande handelsaktivitet har kunnat beläggas under denna period, åtminstone fram till mitten av 1000-talet, utifrån ett stort antal vågar och framför allt vikter, men även mynt och bitsilver (Gustin 1999; Tegnér 1999; Hårdh 2010:298ff). Troligen har det även funnits verkstäder, vilket tycks ha saknats i det tidigaste Lund (Johansson Hervén 2008:264).

Förhållandet mellan det sena Uppåkra och det tidiga Lund framstår som mycket oklart. Mot bakgrund av ett otydligt, och ibland motsägelsefullt, källäge förefaller relationen mellan platserna ha varit komplex. När blev Uppåkra en ”vanlig by” och hur långt tillbaka kan det ha funnits aktiviteter i Lund innan den blev ”stad”? Varför framträder inte Uppåkra i den berättande litteraturen

från äldre medeltid? Avsaknaden av gravfält eller andra begravningsplatser i eller i närheten till Uppåkra är anmärkningsvärd. Kan den tidiga och stora kristna begravningsplatsen och annan religionsutövning i Lund ha haft en anknytning till Uppåkra? I det tidigaste Lund har bebyggelsen bestått av ett antal större gårdar vars relation till den tidiga kristna begravningsplatsen är oklar. Samtidigt saknas spår efter verkstäder i Lund, ett behov som möjligen Uppåkra har kunnat tillfredsställa. De olika tolkningarna av Knut den heliges gåvobrev 1085 till Lunds domkyrka ger inte heller någon klarhet i när och hur de donerade gårdarna i Uppåkra har hamnat i kunglig ägo (se Riddersporre 1996; Gåvobrevet 1085:16). Omnämnandet av gårdar i det södra (australi) och det andra (altero) Uppåkra aktualiserar även frågan kring hur Uppåkra har delats i Stora och Lilla Uppåkra. I slutet av 1000-talet tycks det södra, vilket rimligen skulle motsvara Lilla Uppåkra, ha varit mest betydande. Sannolikt har det varit en utdragen och inte helt genomskådlig process som lett fram till de båda byarna Stora och Lilla Uppåkra som de framträder i de äldsta kartorna (se Anglert & Huttu 1999).

Det tidiga Lund framstår inte heller med någon större tydlighet. Den stora kristna begravningsplatsen i Kattesundsområdet är den äldsta belagda aktiviteten i Lund (Johansson Hervén 2008). Den kristna begravningsplatsen och området där omkring har kommit att spela en stor roll i analysen av det tidigaste Lund, men flera oklarheter kvarstår att reda ut. Hypotetiskt menar Conny Johansson Hervén att den tidiga begravningsplatsen primärt inte varit ämnad för en befolkning i Lund, utan snarare använts av folket i omgivningarna till Uppåkra. I närheten till Domkyrkan har det även påträffats tidiga kristna gravar (Anglert 1995:66; Cinthio 2018:15ff). Den äldsta bebyggelsen i Lund, från omkring 1000 e.Kr., har etablerats i de centrala delarna av den blivande staden. Bebyggelsens organisation har haft stora likheter med den omgivande samtida bebyggelsen, dvs. den har bestått av stora gårdsenheter med långhus. Utifrån bebyggelsestrukturen förefaller det ha funnits ett äldre skede på platsen innan staden anläggs, varför stadens ursprung kan vara en kombination av *heterogenetisk* och *orthogenetisk* framväxt, dvs. att staden till viss del är organiskt framvuxen men inom vissa ramar (Larsson 2006:184ff). Fyndmaterialet visar inte heller på några större skillnader i jämförelse med den omgivande landsbygden. Under årtiondena närmast före 1050 e.Kr. förefaller en reglering av bebyggelsen ha skett samtidigt som gränsen för den medeltida staden har lagts fast. Under 1020–1030-talet kan det äldsta hantverket i staden beläggas genom förekomsten av flera verkstäder. Omkring 1050 framträder

ett kyrkolandskap utifrån flera belagda träkyrkor, vilket tyder på en manifest organisatorisk förändring med tydliga kristna förtecken. Samtidigt genomfördes en stiftsreform, vilken banade väg för skapandet av Lund som en kristen metropol. Detta ger en bild av den tidiga staden Lund som en kyrklig etablering. Denna utveckling framstår som skapad av *exogena* eller utifrån kommande krafter. Det tidiga Lund har förmodligen visat en tydlig öppenhet gentemot det omgivande landskapet då antalet kyrkor och kyrkogårdar framstår som allt för många.

För förståelsen av en plats som Uppåkra, men även Lund, är sammanhangen med det omgivande landskapet viktiga. Mycket fokus har riktats mot själva platsen och inte så mycket på relationen till dess omgivning, varför denna kunskap också är begränsad. Kontinuiteten har ofta betonats, även om förändringar har påtalats i flera sammanhang. I ett långt tidsperspektiv som sträcker sig över flera århundraden har naturligtvis många förändringar ägt rum. Diskontinuiteten framstår som ett slags grundläggande förståelse och förändringar måste ses som en naturlig del av samhällsutvecklingen (Anglert m.fl. 2006:15ff). Utifrån ett sådant perspektiv är kontinuiteten det avvikande och det som måste förklaras. Förståelsen av en plats som Uppåkra kan inte bara sökas inifrån, utan måste skapas i relation till de kontexter som platsen är en del utav. Det handlade alltså om kontexter som har relaterat till olika rumsliga, men även personella sammanhang.

Bebyggelsen kring Uppåkra

Utmärkande i diskussionen kring Uppåkras närområde har förekomsten av bebyggelser med *torp*namn varit. Området mellan Höje å och Sege å, där merparten av de kända historiska bebyggelserna har *torp*namn, har av Johan Callmer utpekats som en storgårdsdomän (Callmer 2001:113ff; fig. 1). Framväxten av domänen anser han har rötterna i den mellersta järnåldern varefter en successiv utveckling har ägt rum. En viktig utgångspunkt och tillika slutsats är, enligt Callmer, att det är högst osannolikt att en omstrukturering av området ägt rum efter vikingatiden och att det därmed tidigare funnits ett mer ”normalt” bebyggelsemönster.

De arkeologiska undersökningarna kring Uppåkra har emellertid visat att området kring Uppåkra under järnåldern varit i ständig omvandling (Aspeborg denna volym). Håkan Aspeborg visar genom en omlandsstudie att de omgivande bosättningarna har omlokaliserats flera gånger och varierat i

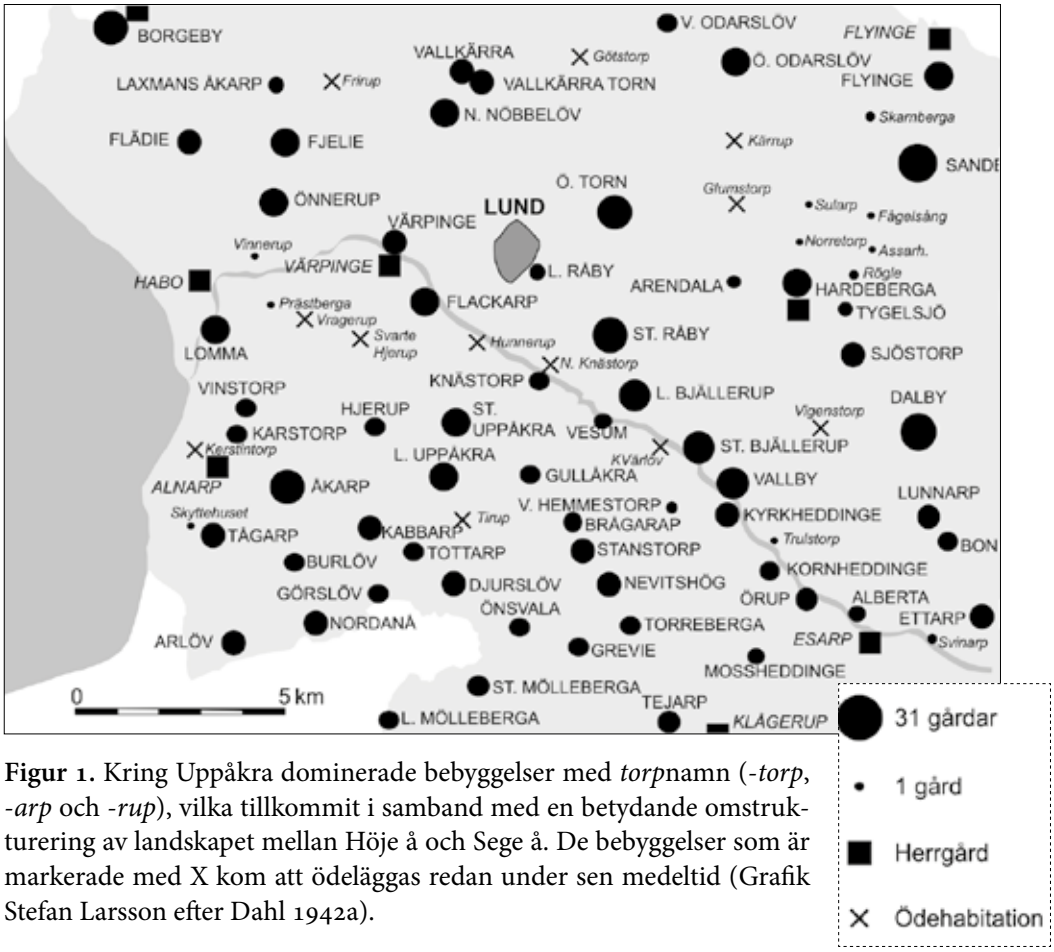

Figur 1. Kring Uppåkra dominerade bebyggelser med *torp*namn (*-torp*, *-arp* och *-rup*), vilka tillkommit i samband med en betydande omstrukturering av landskapet mellan Höje å och Sege å. De bebyggelser som är markerade med X kom att ödeläggas redan under sen medeltid (Grafik Stefan Larsson efter Dahl 1942a).

organisation, vilket kan liknas vid en kontinuerlig process. Mer omfattande förändringsperioder inträffade vid övergången till romersk järnålder, under slutet av romersk järnålder och in i folkvandringstid samt under vikingatid. Bebyggelseexpansionen under sen förromersk och tidig romersk järnålder anser han ha ett samband med skapandet av de centrala funktionerna i Uppåkra. Nedgången i bebyggelsen under slutet av den romerska tiden och folkvandringstiden tolkas som en effekt av bildandet av den ovan nämnda domänen. De stora bosättningarna avvecklas under folkvandringstiden och enstaka gårdar med stora hus etableras på avstånd från centralplatsen, exempelvis gården i Stanstorp (Söderberg et al. 2018:198ff). Under vendeltid och vikingatid har bebyggelsen minskat i närområdet. Under den senare vikingatiden har en sammanflyttning ägt rum, vilket har resulterat i det bylandskap som präglat

bebyggelsestrukturen i området under medeltiden. I området kring Uppåkra är Hjärup ett exempel på framväxten av en by med början i mitten av 900-talet genom etablerandet av en storgård (se även Schmidt Sabo m.fl. 2011). Aspeborg påtalar att kunskapsläget för den vikingatida bebyggelsen inom bytomterna i Uppåkras närhet är begränsad, vilket även innebär att hypotesen kring *torp*bebyggelsens eventuella tillkomst före senvikingatiden saknar empiriskt stöd (jfr Anglert 2003).

Uppåkras betydelse som den viktigaste centralplatsen i sydvästra Skåne, ibland för ännu större områden, har understrukits av en omfattande forskning kring platsen och har över tid förstärkts av den pågående ackumulativa kunskapsuppbyggnaden. Bilden av ett övergripande maktcentrum, både politiskt, ekonomiskt och ideologiskt, har fortlöpande förstärkts. Uppåkra har utifrån ett regionalt perspektiv betraktats som residenset för överheten utifrån en hierarkisk modell.

En viktig problematik i anslutning till Uppåkra är avsaknaden av gravfält och begravningsplatser i centralplatsens närhet. Under den yngre järnåldern har befolkningsmängden i Uppåkra uppskattats till flera hundra individer, kanske så många som tusen (Larsson & Söderberg 2012). För närvarande är endast ytterst få gravar kända. Ca 500 m öster om bebyggelseområdet har ett mindre antal gravar påträffats i ett bra topografiskt läge (Stjernquist 1996), men både schaktningar och metalldetektering har inte kunnat belägga fler gravar.

Det har förts en diskussion kring hur den sena fasen i centralplatsen Uppåkra har påverkats av en i allt högre grad tydligare förekommande kristendom i omvärlden (Helgesson 2001; Nilsson 2015a, 2015b). Förutom föremål med kristen symbolik är det ett antal kristna gravar med tidiga dateringar som pekar på ett kristet gravskick. Antalet undersökta gravar är emellertid få och att skilja ett gravskick under kristen påverkan från ett uttalat kristet gravskick kan vara svårt. Över huvud taget är frånvaron av gravar med tydlig koppling till Uppåkra anmärkningsvärd. I Uppåkras närhet kan gravfälten i Önsvala och Djurslöv nämnas med en lokalisering ca 5 km söder om (Svanberg 2003:289). I övrigt, vad gäller vikingatida begravningsplatser, rör det sig inte om några större gravfält utan endast enstaka gravar i Källby och Arlöv. Den äldsta kristna begravningsplatsen i Lund kan mycket väl ha varit äldre än staden och det har föreslagits att den inledningsvis kan ha fungerat som gravplats för Uppåkra (Johansson Hervén 2008).

Bebyggelsen kring Lund

Den äldsta bebyggelsen inom Lunds medeltida stadsområde bestående av ett antal större gårdar och minst en tidig kristen begravningsplats ska sannolikt tillskrivas landskapet som föregick staden Lund. I ett föränderligt landskap har platser tillkommit, omförhandlats eller övergivits, vilket uppenbarligen har karakteriserat det tidiga Lund. Anders Andrén beskriver den äldsta bebyggelsen i Lund som en förtätad landsbygd, vilket han bygger på få organisatoriska skillnader mellan stad och landsbygd utifrån europeiska jämförelser (Andrén 1985:36ff). De tidigmedeltida städerna uppvisade en karakteristisk ”flerkärnighet” som byggde på en mångfald av rättsliga och organisatoriska enheter.

De äldsta begravningsplaterna från senare delen av 900-talet har legat centralt i den blivande staden Lund intill ett vägkors mellan Kattesund och Domkyrkan. Hur de få undersökta gravarna på den tidiga gravplatsen vid Domkyrkan ska uppfattas är oklart, men ger en datering till före 980 e.Kr (Cinthio 2018). Gravplatsen vid Kattesund anses utifrån det stora antalet begravningar ha haft ett större upptagningsområde som sträckt sig långt utanför stadsområdet (Krieg 1987; Carelli 2001b; Johansson Hervén 2008). I detta tidiga skede av Lunds utveckling har sambanden med den omgivande bygden varit naturliga. Samtidigt har säkerligen omgivningen kring Uppåkra, karakteriserad av nya torpbyar och nya innehavare, spelat en roll (Anglert 2003:134ff). Personer allierade med ”kungamakten” har utifrån delegerade befogenheter troligen haft en förankring både i Lund och i en torpbebyggelse. Högst sannolikt har denna befolkning utnyttjat den äldsta begravningsplatsen vid Kattesund i Lund. Troligen är det även ur denna krets som initiativen till de första ”sockenkyrkorna” inom stadsområdet kommit. Betydelsen av att uppföra en kyrka i denna miljö framgår av runstenen från Lund som manifesterar Toke som ”kyrkbyggare” (DR 315). Att koppla samman denna runsten med runstenen i Hjärup (DR 266), vars inskription nämner en broder Toke som dog västerut, är förmodligen att gå för långt. Ett kontextuellt samband kan möjligen ha funnits vid denna tid mellan storgården i Hjärup (Schmidt Sabo m.fl. 2011), en tidig storgård med kyrka i Lund, en Englandsfarare, Knut den Stores Nordsjövälde och en engelsk koloni i Lund.

Lilla Råby har ett mycket speciellt läge i förhållande till Lund genom att vara lokaliserat precis utanför den äldsta stadsbegränsningen i söder (fig. 2). Byn har legat alldeles kloss intill Lunds medeltida vall och stadsdike. I början av 1500-talet omtalas att Lilla Råby tillhört S:t Hans (Johannes döparens) socken, med sockenkyrkan lokaliserad precis innanför stadsvallen (Blomqvist

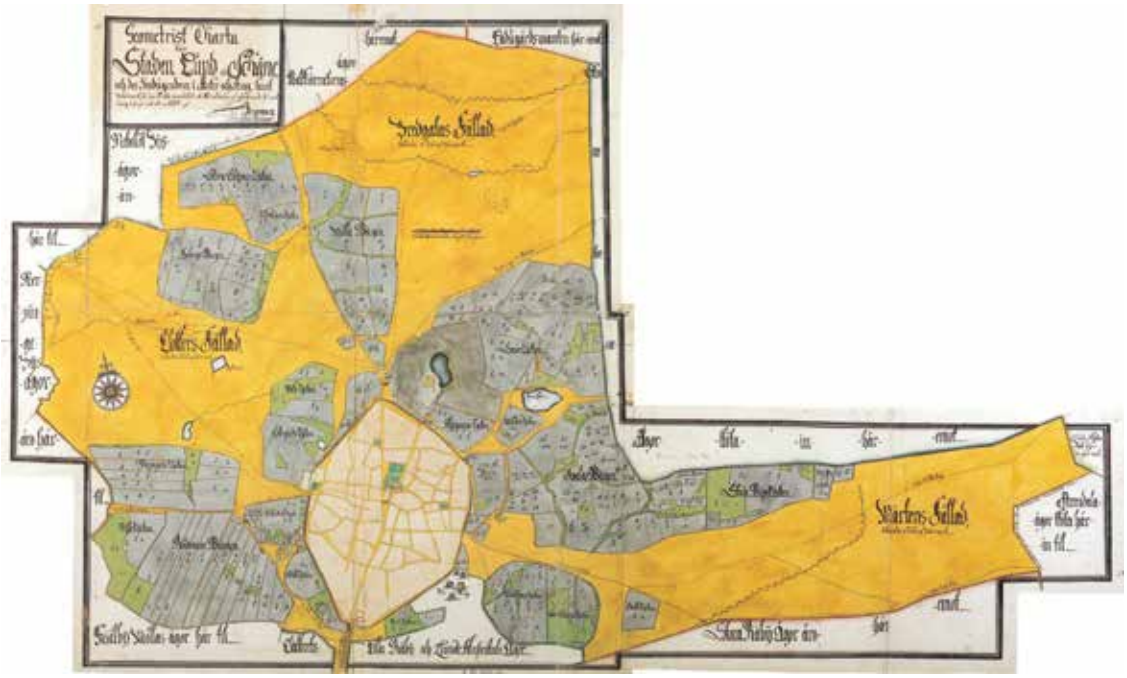

Figur 2. Den äldsta kartan över Lund är en geometrisk avmätning från 1704 (LSA L131-1:1). Lägg märke till lilla Råbys by precis utanför stadsvallen i sydost.

1951:218f; Andrén 1980:63; Andrén 1985:36ff, 208). Kyrkan omtalas första gången 1304 och i Råbygatan har ett hundratal gravar tillhörande kyrkogården påträffats. En indirekt datering av kyrka och kyrkogård ges sannolikt av den konstaterade vallen och graven som dateras till före 1134, vilken har tagit hänsyn till kyrkogården genom att göra en tydlig vinkling kring denna. Det föreligger inte några arkeologiska indikationer på att stadsområdet kring S:t Hans har varit bebyggt under den tidiga medeltiden (Andrén 1980: Karta 15). Detta skulle kunna tala för att Lilla Råby och S:t Hans har varit en egen enhet separerade från den tidigaste stadsbebyggelsen. Gårdarna i Lilla Råby har emellertid legat endast ca 500 m sydost om den tidiga kristna begravningsplatsen i stadens centrala del. Byn måste vara äldre än staden, då en senare lokalisering så nära staden inte kan anses möjlig. Skapandet av en stad har snarare inneburit en ödeläggelse av närliggande bebyggelse. Att byn Lilla Råby inte ödelades i samband med Lunds tillkomst talar för att det inte har förelegat någon storslagen plan för skapandet av staden. Ursprungligen har Lilla och Stora Råby utgjort en gemensam enhet, som troligtvis har delats på två byar

före stadens tillkomst. Lilla Råby omtalas redan i början av 1100-talet då ett halvt ”mansus” doneras till dekanen Conrad (NecrL:7). Stora Råby bildade tidigt en egen socken.

Förutom Lilla Råby har även andra platser i och kring Lund haft tidiga kopplingar till Johannes Döparen. Domkyrkans äldsta altare, huvudaltaret i kryptan, invigdes av Lunds förste ärkebiskop Ascer den 30 juni 1123, och altaret är helgat åt Johannes döparen samt alla profeter och patriarker. Brunnen i kryptkyrkan är ett källsprång som anses ha använts vid tidigkristna dop. I detta sammanhang är även S:t Hans källa norr om Lund av intresse, men även dess läge i anknytning till en äldre samlingsplats norr om staden (Svensson 2015:139).

Flera andra bebyggelser utanför staden har även haft kopplingar till Lund genom att ”sockenkyrkan” har legat inom stadens gränser. Förutom Lilla Råby som tillhört S:t Hans socken har Östra Torn tillhört S:ta Maria Magle, medan Västra Torn har tillhört Vallkärra socken och därmed fått benämningen Vallkärra Torn. Källby, söder om Lund, har tillhört Helgeands socken och Värpinge i väster har tillhört S:t Peters nunnekloster (Andrén 1985:36ff). Strax utanför stadens norra gräns har S:t Olof legat som var sockenkyrka för byn Götstorp utanför stadens jordar i nordost. 1442 bytte Allhelgonaklostret i Lund till sig ”…quadam curia desolata in oppido Gøtztorp in parochia beati Olauj prope Lundis quondum situato” (LÄU III:238). Dateringsunderlaget för dessa mer perifert liggande kyrkor inom stadsområdet är tämligen dåligt, men de kan förmodas ha tillkommit under 1100-talets första hälft (Andrén 1998a). Utbyggnaden av kyrkonätet inom staden och kyrkornas patrocinier förefaller ha skett efter en plan vilken kan beskrivas som en symbolisk karta över världen.

I området norr och nordost om Lund ligger de båda byarna med namnen Västra (idag Vallkärra Torn) och Östra Torn, som ursprungligen utgjort en gemensam enhet. En äldre forskning har även pekat på en lokalisering av en tingsplats och en helig källa, Sankt Hans källa, till en större allmänning eller fäladsmark mellan de båda byarna. Allra senast har Ola Svensson hävdat att det föreligger starka indikationer på att Torna härads tingsplats har legat någonstans i området mellan staden och höjderna vid Sankt Hans backar, som därmed har varit en betydande samlingsplats. Han anser att en hagtornslund i området måste ha varit en mycket speciell naturlokal, då den blivit namngivare åt hela häradet, Torna härad, men även Lund (Svensson 2015:126ff). Namnen *Torn* och *Lund* bör därmed ha varit namn på platser med speciell betydelse redan under järnåldern. Under järnåldern och den tidiga medeltiden har maktens

olika uttryck kunnat vara åtskilda i landskapet, varför samlingsplatsen även kan ha varit relaterad till Uppåkra.

Den stora allmänningen Torn med samlingsplats norr om Lund har också varit en stor betesallmänning där Vallkärra by med betydelsen 'vallkarlarnas boplats' har varit hemvisten för de som skötte djuren och betesdriften (SOL:342). En betydande del av djuren kan förmodas ha försett Uppåkra med kött vid de stora festerna som ägt rum där (Magnell m.fl. 2013:119ff). Det omfattande djurbensmaterialet i Uppåkra återspeglar stora kollektiva fester, framför allt under folkvandringstid, och var en viktig del av ritualen. Under denna tid handlade det framför allt om nötkreatur, som förmodligen har drivits till Uppåkra på den gamla landsvägen (Kungsbetet) och slaktats på platsen. Artfördelningen under denna tid avvek från typiska järnåldersbosättningar och visade istället likheter med centralplatser samtida med Uppåkra, som Lundeborg vid Gudme och Sorte Muld.

Genom skapandet av Lund har landskapet genomgått en påtaglig förändring. Allmänningen norr om staden hamnade under Allhelgonaklostret och har förmodligen brukats som klostrets "Ladugårdsmark" (jfr Ladugårdsmarken). På en karta upprättad av N.H. Sjöborg 1814 har han markerat ruinerna av "Ladugården" och resterna av en fyrkantig stensättning i anslutning till två gravhögsliknande kullar kallade Tingshögarna, idag lokaliserade till närheten av Svenshögsgården (Fig. 3; André & Högstedt 1990:6; Svensson 2015:139f). På storskifteskartan från 1802 över bl.a. Ladugårdsmarken har en fyrlängad gård markerats som troligtvis anger mer exakt läget för den ruinerade gården som Sjöborg markerat (LMA 12-vak-5). Det finns även uppgifter från 1928 lämnade av en lantbrukare i Ladugårdsmarken att det på en "plan", som numera tillhör Svenshögs gård, tidigare har legat en stor gård till vilken hela Ladugårdsmarken hörde (Ingers 1971:48). Spåren efter gården var fortfarande tydliga vid denna tid och bestod av "tegelskärvor ävensom hela tegelstenar av medeltida ursprung, tegelpannor och stycken av tuktad kalksten och sandsten". Några kvaderstenar hade även tillvaratagits.

Allhelgonaklostrets övertagande av allmänningen eller Ladugårdsmarken tycks ha skett tidigt. Ladugårdsmarken låg dock utanför stadens jordar varför det bör ha skett tidigast i samband med stadsjordarnas tillkomst, men inte nödvändigtvis. Ladugårdsmarken kan ha ingått i den ursprungliga jorddonationen till klostret. Vad som funnits på själva klosterplatsen innan klostret byggdes är inte helt klart, men möjligen har det legat en större gård i området. Lundagårdsstenen (Lund-St. 1; DR 314) kan vara ett uttryck av en större gård i närheten då

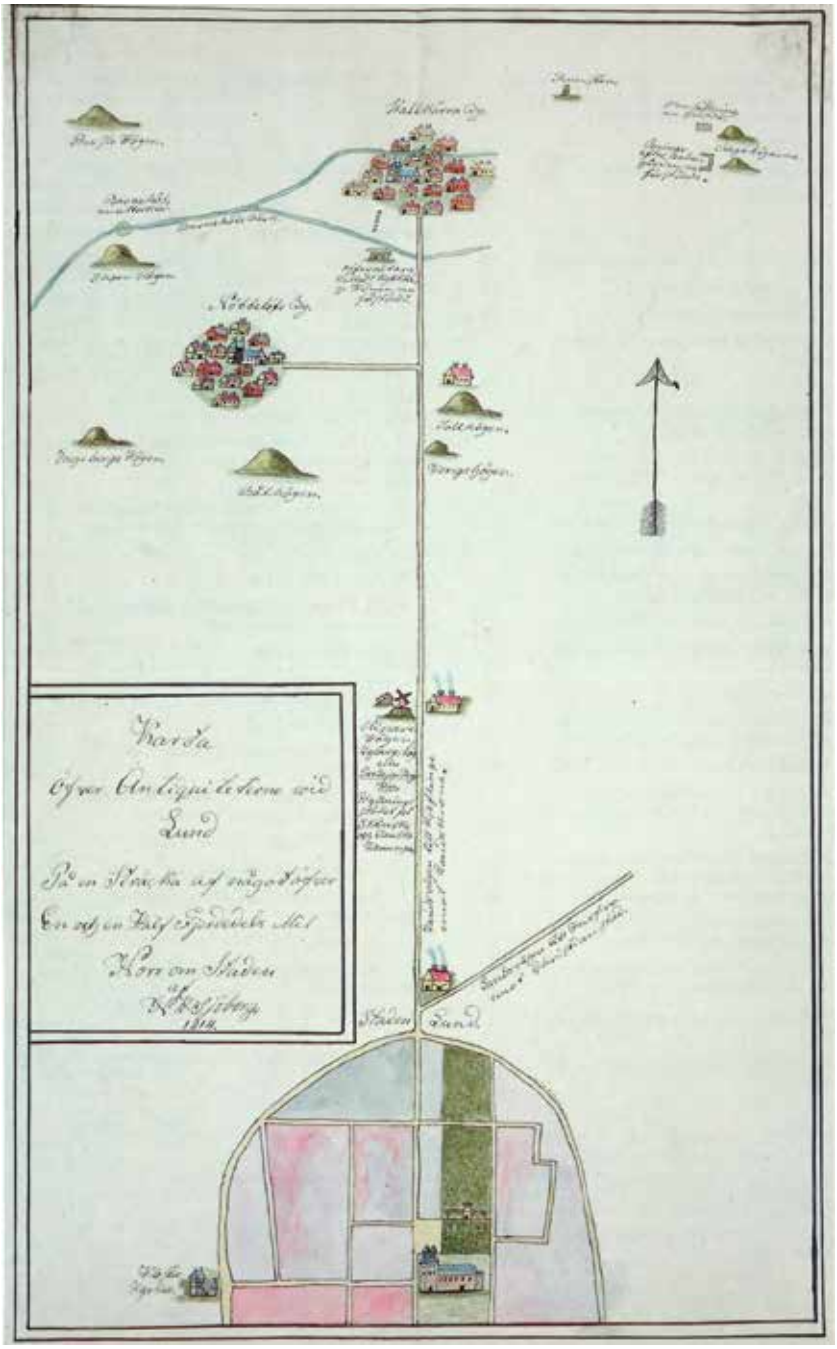

Fig. 3. ”Karta öfver Antiquiteterne wid Lund” skapad av N.H. Sjöborg 1814 visar det mytologiserade och historietyngda landskapet norr om Lund. André & Högstedt 1990:6.

runstenen fått en sekundär placering i klosterkyrkans murverk, där den hittades på 1600-talet (fig. 4). Runstenen är den största och en av de mest dekorerade och symbolladdade i Skåne (Danmark). Inskriften på runstenen omtalar att *Troels, son efter Esge Björns son, reste dessa stenar efter sina två bröder Olav och Ottar, välbördiga ”landmannr”* (Jacobsen & Moltke 1942:360ff). Den hänvisar till tre generationer, Björn som var far till Esge som var far till Troels, vilket är samma genealogi som förekommer på en runsten från Grensten i Jylland, fast då rest över en annan broder (DR 91). Det framgår inte om de har varit syskon eller ingått i ett brödraskap. Hur benämningen ”landmann” ska uppfattas är oklart och kan helt enkelt syfta på män med landegendomar. En möjlig motsvarighet är de norska ländermännen, vilka anses ha haft en hög position i samhället och tilldelats land av kungen och därmed ett delegerat maktinnehav (Hermanson 2000:78 not 89). Titeln finns belagd på 1100-talet och anses ha ersatt titeln *herse*. Troligtvis har de båda bröderna, eller rättare de tre bröderna då ytterligare en Troels har rest stenen, förfogat över en del jord i området. De tre ”bröderna” omnämnda på Lundagårdsstenen har i vilket fall tillhört den högsta eliten då två av dem har hedrats av den tredje med mycket påkostade runstenar (*dessa stenar*). Sannolikt har de spelat en roll som gynnare, eller grundare, till Allhelgonaklostret, vilket styrks av att runstenen varit inmurad i klosterkyrkan med en inskriftssida synlig i murverket på 1600-talet (Jacobsen & Moltke 1942:sp 361f). När runstenen murats in i klosterkyrkan går inte med säkerhet att säga, men det bör ha skett tidigt. Utifrån resonemanget ovan är det möjligt att formulera ett hypotetiskt samband mellan de omtalade bröderna på runstenen och en förmodad större gård samt Allhelgonakyrkan strax utanför Lund.

Lundagårdsstenen är inte bara den största utan även en av de mest dekorerade runstenarna med stora bildframställningar på de båda plana sidorna, medan inskrifterna har varit huggna på stenens smalare kantsidor (se fig. 4). En mask, i form av ett människoliknande ansikte, förekommer på båda bildsidorna av stenen. Masken förekommer på ett mindre antal runstenar i södra Sverige samt i Jylland, och de vanligaste tolkningarna är att den har en apotropeisk funktion eller att den föreställer asaguden Odin. På den ena sidan av stenen förekommer bara masken, medan masken på den andra sidan är omgiven av två motställda vargar. De båda vargarna är emellertid utrustade med vapen, sköld och svärd, varför de associerar till de krigarbrödraskap som gick under benämningen *Ulfheðnar* (Sundqvist & Hultgård 2004; Anglert manus).

Före Lunds tillkomst har en äldre väg i nordsydlig riktning passerat genom Uppåkra och sträckt sig vidare genom platsen för den senare staden för att

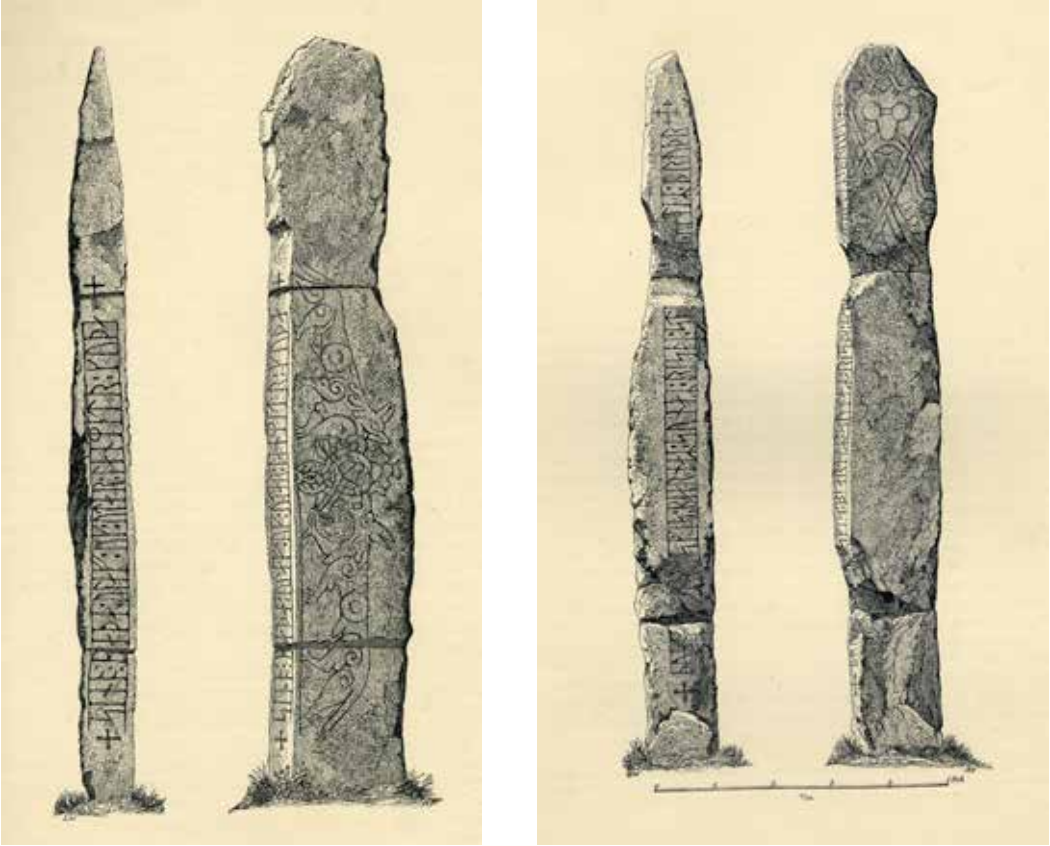

Fig. 4. Lundagårdstenen tecknad av Magnus Petersen 1876. Efter Wimmer 1904–05: 133.

fortsätta norrut till samlingsplatsen/tingsplatsen och den stora allmänningen. Vägen har skapat möjligheter för kontakter mellan Uppåkra och dessa norr om liggande platser. Längs vägen kan även boskap ha drivits från betesallmänningen ned till Uppåkra, där en betydande konsumtion av kött har skett vid de stora festerna.

När Domkyrkoområdet utvecklades i Lund stängdes den raka vägförbindelsen genom Lund av vid Stortorgets bredaste del i norr. Här har en öppen plats skapats som varit träbrolagd (Larsson 2006:237f). Troligen var detta en följd av att tingsplatsen norr om Lund flyttade hit, vilket ger en trolig förståelse av Saxo Grammaticus uppgift om att man ”gick ned framför Laurentius kyrka och höll ting” (Andrén 1980:56; Larsson 2006:238). Senast 1294 flyttade sedan landstinget ut utanför staden till Sliparebacken.

Lunds stadsjordar anses ha tillkommit etappvis före omkring 1100 och att ursprunget har varit allmänningsjordar som ”kungamakten” har kunnat ta i anspråk utifrån sitt regale (Andrén 1984:29; Larsson 2006:181ff). Slående är exempelvis det smala området öster om Lund och mellan de båda Råbyenheterna och Östra Torn på den geometriska avmätningen av Lund från 1704, som går under benämningen Mårtens fälad, vilket fortfarande är namnet på en del av området (Fig. 2; LMS L131-1:1). Troligtvis har denna jord inte tillhört någon av byarna utan legat tillgänglig för staden. Detta visar med tydlighet att det funnits tillgängliga marker som inte tillhört någon bebyggelse under 1000-talet. Söder om Lund har staden inte haft några stadsjordar utan här gränsade staden närmast direkt till Uppåkras marker. Av intresse i sammanhanget är den Dynnes vång, som legat mellan stadens gräns och Höje å, där namnet kan kopplas till en gård i Uppåkra och den bäck som avvattnar Gullåkra mosse (Riddersporre 1996:25f). Detta kan också ge en rimlig förklaring till namnet Råby (Stora och Lilla) där förleden betyder ’gränsmärke’ eller ’gränslinje’ mellan ägor (SAOB:rå; SOL:297). Men det har knappast rört sig om gränsen mellan Torna och Bara härader, då denna indelning får anses vara sen i sammanhanget (Svensson 2015:27ff).

Delade bebyggelser

Bebyggelser som gränsar till varandra har i flera fall fått samma namn och skiljdes endast åt med tillägg som Stora respektive Lilla, Östra respektive Västra m.fl. Sven Dahl har redovisat ett drygt 50-tal medeltida bebyggelseenheter av denna karaktär (Dahl 1942b). Han menar att detta mönster ”går tillbaka till en tid, då bylandskapet var avsevärt mindre utvecklat och ifrågavarande byar utgjorde en enhet, antingen en släktenhet eller en odlingsenhet, omgiven av icke odlad mark, och att de senare tillkomna byarna (i första hand de med torpnamn) fyllt ut luckorna i odlingen och verkat upplösande på de gamla, flera byar omfattande enheterna” (Dahl 1942b:8). Byarna kan ligga i olika socknar, trots att de gränsar till varandra, som Östra och Västra Torp. I vissa fall kan det vara mer komplicerat som i fallet Grevie i Oxie härad där Östra Grevie och Mellangrevie blev egna kyrkbyar, medan Västra Grevie kom att ligga i Södra Åkarps socken. I en krans kring Trelleborg har det med största sannolikhet funnits en större bebyggelseenhet Köpinge som varit ursprungsområdet för byarna Dalköpinge, Mellanköpinge, Kyrkoköpinge och den ödelagda byn Västra Köpinge (se fig. 8). Delningen av området tycks hänga sam-

man med det äldsta kyrkobyggandet och sockenbildningen. Västra Köpinge omtalas tidigast tillsammans med Kyrkoköpinge år 1303 (DS II:379; SDHK-nr 2008) och som öde 1476 (LÄU 4:267).

Uppåkra var också en bebyggelse som senast under 1000-talet delades i Stora och Lilla Uppåkra. Ett större sammanhängande och gemensamt kulturlager uppmärksammades redan vid en arkeologisk undersökning 1934 (Vifot 1936) och genom en fosfatinventering i Skåne från samma år (Arrhenius 1934). Detta visade på ett gemensamt ursprung till en bosättning som mer eller mindre ödelagts i samband med skapandet av byarna Stora och Lilla Uppåkra.

Inom ca 10 km från Uppåkra och Lund återfinns ett flertal bebyggelser som delats på liknande sätt som Uppåkra. Det gäller Stora och Lilla Bjällerup, Kyrk-, Moss- och Kornheddinge, Stora och Lilla Råby, Östra och Västra Torn samt Östra och Västra Odarslöv. Av dessa nämns Torn (utan bestämning) samt både Stora och Lilla Råby som *villa* under det tidiga 1100-talet (NecrL:7, 8; LDLV:137) och det är dessa som har gränsat till Lund. Avståndet mellan Östra och Västra Torn är tämligen långt, men deras tillhörande marker har förmodligen gränsat till varandra.

De delade bebyggelseenheterna i Uppåkras och Lunds närhet var vid mitten av 1600-talet ungefär lika stora i antalet gårdar. Bjällerup hade tillsammans 31 gårdar, Torn 27, Uppåkra 26, Råby 25, Heddinge 23 och Odarslöv 21 (Dahl 1942b:6f). Av dessa tilldrar sig Heddinge ett större intresse då de tre Heddingebyarna, Kyrkheddinge, Kornheddinge och Mossheddinge, som med det gemensamma inbyggarnamnet (suffixet *-inge*) tidigt har utgjort en sammanhållen enhet. Tillsammans med Vallby har de avsatt ett mycket stort område med förhöjda fosfatvärden (Callmer 2001:118). Enligt Decimantboken 1651 var den förmodat något yngre byn Vallby den största byn i socknen med 10 gårdar och 6 fästor (Decb:188f). Förleden Vall i namnet pekar på stora betesmarker då betydelsen är 'slät, gräsbevuxen mark' (jfr Vallkärra ovan). Anmärkningsvärt är även att de båda Bjällerup-byarna hade så många gårdar.

Makten och heligheten

Vid skapandet av Lund har kristenheten eller Kyrkan haft en mycket framträdande roll. Detta framgår med tydlighet av den stora begravningsplatsen eller kyrkogården i Kattesund, som var en av de tidigaste manifestationerna av platsens betydelse. Under stadens äldsta period fram till 1050/1100 utvecklades kyrkobyggandet på platsen ytterligare (Cinthio 1996). En annan viktig

plats i den tidiga kyrkliga utveckling i Lund var närområdet till domkyrkan där tidiga begravningar konstaterats. Allt detta ledde fram till att Lund blev ett biskopssäte under första halvan av 1000-talet, kanske redan i början av 1020-talet när Bernhard utsågs till biskop i Skåne (Carelli 2012:43ff).

Sammanfallet av tidiga viktiga städer och biskopssäten under benämningen *civitates* är utbrett i hela Danmark och anses visa på betydelsen av en nära samverkan mellan kungamakten och kyrkan (Breengaard 1982; Anglert 1995:51f). Genom den påtagliga fysiska närvaron fick kyrkan en mycket tydlig permanent framtoning på dessa platser. Kungamakten framstår med en mer otydlig förankring och förefaller mer har utgjort ett ramverk för makten i städerna. De äldsta stora gårdarna i Lund har uppenbarligen varit platsen för de nödvändiga kungliga verksamheterna för en ambulerande kungamakt, exempelvis den tidigt belagda myntningen på platsen (Cinthio 1990). Detta ska naturligtvis ses i ljuset av kungamakten som en symbolisk funktion med en kung som representant för ett elitkollektiv (Hermanson 2000). Lars Hermanson har visat att det inte förelåg någon inbyggd konflikt mellan kungamakten och aristokratin, och inte heller med Kyrkan, då eventuella konflikter snarare låg på det personligs planet.

Denna politiska, sociala och kulturella situation framträdde inte bara i Lund och Danmark, utan genomsyrade stora delar av det västeuropeiska samhället. Under senare år har kritik riktats mot att alltför starkt betona det europeiska feodala samhället. Fredric Cheyette betonar i stället den rituella edens roll som en grundpelare i den sociala organisationen. Han menar att den rituella vänskapen därmed kom att ha en viktig funktion i samhället där politiska, sociala, ekonomiska och religiösa fenomen samverkade. Cheyette talar om ”oath-taking society” (edstagande samhällen), som han menar existerade i en social organisation som saknade en tydlig statlig överbyggnad och en fast hierarkisk maktstruktur (Cheyette 2003; Hermanson 2009:114). Denna organisation saknade även en dömande absolut makt som kunde få igenom sina krav mot bakgrund av en rättsligt sanktionerad auktoritet. Istället för att tala om *ett* enhetligt samhälle rörde det sig om ett pluralistiskt samhälle, vilket bestod av flera temporära kollektiva sammanslutningar eller gemenskaper (communities) som hölls samman av personliga band och gemensamma ideal. I detta sammanhang var eden central.

Den beskrivna organisationen har i hög grad vilat på ”vänskap” och personliga band, vilket går att följa tillbaka till antiken (Hermanson 2009). Karakteristiskt för denna sociala organisation var olika typer av religiösa och vänskapliga sam-

manslutningar som till stor del byggde på horisontella band och formade olika typer av gruppkulturer. Sociala nätverk formerades utifrån släktstrategier och vänskapsband, vilka anses ha haft en avgörande betydelse i samspelet mellan kungamakten och aristokratin, såväl den andliga som den världsliga. Olika typer av hierarkiska inslag har dock förekommit, men de tycks ligga långt ifrån den feodala struktur som genomsyrat den tidigare historiska forskningen. De hierarkiska banden har förmodligen också varit starkast inom Kyrkan, som tidigast kunde uppvisa en tydlig organisation.

Den långa och varaktiga historien som Uppåkra representerade innebar i sig att platsen utmärkte sig i förhållande till andra platser. Det rika fyndmaterialet och lämningarna efter flera speciella verksamheter gör att platsen kan uppfattas som ett ”institutionellt projekt” (Lindell & Thomasson 2003:58ff; se även Pred 1986). Dessa större institutionella projekt anses ha utgjort fundamentet för samhällets maktrelationer. Återuppbyggnaderna av ceremonihuset i Uppåkra måste betraktas som återkommande objektifierade handlingar i en tydlig rituell kontext. Detta har säkerligen kommunicerats på flera olika sätt där festandet har varit ett uttryck. På samma sätt kan även de stratigrafiska sekvenserna och den ”tell-liknande” lagertillväxten i de centrala delarna av platsen förstås. Tore Artelius har pekat på tre övergripande nivåer i ritualen. Den första hade till avsikt att vidmakthålla en kontinuerlig och kollektiv social kommunikation kring samhällets strukturer, organisation och ideologi. Därefter nämner han behoven av att i ritualen visa på transition, transformation och regeneration. Till sist handlar det om att synliggöra och bekräfta en överordnad ordning utifrån vilken världen kunde struktureras (Artelius 2000:200).

Bebyggelsegemenskaper – ”communities”, villa och torp

I början av 1100-talet omtalas Stora Uppåkra med karakteriseringen *villa*, ”in uilla Vpacre maiore” (NecrL.:6). Betydelsen av benämningen *villa* vid den här tiden har diskuterats av flera forskare. Den klassiska (antika) betydelsen har varit ”lantgård, lantegendom”, den engelska översättningen är oftast ”manor” (Eriksson 1943; Genicot 1990). De anses ha drivits med hjälp av slavar och arrendatorer, och många gårdar har varit tämligen modesta i storlek. Det fanns även andra aktörer med egna gårdar. De fria böndernas gårdar låg mellan villorna, men kunde även ligga insprängda i dem. För Uppåkras del blir det därmed frestande att koppla samman benämningen *villa* med den omgi-

vande bebyggelsen med namn som slutar på *-torp*. Språkforskaren Manne Eriksson visade tidigt på ett samband mellan villa och torp (Eriksson 1943). Han menar att ursprunget till de nordiska ortnamnen på *-torp* måste sökas i det tyska området, där *dorf* först, liksom även i gotiskan, har haft betydelsen enstaka gård och motsvarat latinets *villa*. Eriksson visar att det latinska *villa* 'lantegendom' i allmänhet översattes med *dorf* respektive *Þorp*, både i högtyska, lågtyska, lågfranska, fornengelska och fornnordiska dialekter, och det är därför inte så konstigt att betydelseutvecklingen av de båda synonyma orden förändrades parallellt från enstaka gård till by och stad. På samma sätt har den senare nedsättande eller pejorativa betydelseförändringen av benämningen av invånarna i villor och torp följt varandra. Betydelseförskjutningen av *villanus* blev i frankiskan vilain 'paysan, routuier', som senare omvandlas till 'bondlurk, vanbörding', vilket anses ha sitt ursprung i feodalväsendets införande i det frankiska riket (Eriksson 1943:93). På liknande sätt sker en nedsättande betydelseförändring av torp och torpare.

Aktörerna i denna process eller utveckling från villa till by har till stor del kommit från samhällets elit. Skriftliga dokument talar om nobiles med tillhörande större familia under deras beskydd. Ursprung och status för denna aristokrati i den tidiga kontinentala medeltiden har varit ett omdebatterat problemfält. Var det en gammal aristokrati, vars privilegier och oberoende utgick från börd och blod, och som ägde en odal, en jordegendom med full äganderätt som gick i arv? Eller var det en officiell aristokrati, en tjänstearistokrati, sammansatt av ämbetsmän och allierade med överhögheten?

Skapandet av nya *villa* skedde framför allt på två sätt på kontinenten (Genicot 1990:22). Antingen har de större, mäktiga jordägarna kunnat lägga mindre enheter till sina ägor eller så har de lagt beslag på obrukad mark. Dessa båda förlopp är emellertid dåligt kända, inte minst det först nämnda. Det senare skapade ny åkermark som kunde fördelas till de ”egna”, men även till ”fria”, vilka därmed blev landbor. Egendomar omstrukturerades även genom delning i en domän (huvudgård) och arrendejord. Allt detta stärkte samhörigheten mellan dem som brukade jorden.

Det är viktigt att vara medveten om, som Chris Wickham påpekar, att bosättningsmönster i sig själv inte entydigt definierar eller avspeglar speciella ekonomiska förhållanden (Wickham 2005:492f). Han menar att ett bosättningsmönster som är uppbyggt kring en *villa*-egendom inte nödvändigtvis var ett uttryck för ett landskap under kontroll av en större egendom. *Villan* har dock varit den viktigaste referenspunkten i ett sådant landskap oavsett

om egendomen var samlad i ett block eller (oftast) bestod av spridda, mindre egendomar. Bebyggelsen var ofta en blandning av fria bönders bosättningar och en lantegendomsbaserad identitet, vilken knappast har stärkt formerandet av ett bondekollektiv, menar Wickham. Ett bosättningsmönster baserat på byar innebar en tydlig social förändring, när det väl etablerades, oavsett hur lång bebyggelsekontinuiteten än var.

Titeln *villicus* är en av de vanligaste förekommande i 1100-talets danska diplommaterial. Thomas Riis skriver att *villici* agerar brevvittnen i Danmark under 1100-talet, och att deras namn förekommer i dödsnotiser i *Lundanekrologerna* och gåvoböckerna (Riis 1970:2ff). Han anser att detta är ett tydligt uttryck för att dessa titelinnehavare tillskrevs hög status under denna period och att de tillhört en kunglig tjänstearistoktati. Riis menar dock att befattningen genomgick en påtaglig förändring under Valdemarstidens senare del då termen främst kom att beteckna godsförpaktare av lägre status. Lars Hermanson hävdar till skillnad från Riis att *villici* knappast har varit överhetens lokala representanter, utan ska snarare ses som att de *var* överheten, de ingick i ett större elitkollektiv (Hermanson 2000:78). Han menar att titlarna var statusbeteckningar och pekar på en intressant parallell med de norska ländermännens ställning under 1000- och 1100-talet. Benämningen förefaller främst kunna förknippas med en statusbeteckning som visade att personen tillhörde landets sociala och politiska elitskikt. I Norge fanns det uppskattningsvis 80–100 ländermän i början av 1100-talet.

Flera forskare likställer den latinska titeln *villici* med fornnordiskans brythi som antas ha varit av låg börd (Skrubbeltrang 1957:269f). Denna tolkning bygger på lagmaterial och källor av jordebokskaraktär från 1200- och 1300-talet (Hermanson 2000:72ff). Ordet *brythis* ursprung har betydelsen ”den som bryter och sönderdelar maten”. Hermansson pekar även på att Knut Lavards tillnamn anses av språkforskare just betyda detta, och lavard kan jämföras med fornengelskans *hlaford*, ett ord som senare utvecklas till ”lord” (=herre). Ordet *brythis* indikerar således hög status och då troligen herrestatus, som kan förknippas med det generösa fursteidealet. Detta ideal återkommer flera gånger i det äldre medeltida litterära materialet samt i runinskriptioner. Även Niels Lund menar att benämningen brythe har hög status och pekar på en eller eventuellt två runstenar som nämner personer med denna titel (Lund 1980:62). Han menar att personer som omtalas på runstenar har tillhört samhällets elit. Men han anser också att titelns status kan ha förändrats senare. Båda titlarna, *villici* och *bryt*e, tycks ha förändrats under 1200-talet genom att de tillskrivits

en pejorativ innebörd i likhet med vad som även drabbade benämningen *torp* och *torpare* vid denna tid (Anglert 2006a:89f).

I området kring Uppåkra och Lund omtalas flera bosättningar som *villa* under 1100-talet. För det första är det *uilla Vpacre maiore* (NecrL:6), men även *villa Raby maiore* och *villa Raby minore* (Necr L:8; LDLV:137), *uilla Torni* (NecrL:7) och *villa sereslef* (SD1:50; det finns två möjliga Särslöv, Bara hd och Harjagers hd). Dessutom omtalas *Aky, villicus de Væsum* (LDLV:6), *communia cum villico in Valdkaerle* (LDLV:318), *Boui uillicus de Giurths hoc* (NecrL:53) och *Bonde, villicus*, S Sandby (NecrL:10). Här framskymtar ett språkbruk med tydliga, äldre influenser från den kontinentala utvecklingen. Men frågan är om det även döljer sig en organisatorisk påverkan på landskapet och dess strukturella uppbyggnad av egendomar och bosättningar.

Villa som idé i sydvästra Skåne

Under 1100-talet omtalas ett stort antal bebyggelser i Danmark med karakteriseringen villa, exempelvis *in uilla Vpacre maiore*. Vid denna tid hade visserligen Uppåkra till stor del tappat sin betydelse, men har ändå kunnat behålla en viss del av sin status. Relationen till den framväxande staden Lund har varit viktig genom tidiga donationer av egendomen till stadens institutioner. Uppåkras äldre domän eller gods har förmodligen även knutits till Lund redan när den nya platsen togs i anspråk, och troligtvis har bebyggelseenheterna inom godset erhållit sina *torp*namn samtidigt med överföringen av godset. Andra exempel är *uilla oshægu* (Oxie)och *villa Skræplinge* (Ö. och V. Skrävlinge) utanför Malmö (NecrL s 49; SD 6:60f). Båda namntyperna med efterledet *-hög* och *-inge* tillhör järnåldern och Skrävlinge bör nog betraktas som ett trakt- eller områdesnamn. Arkeologiskt framstår platserna som betydande och med centrala funktioner (Anglert 2006b:40f). Kring dessa platser etableras torpbebyggelser, i flera fall med senare belagda huvudgårdar, som har tolkats vara en strategisk förändring i landskapet. Både Uppåkra och Skrävlinge/Oxie har legat på slätten i sydvästra Skåne som under järnåldern präglats av en hög bebyggelse- och befolkningstäthet samt ett omfattande jordbruk.

I Skåne handlar det främst om donationer av egendomar inom eller donationer till domkyrkan i Lund. I Prebendelistan i Necrologium Lundense nämns flera villor. En av dessa är *villa Sereslef* (SD 1:50; SDHK-nr 181). Efterleden i ortnamnet anses betyda att det handlat om ett efterlämnat gods och att den tillhör de äldsta bebyggelsenamnen, som sannolikt kan sträcka sig tillbaka till

400- och 500-talet (SOL:205). Den ursprungliga formen *lef* är forndansk och besläktad med verbet lämna. Förleden syftar förmodligen på mansnamnet **Særir* eller **Sæarr*, som i sin tur är bildat av *sio*, 'sjö, hav', och det urnordiska *-harjaR*, 'härförare, krigare' (Hald 1971:26f; Hallberg 2009:144; Karlsson 2005:28f). I Skåne finns två byar med namnet Särslöv, en i Södervidinge socken i Harjagers härad och en i Särslövs socken i Oxie härad. Det går inte att avgöra vilket Särslöv som brevet syftar på, men båda är av intresse i detta sammanhang. Arkeologiska undersökningar i Särslöv (Harjagers härad) har berört delar av en bebyggelse från folkvandringstid till vikingatid, men även en del statusfynd från tidig medeltid har framkommit (Anglert 2006a:86ff; Bolander 2016). I anslutning till Särslöv har sockencentrat Dagstorp etablerats under tidig medeltid. Respektive bebyggelse kan förmodas ha manifesterats av varsin runsten, som uttryckt två helt olika stenresarmönster. Den försvunna Särslövsstenen kan förmodas ha varit en familje- eller arvssten, medan Dagstorpsstenen relaterar till ett kompanjonskap. Denna torpbebyggelse har tämligen snart integrerat den äldre byn Särslövs inägor och blivit den dominerande bebyggelsen med en vångindelning som relaterat till Dagstorp (Karlsson 2005:32f; fig. 5). Särslövs by framträder i källorna även som en delad by mellan Dagstorp och Södervidinge socknar, där det senare bebyggelsenamnet har namnsamhörighet med Norrvidinge och därmed ett förmodat äldre gemensamt ursprung (Anglert 2006a:90ff).

En annan intressant socken vad gäller relationen mellan en äldre förmodad odaljord och en senare torpbebyggelse är Reslöv. Betydelsen av namnsefterleden *-löv* menar ortnamnsforskningen är 'arvegods' och dateringarna av dessa godsbildningar anses kunna gå tillbaka till folkvandringstiden (SOL:205). Förleden är ett mansnamn *Rether*. Reslövs by har varit delad mellan Norra Reslöv och Södra Reslöv på respektive sida om Saxån. Inom socknen finns det även tre intressanta torpbebyggelser som bör ha tillkommit senast under den tidiga medeltiden – Sibbarp, Högestorp och Åkarp (Persson 2004). Sibbarp gränsar direkt till de båda Reslövbyarna och bebyggelserna ligger mycket nära varandra (fig. 6). Sibbarp omtalas i mitten av 1300-talet då en riddare skriver sig till huvudgården (SDHK-nr 5864). Reslövs tidigmedeltida sockenkyrka har enligt prästrelationerna från 1690 legat på mark som tillhört Sibbarp (PR 1690:116ff). Enligt samma källa har det i Norra Reslövs östra vång *Kampavången* stått många "kampastenar". Resta stenar förefaller ha varit vanligt förekommande i markerna och i *Lundavongen* stod Högasten, hög som en människa. I *Söhlevongen* nämns en ring av 14 stenar vid ett inhägnat stycke som kallas

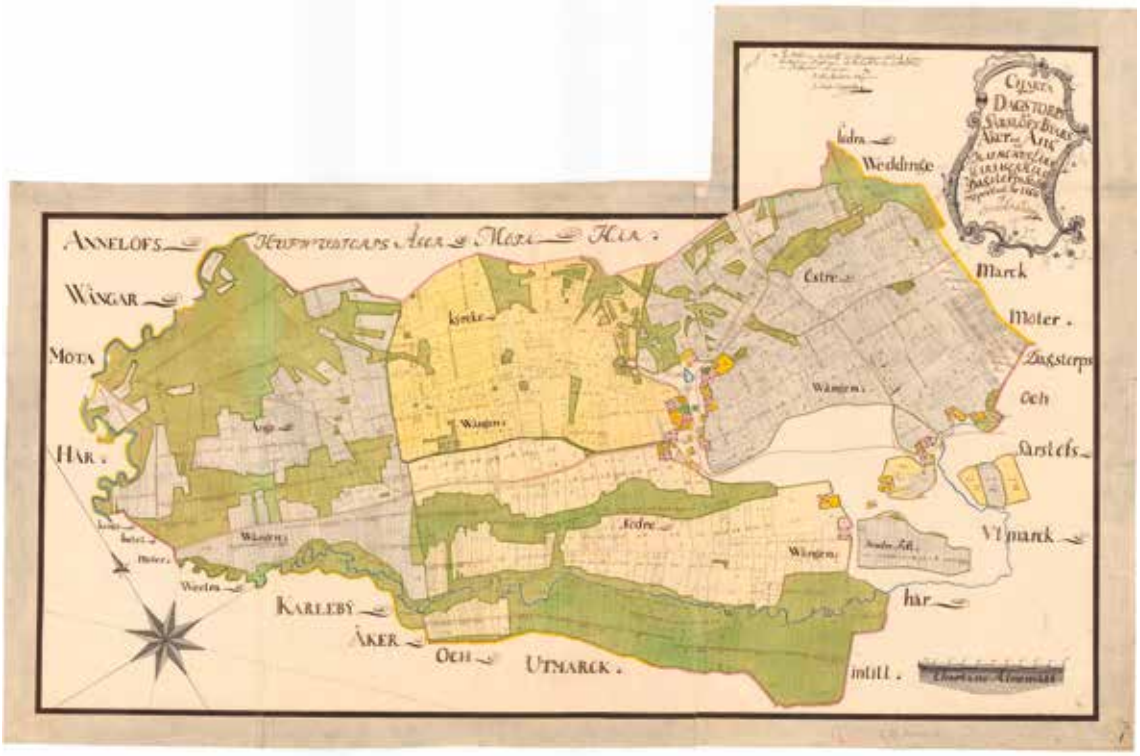

Figur 5. Storskifteskartan över Dagstorp och Särslöv från 1768 (LMs L39-2:1). Dagstorps by låg samlad på bygatan mellan de tre odlingsvångarna, medan Särslövs gårdar låg utspridda i anslutning till den gemensamma utmarken.

Lijksteenateppet. Prästen tolkar detta namn utifrån den mängd gravar som finns i den angränsande vången på Näs mark, och menar att stenarna representerar tingsplatsen från ”*gamla* dagar”. Domarna ansågs dock ha verkställts vid de tre stenarna som kallades *Steilestenar* på en backe nära gränsen till Östra Karaby.

Prästrelationerna från 1690 menar även att Sibbarps by har fått sitt namn efter en kämpe som hette Sibbe. Denne Sibbe anses ha anlagt torpet och blivit begravd i en backe mellan torpet och kyrkan, som hette Birckekull. Namnet associerar till förekomsten av ett *birk* dvs. en egen rättskrets som brutits ur häradet i samband med institutionaliseringen av riket, men som har sitt ursprung i äldre egendomar (Svensson 2015:34ff). Graven markerades av två stående stenar, varpå den ena ”äro åtskilliga linier ock streeker, somb*liga* på längs, somb*liga* på tvärt ock på skack gångandes kors om kors; men inga bookstäfver kan man draga däraf, icke heller känna något belätes form etc. uthan där något sådant

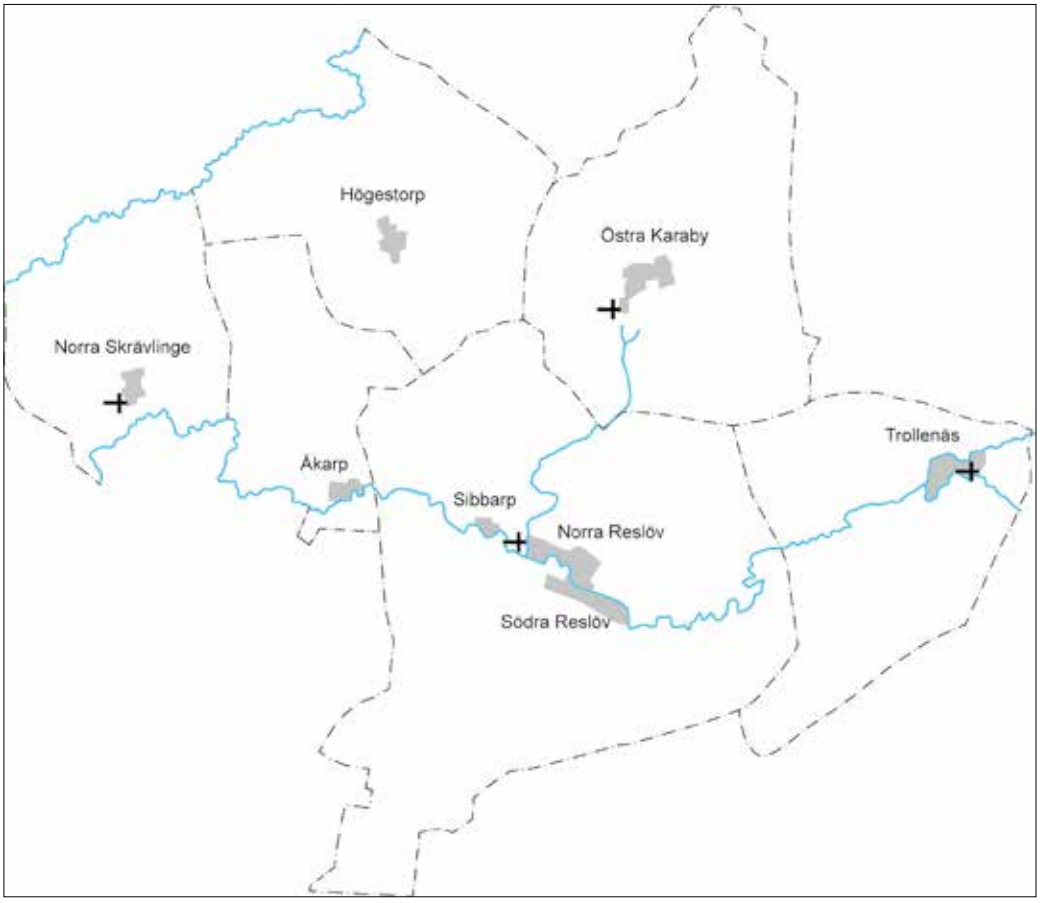

Figur 6. Reslövs socken bestod på 1700-talet av byarna Södra Reslöv, Norra Reslöv, Sibbarp, Åkarp och Högestorp. Efter Persson 2004.

tilförne har varit, har ålderen dhet förderfvat ock gjort oläseligit". I samma vång mot Östra Karabys mark har det stått tre stenar fem eller sex "trin" från *Steilestenar*, som ansågs vara knutna till gravar, och att en av stenarna har haft en behuggning av samma karaktär som på Sibbes sten (FMIS Reslöv 76:1). I närheten har även ett skattfynd gjorts 1842 bestående av åtta smyckesdelar och 546 mynt med en datering till tpq 996 (Fornsök Reslöv 24:1; Hårdh 1976:61).

Inom Reslövs socken har det enligt namnsforskningen funnits ett arvegods (odaljord) under den yngre järnåldern. Egendomens omfattning och betydelse antyds av mängden gravmonument som fortfarande fanns i slutet av 1600-talet. Omkring 1000 har makten manifesterats på ett påtagligt sätt genom depone-

ringen av en större skatt samt resandet av två eventuella runstenar, som inte har bevarats. Områdets betydelse in i medeltid avspeglas i den stora stenkyrkan och riddaren som skrev sig till huvudgården i Sibbarp. Ärkebiskopen har även haft en huvudgård i Åkarp, en skud- eller skottgård, som har varit centrum för en egendom i området (Ingesman 1990).

Likheterna mellan områdena Särslöv/Dagstorp och Reslövs/Sibbarp är påtagliga. Under yngre järnålder har det funnits större egendomar eller godsbildningar med utgångspunkt i efterledet *-löv* i Särslöv respektive Reslöv. Förleden i de båda namnen utgår sannolikt från personnamnen **Særir* och Rether (SOL:253, 308). I anslutning till de båda platserna finns det omfattande gravmiljöer från yngre järnålder. I början av 1000-talet förefaller runstenar ha ristats och rests på båda platser, mer tydligt i Särslöv/Dagstorp genom en bevarad sten och en känd inskription och mindre tydligt i Reslöv/Sibbarp där två möjliga runstenar omtalades på 1600-talet. I det senare nämnda området har även ett betydande skattfynd gjorts från slutet av 900-talet.

Kopplingen mellan de äldre arvegodsen och de yngre torpbebyggelserna är uppenbar i båda områdena. Detta förstärks än mer om de övriga bebyggelsenamnen i närområdena medräknas. I Dagstorps socken ligger Huvudstorp, som nämns i skrift 1256 och anges med en huvudgård på 1300-talet (DD 2 r 2:185; Rep. nr 3644; Anglert 2006a:89). I Reslövs socken fanns förutom Sibbarp torpbebyggelserna Hökestorp och Åkarp, båda säkert omnämnda på 1300-talet, och Åkarp möjligen redan på 1200-talet. Under senmedeltid omtalas Åkarp som skud- eller skottgård i ett domkyrkolän (Ingesman 1990).

Dessa förändringar av bebyggelsestrukturen i landskapet med uttalade tydliga strategier har säkerligen varit omfattande i södra Sverige, inte minst mot bakgrund av antalet torpbebyggelser som tillkommit under perioden. Många av gårdarna eller bebyggelserna med *torp*namn har tillkommit under 1000- och 1100-talet (Lerche Nielsen 2001, 2003; Anglert 2006a; Dam 2009). Genom att sätta in dessa bebyggelser med tidiga torpnamn i ett rumsligt och kronologiskt sammanhang framträder de som en aktiv agent i omvandlingen av landskapet.

Vikingatida ”utmarker”

Det sydskandinaviska landskapet under vikingatiden har i allmänhet betraktats som alltför tätt befolkat för att ett utmarksbruk ska ha kunnat tillämpas. Med utgångspunkt i de bevarade ortnamnen har Johan Callmer presenterat en bild av bebyggelsens utbredning under den senare järnåldern (Callmer 1991).

I stora drag sammanfaller bygderna med den senare tidens kända jordbruksslätter. För Skånes del framträder ett större sammanhängande område längs västkusten och sydkusten, men även ett större område på Kristianstadsslätten. I relation till en jordbruksekonomi är det naturligtvis nödvändigt att även se på jordbrukets utveckling och förändring i ett längre tidsperspektiv. Under det första årtusendet e.Kr. förefaller en allt tydligare intensifiering av jordbruket skett med ett större uttag i relation till odlade arealer (Riddersporre 1995:175ff). Efter ca 700 e.Kr. skedde en stagnation till följd av en avstannad befolkningsutveckling, som följdes av en kraftig ökning av odling genom ett intensivt utnyttjande av odlingsmarken under tidig medeltid. Denna utveckling ledde även till en tydlig förskjutning från djurhållning mot odling (Näsman 2009; Fabech & Ringtved 2009). Den senare järnåldern framstår som en tydlig förändringsperiod karakteriserad av en tydlig intensifiering av både odling och djurhållning, vilket innebar att de brukade arealerna, genom ett mer effektivt brukande, minskade. Detta innebar att endast en begränsad del av landskapet brukades under vikingatiden. Under tidig medeltid har sädesodlingen ökat kraftigt och fått sitt stora genombrott, inte minst i samband med vångabruket. Detta tycks ske samtidigt som byarna reglerades och fick sin medeltida organisationsform. Denna utveckling kan även ses utanför de centrala jordbruksbygderna, vilket visas av sammanställningen av samtliga dateringar av röjningsrösen på sydsvenska höglandet (Lagerås 2013). Under den mellersta järnåldern framträder en tydlig expansion som sannolikt är resultatet av en ökad extensiv odling, för att under vikingatiden falla tillbaka till en nivå nära den under äldre järnålder. Under äldre medeltid sker sedan nästa expansionsfas.

Förändringarna inom jordbruket under 1000- och 1100-talet sammanfaller i tid med etableringen av de många nya bosättningarna med *torp*namn. Dessa bebyggelser har ingått i en omfattande kolonisation av områden som under vikingatiden har legat tillgängliga för odling. En dansk statistisk studie omfattande fler än 1000 lokaler med vikingatida fynd visar med tydlighet att dessa ansluter till bebyggelser med äldre typer av namn som slutar på *-lev*, *-løse*, *-heim* och *-by*, men aldrig till bebyggelsenamn på *-torp* (Dam 2009; Sindbæk 2011). Enligt Peder Dam visar detta med tydlighet att de flesta torpen har skapats efter vikingatiden. Detta innebär med största sannolikhet även att betydande områden karakteriserade av en tidigmedeltida *torp*bebyggelse inte varit uppodlade under vikingatiden och därmed varit tillgängliga för andra verksamheter.

Förutsättningarna för denna jordbruks- och *torp*expansion har till stor del legat i ett tidigare tillfälligt utnyttjande av dessa områden i form av vad som kan liknas vid ett utmarksbruk. Det har handlat om en specialiserad säsongsmässig verksamhet i kombination med betesdrift. Denna typ av specialiserade platser med en datering till vikingatid (700–900/1000) har lyfts fram av Søren Sindbæk utifrån danska förhållanden. Han karakteriserar dem som ett slags fäbodar eller utbyggen som antas ha utlokaliserats till gränsområden för samtida huvudbosättningar (Sindbæk 2011; jfr Thomasson 2008:282ff). Dessa platser kan inte uppfattas som aristokratiska residens, utan ska snarare relateras till ett utmarksbruk som spelat en viktig roll för de vikingatida samhällsstrukturerna. I utmarkerna kring bosättningsområdena fanns en möjlighet att öka djurhållningen, som var en viktig prestigeladdad resurs. Betesmarkerna har i många fall legat på ett avstånd från bebyggelsen som omöjliggjorde en daglig drift fram och tillbaka av djuren. Utmärkande för platserna är förekomsten av grophus, som haft ett varierat bruk, exempelvis hantverk, förvaring eller som tillfälliga bostäder. Merparten av dessa platser har legat nära kusten, men Sindbæk visar genom exempel att de även har förekommit in i landet. Samtliga dessa specialiserade platser har haft en relation till en äldre bebyggelse, ofta med ett namn som slutar på *-lev* (*-löv*), och som låg på ett avstånd av några kilometer. Runt dessa specialiserade platser från vikingatid har torpbebyggelser lokaliserats under tidig medeltid, som utifrån sin existens framstår som en stark indikation på förekomsten av tidigare utmarker tillgängliga för ett expanderande jordbruk.

För att spegla relationen mellan bebyggelser med ett äldre namnskick och *torp*bebyggelser i Skåne följer nedan beskrivningen av några landskapsutsnitt utifrån denna problematik. Området innanför Lundåkrabukten mellan Landskrona och Barsebäck förefaller ha varit ett större våtmarksområde som legat inom den centrala järnåldersbygden längs Skånes västkust. Längs kusten har littorinavallen utgjort en vall mot Öresund. Innanför våtmarken har en krans av bebyggelser med *torp*namn grupperat sig runt denna (fig. 7). Något längre in i landet ligger ytterligare bebyggelser, men nu bestående av bosättningar med namn som slutar på *-löv*, *-by* och *-inge* (Annelöv, Kvärlöv, Karaby och Kävlinge). Dessa har med största sannolikhet utgjort en form av huvudbebyggelser inom de nätverk som egendomarna var uppbyggda av. Hur Löddeköpinge och Tofta, som ligger söder och norr om våtmarken, ska betraktas är oklart, men Löddeköpinge måste betraktas som en mångfacetterad plats med mycket specialiserad karaktär (Svanberg & Söderberg 2000).

Detta får väl även anses gälla Tofta, där Skånes enda skattfynd från 800-talet har gjorts. Det unika skattfyndet innehöll 30 karolingiska denarer präglade för Ludvig den Fromme 814–840 (Jonsson 2006; Anglert & Sabo 2013:30f). I grannbyarna Örja och Lilla Harrie har det dessutom funnits två runstenar vars inskriptioner också kan dateras till 800-talet (Jacobsen & Moltke 1942:sp 369f, 378 [DR 323, DR 333]). Till dessa mer specialiserade platser kan även ett par anonyma bosättningar från samma tid räknas. Söder om Lundåkrabukten har arkeologiska undersökningar 1976–78 avslöjat en boplats med ”svårgreppbar kronologisk skiktning” några hundra meter söder om Håkantorp (Söderberg 2000:67). En trolig tolkning är att undersökningen har berört två gårdslägen med långhus och grophus från perioden 800–950 e.Kr. Av stort intresse är även den boplats som delvis undersökts invid Marbäcken 3 km sydväst om Håkantorp och 2 km sydost om Hofterup. I det äldre kartmaterialet omtalas platsen som *Tofta backen* (LSA: L13-1:1, Geometrisk karta 1724). På platsen har en vikingatida gård, där ett betydande hantverk har bedrivits, undersökts (Stark & Larsson 2006). Både textil- och läderhantverk samt bakning kan ha förekommit. Det gick varken att avgöra om verksamheten har bedrivits kontinuerligt, eller vilken social position hantverkarna kan ha haft.

Strax söder om Lundåkrabukten har ytterligare två specialiserade platser från vikingatiden undersökts. Ungefär 3 km söder om Löddeköpinge har de arkeologiska platserna *Flädie 8* (Fornsök Flädie 8) och *Bjärredsboplatsen* (Fornsök Flädie 6 & 9) legat. I Flädie 8 undersöktes delar av fyra ”gårdstomter” med en respektive uppskattad bredd av ca 60 m i östvästlig riktning; tomternas djup kunde inte avgöras på grund av schaktets begränsade bredd (Becker 2006). De delar av tomterna som undersöktes tolkades som hantverksområden med ett stort antal grophus på respektive tomt. Hantverket tycks ha varierat mellan tomterna. Fyndmaterialet daterades grovt till perioden 700–900/1000 och bestod av arabiskt mynt, pärlor, spännen, verktyg, nyckel och Feldberg-keramik. Bjärredsboplatsen har daterats till samma period som Flädie 8. Boplatsen har bestått av ett tiotal gårdar med tofter tydligt avgränsade genom diken, rännor och flätverksgärden (Kriig & Pettersson 1997; Pettersson & Brorsson 2002; Becker 2006). Undersökarna framför tolkningen att bebyggelsen sannolikt har avsöndrats från en längre in i landet liggande större järnåldersbosättning (Kriig & Pettersson 1997:169). De menar också att den glest befolkade kustzonen har utgjort ett intressant resursområde för en specialiserad produktion. Dessa tankar ligger i linje med vad som diskuteras i denna text.

Omkring Trelleborg, vid den skånska sydkusten, finns ett område med

Figur 7. Området innanför Lundåkrabukten. De äldre bebyggelsenamnen är markerade med rött, där namnen som slutar på *-löv* representerar 'arvegods'. Med blått är namnlösa bebyggelser som kan hänföras till utmarksbruk under perioden 700–900/1000 e.Kr. Grönt visar på en torpbebyggelse som kan förknippas med ett expanderande jordbruk vid millenieskiftet. Kartan visar strandlinjen för ca 1000 år sedan. Underlag Sveriges geologiska undersökning.

intressanta arkeologiska platser och en liknande struktur av bebyggelsenamn (fig. 8). Staden Trelleborg är från 1200-talet, men redan från 700-talet och fram i 900-talet har det funnits en äldre grophusbebyggelse under stora delar av det medeltida stadsområdet omfattande en sträcka av ca 800 m (Jacobsson 2003). Bland fynden från boplatsen och grophusen framstår glas, pärlor, bärnsten och delar av smycken. Av speciellt intresse är den relativt stora mängden slavisk keramik av Feldberg- och Fresendorftyp. Platsen har därmed haft en speciell karaktär. Övergivandet av platsen skedde troligtvis samtidigt som den manifesta ringborgen byggs i den västra delen av strandbosättningen. Av specifikt intresse för förståelsen av platsen är de fyra bebyggelsenamnen med efterleden *-köpinge* som ligger något indraget från kusten men i närheten av bosättningen (se *Delade bebyggelser* ovan; jfr Löddeköpinge ovan). Hur den ursprungliga Köpingeegendomen har varit organiserad kan man än så länge bara spekulera kring, men den senare namndelningen pekar i flera fall på att den troligen kan karakteriseras som ett större sammanhängande område eller egendom. Bengt Söderberg menar att det äldsta skedet för dessa Köpingeegendomar ligger i 700-talet e.Kr. (Söderberg 2000). Tidsmässigt överensstämmer detta med den omfattande vikingatida grophusbebyggelsen på platsen för den senare staden Trelleborg och ett samband förefaller uppenbart. Arkeologiska undersökningar i anslutning till de omgivande köpingebyarna har även visat på bebyggelser från samma tid och här kan storgården i Västervång (Västra vång) särskilt nämnas (Carlie 2008). I kvarteret Verkstaden mellan strandaktiviteterna och storgårdsbebyggelsen har ett större gravfält, Vannhög, från vikingatid framkommit vid ett flertal mindre undersökningar och ett grustäcktsarbete mellan 1870-talet och nutid (Fornsök Trelleborg 2:1). Några av de begravda hade filade tänder, vilket är ett mode som har kunnat beläggas på ett antal gravfält i Sydskandinavien och England (Arcini 2005, Arcini & Jacobsson 2008). Av intresse i sammanhanget är också koncentrationen av torpbebyggelser nordväst om Trelleborg i stadens Västra Vång och närliggande Västra Tommarps socken. I Västra Vång har den högmedeltida borgen Svenstorp legat, där vallgraven fortfarande är synlig idag. Strax norr om Svenstorp i Västra Tommarps socken låg år 1701 den stora ”Hofgårds Wången” knuten till huvudgården i Tågarp (Västra Tommarps sn, Geometrisk avmätning 1701, L249-5:1).

Enligt bebyggelsenamnen har äldre *löv*bebyggelser legat ytterligare ett stycke in i landet i backlandskapet. Här har även ett troligt kungalev legat, som även kan ha fungerat som en tidig utmyntningsort från omkring 1000 (Andrén 1983; Anglert 1995). Väster om strandbosättningen har ett mindre kluster

Figur 8. Skånska rekognosceringskartan från 1812–20 över området kring Trelleborg. På kartan visas den äldre *lövbebyggelsen* (röd inramning), de specialiserade platserna och bebyggelsen från ca 700–1000 e.Kr. (blå inramning) och torpbebyggelsen (grön inramning).

av bebyggelser med *torp*namn tillkommit ungefär samtidigt med kungalevet. Liknande strandbosättningar karakteriserade av grophus har även påträffats vid gränsen mellan Lilla Isie och Östra Torps socknar samt i Kv Tankbåten i Ystad (Stjernquist 1988; Jeppsson 1995; Becker & Anglert 2006).

Den förändring och intensifiering inom jordbruket som ägde rum under senare delen av vendeltiden och vikingatiden skapade omfattande obrukade arealer mellan bosättningarna. Dessa utmarker, som inte utnyttjades längre betraktades troligtvis som allmänningar, och utgjorde därmed en möjlig resurs för de större gårdarna att expandera. Utmarkerna, som kunde vara omfattande, öppnade därmed för ett varierat utnyttjande av omgivningarna, exempelvis boskapsskötsel och hantverk, som utgjorde prestigefulla resurser.

I och med den omfattande befokningsökningen och torpexpansionen under 1000- och 1100-talet förändrades dock situationen radikalt, varvid den övergivna odlingsmarken åter blev en eftertraktad resurs.

Förändringarna av bebyggelseorganisationen under den yngre järnåldern skapade förutsättningar för ett varierat utnyttjande av landskapet. Det innebar tillgång till fler betesmarker, men även till resursområden förknippade med hantverk och handel vid kusterna. Flera bosättningar kan därmed ha haft tillgång till olika resurser som inte alltid har legat samlat i anslutning till bebyggelsen. När odlingen tar fart igen i samband med befolkningsökningen under tidig medeltid har dessa marker åter tagits i bruk för odling.

Uppåkra mellan åarna

Den omfattande torpbebyggelsen kring Uppåkra har tolkats av Johan Callmer som en domän knuten till centralplatsen under den yngre järnåldern (Callmer 2001). Han avslutade visserligen artikeln med att den tidiga dateringen av torpnamnen förmodligen skulle ifrågasättas, men menade att det förelåg stöd för en tidig datering utifrån ett internationellt perspektiv. Men som framgår ovan har den senare forskningen visat att de äldre *torp*bebyggelserna i södra Skandinavien huvudsakligen tillhör 1000- och 1100-talet eller senare. De kan även relateras till en intensifiering av jordbruket genom en betydande jordbrukskolonisation av tillgänglig mark, även innefattande betesmarker. Vad gäller torpen kring Uppåkra har jag i en tidigare artikel hävdat att de ska ses i samband med Lunds etablering och den genomgripande samhällsomvandlingen som skedde omkring millenieskiftet (Anglert 2003).

Detta innebär att den omfattande *torp*bebyggelsen kring Uppåkra sannolikt ska ses i samband med en odlingskolonisation av ett område, som under den föregående vikingatiden till stora delar inte har varit bebott eller odlats, utan haft en annan användning, exempelvis betesdrift. Denna tolkning styrks av att få bebyggelselämningar från vikingatid har påträffats i Uppåkras närhet (Aspeborg, denna volym). Uppåkra har legat på den bördiga sydvästmoränen varför en omfattande odling hade varit naturligt. Fram till och med folkvandringstid (omkring 550 e.Kr.) har de arkeologiska undersökningarna kunnat belägga en omfattande bebyggelse inom en radie av 5 km kring Uppåkra. Vid denna tid har en minskning och förändring av bebyggelsen skett. En omstrukturering av landskapet, som frigjorde arealer för annat nyttjande. Före denna förändring låg gårdarna tätt och nära intill centralplatsen, för att därefter ligga glesare och

Fig. 9. Landskapet omkring Uppåkra och Lund enligt Skånska rekognosceringskartan 1812–1820. Längst i söder i anslutning till Sege å har en bebyggelse (*lövnamn*) med gravfält (Önsvala) vuxit fram under folkvandringstid. Några specialiserade platser från perioden ca 700–900 e.Kr. har även legat nedströms ån.

längre ifrån. De arkeobotaniska analyser som gjorts, både inom centralplatsen och dess närområde, har endast kunna belägga sädeskorn som daterats till vikingatid i enstaka kontexter (Larsson 2015:appendix 2). De få beläggen på bebyggelse och odling i och omkring centralplatsen under vikingatid visar på en trolig och betydande förändring av markutnyttjandet. Tolkningen förutsätter emellertid att källmaterialet är representativt. Att området utnyttjats för betesdrift kan förmodligen styrkas genom den osteologiska analysen av djurbensmaterialet från centralplatsen. Analysen pekar exempelvis på stora kollektiva fester under folkvandringstid, men också storslagna gästabud i samband med att ceremonihuset överges (Magnell m.fl. 2013:122f). I båda fallen kan festandet sammankopplas med betydande förändringsperioder i det närliggande landskapet, framför allt under folkvandringstid.

Hjärups by, vilket är den enda bytomten med *torp*namn som undersökts i Uppåkras närhet, är ett tydligt exempel på en *torp*bebyggelse som sannolikt etablerades omkring 950 e.Kr. och tillhörde därmed denna *torp*kolonisationen (Schmidt Sabo m.fl. 2011, Schmidt Sabo 2016). Flera arkeologiska undersökningar har gjorts i Hjärups by som visar på en etablering under denna tid. Storgården i Hjärup, som även är manifesterad genom en runsten, var ett nytt inslag i landskapet med fokus på ett framtida sammanhang. Detta måste ses som det äldsta skedet i denna specifika *torp*bebyggelse, som snabbt utvecklade sig till en medeltida by. Enstaka äldre lämningar förekommer emellertid i närheten, men kan knappast knytas till kontexten storgården Hjärup. De vida dateringarna som ^{14}C-dateringar eller typologiska dateringar av husen ger är även problematiska ur ett kontinuitetsperspektiv. Samtidigt har utvecklingen inte varit linjär utan fortskridit i ett varierat tempo, där benägenheten till förändringar även kan ha varierat mellan närliggande bosättningar. Ett ”stratigrafiskt” förhållningssätt till landskapet är önskvärt, men utifrån sina egna premisser där handlingar och företeelser betraktas i sitt rätta sammanhang.

Strax söder om Uppåkras närområde karakteriserat av de många bosättningarna med *torp*namn ligger ett kluster av bebyggelser med namn som slutar på *-löv* i anslutning till Sege å (fig. 9). Det är byarna Arlöv, Burlöv, Görslöv, Djurslöv och Särslöv där efterleden i namnen betyder ’arvegods’ och hör till de äldsta bebyggelsenamnstyperna (SOL:205). Förleden i respektive namn betyder ’gröda’, ’mindre hus, förrådshus’, ’*Götar*’, ’hjortdjur’ och ’**Særir*’ (se ovan med betydelsen sjökrigare). Det senare är ett mansnamn, liksom Gøtar, vilket är vanligt förekommande i denna bebyggelsenamnstyp. I det här fallet är det fullt möjligt att de tillsammans har utgjort en större godsbildning med

tanke på att de ligger nära varandra och att flera av bebyggelserna saknar ett personnamn. Möjligen handlar det om ett sammanhållet arvegods som har haft någon form av funktionell indelning. Senare under medeltiden har Görslöv omfattat de båda byarna Sunnanå och Nordanå. Inom detta område har en större kajanläggning i Sege å vid Holmängen undersökts, vilken har tolkats som en betydande omlastningsplats alldeles i närheten av Görslövs bro och den viktiga ”bronsåldersvägen” mellan Lund/Uppåkra och Hököpinge/Trelleborg (Steineke m.fl. 2005; Jönsson & Persson 2008:122ff). Segeå antas ha varit segelbar upp till bron. Innanför kajanläggningen, som bestod av en 220 m lång omfattande stolpkonstruktion längs Sege å, har tre hus legat. Dateringen av husen och stolpkonstruktionen hamnade i perioden 700–900-talet. På andra sidan Sege å norr om Holmängen, har omfattande bebyggelselämningar från vendeltid och vikingatid undersökts, men även rektangulära grophus, som ansågs kunna dateras till sen vikingatid/tidig medeltid (Jönsson & Persson 2008:123). En knapp kilometer sydväst om Holmängen har delar av en omfattande järnåldersbosättning undersökts i närheten av gården Stora Bernstorp som flyttade ut från Sunnanå i samband med enskiftet. Här framkom ett stort antal långhus som har daterats typologiskt till två skilda perioder, förromersk järnålder och sen vendeltid/tidig vikingatid (700-/800-talet), medan åtta grophus antas tillhöra den senare perioden (Strandmark & Ifverson 2008). Flera långhus hade längd på 40–50 m, och i två av grophusen påträffades en pärlspridare från 700-talet respektive en bronsfibula från 600-talet. Möjligen ska denna, bara delvis undersökta, bosättning ses i relation till omlastningsplatsen på Holmängen. Både Holmängen och boplatsen vid Stora Bernstorp bör betraktas som specialiserade platser under perioden ca 700–900 e.Kr.

Öster om klustret med bebyggelsenamn som slutar på *-löv* och endast ca 5 km söder om Uppåkra ligger byn Önsvala. Byn omtalas första gången 1340 då riddaren Jakob Jönsson av Markie skänker en gård i Önsvala till kanikerna i Lund som ersättning för två årsbegängelser. Önsvala skrevs *Othensworæ* där förleden antas syfta på mansnamnet Ødhin och slutleden är *vara* ’grushöjd, grusig utmark, sandhed’ (Sahlgren 1950:168f; Hallberg 1991:243). Denna tolkning av förleden kan emellertid jämföras med tolkningen av by- och sockennamnet Odensåker i Västergötland, som 1292 skrevs *Othensaker* (SOL:243). I detta fall ansågs förleden syfta på guden Odin. Samma tolkning har gjorts av Onslunda, Ingelstads härad i Skåne som år 1401 skrevs *Othænslundæ*. Kopplingen till krigarguden Oden i Önsvala framstår som högst trolig mot

bakgrund av kontexten som framför allt består av ett större gravfält från perioden ca 400–1000 e.Kr. Gravfältet, som undersöktes 1968–70, har dessutom varit lokaliserat till en höjdrygg i närheten av byn och innefattat flera rika och speciellt utrustade gravar, framför allt kvinnogravar, varav en begravd i vagnskorg, men även av någon mansgrav (Larsson 2013). En kvinnograv utmärkte sig speciellt genom en smyckeuppsättning med paralleller i Mälardalen och södra Norge. I Önsvala har även en vapengrav framkommit 1856 vid grävande i en hög bestående av grus och sand (Bruzelius 1859:13ff; Strömberg 1961:107, Taf.41; Larsson 1982, 2013:148). I graven, som dateras till sen vendeltid eller tidig vikingatid, hittades ett svärd, två spjutspetsar, en yxa, en plogkniv och järnring. Marknamn i det äldre kartmaterialet tyder även på att det vid Önsvala bro, en knapp kilometer sydväst om byn, tidigare funnits en avrättningsplats, och eventuellt även en tingsplats (Svensson 2015:96f).

Andra kopplingar till en Odenkult är den redan nämnda Lundagårdsstenen med masker och Ulfhednar. Anders Andrén hänvisar även till Saxo Grammaticus' skildring från omkring 1200 av Ragnar Lodbroks historia (Andrén 1998b). Ragnar Lodbrok beskrivs under 800-talet ha skickat stora flottstyrkor till Skåne, varvid ett stort slag i Skåne ska ha ägt rum ”på slätten som heter *Ullåker*”. Under slaget skadades Ragnar Lodbroks son Sigurd, som efter segern fördes till ”en *stad* (oppidum) som fanns i närheten”. Med hjälp av Oden kurerades han och kunde senare efterträda sin far som danernas kung. Slätterna kring Uppåkra och Lund är många och vilken som kallades Ullåker går knappast att säga. Möjligen kan det röra sig om betesmarkerna norr om Lund.

Ett försök till sammanfattning av Uppåkra och området mellan Höje å och Sege å under den yngre järnåldern kan ta utgångspunkt i de tre beskrivna landskapselementen: *torp*bebyggelserna, *löv*bebyggelserna och gravfältet. Under den romerska järnåldern, som inte har behandlats i denna artikel, förefaller närområdet till Uppåkra ha haft en omfattande jordbruksbebyggelse som kulminerat under den följande folkvandringstiden (Aspeborg, denna volym). Vid denna tid bör *löv*bebyggelsen vid Sege å ha etablerats då det intilliggande gravfältet spänner över tiden från 400-talet till och med 900-talet. Mycket tyder på att personerna i Särslöv och i Önsvala har velat upprätthålla en identitet och en livsstil som förknippas med en ”krigarideologi” genom att vilja framstå som Odins krigare. Relationen mellan folket i Särslöv och Uppåkra måste ha varit betydelsefull inte minst genom de stora festerna som även har varit ett sätt att upprätthålla krigaridentiteten. Närområdet kring Uppåkra har sannolikt använts för bete och en köttproduktion. Möjligen kan

efterleden -åkra i namnet Uppåkra etymologiskt gå tillbaka på betydelsen 'driva' och därmed 'ställe dit boskapen drives, betesmark' (SOL:377). Denna gamla härledning av ordet har emellertid ansetts problematisk, men skulle förklara namnet Uppåkra utifrån ett perspektiv från det låglänta Särslöv/Önsvalaområde, då Uppåkra är beläget på en höjd längre upp från kusten. Som betesmark har området legat tillgängligt för en jordbruksexpansion under sen vikingatid och tidig medeltid och därmed även en etablering av en omfattande *torp*bebyggelse.

Variation i bebyggelse, kronologi och sammanhang

Uppåkra och Lund låg under medeltiden i varsitt med varandra angränsande härad, Bara och Torna, men endast någon kilometer på ömse sidor om den gemensamma gränsen. Mellan platserna är det ca 5 km. När indelningen i härader har skett är inte känt, men vid övergången mellan vikingatid och medeltid framträder de i skriftliga källor. Varken Bara eller Torna härad har utgjort naturliga bygder, och liksom flera av häraderna med primära häradsnamn kan de vara namngivna av en viktig samlingsplats (Anglert 1995:24f). Ola Svensson menar att en höjd några hundra meter öster om kyrkan i Bara har varit en "bara" dvs. en obevuxen backe, som varit en samlingsplats inom ett distrikt äldre än häradet, eller en lokal med särskild betydelse i bygden. För Tornas del pekar han på samlingsplatsen mellan de båda byarna Västra (Vallkärra) Torn och Östra Torn där det funnits en speciell naturlokal som gett namn åt häradet, men även åt de båda byarna (Svensson 2015:94f, 135f). Innebörden av ordet härad har ingen entydig tolkning, men ordet *här* i betydelsen krigarskara anses ingå tillsammans med *råd* i betydelsen makt. I källorna från medeltiden förekommer häraderna huvudsakligen som skatteuppbördsområde, enhet för sjökrigsorganisationens försörjning eller rättskrets (Rasmussen 1960:488ff; Svensson 2015:27ff).

Namngivningen av Bara härad bör ha skett efter att Uppåkras betydelse minskat och inte längre betraktades som en viktig samlingsplats. För Torna härad och Lund måste det kronologiska förhållandet varit det omvända, vilket innebär att Lund som namn på staden är yngre än häradsnamnets tillkomst. Lund anses dock ha tagit sitt namn efter ett viktigt element i den äldre samlingsplatsen (Svensson 2015:139). I normalfallet har det funnits ett *kungalev* i varje härad i Skåne, men i Bara saknas det något. I Torna härad är kungalevet

Lund lokaliserat mycket nära gränsen till Bara varför detta troligen har spelat en roll för båda häraderna. Detta ska förmodligen ses i ljuset av Lunds speciella karaktär och betydelse. Även på ett regionalt plan framgår att det inte föreligger något direkt samband mellan häradsindelningen och kungalevsorganisationen i den sydvästra delen av Skåne, då namnet på kungalev och härad bara sammanfaller i Oxie.

Både häraderna och kungaleven har uppstått i ett skede under slutet av järnåldern och den tidiga medeltiden då södra Skandinavien i mångt och mycket saknade en offentlig auktoritet och riksbildningarna fortfarande befann sig i sin linda (Hermanson 2015:8f). Kyrkan var tidigt ute med att försöka skapa en heltäckande organisation, men det dröjde innan den fick ett allmänt genomslag. I Lund fick den snabbt ett fotfäste och redan vid mitten av 1000-talet fanns en omfattande kyrklig manifestation på platsen. Från ca 1020 och några årtionden framåt byggdes flera kyrkor i det centrala Lund. Det fanns förstås även en politisk och ekonomisk maktelit som utövade olika herravälden, men den institutionella uppbyggnaden, som karakteriserar en överhöghet, fanns inte tillgänglig. Det saknades även en övergripande dömande makt som var förankrad i en rättsligt sanktionerad auktoritet.

Det som band människorna samman var troligtvis platser som Uppåkra och Lund där de rituella sammanhangen spelade en stor roll för skapandet av en social ordning. Samtidigt har samhället bestått av olika grupperingar där lojaliteten har varit skiftande både inom och mellan olika nätverk. Kontinuitet och stabilitet uppnåddes genom personliga band, men kanske framför allt av gemensamma ideal (Cheyette 2003:259ff). Det sammanhållande kittet har också vilat på en slags konsensus mellan de olika maktgrupperingarna i samhället (ty. *konsensuale Herrschaft*), men eftersom det ofta handlade om konkurrerande herravälden krävde det att samtliga var överens och samtyckte till ritualernas innehåll (Althoff 2015:68).

Från omkring slutet av 500-talet framträder en social och rituell kontinuitet mot bakgrund av en ny aristokrati baserad på ett jordägande och en gudomlig härkomst, vilket framträder i platser som Järrestad, Tissø och Lejre (Andrén 2014:186ff). Till skillnad från tidigare kombinerade den nya eliten rituella och militära aspekter av ledarskap, som även var av mer permanent karaktär. Denna förändring krävde även delvis en ny mytologisk tradition som visade på den nya elitens gudomliga ursprung. Denna förändring har sannolikt påverkat Uppåkra som inte avsatt några spår i den senare norröna berättartraditionen.

De starka militära inslagen i samhällsorganisationen har säkerligen inne-

burit någon form av rituell krigföring. I det anglo-saxiska England har Guy Halsall visat att krigföringen har utförts på olika arenor, men framför allt i varierande skalor eller omfattning (Halsall 1989; Andrén 2014). Småskaliga krig med en begränsad omfattning och av rituell karaktär har utkämpats i form av räder och mot-räder, som förekom i stort sett varje år med undantag för påkallade fredstider. Storskaliga och icke-rituella krig mellan gränsande kungadömen utbröt mer sällan, kanske en gång per generation. Det var framför allt de senare som omtalades i olika krönikor. De småskaliga krigen kan ses som performativa akter som var betydande i vardagen, men även av kulturell betydelse för de olika klanerna i strävan att skapa balans och konsensus. Det har även skapat en föränderlighet i landskapet, som kan ha påverkat jordbruket med ödeläggelse som följd.

Den nya eliten har manifesterat sig i större jordegendomar som kan avläsas i de äldre ortnamnen, ofta i kombination med rika fornlämningsmiljöer. I denna artikel har framför allt de bebyggelsenamn som slutar på *-löv* lyfts fram, men även namn som slutar på *-lösa*, *-stad*, *-hem* och *-by* kan visa på sådana sammanhang. Förekomst av säsongsmässiga utbyggen, fäbodar och specialiserade platser visar på en stor dynamik i bebyggelseorganisationen under den yngre järnåldern där sambanden i landskapet inte alltid är uppenbara. Utbyggen kan ha legat på avstånd från moderbebyggelsen och brukats gemensamt av flera storgårdar. Denna flexibilitet har sedan legat till grund för den omfattande jordbruksexpansionen vid medeltidens början som kan avläsas i alla de *torp*bebyggelser som tillkom vid denna tid.

Olika aspekter förknippade med bevarande har påverkat forskningen av det sena Uppåkra och det tidiga Lund. I och med att bebyggelsen i Uppåkra har omvandlats till två byar har den senare odlingen på centralplatsen suddat ut karaktären och de strukturella dragen av de arkeologiska lämningarna från den yngsta järnåldern. Kulturlagren har homogeniserats och strukturer har till stora delar lösts upp, varför en bild av platsen i hög grad måste skapas utifrån detektormaterialet och övrigt fyndmaterial (Hårdh 2010). Kontrasten mot de äldre lagren är påtaglig då dessa har skyddats av denna senare kulturlagertillväxt. I Lund är situationen annorlunda i och med att den senare utvecklingen inte har lagt sig som ett lock över de äldsta lämningarna. Av senare tiders stadsbyggande och markberedning har de äldsta kulturlagren hela tiden varit utsatta och fragmenterats. Detta innebär att den arkeologiska, och därmed historiska, kunskapen om Lund är högst begränsad för stadens äldsta tid.

Förståelsen av relationen mellan Uppåkra och Lund har i varierad grad

präglats av ett anakronistiskt synsätt. Båda anses ha varit platser med centrala funktioner som på ett eller annat sätt har avlöst varandra i tid. Det föreligger flera tydliga indikationer på att det vikingatida Uppåkra har skiljt sig avsevärt från den äldre centralplatsen under romersk järnålder. Bebyggelsen kring Uppåkra försvann eller omlokaliserades i hög grad under folkvandringstid och framåt. Centralplatserna förändrades också vid denna tid karakteriserat av en nedgång i mängden prestige- och importföremål, vilket även kan avläsas i Uppåkra. Istället kan en omfattande tillverkning av fibulor av nordisk karaktär beläggas, inte minst näbbfibulor. Frågan är i vilken grad Uppåkra genomgick en specialisering inom handel och hantverk (Thilderqvist 2000). Kulthuset i Uppåkra förlorade även sin funktion och togs ur bruk vid övergången till vikingatiden. Förutsättningarna för förändringen förefaller ha ett samband med skapandet av platser som Järrestad, Tissø och Lejre.

Landskapets utveckling har karakteriserats av parallella historier med varierad rytm. De iakttagbara strukturerna har format olika rum i form av egendomar, samhällen eller andra indelningar (Larsson & Saunders 1996). Omlagringar i landskapet innebär återanvändning, varför landskapet har utvecklats i ett varierat tempo (Olivier 1999). Varje plats, varje gemenskap (community), varje region (landskap) och varje kontinent har haft sin utveckling och rytm. Detta innebär även svårigheter i bruket av historiska perioder, då brytpunkter och förändringar har skett vid olika tidpunkter i relation till vilket landskap som studeras. Klavs Randsborg har betonat kontextens betydelse på ett övergripande plan för en förståelse av olika samhällens utveckling (Randsborg 1991:14). Utmaningen är att skapa modeller som kan förklara dessa sammanhang och infoga de strukturer som det arkeologiska materialet är uttryck för. Frågan är, menar han, om de kända arkeologiska strukturerna har någon egentlig mening utan en historisk kontext.

Referenser

Althoff, G. 2015. Symbolic Communication and Medieval Order: Strengths and Weaknesses of Ambiguous Signs. Jezierski, W., Hermanson, L., Orning, H.J. & Småberg, T. (red.) *Rituals, performatives, and political order in Northern Europe, c. 650–1350*. Turnhout, Brepols, s. 63–75.

André, A. & Högstedt, C. 1990. *Kartornas Lund 1580-talet till 1950*. Gamla Lund Förening för bevarande av stadens minnen, Årsskrift 72. Lund, Gamla Lund.

Andrén, A. 1980. *Lund*. Medeltidsstaden 26. Stockholm, Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum.

Andrén, A. 1983. Städer och kungamakt: en studie i Danmarks politiska geografi före 1230. *Scandia* bd 49:1.
Andrén, A. 1984. *Lund: tomtindelning, ägostruktur, sockenbildning*. Stockholm, Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum.
Andrén, A. 1985. *Den urbana scenen: städer och samhälle i det medeltida Danmark.* Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°Nr 13. Diss. Lund: Univ. Malmö, Liber Förlag.
Andrén, A. 1998a. Världen från Lunds horisont. *Kulturen* 1998, s. 116–129.
Andrén, A. 1998b. En centralort utan textbelägg? Uppåkra som ett historisk-arkeologiskt problem. Larsson, L. & Hårdh, B. (red.) *Centrala platser – Centrala frågor: Samhällsstrukturen under järnåldern. En vänbok till Berta Stjernquist.* Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° No 28. Uppåkrastudier 1. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 137–146
Andrén, A. 2014. *Tracing Old Norse cosmology: the world tree, middle earth, and the sun from archaeological perspectives*. Lund, Nordic Academic Press.
Anglert, M. 1995. *Kyrkor och herravälde: från kristnande till sockenbildning i Skåne*. Lund Studies in Medieval Archaeology 16, Diss. Lund: Univ. Stockholm, Almqvist & Wiksell International.
Anglert, M. 2003. Uppåkra: bland högar, ortnamn och kyrkor. Anglert, M & Thomasson, J. (red.) *Landskapsarkeologi och tidig medeltid: några exempel från södra Sverige*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° No 41. Uppåkrastudier 8. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 115–144.
Anglert, M. 2006a. Vidinge, torpnamn och kristen gårdskult. Larsson, S. (red.) *Centraliteter: människor, strategier och landskap*. Stockholm, Riksantikvarieämbetet, s. 77–100.
Anglert, M. 2006b. Landskapets Malmö. Larsson, S. (red.) *Liljan: om arkeologi i en del av Malmö*. Stockholm, Riksantikvarieämbetet, s. 30–47.
Anglert, M. manus. *Krigararistokrati och sjölandskap – perspektiv på Vesan och Lister under järnåldern*.
Anglert, M., Larsson, S., Mogren, M. & Söderberg, B. 2006. Att lägga ut diskursen i landskapet. Larsson, S. (red.) *Centraliteter: människor, strategier och landskap*. Stockholm, Riksantikvarieämbetet, s. 13–50.
Anglert, M. & Schmidt Sabo, K. 2013. Fornlämningsmiljö, landskap och kulturhistoria. Schmidt Sabo, K. (red.) *Örja 1:9. Skåne, Landskrona kommun, Örja socken, Örja 1:9, fornlämningarna Örja 9, 35, 40, 41 och 42*. UV Rapport 2013:68, s. 21–32.
Arcini, C. 2005. The Vikings Bare their Filed Teeth. *American Journal of Physical Anthropology*, vol. 128, s. 727–733.
Arcini, C. & Jacobsson, B. 2008. Vikingarna från Vannhög. *Ale – Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge* 2008 Nr 1.
Arrhenius, O. 1934. *Fosfathalten i skånska jordar*. Stockholm, SGU
Artelius, T. 2000. *Bortglömda föreställningar: begravningsritual och begravnings-*

plats i halländsk yngre järnålder. GOTARC Series B, 15. Diss. Göteborg: Univ. Stockholm, Riksantikvarieämbetet.
Becker, N. 2006. Gårdar på rad. Larsson, S. (red.) *Centraliteter: människor, strategier och landskap*. Stockholm, Riksantikvarieämbetet, s. 51–76.
Becker, N. & Anglert, M. 2006. Före Ystad. Larsson, S. (red.) *Centraliteter: människor, strategier och landskap*. Stockholm, Riksantikvarieämbetet, s. 113–166.
Blomqvist, R. 1951. *Lunds historia 1, Medeltiden*. Lund, LiberLäromedel/Gleerup.
Bolander, A. 2016. *Fjärrvärmeledning mellan Örtofta och Landskrona*. Arkeologisk förundersökning och slutundersökning 2014. Arkeologerna, Statens historiska museer Rapport 2016:33.
Breengaard, C. 1982. *Muren om Israels hus: regnum og sacerdotium i Danmark 1050–1170*. Diss. København: Univ. København, Gad.
Brink, S. 2008. Landskap och plats som mentala konstruktioner. *Facets of archeology: essays in honour of Lotte Hedeager on her 60th birthday*. Oslo archaeological series, 10. Oslo, Unipub, s. 109–120.
Callmer, J. 1991. Territory and dominion in the Late Iron Age in southern Scandinavia. Jennbert, K., Larsson, L., Petré, R. & Wyszomirska-Werbart, B. (red.) *Regions and reflections: in honour of Märta Strömberg*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° No 20. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 257–273.
Callmer, J. 2001. Extinguished solar systems and black holes: traces of estates in the Scandinavian late Iron Age. Hårdh, B. (red.) *Uppåkra: centrum och sammanhang*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° No 34. Uppåkrastudier 3. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 109–137.
Carelli, P. 2001. Lunds äldsta kyrkogård och förekomsten av ett senvikingatida parochialsystem. *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie* 2000, s. 55–90.
Carelli, P. 2012. *Lunds historia: staden och omlandet. 1, Medeltiden: en metropol växer fram (990- 1536)*. Lund, Lunds kommun.
Carlie, A. 2008. Magnate estates along the road: Viking Age settlements, communication and contacts in south-west Scania, Sweden. Randsborg, K. (red.) *Nordic world: prehistory to medieval times*. Acta archaeologica, 79. Oxford, Wiley-Blackwell, s. 110–144.
Cheyette, F. L. 2003. Some Reflections on Violence, Reconcilation, and the "Feudal Revolution". Brown, W. C. & Górecki, P. (red.) *Conflict in Medieval Europe. Changing Perspectives on Society and Culture*. Aldershot, Ashgate, s. 243–264.
Cinthio, M. 1990. Myntverk och myntare I Lund. *Kulturen* 1990, s. 48–53
Cinthio, M. 1996. *Kyrkorna kring Kattesund: ett rekonstruktionsförsök*. Arkeologiska rapporter från Lund, 14. Lund, Kulturen.
Cinthio, M. 2002. *De första stadsborna: medeltida gravar och människor i Lund*. Eslöv, Brutus Östlings bokförlag Symposion.
Cinthio, M. 2004. Trinitatiskyrkan, gravarna och de första lundaborna. Lund,

N. (red.) *Kristendommen i Danmark før 1050: et symposium i Roskilde den 5.–7-februar 2003*. Roskilde, Roskilde Museums Forlag, s. 159–173
Cinthio, M. 2018. Lund från första början. Cinthio, M. & Ödman, A. (red.) *Vägar mot Lund. En antologi om stadens uppkomst, tidigaste utveckling och entreprenaden bakom de stora stenbyggnaderna*. Lund, Historiska Media.
Dahl, S. 1942a. *Torna och Bara: Studier i Skånes bebyggelse- och näringsgeografi före 1860*. Diss. Lund: Univ. Meddelanden från Lunds universitets geografiska institution. Avhandlingar, 6. Lund, Lunds universitet.
Dahl, S. 1942b. Bystorlek och bynamnstyper i Skåne. *Namn och bygd: Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning*, trettionde årgången.
Dam, P. 2009. Mellem torp og *torp*. Bebyggelsestorpen som begreb og som indgang til ældre bebyggelsesstrukturer. Dam, P. (red.). *Torp: som ortnamn och bebyggelse: konferensrapport, tvärvetenskaplig torp-konferens Malmö, 25–27 april 2007*. Lund, Dialekt- och ortnamnsarkivet, Institutet för språk och folkminnen, s. 187–208.
Eriksson, M. 1943. Torp och villa. Ett betydelsehistoriskt bidrag. *Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning*, trettioförsta årgången.
Fabech, C. & Ringtved, J. 2009. Arealandvendelse og landskabstyper i det 1. Årtusinde. Odgaard, B. & Rømer, J. R. (red.) *Danske landbrugslandskaber gennem 2000 år: fra digevoldinger til støtteordninger*. Aarhus, Aarhus Universitetsforlag, s. 143–176.
Foucault, M. 1972. *Vetandets arkeologi*. Staffanstorp, Cavefors.
Genicot, L. 1990. *Rural communities in the medieval West*. Baltimore, Md., Johns Hopkins Univ. Press.
Gustin, I. 1999. Vikter och varuutbyte i Uppåkra. Hårdh, B. (red.) *Fynden i centrum: keramik, glas och metall från Uppåkra*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° No 30. Uppåkrastudier 2. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 243–269.
Hald, K. 1971. *Personnavne i Danmark. 1, Oldtiden*. København, Dansk historisk Fællesforening.
Hallberg, G. 1991. *Skånes ortnamn. Serie A, Bebyggelsenamn, D. 2, Bara härad*. Lund, Gleerupska universitetsbokhandeln.
Hallberg, G. 2009. *Skånes ortnamn. Serie A, Bebyggelsenamn. D. 15, Oxie härad och Malmö stad*. Uppsala, Institutet för språk- och folkminnen.
Halsall, G. 1989. Anthropology and the Study of Pre-Conquest Warfare and Society. Chadwick Hawkes, S. (ed.) *Weapons and Warfare in Anglo-Saxon England*. Monograph, Oxford University, Committee for Archaeology Monograph, 21. Oxford, Oxford Committee for Archaeology, s. 155–177
Helgesson, B. 2001. Flera spår av en tidig kristen mission i Uppåkra. Hårdh, B. (red.) *Uppåkra: centrum och sammanhang*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° No 34. Uppåkrastudier 3. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 205–212.

Helgesson, B. 2002. *Järnålderns Skåne: samhälle, centra och regioner*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° No 38. Uppåkrastudier 5. Diss. Lund: Univ. Stockholm, Almqvist & Wiksell International.

Hermanson, L. 2000. *Släkt, vänner och makt: en studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark*. Diss. Göteborg: Univ. Göteborg, Historiska institutionen.

Hermanson, L. 2009. *Bärande band: vänskap, kärlek och brödraskap i det medeltida Nordeuropa, ca 1000–1200*. Lund, Nordic Academic Press.

Hermanson, L. 2015. Introduction: Rituals, performatives, and political order in Northern Europe, *c*. 650–1350. Jezierski, W., Hermanson, L., Orning, H. J. & Småberg, T. (eds) *Rituals, performatives, and political order in Northern Europe, c. 650–1350*. Turnhout: Brepols.

Hårdh, B. 1976. *Wikingerzeitliche Depotfunde aus Südschweden*: Katalog und Tafeln. Bonn, Habelt.

Hårdh, B. 2010. Viking Age Uppåkra. Hårdh, B. (red.) *Från romartida skalpeller till senvikingatida urnesspännen. Nya materialstudier från Uppåkra*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° No 61. Uppåkrastudier 11. Lund, Institutionen för arkeologi och antikens historia, s. 247–316.

Ingers, I. 1971. *Ortnamn i Lund. D. 2, Sankt Peters kloster och Lunds landsförsamling*. Lund, Gleerup.

Ingesman, P. 1990. *Ærkesædets godsadministration i senmiddelalderen*. Skånsk senmedeltid och renässans 12. Lund, Lund Univ. Press.

Jacobsen, L. & Moltke, E. 1942. *Danmarks runeindskrifter* I–II. København, Munksgaard.

Jacobsson, B. 2003. Trelleborg and the Southern Plain during the Iron Age: a study of a coastal area in south-west Scania, Sweden. Larsson, L. & Hårdh, B. (eds) *Centrality – regionality: the social structure of southern Sweden during the Iron Age*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° No 40. Uppåkrastudier 7. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 191–221.

Jeppsson, A. 1995. *Arkeologisk förundersökning. Skåne, Lilla Isie och Östra Torps socknar. VA-ledning Smygehamn–Simmermarken RAÄ 21, Lilla Isie socken, RAÄ 24 och RAÄ 26, Östra Torps socken*. Riksantikvarieämbetet UV Syd Rapport 1995:22.

Johansson Hervén, C. 2008. Den tidiga medeltidens Lund – vems var egentligen staden? Andersson, H., Hansen, G. & Øye, I. (red.) *De første 200* årene*: nytt blikk* på 27 skandinaviske *middelalderbyer*. UBAS. Nordisk, 5. Bergen, Arkeologisk institutt, Universitet i Bergen, s. 259–275.

Jonsson, K. 2006. Forskningsaktuellt – Myntfynd i Skåne. *Verksamhetsberättelse 2006. Gunnar Ekströms professur i numismatik. Numismatiska Forskningsgruppen*. Stockholm, Arkeologiska institutionen, Stockholms universitet, s. 2–8.

Jönsson, L. & Persson, L. 2008. *Det organiserade landskapet. Öresundsförbindelsen och arkeologin*. Malmöfynd nr 13. Malmö, Malmö kulturmiljö.

Karlsson, M. 2005. *Byarnas bönder – de historiska källorna*. Supplement till Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan. Lund, Riksantikvarieämbetet UV Syd.

Kriig, S. 1987. *Lunds äldsta kyrkogård*. Seminarieuppsats i medeltidsarkeologi, Lunds universitet.

Kriig, S. & Pettersson, C. 1997. Den fattige grannen. Kustbönder och boskapsskötare i skuggan av Löddeköpinge. Karsten, P. & Knarrström, B. (red.) *Carpe Scaniam: axplock ur Skånes förflutna*. 1. uppl. Stockholm, Avd. för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet, s. 149–172.

Lagerås, P. 2013. Agrara fluktuationer och befolkningsutveckling på sydsvenska höglandet tolkade utifrån röjningsrösen. *Fornvännen* 2013 (108):4, s. 263–277.

Lagerås, P., Magnell, O. & Söderberg, B. 2018. Sammanfattande diskussion. Söderberg, B. (red.) *Stanstorp 5:1 och 6:1. Boplats och offerplats från yngre järnålder, del 1. Bakgrund, genomförande, tolkning och utvärdering*. Rapport 2018:137, s. 198–207.

Larsson, L. 2013. Rich women and poor men. Analyses of a cemetery at Önsvala in the hinterland of Uppåkra. Hårdh, B. & Larsson, L. (red.) *Folk, fä och fynd*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° No 64. Uppåkrastudier 12. Lund, Institutionen för arkeologi och antikens historia, s. 133–161.

Larsson, L. & Lenntorp, K-M. 2004. The enigmatic house. Larsson, L. (red.) *Continuity for centuries: a ceremonial building and its context at Uppåkra, southern Sweden*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° No 48. Uppåkrastudier 10. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 3–48.

Larsson, L. & Söderberg B. 2012. *Vetenskapligt program för de arkeologiska undersökningarna av fornlämning RAÄ 5, Stora Uppåkra socken, Staffanstorps kommun, Skåne*. Rapporter från institutionen för arkeologi och antikens historia, 9. Lund, Institutionen för arkeologi och antikens historia.

Larsson, L. & Söderberg, B. 2013. Brända hallar – diskontinuitet och kontinuitet: ett järnåldersresidens i Uppåkra, Sydsverige. *Fornvännen*. 2013 (108):4, s. 238–248.

Larsson, M. 2015. *Agrarian plant economy at Uppåkra and the surrounding area: archaeobotanical studies of an Iron Age regional center*. Acta archaeologica Lundensia 33. Diss Lund: Lunds uni. Lund, Institute of archaeology and ancient history.

Larsson, S. 2006. Gestaltningen av några skånska städer. Larsson, S. (red.) *Centraliteter – människor, strategier och landskap*. Stockholm, Riksantikvarieämbetet, s. 167–292.

Larsson, S. & Saunders, T. 1996. Rummet, ordningen och arkitekturen – en socialanalys av ett medeltida maktcentrum. *META* 1996:1, s. 3–30.

Lerche Nielsen, M. 2001. Om dateringen av danske stednavne på *-torp*. Kranck, H. (red.) *Namn i en föränderlig värld*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 631. Studier i nordisk filologi 78. Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 186–199.

Lerche Nielsen, M. 2003. Sognekriteriets betydning for vurdering av *torp*-navnenes alder. Nordiske *torp*-navne. Gammeltoft, P. & Jørgensen, B. (red.). *Rapport fra NORNAs 31. symposium i Jaruplund 25.–28. April 2002. NORNA-rapporter 76*. Uppsala, NORNO-förlaget, s. 177–202.

Lihammer, A. 2003. Kungen och landskapet: funderingar kring förändringar i västra Skåne under sen vikingatid och tidig medeltid. *Landskapsarkeologi och tidig medeltid: några exempel från södra Sverige*. Acta archaeologica Lundensia 41. Uppåkrastudier 8. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 71–114.

Lihammer, A, 2007. *Bortom riksbildningen: människor, landskap och makt i sydöstra Skandinavien*. Lund Studies in Historical Archaeology 7. Diss. Lund: Lunds universitet. Lund, Institutionen för arkeologi och antikens historia.

Lindell, M. & Thomasson, J. 2003. ”Tell me more”. Om karaktären av kulturlagerkonstruktionerna i Uppåkra i jämförande och tematiska perspektiv. Anglert, M. & Thomasson, J. (red.) *Landskapsarkeologi och tidig medeltid: några exempel från södra Sverige*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° No 41. Uppåkrastudier 8. Stockholm, Almqvist & Wiksell, s. 13–70.

Lund, N. 1980. Vikingetidens samfund. Lund, N. & Hørby, K. (red.) *Samfundet i vikingetid og middelalder: 800–1500*. Dansk socialhistorie 2. København, Gyldendal, s. 15–75.

Magnell, O., Boëthius, A. & Thilderqvist, J. 2013. Fest i Uppåkra: en studie av konsumtion och djurhållning baserad på djurben från ceremonihus och vapendeposition. Hårdh, B. & Larsson, L. (red.) *Folk, fä och fynd*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° No 64. Uppåkrastudier 12. Lund, Institutionen för arkeologi och antikens historia, s. 85–132.

Nilsson, I-M. 2015a. Viking Age Uppåkra: between paganism and Christianity. *Lund Archaeological Review*, 2014 (20), s. 79–90.

Nilsson, I-M. 2015b. The relationship between Uppåkra and Lund – a status update. Larsson, L., Ekengren, F., Helgesson, B. & Söderberg, B. (red.) *Small things wide horizons: studies in honour of Birgitta Hårdh*. Oxford, Archaeopress Archaeology, s. 261–266.

Näsman, U. 2009. Jernalderens driftformer i arkæologisk belysning. Odgaard, B. & Rømer Rydén, J. (red.). *Danske landbrugslandskaber gennem 2000 år: fra digevoldinger til støtteordninger*. Aarhus, Aarhus Universitetsforlag, s. 99–116.

Olivier, L. C. 1999. Duration, memory and the nature of the archaeological record. Gustafsson, A. & Karlsson, H. (red.) *Glyfer och arkeologiska rum – en vänbok till Jarl Nordbladh*. Gotarc Series A vol 3. Göteborg, Göteborg University, Department of Archaeology, s. 61–70.

Persson, L. 2004. Väg 17, förbifart Marieholm. Kulturgeografisk studie av bebyggelseenheter som berörs av ny vägdragning på sträckan Trollenäs–N. Skrävlinge. Bilaga IV i Andersson, M., Aspeborg, H. & Söderberg, B. 2005. *Väg 17, förbifart Marieholm*. UV Syd Rapport 2005:19.

Pettersson, C. B. & Brorsson, T. 2002. ”Bott vid en landsväg…”. Mogren, M. (red.) *Märkvärt medeltida: arkeologi ur en lång skånsk historia*. Skrifter, Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar, 43. Stockholm, Riksantikvarieämbetets förlag, s. 9–98.

Pred, A. 1986. *Place, practice and structure: social and spatial transformation in southern Sweden: 1750–1850*. Totowa, N.J., Barnes & Noble.

Randsborg, K. 1991. Det syvende århundrede e.Kr. Mortensen, P. & Rasmussen, B.M. (red.) *Høvdingesamfund og Kongemagt. Fra Stamme til Stat i Danmark 2*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2. Højbjerg, Jysk Arkæologisk Selskab, s. 11–15.

Rasmussen, P. 1960. Herred. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 6. Malmö, Allhem.

Riddersporre, M. 1995. *Bymarker i backspegel: odlingslandskapet före kartornas tid*. Diss. Lund: Univ. Meddelanden från Lunds universitets geografiska institution, 124. Trelleborg, Swedala.

Riddersporre, M. 1996. Uppåkra – en diskussion med utgångspunkt i de äldsta lantmäterikartorna. *META* nr 3, s. 13–32.

Riis, T. 1970. Villici og coloni indtil 1340: ett forsøg på en begrebsanalyse. Gissel, S. (red.) *Landbohistoriske studier tillegnede Fridlev Skrubbeltrang på halvfjerdsårsdagen den 5. August 1970*. Landbohistoriske skrifter, 4. København, Landbohistorisk Selskab, s. 1–20.

Schmidt Sabo, K. 2016. *Hjärup 21:38 del av Äppelhagen*. SHM Arkeologerna Rapport 2016:56.

Schmidt Sabo, K., Brorsson, T. & Larsson, M. 2011. *Hjärup 9:8: en vikingatida storgård samt äldre och yngre lämningar: Skåne, Staffanstorps kommun, Uppåkra socken, RAÄ 26:1 & 42*. UV Rapport 2011:113.

Sindbæk, S. M. 2011. Social Power and Outland Use in Viking Age Settlement. Sindbæk, S. M. & Poulsen, B. (red.) *Settlement and lordship in Viking and early medieval Scandinavia*. Turnhout, Brepols.

Skansjö, S. & Sundström, H. (red.) 1988. *Gåvobrevet 1085: föredrag och diskussioner vid symposium kring Knut den heliges gåvobrev 1085 och den tidiga medeltidens nordiska samhälle*. Lund, Lund University Press.

Skrubbeltrang, F. 1957. Bryde. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid*, bd 2. Malmö, Allhem.

Stark, K. & Larsson, S. 2006. Center Syd. Larsson, S. (red.) *Centraliteter – människor, strategier och landskap.* Stockholm, Riksantikvarieämbetet, s. 101–112.

Steineke, M., Ekenberg, A., Hansson, K. & Ifverson, P. 2005. *Öresundsförbindelsen Sunnanå 19A–F*. Rapport Nr 34. Malmö, Malmö kulturmiljö.

Stjernquist, B. 1988. On the Iron Age Settlement at Östra Torp and the Pattern of Settlement in Skåne during the Iron Age. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1987–1988, s. 125–141.

Stjernquist, B. 1996. Uppåkra, a Central Place in Skåne during the Iron Age. *Lund Archaeological Review,* 1995, s. 89–120.

Strandmark, F. & Ifverson, P. 2008. *Stora Bernstorp II. Arkeologisk slutundersökning av Stora Bernstorps industriområde, etapp II, inom fornlämning RAÄ Burlöv nr 58*. Malmö Kulturmiljö Rapport 2008:033.

Strömberg, M. 1961. *Untersuchungen zur jungeren Eisenzeit in Schonen: Völkerwanderungzeit-Wikingerzeit*. Diss. Lund: Univ. Acta archaeologica Lundensia. Series in 40, 4. Bonn, Habelt.

Sundquist, O. & Hultgård, A. 2004. The Lycophoric names of the 6th to 7th Century Blekinge Rune Stones and the problem of their Ideological Background. van Nahl, A., Elmevik, L. & Brink, S. (eds) *Namenwelten: Orts- und Personennamen in historischer Sicht*. Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde, 44. Berlin, Walter de Greuyter, s. 583–602.

Svanberg, F. 2003. *Decolonizing the Viking Age. 2, Death rituals in south-east Scandinavia AD 800–1000*. Diss. (vol. 1–2) Lund: Univ. Acta archaeologica Lundensia, 24. Stockholm, Almqvist & Wiksell International.

Svanberg, F. & Söderberg, B. (red.) 2000. *Porten till Skåne. Löddeköpinge under järnålder och medeltid*. Arkeologiska studier kring Borgeby och Löddeköpinge 2. Skrifter No 32. Lund, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet.

Svensson, O. 2015. *Nämnda ting men glömda: ortnamn, landskap och rättsutövning*. Diss. Växjö: Linnéuniversitetet.

Söderberg, B. 2000a. Vad är en Köpingeort? Svanberg, F. & Söderberg, B. (red.) *Porten till Skåne: Löddeköpinge under järnålder och medeltid*. Arkeologiska studier kring Borgeby och Löddeköpinge 2. Skrifter No 32. Lund, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet, s. 261–307.

Söderberg, B. 2000b. Vikingatidens boplatser i Löddeköpingeområdet. Svanberg, F. & Söderberg, B. (red.) *Porten till Skåne. Löddeköpinge under järnålder och medeltid*. Arkeologiska studier kring Borgeby och Löddeköpinge 2. Skrifter No 32. Lund, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet, s. 52–82.

Tegnér, M. 1999. Uppåkra under sen vikingatid. Hårdh, B. (red.) *Fynden i centrum: keramik, glas och metall från Uppåkra*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8° No 30. Uppåkrastudier 2. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 225–241.

Thilderqvist, J. (2000). *Uppåkras rumsliga strukturer under vikingatiden*, CD-uppsats. Lunds universitet, Institutionen för arkeologi och antikens historia.

Thomasson, J. 2008. S'Villanorum de Malmøghae – Landskap, urbanitet, aktörer och Malmö. Andersson, H., Hansen, G. & Øye, I. (red.) *De første 200 årene: nytt blikk på 27 skandinaviske middelalderbyer*. UBAS. Nordisk, 5. Bergen, Arkeologisk institutt, Universitet i Bergen, s. 277–302.

Vifot, B-M. 1936. Järnåldersboplatsen vid Uppåkra. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 1936, s. 97–141,152–153.

Wickham, C. 2005. *Framing the early Middle Ages: Europe and the Mediterranean 400–800*. Oxford, Oxford University Press.

Wimmer, L. F. A. 1904–05. *De danske Runemindesmærker* III. Runestenene i Skåne og på Bornholm. København, Gyldendal.

Källor och arkiv

DD = *Diplomatarium Danicum* 1:1f, udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. København.

Decb = *Decimantboken 1651 för Skåne, Blekinge och Bornholm,* utg. av S. Skansjö & B. Tuvestrand. 2007. Skånsk senmedeltid och renässans 21. Lund, Vetenskapssocieteten i Lund.

DR = *Danmarks Runeindskrifter* I–II, udg. af L. Jacobsen & E. Moltke. 1942. København, Munksgaard.

FMIS = Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem.

LDLV = *Liber daticus Lundensis vetustior. Libri memoriales capituli Lundensis.* (Lunde domkapitels gavebøger) udg. ved C. Weeke. 1884–1889. København, Rudolph Klein.

LMA = Lantmäterimyndighetens arkiv.

LMS = Lantmäteristyrelsens arkiv.

LÄU = *Lunds* Ärkestifts *Urkundsbok*. Diplomatarium Dioececis Lundensis utg. av L. Weibull. 1900–1939. Lund.

NecrL = *Necrologium Lundense. Lunds domkyrkas nekrologium* utg. av L. Weibull. 1923. Lund.

PR 1624 = *Prästrelationerna för Skåne och Blekinge av år 1624* utg. av J. Tuneld. 1934. Lund.

PR 1690 = *Prästrelationerna för Skåne av år 1667 och 1690* utg. av J. Tuneld. 1960. Lund, Gleerups.

Rep = *Repertorium diplomatarium regni Danici mediævalis* 1 række utg. af Kr. Erslev, København 1894–1912; 2 række utg. af af W. Christensen, København 1928–1939.

SAOB = Ordbok över svenska språket utg. av Svenska akademin. Lund 1898–

SD & DS = *Svenskt Dilomatarium* = Diplomatarium Suecanum, utg. av Kungl. Vitterhets-, Historie- och antikvitetsakademien och Riksarkivet, Stockholm.

SDHK = Svenskt Diplomatariums huvudkartotek: https://sok.riksarkivet.se/sdhk.

SOL = *Svenskt ortnamnslexikon* red. M. Wahlberg. Uppsala, Språk och folkminnesinstitutet.

Boende nära centrum

Boende och liv i centralplatsens närhet

Håkan Aspeborg

Abstract

The central place of Uppåkra is unique. However not much is known about neither its economic base, nor its initial phase. Research have mainly been focusing upon the central place itself. A place cannot be central without a surrounding. The importance of the surrounding landscape for the origin, rise and continued existence of the central place has only been limitedly studied and is therefore poorly understood. This can partly be explained by the fact that until recently only a few and small excavations have been executed in the area. These excavations also often lacked interdisciplinary analysis and scientific studies such as radiocarbon dates, archaeobotanical studies and animal osteology. Today the situation has changed. In the recent years, a couple of large settlements have been excavated using modern techniques and methods, as well as interdisciplinary research design with focus on scientific analyses. In this article all settlement excavations within a radius of 5 kilometers from the central place are analyzed together with a few other settlements just outside that area. The focus of the article is aimed at trying to understand if the origin, rise and the survival of the central place can be understood by studying the Iron Age farms in the hinterland.

Håkan Aspeborg, National Historical Museum, The Archaeologists, Lund, Sweden. Hakan.aspeborg@arkeologerna.com.

Bakgrund

Centralplatsen vid Uppåkra kyrka är unik, till sin storlek, sitt tidsdjup, fyndmängd, komplexitet och kvalitet. Det har varit ett centrum av såväl regional som överregionala natur. Hur den omgivande bebyggelsen såg ut har varit mindre känt. Forskningen kring Uppåkra har lyft fram dess betydelse både som ett politiskt och religiöst centrum, centrum för specialiserad varuproduktion och som handelsplats, kanske också som tingsplats. Även andra specialister har varit knutna till centralplatsen, som läkekunniga med kirurgisk kompetens (Frølish 2010). Funktionerna har förmodligen växlat under tidernas lopp och alla har inte funnits där samtidigt. Sannolikt var funktionerna som politiskt och religiöst centrum de primära funktionerna och de mest långlivade. Dessa funktioner var starkt knutna till Uppåkras residens med ceremonihus. Platsens olika betydelser under skilda tider antyds av att såväl kvantitativa som kvalitativa förändringar i fyndmaterialet kan skönjas under flera perioder på platsen (se Lihammer 2007: 155). Med utgångspunkt i centralplatsen blir en hierarkisk syn på bebyggelsen och samhället i omlandet ofrånkomlig (Fabech & Ringtved 1995; Widgren 1998; Fabech 1999). I vilken grad och hur Centralplatsen påverkat och kontrollerat människorna i omgivningen har förmodligen varierat över tid. Förändringar i politisk strategi förankrad i centralplatsen har förmodligen återverkat i landskapet i varierande omfattning, liksom mer generella sociala förändringar av järnålderns samhälle över tid. Parallellt var människorna – deras acceptans av maktordning och resursfördelning – och landskapet en förutsättning för att platsen skulle uppstå och behålla sin betydelse genom århundradena. Samtidigt får man inte glömma att andra heterarkiska nätverksrelationer funnits som påverkat människor i området, som horisontala band mellan människor skapade genom vänskap, allianser och äktenskap etc (Anglert m.fl. 2006: 21 f). Påverkan kan också ha varierat vid varje tidpunkt beroende på nätverkens skala och avstånd till centralplatsen, men också beroende på vilken social status olika personer hade. Händelser och konjunkturer i omvärlden har också påverkat utvecklingen på centralplatsen. Här kan Roms uppgång och fall nämnas liksom senare Frankerrikets betydelse under Merovingerna och Karl den store. På närmare håll har förändringar inom det agroteknologiska komplexet, demografiska faktorer och förändringar i den regionala politiska geografin spelat roll. I dessa regionala skeenden har ledarna på centralplatsen varit inblandade, om än förmodligen i varierande grad. De har påverkat såväl som påverkats av dessa. Frankerriket,

under Karls den store och hans efterföljare, kan från det sena 700-talet och framåt antas ha stått som modell för hur ett rike skulle styras för kungarna i Danmark och deras följeslagare till följd av hot från den stora expanderande grannen i söder (Wickham 2009: 507).

Med utgångspunkt i resultaten från undersökningar i centralplatsens omland vill jag diskutera hur centralplatsen och omgivning ömsesidigt påverkat varandra genom tiderna. Vad vi kan utläsa beträffande interaktionen mellan människorna i omlandet och de som bokstavligt talat ”upphöjda” residerade på Uppåkra? Förutsättningarna för centralplatsens uppkomst och fortlevnad står delvis att finna i omgivningen.

Centralplatsen i Uppåkras äldsta fas är dunkel, men speciella fynd från sen keltisk järnålder och äldre järnålder vittnar om att platsen redan då hade en särskild betydelse. Platsen har föreslagits vara ett hövdingasäte från vår tideräknings början (Helgesson 2002:34). För detta finns inga säkra arkeologiska belägg. Från det att ceremonihuset byggs under yngre romersk järnålder och framåt kan man dock med större säkerhet beskriva platsen som ett religiöst och politiskt centrum med ceremonihus/hall, residens och en offerplats. Platsen har också en särställning ekonomiskt som centrum för specialiserat hantverk och långväga utbyte/handel särskilt av prestigeföremål: Till detta kan fynd av vapen och krigarutrustning som antyder närvaro av en elit läggas (Helgesson 2002; Larsson & Lenntorp 2004: 7; Larsson & Söderberg 2012). I stora drag tycks Uppåkras centrala funktioner ha bibehållits fram till sen vikingatid/tidig medeltid då de överfördes till Lund.

Centralplatsen i Uppåkra har haft en lång kontinuitet, men de brända hallarna vid residenset (Larsson & Söderberg 2013)) visar att makten över platsen kan ha skiftat. Interna strider inom en hövdinga-/små-kungasläkt eller utifrån kommande rivaler kan ha tagit över platsen. Vi kan vara säkra på att det styre och den exploatering som utgått från platsen också förändrats från romersk järnålder till vikingatid. Huruvida detta avspeglar sig eller inte i den kringliggande bebyggelsens utformning och intensitet diskuteras i denna artikel. Har närheten till centralplatsen påverkat jordbruk, boskapsskötsel och förekomst av olika specialiserade näringar på de omgivande gårdarna? En utgångspunkt är att de fysiska uttrycken för den sociala strukturen måste sökas i bebyggelsestrukturen och i den agrara ekonomin.

Denna t.ex.t skrevs som en del av rapporteringen av undersökningarna av fornlämning Uppåkra 39 och var i princip färdigställd 2015. En del mindre tillägg har sedan dess gjorts. Artikeln får betraktas som en beskrivning av

kunskapsläget vid denna tidpunkt. Sedan dess har nya större undersökningar genomförts, bland annat i Hjärup, Uppåkra 37 (Bolander & Söderberg 2019) och Stanstorp, Nevishög 41:1 (Söderberg 2018). Dessutom har en betydelsefull förundersökning gjorts i Knästorp 18 (Stark 2018). Resultaten från dessa har nyligen rapporterats. Resultaten från dessa har arbetats i sista sekund eftersom resultaten modifierade bilden av bebyggelsestrukturen och bebyggelseutvecklingen kring Uppåkra avsevärt. En mer omfattande bebyggelseanalys med resultaten därifrån kommer att presenteras i ett kommande arbete.

Omlandsstudie

Flera mindre studier av olika företeelser i Uppåkras omland i syfte att belysa centralplatsen har redan genomförts, där landskapets förändring i ett långtidsperspektiv har berörts (Andersson m.fl. 2001; Anglert & Thomasson 2003; Lihammer 2007). Sedan dess har flera större undersökningar gjorts i området. De rika och varierade resultaten från dessa belyser bebyggelsen och samhällsutvecklingen i centralplatsens närhet i ett kronologiskt perspektiv som omfattar hela järnåldern. Denna studie kan sägas främst vara en materialpresentation av det aktuella kunskapsläget. Den kan också bidra till att ge en mer inträngande bild av sociala och ekonomiska aspekter på livet i såväl centralplatsområdet som i omlandet.

Syftet med studien är att skapa kunskap om karaktären på gårdarna avseende deras ekonomiska bas, sammanhang i dåtidens kulturella och sociala landskap samt relationer till centralplatsen i Uppåkra. Medan ”Uppåkraprojektet” är förankrat i centralplatsen och ”blickar ut” har den här studien sin utgångspunkt i landskapet och ”blickar in” mot Uppåkra i akt och mening att klarlägga relationerna mellan centralplatsen och omkringliggande boplatser.

Frågorna grundade sig i ett ”Landskaps- och aktör-nätverksperspektiv” och ett försök att belysa variationer och förändringar i relationerna mellan centralplatsen och omgivningen (Aspeborg m.fl. 2013: 17–21). De grundläggande problemområdena utgjordes av behovet av ökad kunskap om relationerna mellan centralplats och boplatserna i omgivningen i:

- Ekonomiskt hänseende – utgör gårdarna agrara försörjningsenheter till Uppåkra och är det i sådana fall mera riktigt att tala om centralplats*område*?
- Socialt hänseende – hur ser de kvalitativa och kvantitativa skillnaderna ut mellan boplatser i närområdet och centralplatsen?

- Organisatoriskt hänseende – på vilka sätt har människorna interagerat, har det varit ett reglerat territorium eller byggt på personliga nätverk? När sker förändringar i bebyggelsestrukturen och hur relaterar de till förändringar på centralplatsen?

Liknade studier har genomförts i andra delar av sydvästra Skåne som i hög grad har varit föremål för arkeologiska undersökningar i samband med exploateringar (t.ex. Carlie 2002a; Carlie 2012). I en större syntes behandlas järnåldersbebyggelsen, tillsammans med gravar och lösfynd i Sydvästskåne (Carlie 2005). Andra synteser har gjorts i det i ännu högre grad arkeologiskt undersökta Malmöområdet (Björhem & Magnusson Staaf 2006; Björhem & Skoglund 2009).

Databasen

I databasen har samlats samtliga undersökningar med datering till järnålder i UV Syds undersökningsregister och som ligger inom en radie av 5 kilometer från centralplatsen. Ursprungligen tänkte jag mig ett större analysområde motsvarade en radie på 1,5 mil runt centralplatsen. Tanken med detta var att det motsvarar gångavstånd fram och tillbaka från centraplatsen på en dag. Det ligger också nära den storlek som Collin Renfrew antog att en Early State Module torde ha uppgått till. Den skulle vara ca 1500 km^2 stor, vilket motsvarar en radie av knappt 2,2 kilometer från centralplatsen (Renfrew 1975: 14). Data från undersökningsregistret har kompletterats med information från FMIS och har kontrollerats mot undersökningsrapporter. Datatbasen har sammanställts av Nathalie Hyll. Informationen har behandlats i Intrasis 3.1.

Informationen från de olika undersökningarna i databasen är inte alltid kompatibel. Dateringsproblematiken är en källa till betydande svårigheter. Detta gäller såväl dateringar av hus utifrån typologi, där hustyper ofta spänner över flera arkeologiska perioder. Även hus daterade med radiometrisk metod hamnar ofta i övergången mellan två perioder. Att särskilja ett hus från slutet av förromersk järnålder och äldsta delen av romersk järnålder är många gånger omöjligt. Detta till trots görs här ett försök att pressa in materialet i den vedertagna järnålderskronologin. Ett annat problem är relaterat till när bebyggelsen kan antas ha anlagts. Ett tredje är att det sammanlagda antalet hus från en period på de olika boplatserna inte går att utläsa.

Trots dessa brister ger databasen och kartbilder en god generell bild av kun-

skapsläget beträffande bebyggelseutvecklingen kring centralplatsen. Det finns också inbyggda felkällor i databasen som har att göra med dateringsproblematik när det gäller hus. Ett annat källkritiskt problem gäller de tolkningar som ska göras angående gårdars upphörande, nyetableringar eller flyttningar, bort från eller till en plats. Detta gäller särskilt i ett område som detta där många undersökningar varit små till ytan. Huruvida det rör sig om flyttningar eller upphöranden är nära nog omöjligt att avgöra. Vad vi kan se är förändringar på platsen för undersökningen.

De oftast små undersökningsytorna inom analysområdet gör det i många fall problematiskt att beskriva bebyggelsestrukturen. Gårdarna i de flesta järnåldersbyar kan antas ligga utspridda på långa avstånd från varandra, medan små undersökningsytor skenbart ger en bild av gårdar som ensamgårdar (jfr Fallgren 2006:77). Det är tveksamt att ensamgårdar överhuvudtaget förekommit i området eftersom det förefaller ha varit hävdat i hög grad, åtminstone från vår tideräknings början. En stormansgård utflyttad i avsides läge i förhållande till den övriga bybebyggelsen eller en underlydande bebyggelse i utmarksområden bör ha räknats som tillhörande en by. Jan-Henrik Fallgren har definierat ensamgården och skriver bland annat: ”En ensamgård ligger enskilt i landskapet och varken dess bebyggelse eller inägomark gränsar till någon annans… Ensamgårdar har främst funnits i sådana områden där naturlandskapet inte medgivit större bebyggelser” (2006: 99).

Några sådana områden har inte funnits inom analysområdet. Beträffande perioden förromersk järnålder, särskilt under de äldre delarna av perioden, kan dock ensamgårdar ha funnits. Området förefaller då ha varit glest befolkat. Detta till trots används begreppet ensamgård i artikeln eftersom vissa bebyggelseenheter har tolkats som sådana i refererade rapporter.

Angående de enskilda byggnaderna, byggnadsskick och hustypologi så skiljer sig inte husen i analysområdet från de i resten av landskapet (jfr Tesch 1993; Artursson 2005; Björhem & Magnusson Staaf 2006). Husen låter sig inlemmas i den Sydskandinaviska byggnadstraditionen och hustypologiska utvecklingen under järnålder. Dessutom är föreliggande studie på en högre skalnivå varför det inte har ansetts relevant att behandla huskonstruktioner på detaljnivå. Man kan dock notera att av husen kvarstår oftast endast spår av den bärande konstruktionen. Härdar och spår av skiljeväggar är sällan bevarade i husen varför det är svårt att uttala sig om de enskilda husens disposition och rumsindelning. I studien benämns boplatserna kring centralplatsen med sin FMIS-beteckning.

Definitioner av begrepp

Gård som omnämns på knappt 500 ställen i artikeln, utgör ett centralt begrepp. Vad som konstituerar en gård är inte självklart, då begreppet saknar en allmängiltig innebörd. Istället är det mångtydigt och rymmer en mängd företeelser (Burström 1995: 163 ff). Begreppet gård har trots detta använts i en omfattande arkeologisk diskussion, vilken senast sammanställts av Ann-Marie Hållans Stenholm (2012: 76 ff). De innebörder begreppet hade under förhistorisk tid vet vi inget om och det kan ha skiftat (jfr Frölund 1998: 150). Att analysera gårdarna i Uppåkras omland utifrån en mängd skilda perspektiv skulle förvisso vara en spännande utmaning, men kommer inte att göras här.

Med gård menas här endast en permanent bebyggelse, med tillhörande konstruktioner och anläggningar inom ett avgränsat område som kan anses tillhöra ett hushåll, vilket fungerar som, produktions, konsumtions och reproduktionsenhet. Med huvudbyggnad på en gård avses gården största byggnad. Den är en flerfunktionell byggnad men ska innefatta en bostad. Den kan också inrymma, fähusdel och förrådsutrymmen liksom plats för andra verksamheter. På större gårdar kan de ett hallrum också ingå. Med hall avses ett långhus eller ett rum i ett långhus som används för representativa ändamål och gästabud. Hallen var ett rum för aristokraternas/hallägarnas uppvisning av social status, en plats att underhålla gäster i, en plats att dricka och för extravagant konsumtion, men också för ceremonier och religiösa ritualer ledda av hallens ägare. Hallarna fyllde därmed flera funktioner som inte alltid är möjliga särskilja i termerna hall, ceremonihus och kulthus. På större residens fanns också flera hallar (jfr Aspeborg 2015:74). Det bybegrepp som här används är det som definierats av Jan-Henrik Fallgren (2006: 87–95), dvs ”en grupp av minst två gårdar med ett gemensamt namn, vars ägor och hägnader angränsar till varandra”.

Representativitetsproblem

Föreliggande studie är behäftad med representativitetsproblem. Det mest uppenbara består i att undersökningarna är ojämnt fördelade i landskapet, något som är beroende av skiftande exploateringstryck. Malmöområdet är det mest undersökta i landet. Undersökningarna i Staffanstorps kommun och Lunds södra utkanter är färre. I områdena norr om Lund är de däremot med några undantag få, Lackalänga 32:1–34:1, Stångby stationssamhälle, Brunnshög, ESS-området och Gårdstånga (Carlie 2002; Carlie 2012; Artursson 2000;

Helgesson & Lindberg 2017; Söderberg 1995). Ett annat problem är att de flesta undersökningar i centralplatsens närhet har varit relativt små, en del mycket små, sett till undersökningsyta. Detta medför att många frågor blir svåra att besvara. Från de undersökningar där stora ytavbaningar har gjorts vet vi att järnåldersbebyggelserna sällan är agglomererade utan ligger utspridda över stora områden. På Öland med sitt fossiliserade järnålderslandskap ligger gårdarna med ett inbördes avstånd om 50–200 m ifrån varandra inom byarna (Fallgren: 2006: 77). Detta kan låta som en gles bebyggelse, men man bör beakta att Statistiska Centralbyrån definierar en småort som ett samhälle med mellan 50 och 199 invånare och ett avstånd mellan husen på högst 150 meter. I ett tättbebyggt område är det enligt SCBs definition som mest 200 meter mellan husen (Eriksson & Justusson 2008). De små undersökningsytorna medför också tolkningsproblem vad det gäller upphörandet av bebyggelsen inom dem. Rör det sig om småskaliga korta förflyttningar, flyttningar inom ramen för storskaliga omstruktureringar av bosättningar inom ett större område eller ett totalt upphörande av bebyggelsen ifråga?

Dessutom finns frågan om huruvida det finns bebyggelsekontinuitet på olika boplatser. Detta är till stor del beroende av hur man ser på husens livslängd under olika perioder av järnåldern. Därutöver är kontinuitet svårt att bedöma om undersökningsytorna är små. I denna studie har kontinuitet antagits råda om hus från flera på varandra följande perioder finns på en plats. Detta trots att perioderna i fråga är mycket längre än en varje enskilts hus livslängd. I vissa fall har startdatum för boplatser räknats från det att omfattande aktivitet finns på platsen under perioden som föregår den första konstaterade husfasen. Detta kan förvisso tolkas som ett tecken på utmarksbruk. Även förekomsten av endast mindre ekonomibyggnader på en undersökningsyta under en viss period kan tolkas i termer av utmarksbruk istället för boende. Det är sannolikt så att vi arkeologer har en tendens att vilja se kontinuiteter, något som sannolikt beror på att våra dateringsunderlag är för trubbiga för att avslöja kortare avbrott.

En annan brist i materialet är att naturvetenskapliga analyser. Datering, arkeobotanik och djurbensosteologi utfördes i ringa omfattning eller sällan vid de äldre undersökningarna. Enstaka undersökningar är därför till och med helt oanvändbara. Dessutom metalldetekterades inte matjorden innan avbaning vilket nu är standardmetodik. En påtaglig brist är avsaknaden av ett pollendiagram som täcker in järnåldern i analysområdet. Detta medför att frågor om boplatsernas ekonomi, de ekologiska förutsättningarna utifrån det omgivande kulturlandskapet är svåra att besvara. En jämförelse av bebyggelsen

på centralplatsen med den i analysområdet hämmas också av att endast små ytor av centralplatsen är undersökt. Hur den största delen av bebyggelsen såg ut och var organiserad är relativt okänt.

Centralplatsens omgivning

Inom en radie av 5 kilometer från centralplatsen har sammanlagt 57 undersökningar genomförts där lämningar från järnålder påträffats (fig. 1). Detta är den snäva geografiska ram som satts för denna studie. De flesta platserna ligger väster om väg E22 mellan Lund och Burlöv. Ett fåtal av platserna rymmer gravar från järnålder, men flertalet utgörs av boplatser. På 25 av dessa platser har ett eller flera järnåldershus påträffats. Totalt rör det sig om 280 hus. De flesta undersökningar har ytmässigt sett varit relativt små, en del mycket små. Det är således föga förvånande att de undersökningar där flest hus påträffats var de ytmässigt största, Nevishög 41 med 94 hus, Uppåkra 37 med 73 hus, Uppåkra 39 med 35 hus, och Uppåkra 36, med 16 hus.

För att jämföra hur förhållandena inom vårt analysområde skiljer sig från områdena utanför har databasen för järnåldersundersökningar i Skåne använts (Tegnér 2005) liksom de sammanställda resultaten för UV Syds undersökningar fram till 2000-talet (Jakobsson 2000). Dessutom diskuteras de fåtal undersökta boplatser som ligger strax utanför analysområdet, särskilt de norr därom, då de också kan antas belysa förhållandena mellan centralplats och omland. Bland dessa ingår Odarslöv 49 och Odarslöv 51 som undersöktes vid de ytmässigt stora undersökningarna av ESS-området år 2013.

Bebyggelsebilden före centralplatsens tillkomst

Utifrån bronsåldershögarnas geografiska spridning i landskapet ligger centralplatsen Uppåkra i utkanten av bronsåldersbyggden. Trots det finns rika och spektakulära metalldepåfynd inom området, som bronsluren från Gullåkra mosse, och strax utanför området, som depåfyndet från Odarslöv, daterat till bronsålderns period V (Vifot 1931: Baudau 1960: 231, 323). Vid de arkeologiska undersökningarna har också få, små och relativt dåligt bevarade bronsåldershus påträffats i analysområdet. Oftast har endast enstaka lämningar visat på en närvaro på platsen. Situationen är likartad under den äldsta delen av förromersk järnålder. Först i slutet av förromersk järnålder förefaller en bebyggelseutveckling med tätare gårdsbebyggelse och gårdar med stora hus

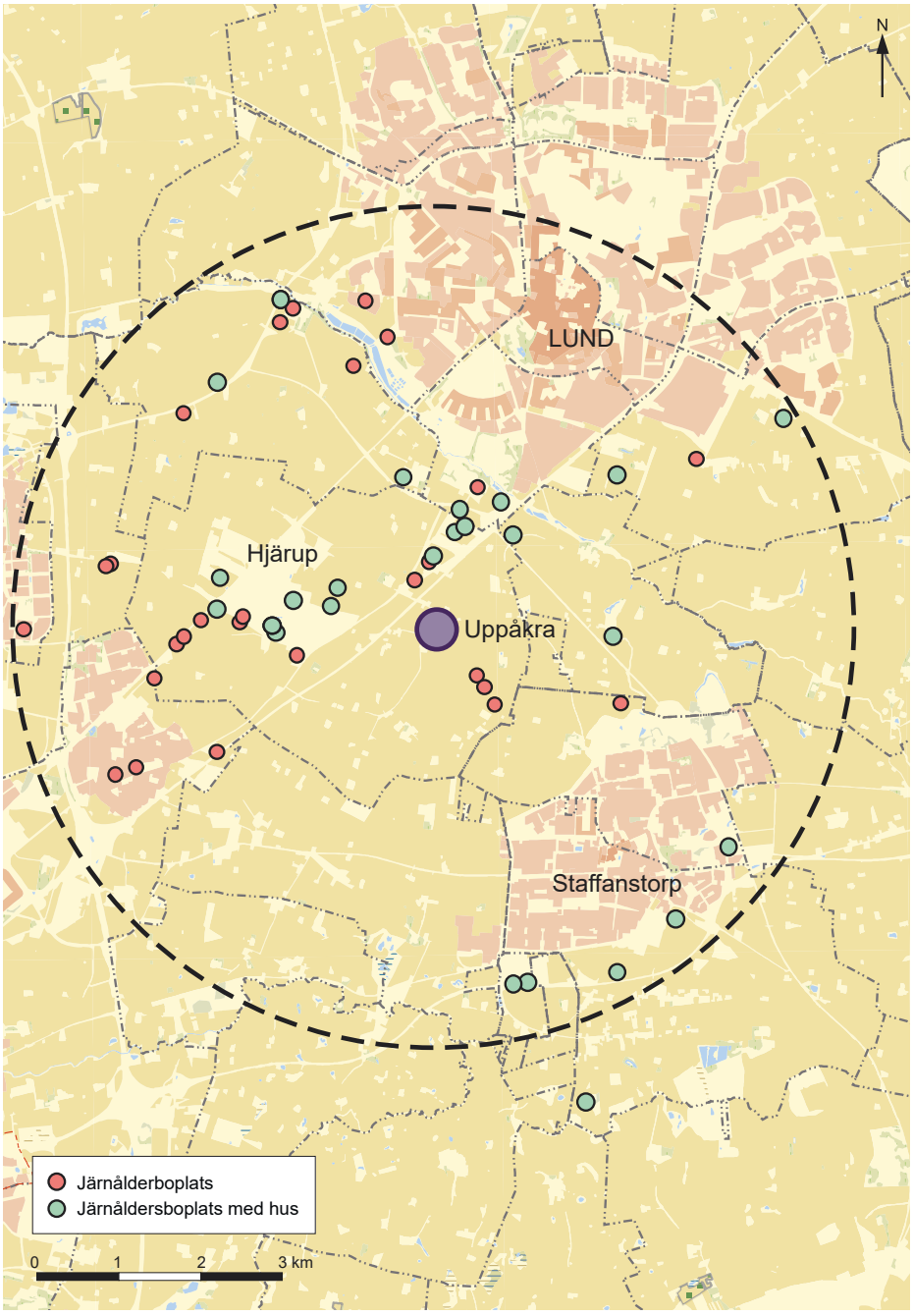

Figur 1. Järnåldersboplatser inom en radie av 5 kilometer från centralplatsen. De där hus påträffats är grönmarkerade. I studien benämns boplatserna kring centralplatsen med sin FMIS-beteckning.

ta sin början, som pekar mot en rikare bygd med förutsättningar för tillskapandet av ett hövdingasäte.

På 26 järnålderslokaler finns kontinuitet från bronsålder, företrädesvis från yngre bronsålder (fig. 2).

Endast enstaka av dessa platser uppvisar bebyggelse, men trots att bronsåldersfynden på de flesta platser är få så visar bilden på en omfattande spridning i landskapet. Den till synes tomma delen i söder kan förklaras av de få undersökningarna här, särskilt som antalet högar i området är betydande. Alla utom en av de platser som kan uppvisa en närvaro av människor under bronsålder slutar användas någon gång under äldre järnålder. Undantaget lever dock endast vidare fram till folkvandringstid.

Äldre förromersk järnålder

Förromersk järnålder utgör en period då många gårdar etableras, 41 stycken, och bygden förtätas (fig. 3). Detta måste antas avspegla en befolkningsökning i området innan centralplatsen skapas. De flesta av dessa boplatser upphör eller flyttar under loppet av äldre järnålder, men en boplats lever kvar in till folkvandringstid. Bebyggelsesituationen under första delen av förromersk järnålder skiljer sig dock markant från den senare delen. En källkritisk reflektion av de många boplatserna med dateringar till förromersk järnålder är att deras aktivitetsområden förefaller ha varit ytmässigt stora. Därutöver kännetecknas de av en omfattande deponering av keramik, av typer som är tämligen lätta att känna igen.

Endast ett fåtal gårdar från äldsta delen av förromersk järnålder har påträffats i området. Det förefaller inte som området varit särskilt tättbebyggt. Området påminner härvid lag om Malmöområdet (Magnusson Staaf 2003: 315). Den något ökande bebyggelsen i andra halvan av förromersk järnålder bör kanske ses mot bakgrund av det brott i bebyggelseutvecklingen under förromersk järnålder som anses ha inträffat ca 200 f.Kr. (Jensen 1992:102; Konstantin-Hansen 2013: 31 ff). Som en förklaring till brottet har påverkan på klimatet till följd av ett vulkanutbrott angetts, men dylika monokausala förklaringar bör beaktas med försiktighet, då även en senare bebyggelseförändring under folkvandringstid som hänförts till samma orsak.

Gårdarna bestod oftast av endast ett mindre långhus. De förefaller vara enfasiga – för detta talar avsaknade av spår efter om- och tillbyggnader – och ligger glest fördelade i landskapet. Det är sannolikt att de representerar en

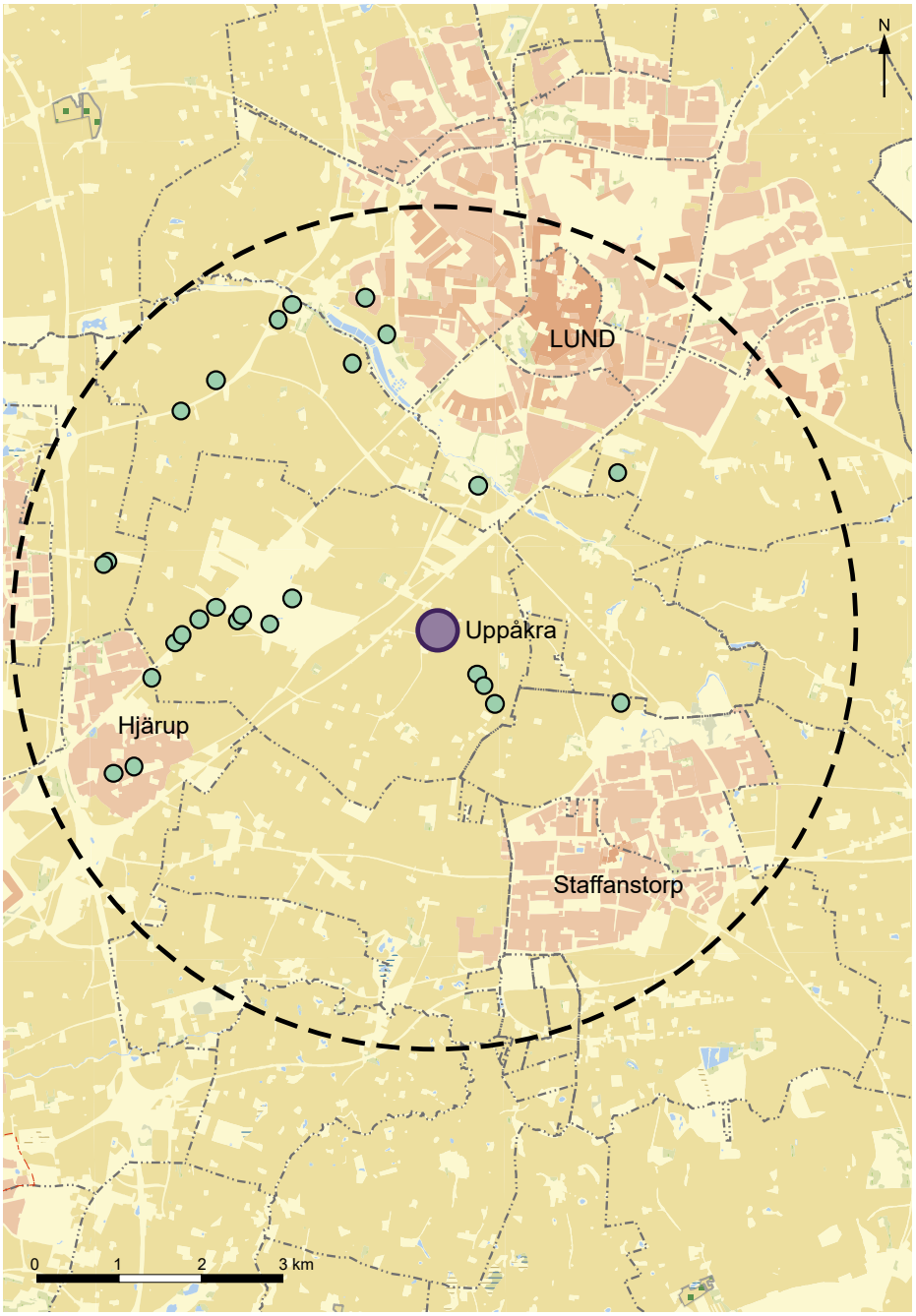

Figur 2. Järnåldersboplatser där aktiviteter från bronsålder har konstaterats även om bronsåldersbebyggelse sällan har påträffats, undersökningsytorna var små.

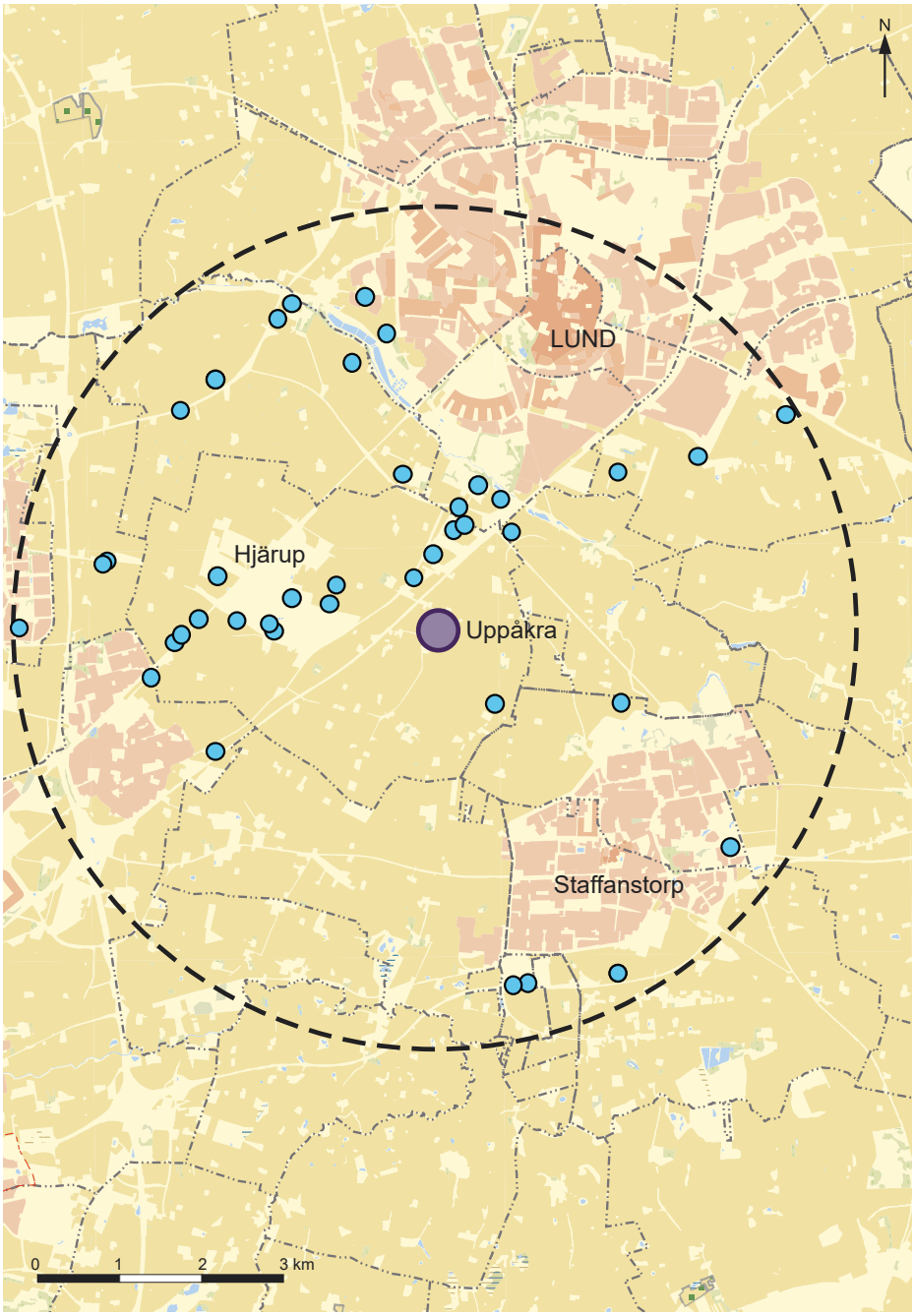

Figur. 3. Boplatser i Uppåkras närområde med första aktiviteter daterade till förromersk järnålder. Hus från perioden har påträffats på få platser.

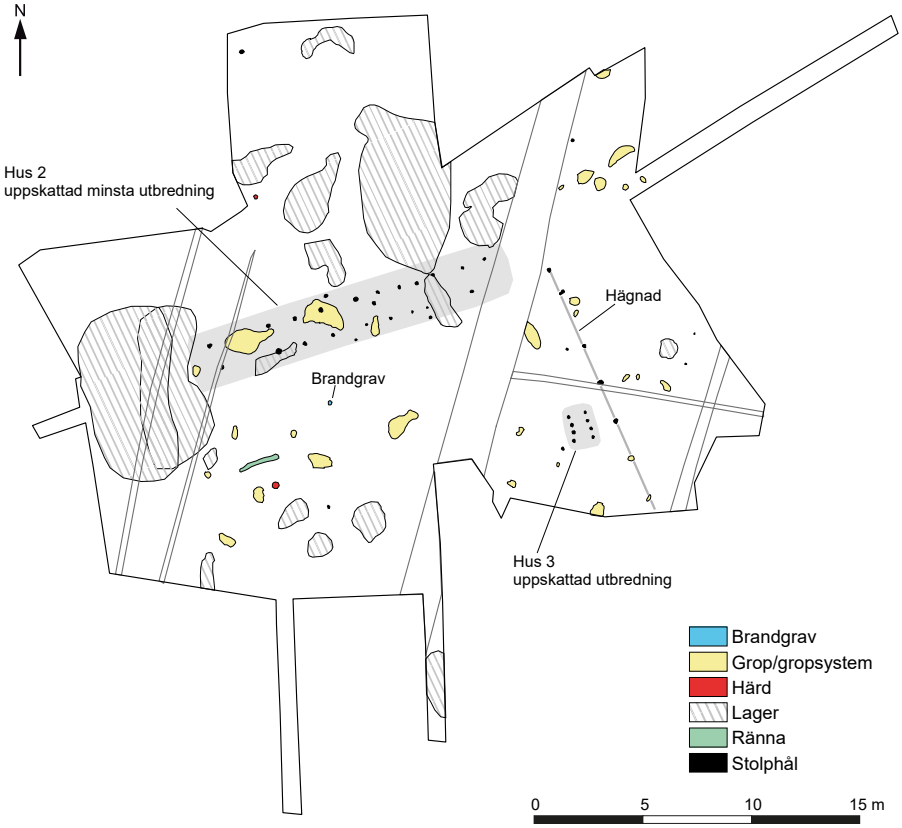

Figur 4. En stor gård från äldre förromersk järnålder vid Stora Råby. Efter Lagergren 2008.

livscykel motsvarande ett hushåll, från hushållets bildande tills det upphör. Husens livslängd kan uppskattats till ca 30 år (Gerritsen 1999; Herschend 2009: 160 ff).) Därefter bildar nya hushåll nya bebyggelseenheter på andra platser. En sådan gård fanns på Uppåkra 39 (Aspeborg m.fl. 2013). Här bestod gården, hus 2, av ett knappt 10 meter långt och drygt 4 meter brett hus med trapetsoid grundplan. Liknande gårdar finns även vid Knästorp 22 (Carlie 2017;) Lomma 71 (Strandmark 2019). Uppåkra 37 (Bolander & Söderberg 2019). Dessa gårdar bygger vidare på bronsålderns byggnadstradition och bebyggelsemönster och likartade gårdar från yngre bronsålder fanns t.ex. på Uppåkra 36, Uppåkra 37 och Nevishög 41 (Becker 2012, Söderberg 2018; Bolander & Söderberg 2019). Flera gårdar från Nevishög 41 kan dateras till förromersk järnålder äldsta del, men är tyvärr inte ^{14}C-daterade. Det fanns dock även större gårdar under perioden, som Stora Råby 37. Den bestod av

ett 27 meter långt treskeppigt hus. Utifrån ett sydvästskånskt perspektiv kan dess huvudbyggnad räknas till kategorien mycket stora hus från förromersk järnålder period I och II (Artursson 2005: 78 ff). Ett mindre stolpbyggt uthus låg vinkelrätt söder om huvudbyggnaden (fig. 4). Gårdsplanen inhägnades i öster av ett mot huvudbyggnaden vinkelrätt löpande hägn (Lagergren 2008).

En bit norr om analysområdet har en gård (Lund 180: 1), av den mindre typen, bestående av ett 15 meter långt hus daterats till övergången mellan brons- och järnålder (Ericson 2004: 19). Vid Stångby, Vallkärra 64, norr om analysområdet, undersöktes dessutom två små hus från äldre förromersk järnålder vilka förmodligen representerar två gårdar (Artursson 2000: 32; Artursson 2005: 84). Husen som var båda omkring 12 meter långa låg ungefär 50 meter från varandra. Förmodligen avspeglar husen två efter varandra följande generationer.

Bebyggelsen i området förefaller således ha varit fåtalig och gles under bronsålder och äldsta förromersk järnålder. Den utgörs av enstaka hus som stått i en generation och som saknar både föregångare och efterträdare i sin närhet. Möjligen har någon större och mer agglomererad bebyggelse från denna tid också funnits i området. Den rådande arkeologiska bilden talar för ett relativt extensivt utnyttjande av landskapet.

Gårdsstorlekar

Gårdarna bestod vanligtvis av ett mindre långhus som var drygt 10 meter långt, men exempel på en större gård med en huvudbyggnad på 27 meter, en ekonomibyggnad och en planerad inhägnad gårdstomt finns.

Yngre förromersk järnålder

I slutet av förromersk järnålder märks en expansion och förtätning av bebyggelsen inom det studerade området. Detta har sin motsvarighet i Malmöområdet (Björhem & Magnusson-Staaf 2006: 63 ff). Samtidigt kan man också notera att husen och gårdarna börjar variera i storlek, vilket vanligtvis har tolkats som ett tecken på en ökad stratifiering och hierarkisering i samhället. I området finns ett extremt stort hus från slutet av förromersk järnålder. Knappt 5 km sydost om Uppåkra låg ett 50 meter långt hus vid Önsvala (Wallin 1996). Huset kan dock troligen dateras till äldsta delen av romersk järnålder (Artursson 2005: 92 f). Omstolpningar i huset tyder på att det har haft en lång användnings-

tid. Exempel på stora gårdar från denna tid finns annars från Uppåkra 36 och Uppåkra 37 (Becker 2012; Bolander & Söderberg 2019). En del av den sena förromersk järnålderns gårdslägen har platskontinuitet in i senare perioder. Detta kan ses på fornlämning Uppåkra 36 och Uppåkra 39. Samtidigt har det undersökts gårdar där platsen övergavs direkt efter en fas, som Uppåkra 41 och troligen Uppåkra 42 (Becker 2012; Schimdt Sabo 2011). På den senare låg huset endast delvis inom undersökningsytan varför också eventuella efterföljande bebyggelselämningar kan ligga omedelbart utanför denna. För att så är fallet talar ett antal gropar på boplatsen med keramik daterad till äldre romersk järnålder samt att folkvandringstida bebyggelse har påträffats alldeles i närheten (Schimdt Sabo 2013). Inte långt därifrån finns också fornlämning 34, som lever kvar med ytterligare en fas in i äldre romersk järnålder och som sedan upphör. På Uppåkra 36 ligger två eller tre gårdar endast 60 meter från varandra. Detta kan tolkas som ett tecken på en begynnande bybildning under slutet av förromersk järnålder.

Norr om analysområdet, Lackalängan 32 och Lackalängan 33, grundas två gårdar vid tiden för övergången till äldre romersk järnålder, varav den första äger bestånd till övergången till yngre romersk järnålder, den andra till övergången mellan romersk järnålder och folkvandringstid (Olsson m.fl. 1996; Carlie 2002a: 519 ff). Båda gårdarna består av en 30 meter lång huvudbyggnad, därutöver kompletteras den senare med en mindre byggnad med härd, kanske en tidig fristående hallbyggnad. Ytterligare en liten enfasig gård från skiftet förromersk/romersk järnålder fanns på Brunnshög, Lund 180 (Ericson 2004: 19).

I vissa fall har ytorna varit för små för att säkert bedöma hur den lokala bebyggelseutvecklingen sett ut, om boplatserna har en längre kontinuitet eller om avbrott föreligger. Det gäller t.ex. boplatsen Uppåkra 26 & 42. Här påträffades i fas 1 ett hus från slutet av förromersk järnålder. I fas två finns lämningar från äldre romersk järnålder. Sedan finns ett avbrott till sen vikingatid. Intressant nog saknas tecken på bebyggelse från perioden på både Odarslöv 49 och 51 belägna 10 kilometer från centralplatsen, även om aktiviteter pågått på platsen under perioden.

Bebyggelseexpansionen, som uttryck för en befolkningsökning, i området under senare delen av förromersk järnålder utgör förmodligen en av förutsättningarna för uppkomsten av centralplatsen.

Gårdsstorlekar

Gårdarna bestod ofta av endast ett långhus men sekundärbyggnader blir vanligare än tidigare. På Uppåkra 41 kompletterades det 16 meter långa flerfunktionella långhuset med ett grophus som låg hela 40 meter från huvudbyggnaden och vid storgården Önsvala, Nevishög 32, flankeras huvudbyggnaden av en mindre byggnad i två faser, 13 meter respektive 16 meter långt (fig. 5). Dessutom finns på gården också hägnadsrester och ett fyrstolpshus (Wallin 1996: 13 ff). Även en gård i Uppåkra 39 består vid denna tid av ett långhus och en uthusbyggnad. Huvudbyggnaderna varierar annars i längd från 9 meter till 50 meter. Vanligtvis är husen ca 15 till 20 meter långa.

Förutom Önsvalahuset ger gårdarna intryck av att ha bebotts av en kärnfamilj som varit produktions-, konsumtions- och reproduktionsenhet. En generell ökning av husens och gårdarnas storlek under perioden är märkbar. Huruvida denna ska tolkas som ett utslag av ökad stallning och behov av att lagra vinterfoder är omöjligt att besvara då förrådsutrymmen och fähusdelar inte har kunnat identifieras (se Berglund m.fl. 1990:430). Att ekonomiutrymmena ökat är dock troligt eftersom utrymmet för en familj i ett köksboende torde ha varit konstant från föregående period (jfr Herschend 2009: 236 ff). Gården i Önsvala i Nevishög måste betraktas som bebodd av en betydande person i bygden under tidsperioden ifråga i kraft av sin storlek och varierande ekonomi. Det stora huset är ombyggt och bör ha stått länge, in i äldre romersk järnålder, men får ingen efterföljare på platsen. Detta kan ses som ett tecken på en ökad dominans över närområdet från centralplatsen i Uppåkra under nästkommande period. Under denna period finns en bybebyggelse på Uppåkra 36. Denna består av tre långhus av varierande längd från 8 meter till 20 meter.

Bebyggelsebilden kring centralplatsen under romersk järnålder

Äldre romersk järnålder

Under äldre romersk järnålder fortsätter bebyggelseexpansionen vilket avspeglar sig i en mängd hus och gårdar. Dessutom har flera undersökningar gjorts som dock varit så små att bebyggelselämningar inte har kunnat bekräftas, som t.ex. på norra delen av Hjärups bytomt (Lindberg & Söderberg 2014). I databasen fanns 25 boplatser med dateringar till romersk järnålder, därtill

Figur. 5. Gården i Önsvala med sin långa huvudbyggnad åskådliggör de stora gårdar som byggs på flera platser vid övergången mellan förromersk järnålder och början av äldre romersk järnålder i analysområdet och i Sydvästsskåne i stort. Efter Artursson 2005.

hade fyra boplatser sin största omfattning under denna period. Antalet nya boplatser bedöms var minst 15 (fig. 6). På flera platser med aktiviteter daterade till förromersk järnålder men där bebyggelse saknades, har den nu tillkommit. Grunden för bebyggelsens lokalisering förefaller således ha lagts redan vid slutet av förromersk järnålder men många boplatser når sin bebyggelsemässiga höjdpunkt under romersk järnålder. Koncentrationen av bebyggelse är uppenbar i äldre romersk järnålder liksom en ökad platskontinuitet. Av sju boplatser som grundas under romersk järnålder uppvisar tre stycken kontinuitet ända upp i vikingatid.

Expansionsfasen i Uppåkraområdet motsvaras av en samtida tillväxtperiod i Malmöområdet (Björhem & Skoglund 2009: 46ff). En likartad utveckling tolkad som en våldsam befolkningstillväxt kan också ses på Jylland och även i Uppland (Ethelberg 2003: 165; Göthberg 2007: 441). Samtidigt finns en stor variation beträffande gårdarnas storlek, vilket kan ses som ett tecken på en social och ekonomisk hierarkisering. I byn Uppåkra 39 fanns två hus som var över 35 meter långa under äldre romersk järnålder. Tre storgårdar fanns i byn. Störst var gård F som bestod av två hus en med en sammanlagd taktäckt yta på 305 m², följt av gård D som hade en taktäckt yta på 185 m² och gård C bestående av tre hus med en taktäckt yta på 155 m². På fornlämning 36 fanns också två gårdar med stora hus. På såväl Uppåkra 36 som Uppåkra 39 fanns ett hus som var till och med över 40 meter långt. Avståndet mellan platserna är knappt 1 km. På båda platserna framstår äldre romersk järnålder som den period då hus och gårdar var som störst och flest, samtidigt som bebyggelse-

koncentrationerna formerar sig som byar. Detta torde avspegla en demografisk ökning. I Odarslöv – ett stycke norr om analysområdet – utgör äldre romersk järnålder intressant nog en tid som endast är företrädd av en mindre gård och som därtill etableras förhållandevis sent (Helgesson & Lindberg 2017). Än mer anmärkningsvärt är att bebyggelse från äldre romersk järnålder är svagt representerad vid Uppåkra 37 och Nevishög 41 (Söderberg 2018; Bolander och Söderberg 2019).

Ett rimligt antagande är att de stora husen under perioden har varit bostad för fler människor än en kärnfamilj, förmodligen en utökad storfamilj. I hushållet rymdes således arbetskraft som inte fick, eller hade resurser till att bilda egna hushåll. Dessa kan ha varit såväl fria som ofria. De större husen har också haft större förvaringsutrymmen vilken kan ses som ett tecken på en överskottsproduktion. Liksom under föregående period kan det också tolkas som ett tecken på ökad stallning av kreatur och behov av plats för lagring av vinterfoder. Några tydliga fähusdelar med bås har dock inte kunnat identifieras. Samtidigt med de stora gårdarna finns en mängd mindre gårdar av varierande storlek. Människorna på de mindre gårdarna antas ha stått i beroendeställning till de på de större gårdarna (Herschend 2009). I början av romersk järnålder märks att gårdarna i större utsträckning ligger kvar på samma plats. Omstolpningar i husen visar på att ombyggnationer och reparationer skett vilket i sin tur är tecken på att husen står kvar på samma ställe – får en förlängd användningstid – och ärvs av nästa generation.

Byarnas uppträdande på platser där det under sen förromersk järnålder endast fanns enstaka gårdar visar på en förtätning av bebyggelsen. Detta exemplifieras bland annat av byarna på Uppåkra 36 och Uppåkra 39 (Becker 2012; Aspeborg m.fl. 2013). Orsaken till detta kan vara många. Det kan kanske tolkas som ett tecken på ett ökat ekonomiskt välstånd som kan ha sin grundorsak i utbyten och kontakter – direkt och men framför allt indirekt – med det romerska imperiet. Organiseringen av bebyggelsen i byar avspeglar förmodligen också en förändring av jordbruket – markanvändning och produktionsförhållanden – och över markrättigheter. Möjligen har byar funnits tidigare i området, men då måste de haft karaktären av mycket glesa oreglerade byar. Henrik Fallgren har, beträffande byarnas uppkomst, konstaterat att ”Byar har inte bildats vid någon särskild tidsperiod i historien, utan byar har bildats och vuxit fram under olika tidsperioder allt sedan mer permanent bebyggelse uppstått” (2006: 114 f). Vid Lackalänga 34, nordväst om analysområdet, grundas vid övergången till yngre romersk järnålder tre nya gårdar med mellanstora

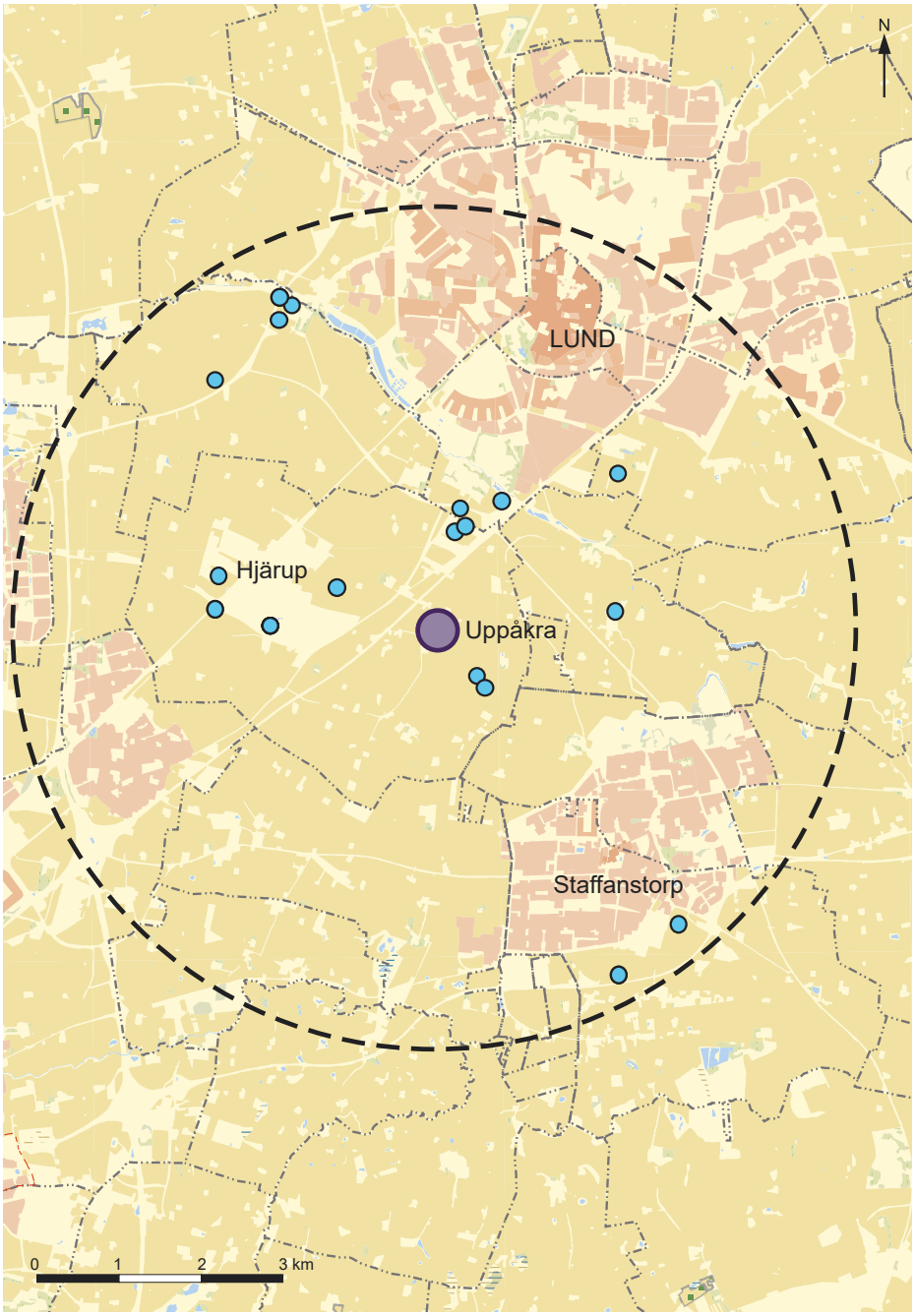

Figur 6. Boplatser inom analysområdet från romersk järnålder.

hus: En gård består av endast långhuset, en av långhus samt fyrstolpshus och en har bestått av huvudbyggnad ett mindre treskeppigt stolphus och en rund stolpkonstruktion (Olson m.fl. 1996; Carlie 2002a: 528 ff). Tillsammans med gårdarna på Lackalänga 33 och 34, kan bebyggelsen tolkas som en oreglerad by (jfr Erixon 1960) som omfattade minst 6 gårdar och där avståndet mellan de från varandra längst bort liggande gårdarna uppgick till drygt 600 meter (Carlie 2002a). Perioden är också byns bebyggelsemässiga höjdpunkt.

Samtidigt fanns kanske fortfarande små ensamgårdar i området, som Uppåkra 34 (Ericson 2007c). Denna gård överlever i två faser. Gården ligger dock endast 200 meter norr om Uppåkra 36 och tillhör troligen den byn. En annan gård, Nevishög 38, – av undersökaren tolkad som ensamgård – etableras vid övergången mellan äldre och yngre romersk järnålder lever kvar fram till vikingatid (Hulting Lindgren 2012b: 47 ff). Här var undersökningsytorna dock så små att det inte heller här kan uteslutas att lämningarna är en del av en bybebyggelse.

Boplatserna från äldre romersk järnålder ligger väl utspridda i omlandet. Några ligger endast några hundra meter från centralplatsen, så som fornlämning 34, 36, 39 och 41 Visserligen är gårdarna och hushållen av varierande storlek, men varje gård förefaller att ha varit självständiga produktions och konsumtionsenheter.

Gårdsstorlekar

Under äldre romersk järnålder består Uppåkra 39 av minst 11 hus och Uppåkra 36 av sju hus. Vissa gårdar består endast av ett långhus, medan andra kan ha en eller två uthus. På Odarslöv 49, beläget ca 10 kilometer norr om analysområdet, kompletteras t.ex. den 23 meter långa huvudbyggnaden under denna tid av två sekundärbyggnader med okänd funktion (Lindberg & Strandmark 2017). På Uppåkra 36 ska möjligen två mindre hus, med två takbärande bockar i den inre konstruktionen, tolkas som hallar. I båda de presumtiva hallarna har skärvor av keramikbägare påträffats (Becker 2012). Långhusen på gårdarna varierar i storlek från dryga 10 meter upp till 42 meter (fig. 7). Flera halvstora huvudbyggnader mellan 20 och 30 meter långa finns också i byarna. På vardera Uppåkra 36 och 39 finns en gård med huvudbyggnad som är ca 35 meter lång respektive 42 meter lång under denna tid. Vid Brunnshög har ett grophus från tiden påträffats (Ericson & Lagergren 2007: 24). Huvudbyggnaden låg dock utanför undersökningsytan.

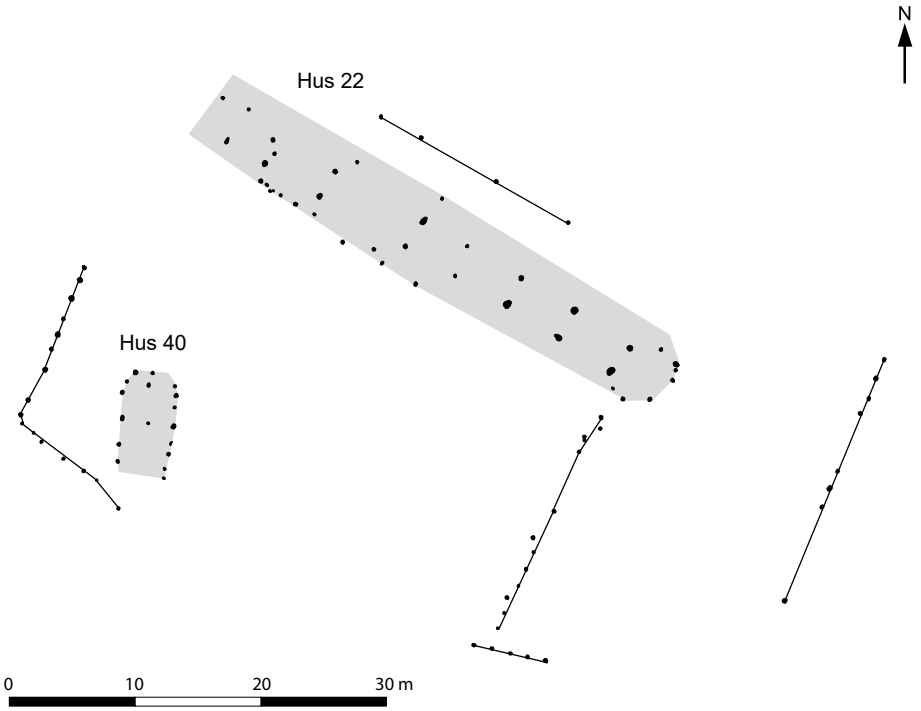

Figur 7. Den största gården på Uppåkra 39 med sin 42 meter långa huvudbyggnad och sitt förmodat inhägnade gårdstun.

Yngre romersk järnålder

Hus från yngre romersk järnålder har påträffats på flera platser, men många av undersökningarna har berört så små ytor att det är omöjligt att bedöma om husen representerar ensamliggande bebyggelse eller en gård i en by, t.ex. Flackarp 11 och Flackarp 39 (Nagmér 1990, Bergenstråle 1996). Vid Uppåkra 37 och Nevishög 41 ökar bebyggelseintensiteten under yngre romersk järnålder jämfört med förhållandena under äldre romersk järnålder (Bolander 212; Bolander & Söderberg 2019; Söderberg 2018). På både boplats Uppåkra 36 och Uppåkra 39 sker däremot en nedgång i antal gårdar under yngre romersk järnålder. Samtidigt minskar gårdarna och husen i storlek. Ett flertal gårdar med hus som har flera ombyggandsfaser på Uppåkra 39 – och vilkas användningstid därför är svårbedömda – lever förmodligen kvar en bit in i yngre romersk järnålder (jfr Aspeborg m.fl. 2013: 121 ff). En märklig sak är att det största huset på Uppåkra 36 överhuvudtaget inte får någon efterföljare utan att gården förefaller upphöra helt, medan gården med det största huset

på Uppåkra 39, gård F, delas i två mindre gårdar, möjligen till följd av arv. Även den västra gården på Uppåkra 36 har under yngre järnålder kluvits i en mindre och en större gård, bestående av tre respektive två hus. På boplats Uppåkra 39 finns fortfarande en mycket stor gård kvar under perioden, gård C, men bara en. Detta kan tolkas som att samhället kring centralboplatsen har stratifierats i högre grad än i föregående period samtidigt som troligen en befolkningsminskning ägt rum (jfr Strömberg & Carlie 2012).

Drygt 100 meter norr om byn Uppåkra 39, ligger ytterligare en gård från yngre romersk järnålder, Uppåkra 185:1 (Olsson 1991). Den bestod av ett långhus och ett uthus. Huruvida den ska betraktas som en ensamgård eller del av nämnda by är osäkert, men det senare är troligare. En annan tanke är att den och andra så kallade ensamgårdar under järnåldern ska betraktas som en slags torpbebyggelse i anslutning till närbelägna byar, i detta fall Uppåkra 39. Kanske tillhör den en annan by, en by som är föregångare till det medeltida Hunnerup. Det må vara hur det vill med den saken, men gårdens läge i förhållande till byn ger dock en antydan om tätheten i bebyggelsen under yngre romersk järnålder, trots en begynnande nedgång. Vid Nevishög 41 består bebyggelsen av ett fåtal små gårdar (Hulting Lindgren 2012b: 73; Söderberg 2018). Vid Uppåkra 37 anläggs i slutet av perioden en storgård med bland annat en 38 meter lång huvudbyggnad, en fristående hall och tre mindre ekonomibyggnader. Samtidigt finns minst två andra gårdar i byn (Aspeborg 2019; Bolander & Söderberg 2019). De två boplatserna i Odarslöv, norr om analysområdet, utgör en intressant kontrast till detta. På båda dessa platser etableras storgårdar under yngre romersk järnålder. Den vid Odarslöv 49 är dock kortvarig och upphör redan inom perioden.

Några boplatser med dateringar till romersk järnålder har förmodligen haft en fristående hallbyggnad av en modell som kopierats från centralplatsen, så som Uppåkra 39 och Odarslöv 51 (fig. 8) (Aspeborg 2016). I princip kan man säga att presumtiva hallar har framkommit på stora eller mellanstora gårdar på samtliga större undersökningar och någon mindre. Det hallägande skiktet som vid början av yngre romersk järnålder identifierade sig med hövdingen på centralplatsen i socialt hänseende och sökte efterlikna denne förefaller ha varit relativt stort. Hallarna var ett rum för en aristokratisk livsstil. Hallar och andra byggnader utan bostadsfunktioner som verkstadshus på gårdarna är tecken som tillsammans med en stor taktäckt yta karaktäriserar storgårdar och därmed en hierarkisk bebyggelsestruktur och samhälle (jfr Wason 1994). I ett område som sydvästskåne där högstatusindikerande gravar från perioden är fåtaliga torde storgårdar med hallar tillsammans med fynd av högstatuskaraktär vara en av de få arkeologiskt synbara högstatusmarkörer som finns att tillgå.

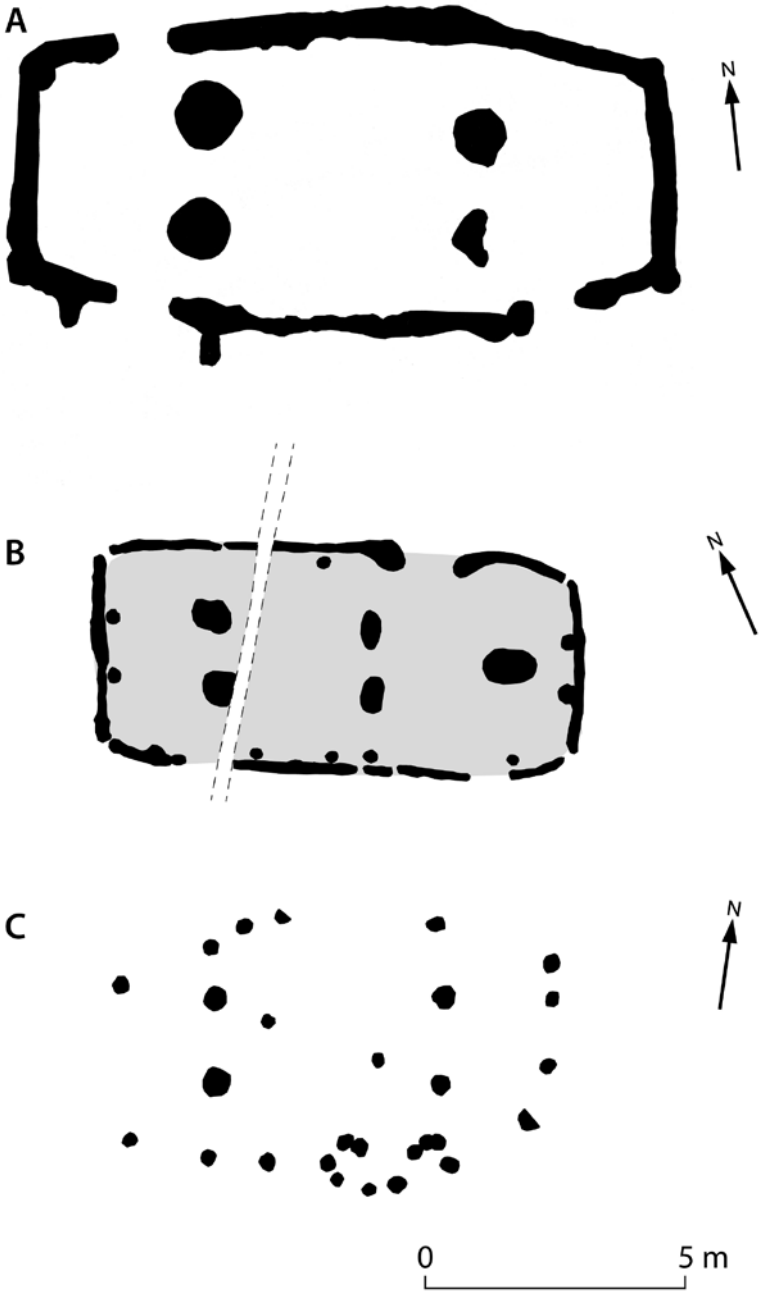

Figur 8. Hallen på Uppåkra 39 (B) och den äldsta hallen på Odarslöv 51 (C) är i sin plan influerad av ceremonihuset på centralplatsen (A).

Gårdsstorlekar

Gårdarna förefaller, i de fall undersökningsområdenas storlek låter det avgöras, att bestå av minst två hus, ibland tre. En storgård vid Uppåkra 37 bestod av fem hus. Ett annat exempel på detta finns på Nevishög 38 (Hulting Lindgren 2012a: 2012). Vid en mycket liten undersökning i Stora Råby, Lund 35, påträffades dock en enfasig gård bestående av endast ett 12 meter långt hus, som tolkas som en ensamgård (Ericsson 2007a). Gården kan tolkades som en brukningsenhet, kanske som en etablering för en beroende brukare, kanske ofri. På den samtida boplatsen Odarslöv 49 fanns en gård bestående av endast ett 44 meter långt hus (Lindberg & Strandmark 2017).

Huvudbyggnadernas storlek inom analysområdet varierar, men större långhus förefaller nu att vara ovanliga, med några undantag, som det ovan nämnda på Odarslöv 49, det 40 meter långa hus 107 på Odarslöv 51 under fas 2 och huvudbyggnaden på storgården på Uppåkra 37 med en längd 38 meter och en golvyta på 287 kvadratmeter. Istället varierar långhusen i längd från 12 meter till 22 meter. En minskning av huvudbyggnaders längd från äldre till yngre romersk järnålder noterades även vid Vallkärra 64 norr om analysområdet (Artursson 2000: 32). Vid denna plats fanns också ett tidigt exempel på en två-längad gård, där byggnaderna ligger i 90 graders vinkel mot varandra. Den största gården under denna fas i byn Uppåkra 39 hade en knappt 30 meter lång huvudbyggnad (fig. 9). Liksom i de två tidigare faserna var stolphålen i den inre konstruktionen stora och djupa medan väggstolparna hade stått i en djup väggränna. På den inhägnade gårdsplanen fanns också en hall som med sina två bockar med djupa stolphål och väggrännor påminde om hallen på centralplatsen (Aspeborg m.fl. 2013). På Odarslöv 51, ca 10 kilometer norr om centralplatsen, är huvudbyggnaderna i de bebyggelsefaser som tillhör yngre romersk järnålder 33 meter respektive 40 meter långa. Under de två bebyggelsefaserna under yngre romersk järnålder på Odarslöv 51 består gården av en huvudbyggnad och en hall, som under den äldsta fasen liknande hallen/ceremonihuset på centralplatsen (Björk m.fl. 2017). De två hallarna på storgårdarna på respektive Uppåkra 39 gård C och första fasen på Odarslöv 51 förefaller vara försök att kopiera hallen/ceremonihuset på centralplatsen. De är uttryck för den influens som hövdingen på centralplatsen utövade inom det högre skiktet av samhället i närområdet under perioden. Samtidigt fanns även andra typer av fristående hallar på storgårdarna området, till exempel på Odarslöv 51, under fas 2, och Uppåkra 37. Dessa var hallar med fyra bockar

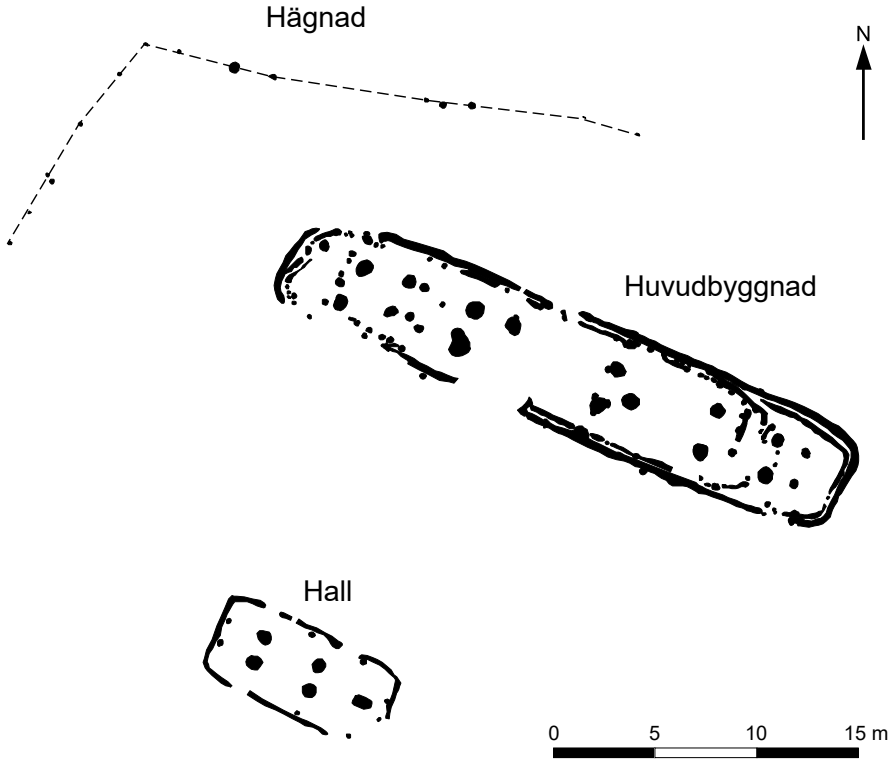

Figur 9. Den största gården på Uppåkra 39 under yngre romersk järnålder, med rester av det inhägnade tunet och sin friliggande hallbyggnad, avsides belägen från huvudbyggnaden.

i den takbärande konstruktionen. Sammantaget fanns även andra typer av fristående hallar på storgårdarna området, till exempel på Odarslöv 51, under fas 2, och Uppåkra 37. Dessa var hallar med fyra bockar i den takbärande konstruktionen. Sammantaget fanns inom och strax utanför analysområdet allt från mycket små gårdar till storgårdar med hallar under perioden vilket visar på en stor stratifiering av samhället.

Bebyggelsen under yngre järnålder

Det finns en uppenbar skillnad mellan äldre och yngre järnålder i hur bebyggelsemönstret såg ut i centralplatsens närhet. Under äldre järnålder låg gårdar och byar närmare centralplatsen, medan de under den yngre järnåldern låg och längre bort från den. Närmast ligger den vikingatida bebyggelsen på

Hjärups bytomt med en vendeltida fas men en huvudsaklig datering till 900-tal, belägen 1,5 kilometer från Centralplatsen (Sabo Schmidt 2016). Detta antyder en storgårdsdrift på jorden kring centralplatsen under yngre järnålder, att jorden brukades av människor som bodde på Centralplatsen. Kanske bedrevs jordbruket också på de stora gårdarna som Uppåkra 29, Uppåkra 37, Nevishög 41 under folkvandringstid–tidig vendeltid och Hjärups bytomt, Uppåkra 26, under vikingatid som storgårdsdrift. De stora byggnaderna på dessa storgårdar antyder att husen bebotts av utökade storfamiljer med flera jordlösa och kanske också ofria. Förmodligen avspeglar detta även förändrade ägoförhållanden i trakten, där hushållen på gårdar som Uppåkra 36 och Uppåkra 39 har fått ge upp sina anspråk på jorden under en period från 300-talet e.Kr. till folkvandringstid. Perioden äldre järnålder ger förvisso fler utslag än yngre järnålder beroende på en större rörlighet i landskapet och att den omfattar ett längre tidsspann. Bebyggelsen under yngre järnålder förefaller att koncentreras till färre men större boplatser, som Uppåkar 37 och Nevishög 41. Dessa två boplatser växer ut till stora byar under folkvandringstid med var sin stor krigararistokratiskt präglad storgård. Det är intressant att notera att yngre järnålderns platser ligger betydligt tätare inom Malmö och att skillnaden här mot äldre järnålders bebyggelsetäthet inte är lika markant som i centralplatsens närområde. Förvisso kan denna tendens vara resultatet av att färre undersökningar gjorts kring Uppåkra än i Malmöområdet.

I ett vidare geografiskt perspektiv kan man titta på antalet boplatsundersökningar som tillhör vikingatid. De är 163 stycken, varav 38 (23 %) har berört bytomter (Tegnér 2005). De flesta av de vikingatida boplatser som ligger utanför bytomterna visar sig, tillhöra den äldre delen av perioden. Detta antyder att 900-talet är det huvudsakliga århundrade då bebyggelsen på bytomterna tar sin början. Omläggning av bebyggelsestrukturen med inflyttning till det historiska byläget förefaller främst vara knutet till detta århundrade.

Folkvandringstid

På elva boplatser har hus från folkvandringstid påträffats (fig. 10). På vissa utgör folkvandringstid den sista fasen av boplatser/gårdar med kontinuitet bak till förromersk järnålder eller romersk järnålder, t.ex. byn Uppåkra 39 men också på en gård i Stångby socken och en i Lackalänga norr om analysområdet (Artursson 2000: 37: Carlie 2002a: 528). På Uppåkra 39 upphör bebyggelsen under folkvandringstid (Aspeborg m.fl. 2013). Då bestod bebyggelsen av tre

mindre gårdar med mellanstora hus och flera mindre ekonomibyggnader. På andra gårdar som på gård 4 och 5 på Lackalänga 34 norr om analysområdet upphör eller flyttar bebyggelsen vid övergången till folkvandringstid efter bara två fasers bosättning under romersk järnålder (Olson mf 1996; Carlie 2002a: 528 ff). En annan gård i Stångby med begynnelse i yngre romersk järnålder fortsätter att brukas in i vendeltid, kanske t.o.m. vikingatid (Artursson 2000: 37).

Även på andra boplatser utgör folkvandringstid en fas med lång bebyggelsekontinuitet. Så var fallet på Nevishög 38, som var kontinuerligt bebyggt från romersk järnålder till vikingatid (Olsson 2008; Hulting-Lindgren 2012b. Gården består i denna fas av ett mindre långhus samt ett fyrstolpshus. Vid övergången till vendeltid byggs en ny mindre huvudbyggnad (Hulting Lindgren 2012a). På Uppåkra 37 och Nevishög 41 utgör folkvandringstiden en kraftig expansionsfas av bebyggelsen med flera gårdar av ordinär storlek och en storgård. På grund av ett sviktande dateringsunderlag är det svårt att på båda platserna avgöra hur många ordinära gårdar det fanns. Även på Odlarslöv 51 som ligger en bit norr om analysområdet var det under den folkvandringstida fasen som bebyggelsen nådde sin storlekmässiga kulmen. Under denna tid måste Odarslöv 51 betraktas som en storgård med hall (fig. 11). Hallen är nu av en större typ som förmodligen utöver hallfunktionen har fungerat som gårdsägarens residens (jfr Herschend 2009: 259 f).

Samtidigt finns det nyetablerad bebyggelse i området, om än enfasig, endast 2 kilometer väster om centralplatsen. Ett mycket stort, 50 meter långt hus i Hjärup, Uppåkra 29, daterades till folkvandringstidens slutskede /vendeltid (Runcis 1998: 22 ff). Huset saknade föregångare på platsen, men undersökningsytan var liten och belägen drygt 200 meter söder om Uppåkra 37. Huvudbyggnaden på gården kompletterades med två mindre uthus. De skelettgravar som låg omedelbart norr om huset, anlades under yngre romersk järnålder vilket antyder att en föregående bebyggelse finns i närheten. Huset uppvisar inga tecken på att ha byggts om eller reparerats och får ingen efterföljare. Huset är nära nog symmetriskt. Möjligen kan det antyda att det är en dubbelgård som rymt två hushåll. En annan tolkning är att rummet öster om mittingången rymt en gilleshall. Några statusindikerande fynd gjordes förvisso inte på platsen, men någon metalldetektering genomfördes inte heller. Däremot fanns spår efter rituella måltider tolkade som gårdskult (Carlie 2002b: 668). Huset ligger knappt 700 meter från Hjärups bytomt där spår av folkvandringstida bebyggelse har påträffats (Schmidt Sabo 2013: 26). Undersökningen på bytomten var dock så begränsad att bebyggelsens karaktär inte kunde bedömas. Nyetableringen

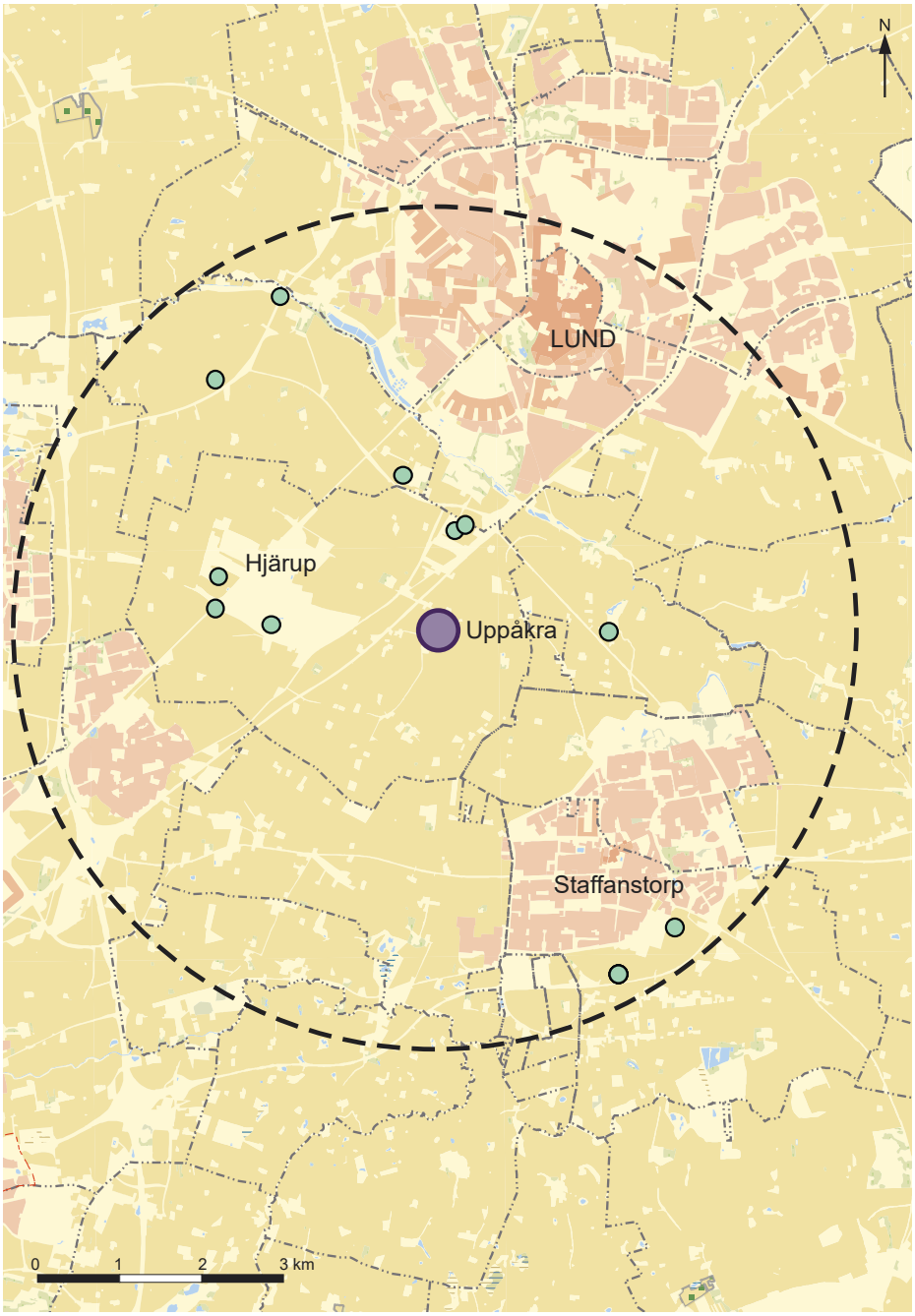

Figur. 10. Platser inom analysområdet med folkvandringstida bebyggelse.

Figur. 11. Odarslöv 51, utanför analysområdet, når sin storhetstid under folkvandringstid med en golv yta på nästan 500 m².

på platsen är synnerligen intressant eftersom den sker i en tid då många äldre boplatslägen överges och en ny bebyggelsestruktur etableras. En kortvarig bebyggelse, en mycket liten gård eller spår av utmarksbruk fanns också under en kort tid vid övergången mellan romersk järnålder och folkvandringstid på Östra Torn, Lund 197, norr om analysområdet (Hellerström 2007).

Perioden karaktäriseras av en omstrukturering av bebyggelsen i landskapet, många gårdar upphör, men exempel på nyetableringar finns också. Under folkvandringstid når bebyggelsen i området sin kulmen sett till antalet hus och detta trots att det är den tidsmässigt kortvarigaste av de arkeologiska perioderna. En noterbar tendens är samtidigt att de riktigt stora gårdarna blir än större. En koncentration av människor och bebyggelse från de avhysta boplatserna i närområdet till centralplatsen under denna period är sannolik. Fyndet av en halsring av Bragnumtyp från Trolleberg i Flackarps socken i utkanten av analysområdet, visar att praktföremål av dignitet även finns på andra platser i trakten än centralplatsen. Vad denna representerar är dock oklart. Att den signalerar närhet till en storgård och närvaro av en folkvandringstida elit på platsen är sannolikt, trots att ingen bebyggelse från denna tid har påträffats än.

Gårdsstorlekar

Under denna tid varierar gårdarna väldigt mycket i storlek. Det finns i analysområdet mycket stora aristokratisk präglade storgårdar med mycket stora huvudbyggnader med flera kringliggande byggnader och mycket små gårdar som knappt kan betraktas som självständiga och självförsörjande gårdar utan snarast som små torp. Storgården inom Uppåkra 37 bestod av en huvudbyggnad som var 46 meter lång och vars golvyta var 330 kvadratmeter. Byggnaden rymde bland annat ett hallrum. På gården fanns sex ytterligare byggnader. Gårdens totala golvyta uppgick till över 800 kvadratmeter (Aspeborg 2019). På Nevishög 41 bestod den samtida storgården av en 38 meter lång huvudbyggnad omgiven av fem ytterligare byggnader varav en var en fristående hall (Söderberg 2018). På Hjärup omges storgården av mellanstora och stora ordinära gårdar (jfr Bolander & Söderberg 2019). På Nevishög 41 fanns samtidigt minst en mellanstor gård med en 17 meter lång huvudbyggnad, men endast ett fåtal hus är ^{14}C-daterade och antalet samtida ordinära gårdar kan var fler (jfr Söderberg 2018). Inom analysområdet finns även gården på Uppåkra 29 från övergången mellan folkvandringstidens och vendeltid med det mycket stora huset på 50 meter vilket kompletteras med ett uthus på 10

meter och ett fyrstolpshus (fig. 12). Även norr om analysområdet förefaller storgårdar dominera byarna vid denna tid, t.ex. var storgården vid Odarslöv 51 som störst under folkvandringstid. Under denna fas hade gården en sammanlagd taktäckt yta på nära 490 kvadratmeter (Helgesson & Aspeborg 2017). Denna gård dominerade byn där granngården Odarslöv 49 var en obetydlig gård med en huvudbyggnad som var drygt 14 meter lång, kompletterad av två fyrstolpshus (Lindberg & Strandmark 2017).

Huvudbyggnaderna på stora Uppåkra 39 var små till mellanstora under folkvandringstid, dryga 10 till drygt 20 meter långa. Dessa gårdar antas tillhöra den tidigaste delen av folkvandringstid. Vissa gårdar saknar uthus medan andra har upp till tre sekundärbyggnader (Aspeborg m.fl. 2013: 124). Även på de mindre gårdarna på Nevishög 41 var husen små till mellanstora. Små till mellanstora gårdar med huvudbyggnader som var kring 20 meter långa fanns också på platser norr om analysområdet som Lackalänga 34, Brunnshög och Stångby stationssamhälle. Två mycket små gårdar bestående av endast ett ca 10 meter långt treskeppigt hus har undersökts omedelbart nordöst om analysområdet. Båda gårdarna var enfasiga (Ericsson 2007b). De små gårdarna kan försiktvis tolkas som beroende brukningsenheter under en större gård. De kan antas ha utgjort underbruk, herdeboställen och andra utmarksbosättningar som ofri och avhängig arbetskraft kan ha haft ansvar för (jfr Pedersen & Widgren 1998:448 f). Något anakronistiskt skulle man kunna beteckna dem som torpbebyggelse. Ytterligare en liten enfasig gård från skiftet romersk järnålder/folkvandringstid fanns också på Brunnshög, Lund 180 (Carlie 2012: 29).

Den samlade bilden med ett fåtal mycket stora dominerade gårdar under folkvandringstid, samtidigt som en del små gårdar som lever kvar, antyder en ökad stratifiering av samhället. Samtidigt, norr om analysområdet, etableras en del mycket små gårdar som inte överlever mer än under en fas. De kan snarast betraktas som brukningsenheter underställda en större gård. Att större gårdar förefaller saknas inom analysområdet närmast Uppåkra antyder att de jordlösa jordbrukarna i centralplatsens närhet också bor på centralplatsen.

Sammantaget antyds en omstrukturering av bebyggelsen under perioden som kan antas ha samband med markrättigheter och jordbruksdrift (jfr Carlie 2005: 458). Omstruktureringen i det absoluta närområdet bör ha organiserats från ledaren i Uppåkra som också kan förmodas ha varit jordherre. Däremot har förmodligen omläggningen på andra håll längre bort utgått från lokala ledare/eliter som residerade på storgårdarna i byarna.

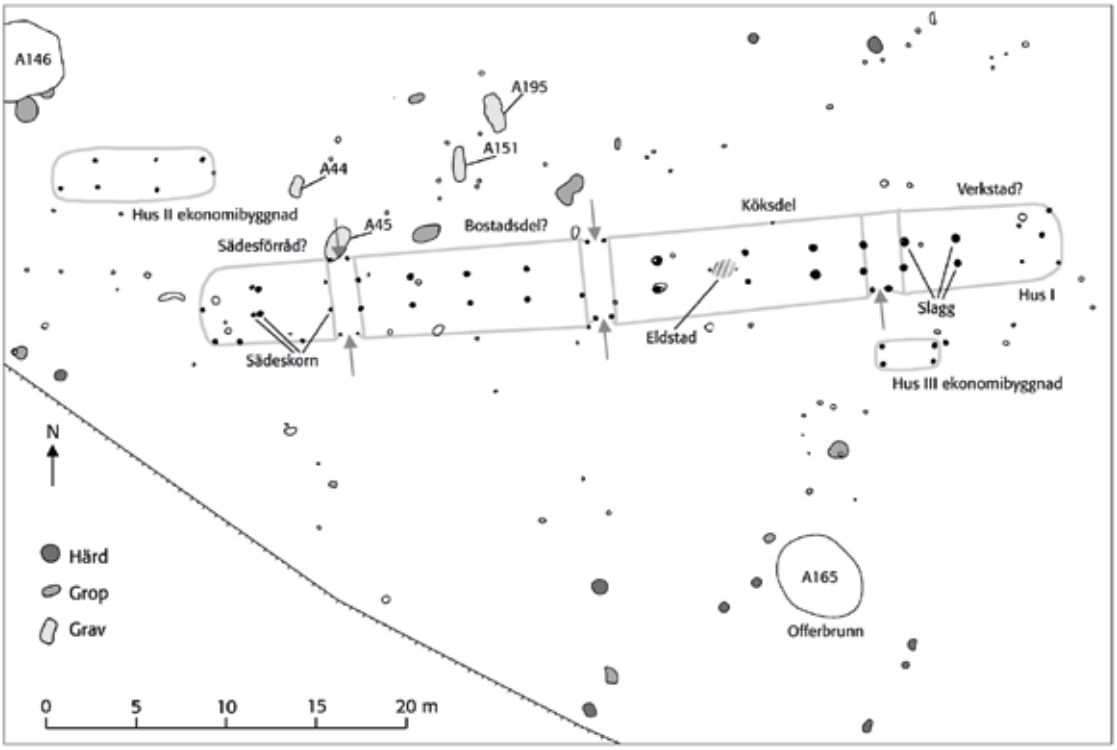

Figur 12. De flesta folkvandringstida gårdarna i området var små. Ett undantag var storgården Uppåkra 29 från övergången mellan folkvandringstid och vendeltid. Gården har förmodligen huvudsakligen brukats under äldre vendeltid.

Vendeltid

De vendeltida boplatserna inom analysområdet uppgår till åtta. De finns främst i utkanten av analysområdet (fig. 13). Endast en ny boplats etableras, vid Brågarp, under perioden och det vid dess slut. Flera bebyggelser upphör under perioden, varav en del kortvariga men andra längre. En gård på Nevishög 38, utvecklas från att ha varit en relativt normalstor gård med en 26 meter lång huvudbyggnad, två uthus och en stacklada, till att vid övergången till vikingatid bestå av en 37 meter lång huvudbyggnad och en D-formig byggnad (Hulting Lindgren 2012a). Ett grophus från den äldsta fasen ligger en bit bort från övriga byggnader. På gården påträffades ett beslag med djurornamentik och triskele. Beslaget har troligen tillverkats i sydvästra Skåne och bör dateras till andra hälften av 700-tal eller början av 800-talet. ^{14}C-dateringarna från boplatsen har en markant tyngdpunkt i vendeltid. Vid Nevishög 41 anläggs en ny,

men mindre storgård jämfört med den från folkvandringstid, med fristående hallbyggnad och tre ekonomibyggnader inom byn. Antalet gårdar inom byn förefaller dock öka jämfört med folkvandringstid (jfr Söderberg 2018). Även inom Uppåkra 37 ersätts den folkvandringstida storgården av en ny storgård på en annan plats i byn under tidig vendeltid.

Under tidig vendeltid försvinner den kortvariga storgården Uppåkra 29, men samtidigt finns minst en gård på närliggande Hjärups bytomt, Uppåkra 26. Hur stor bebyggelsen var där under vendeltid är oklart då undersökningsytan var liten (Sabo Schmidt 2016). På ett fåtal platser där undersökningar av begränsad omfattning genomförts har endast grophusbebyggelse från vendeltid påträffats, t.ex. Trollberg/Flackarp (Nagmér 1990). Dessa antyder dock att stolpbyggda boningshus finns i närheten, sannolikt från en större gård.

Strax norr om analysområdet upphör tre gårdar, en i Vallkärra 64 och två i Odarlöv (49 och 51) efter att ha varit kontinuerligt använda från yngre romersk järnålder (Artursson 2000: 37; Helgesson & Lindberg 2017). Odarlöv 51 bör ha ägt bestånd som längst till 650 e.Kr. Trots att gården har minskat väsentligt i storlek från den folkvandringstida fasen är huvudbyggnaden imponerande 40 meter lång. Gården saknar dock fristående hallbyggnad under denna fas men kompletteras av ett fyrstolpshus. Intressant nog återetableras gården på Odarslöv 49 någon gång under periodens senare halva. Gården är en återetablering på platsen där en gård legat tidigare mellan äldre romersk järnålder och folkvandringstid. Gården i Brunnshög strax norr om analysområdet upphör under äldre vendeltid efter att ha varit kontinuerligt bebodd från 200-talet före vår tideräkning. Den sista fasen, var liksom den folkvandringstida fasen en liten gård med en 17 meter lång huvudbyggnad och ett uthus av blygsam storlek (Carlie 2012: 31 ff).

Bilden av den vendeltida bebyggelsen är svårgripbar och motsägelsefull. Vendeltid förefaller liksom föregående period vara en brytningstid. Flera gårdar med ibland lång kontinuitet bakåt upphör eller flyttar under den första halvan av perioden, medan enstaka exempel på nyetableringar finns i slutet av perioden. Eventuellt skulle detta kunna tolkas som om att en förflyttning av bebyggelsen in mot de historiska byarnas tomter så smått tar sin början vid mitten av vendeltid. Denna process tillhör dock huvudsakligen sen vikingatid. En publicering med daterade fynd från det metalldetekteringsprojekt kring historiska bytomter som genomförts ger en fingervisning om att så var fallet (jfr Larsson 2013: 134 f).

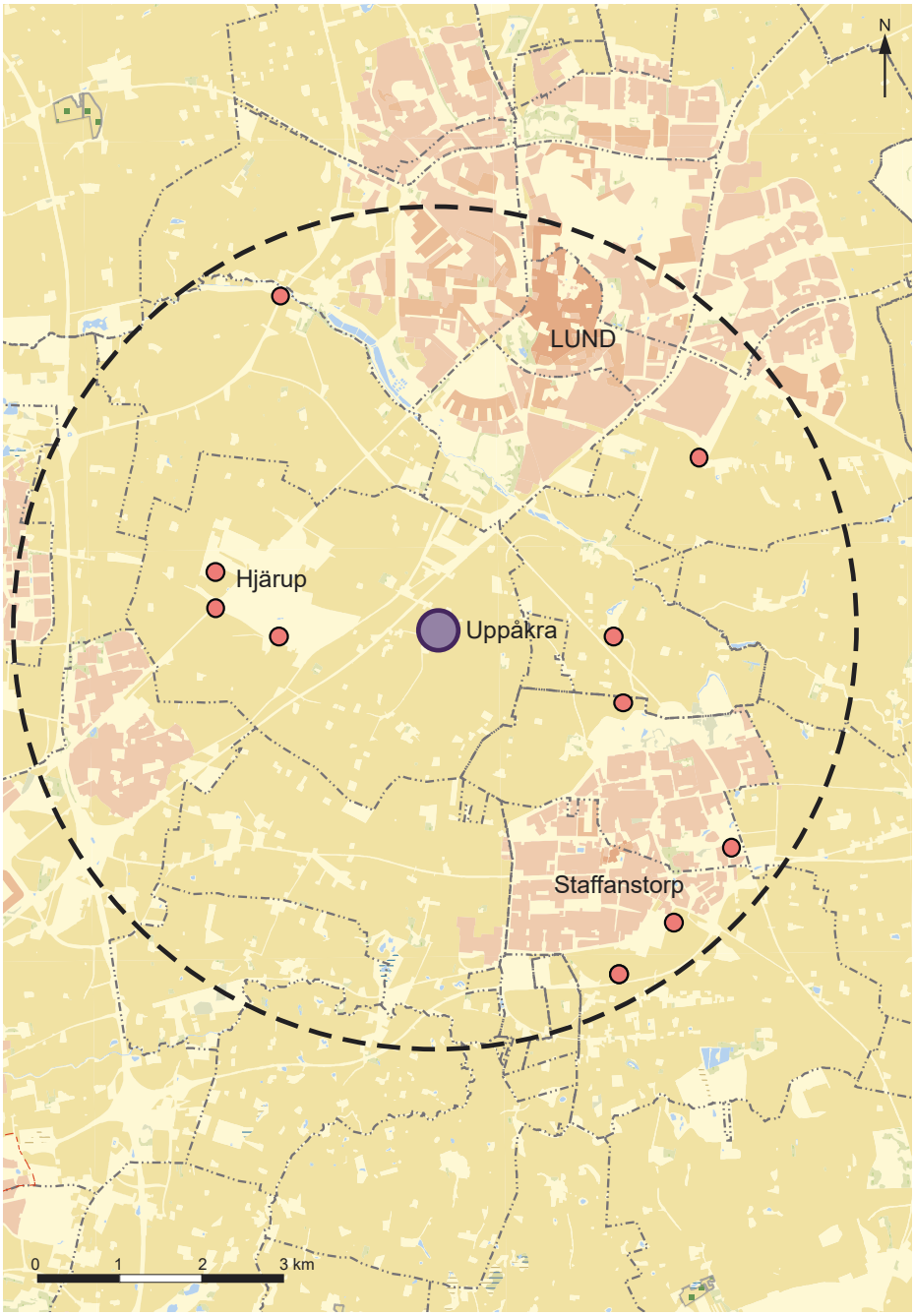

Figur. 13. Gårdar med vendeltida bebyggelse inom analysområdet. De flesta ligger långt från centralplatsen.

Gårdsstorlekar

Gårdarna förefaller generellt, att vara fortsatt av varierande storlek. Från gårdar med huvudbyggnader kring 17 meter till mycket stora gårdar med huvudbyggnader med en längd på över 50 meter och flera uthus. Inga storgårdar har påträffats i området med datering till sen vendeltid. Fristående hallar är sällsynta på storgårdarna. Såväl mindre som större gårdar upphör eller flyttar under perioden. Gårdarna förefaller ha minst ett uthus, ibland upp till tre/fyra. Grophusen blir nu vanligare på boplatserna än förut.

Vikingatid

Antalet undersökningar som berört vikingatida boplatser är endast tio stycken (fig. 14). Hjärup är den enda bytomt som varit föremål för en större undersökning i analysområdet, men då endast en mindre del. Ett fåtal stolphus har påträffats och av dessa har ännu färre undersökts i sin helhet. Generellt är de hus och gårdar som ligger på platser utanför bytomten från 800-tal medan de på bytomten i Hjärup, Uppåkra 26, är från 900-tal eller senare. Från de flesta av byarna med torpnamn runt Uppåkra finns fynd från vikingatid eller tidigare. Detta har antagits visa att bebyggelsen här är från denna tid (Callmer 2001).

Den äldre vikingatiden inom analysområdet representeras bland annat av av Brågarp, fornlämning 15. Bebyggelsen som etableras i övergången mellan vendeltid och vikingatid, ligger en knapp kilometer från Brågarps kyrkby. Här fanns en gård i flera faser med såväl stolpbyggda hus som ett grophus under en av faserna (Pettersson 1990). Undersökningsytan var så pass begränsad att endast ett av de tre treskeppiga husen hamnade helt inom schaktytan. Gården kan ha varit betydligt större och flera gårdar kan ha funnits i närheten.

Exempel på boplatser med lång kontinuitet från romersk järnålder till vikingatid är två boplatser i Nevishög, fornlämning 38 och 41 (Hulting Lindgren 2012: Söderberg 2018). den förstnämnda förfaller att upphöra under tidig vikingatid medan Nevishög 41 fortlever in i sen vikingatid. Huvudbyggnaden på Nevishög 38 var av ansenlig storlek, 37 meter lång (Hulting Lindgren 2012: 17a). Vid Nevishög 41 finns flera relativ stora gårdar under tidig vikingatid och minst två gårdar under sen vikingatid. Bebyggelsen i byn har dock förskjutits mot sydost och fler gårdslämningar kan ligga utanför schakten (Söderberg 2018). Vid Nevishög 1:1, strax 6 kilometer sydost om centralplatsen, har fyra grophus undersökts (Pettersson 1970:49; Larsson 1982: 149 ff): Gårdens huvudbyggnader har inte

Figur 14. Boplatser med vikingatida bebyggelse inom analysområdet.

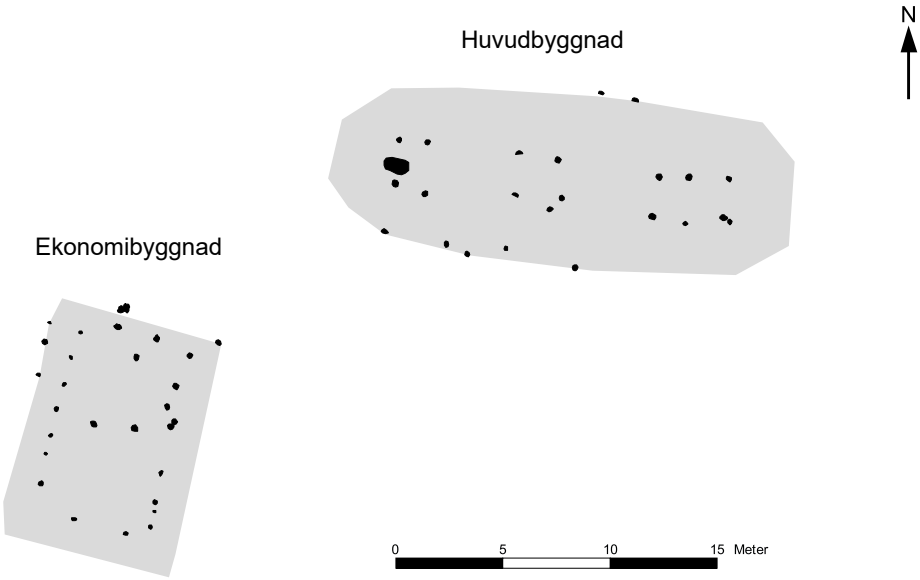

Figur 15. En liten tidigvikingatida gård på Odarslöv 49.

påträffats. Dateringen av gravarna på det intilliggande gravfältet antyder en boplatskontinuitet från yngre romersk järnålder fram till vikingatid för gården.

Vid Trolleberg i Flackarps socken har en boplats med fyra grophus undersökts (Nagmér 1990). Någon stolphusbebyggelse påträffades inte heller här. Grophusen antogs ha använts som förråd. Även vid Karstorp i Lomma socken, Lomma 11:1, har vikingatida grophus undersökts utan någon intilliggande stolphusbebyggelse. Bebyggelsen dateras utifrån Fynd och ^{14}C-dateringar till 900-tal (Ambrosiani, Magnusson & Jonsson 1972).

I Odarslöv 49, en bit norr om analysområdet, finns exempel på en kortvarig tidig vikingatida gård som upphör eller flyttar under 900-talet (Lindberg & Strandmark 2017). Gården var liten och bestod av en 17 meter lång huvudbyggnad och en mindre kompletterande byggnad om 10 meters längd anlagd i 90-grader vinkel till huvudbyggnaden (fig. 15). Intressant nog fanns även en återetablering av smärre uthusbebyggelse –utmarkslador– på det närbelägna Brunnshög. Eventuellt ligger en huvudbyggnad utanför undersökningsområdet (Ericson & Lagergren 2009: 30). Vid Stångby stationssamhälle undersöktes också en mindre del av ett hus som på typologiska grunder daterats till vikingatid och således avslutade en lång bosättningskontinuitet från äldre järnålder på platsen (Artursson 2000: 35).

Inom Hjärups bytomt södra del, Uppåkra 26, har en större senvikingatida

storgård undersökts med ett drygt 40 meter långt hus. Storgården ha bestått av ytterligare sex mindre hus (Larsson 1995; Schmidt Sabo 2011). Storgården utgör inte en nyetablering på platsen, då vendeltida bebyggelse har påträffats i gårdens omedelbara närhet (Schmidt Sabo 2016). Förutom byggnadernas antal och huvudbyggnadens storlek, talar också det rika fyndmaterialet och en runsten i dess närhet för att gården har utgjort en elitär miljö (Schmidt Sabo 2011: 45 ff). Vikingatida lämningar har också påträffats vid en mindre undersökning i den norra delen av byn (Lindberg & Söderberg 2014: 17 f). Det har spekulerats om att ytterligare en vikingatida storgård ska ha funnits i denna del av byn (Riddersporre 2003). Det har företagits många smärre undersökningar där fynd från äldre järnålder påträffats. En kontinuerlig bebyggelsesekvens inom bytomten från äldre järnålder fram till vikingatid är därför inte otrolig.

Gårdsstorlekar

Antalet undersökta boplatser från vikingatid inom analysområdet är få och undersökningarna var dessutom små till ytan. Ofta har endast delar av hus undersökts. Materialet är därför svårtolkat. De gårdar som hittills undersökts från vikingatiden första hälft förefaller relativt stora, medan den mest kompletta gården från yngre vikingatid är ett storgårdskomplex. Norr om analysområdet finns dock exempel på små gårdar.

De vikingatida gårdarna i området är av varierande storlek, från gårdar endast bestående av ett långhus, ibland kompletterat av ett grophus. På Nevishög 41 består gårdarna av ett flerfunktionellt hus som varierar i längd från 20 meter till drygt 30 meter. Husen är breda, upp till drygt 7 meter. I Nevishög 41 är samtliga hus från sen vikingatid endast delvis inom schakten och deras storlek kan inte bedömas. Storgården i Hjärup, Uppåkra 26, från sen vikingatid med sina sju hus och mycket stora huvudbyggnad om 280 kvadratmeter utgör den enda kända storgården från tidsperioden inom området (fig. 16).

Sammanfattning av bebyggelseutvecklingen

Bebyggelsens utveckling under järnåldern kring Uppåkra Utifrån omlandsstudien kan bebyggelseutvecklingen i omlandet tentativt beskrivas utifrån följande modell. Innan centralplatsens uppkomst bestod omgivningen av en bebyggelse av gårdar med en livslängd av en generation. Gårdarna flyttade inte, utan nya gårdar skapades när nya hushåll bildades. De hade en jämn,

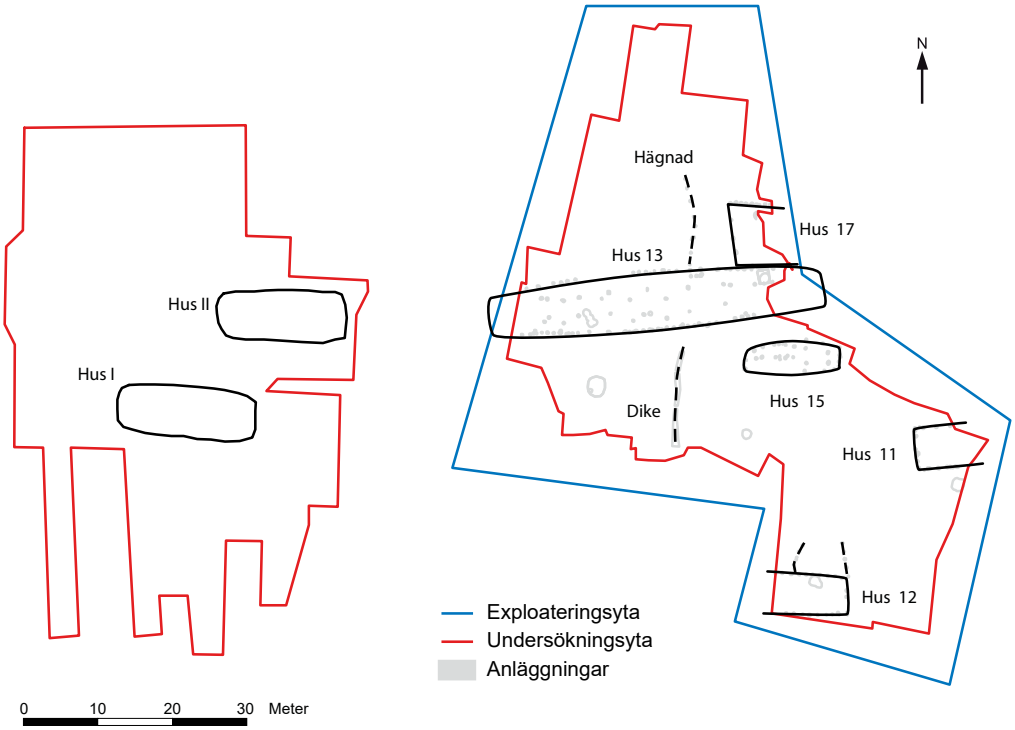

Figur 16. Storgården på Hjärups bytomt, Uppåkra 26. Efter Schmidt Sabo 2011.

men gles spridning i rummet. Fördelningen av gårdarna antyder att det rör sig om ensamgårdar, men sannolikt beror detta på att den skalnivå vi betraktar bebyggelsen på är alldeles för låg. Det är troligare att det rör sig om mycket glesa oreglerade byar (jfr Erixcon 1960).

Vissa gårdar låg nära den plats där centralplatsen växte fram (fig. 17). Den glesa bebyggelsen antyder att mark fanns tillgänglig för samtliga nybildade hushåll att bebygga och bruka. Från den förromerska järnålderns slut och särskilt under äldre romersk järnålder ökade antalet boplatser markant. Flera gårdar och hus blev stationära, byggdes om och ärvdes (fig. 18). Dessutom ökade boplatserna i storlek och byarna förtätades, men gårdarna och byarna var av varierande storlek och små perifert belägna gårdar som bara existerar under en till två generationer fanns troligen kvar. Vissa byar låg endast ett fåtal hundra meter från centralplatsen. En ökad stabilitet och platskontinuitet under romersk järnålder medförde att bebyggelsen som anlades fanns kvar på samma plats under flera generationer och tidsperioder. Även de enskilda husen byggdes om och reparerades vilken antyder att de ibland ärvs och brukades av mer än

en generation. Ett tydligt exempel på detta utgör hus 3 på stora Uppåkra 39, vilket byggdes om, utvidgades under tre faser (Aspeborg m.fl. 2013: 196 ff).

Under tidig folkvandringstid avvecklas många av de stora byarna med rötter från äldre järnålder.

Boplatserna är färre än tidigare. Några få förefaller att leva kvar och utvecklas till stora byar med en rik storgård. Dessa ligger en bit bort från centralplatsen. Byarna ligger förhållandevis glest (fig. 19). Fynden i storbyarna antyder att innevånarna har varit relativt välmående och att stormännen har varit rika och haft tillgång till nätverk som gjort att de har kunna skaffa sig exklusiva produkter. Dessa storbyar fortlever till åtminstone sen vendeltid, medan Nevishög finns kvar i sen vikingatid. Många mindre nyetableringarna överlever dock endast under en till två generationer medan ett fåtal lever vidare in i vikingatid. Ett exempel på detta är Brågarp 15, där bebyggelsen grundas i vendeltid men upphör efter tidig vikingatid, 800-talet (Pettersson: 1990). Utanför analysområdet anläggs små kortvariga enheter. Dessa är förmodligen små brukningsenheter där jordlösa brukar marken åt en jordägare på en närbelägen storgård.

Under 900-talet etableras bebyggelse på de medeltida bytomterna, Uppåkra 26 (fig. 20). Detta var en storgård som var bebodd av en utvidgad familj, fria egendomslösa tjänare och ofria som deltog i arbetet på gården. Om det förutom storgården har funnits andra, underlydande gårdar i byn vet vi inte. Detta får framtida undersökningar utvisa. I övrigt är kunskapen om den vikingatida bebyggelsen på bytomterna i centralplatsens närhet begränsad. Att en bybebyggelse fanns redan under sen vikingatid inom torpbyarna kring Uppåkra är tillsvidare endast en hypotes, som i dagsläget saknar empiriskt stöd i våra data från centralplatsens närområde, p.g.a. för få utförda undersökningar.

Koppling till angränsande landskapsstudier

Järnålderslandskapet har tidigare studerats i två angränsade och delvis överlappande områden. Det ena beläget nordväst om det aktuella området (Carlie 2002a). Det andra är beläget nordöst om Uppåkra och omfattar även en del av denna presentations område (Carlie 2012). Dessutom har landskapet väst- och nordväst om och sydväst om blivit föremål för studier och synteser (Carlie 2005; Björhem & Magnusson Staaf 2006; Björhem & Skoglund 2009). Den aktuella studien måste också relateras till Nathalie Hylls (tidigare Becker) studie av relationer i det medeltida landskapet i västra Skåne. I studien berör hon också maktindikerande fynd och fornlämningar i området från yngre

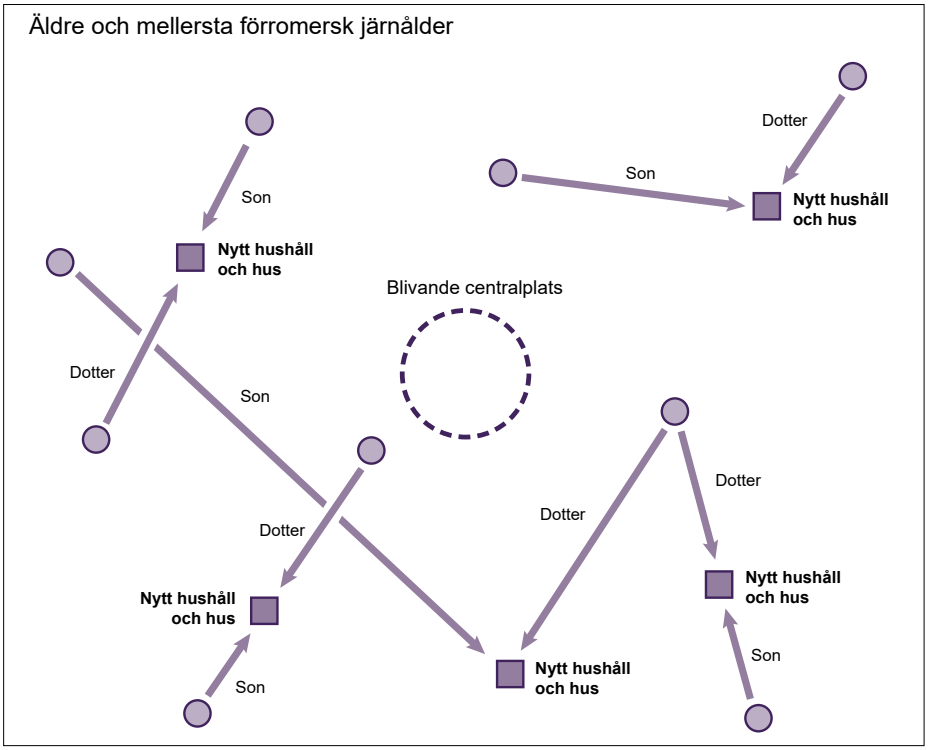
Äldre och mellersta förromersk järnålder
Dotter
Son
Son
Nytt hushåll och hus
Nytt hushåll och hus
Blivande centralplats
Dotter
Son
Dotter
Dotter
Dotter
Nytt hushåll och hus
Nytt hushåll och hus
Son
Nytt hushåll och hus
Son

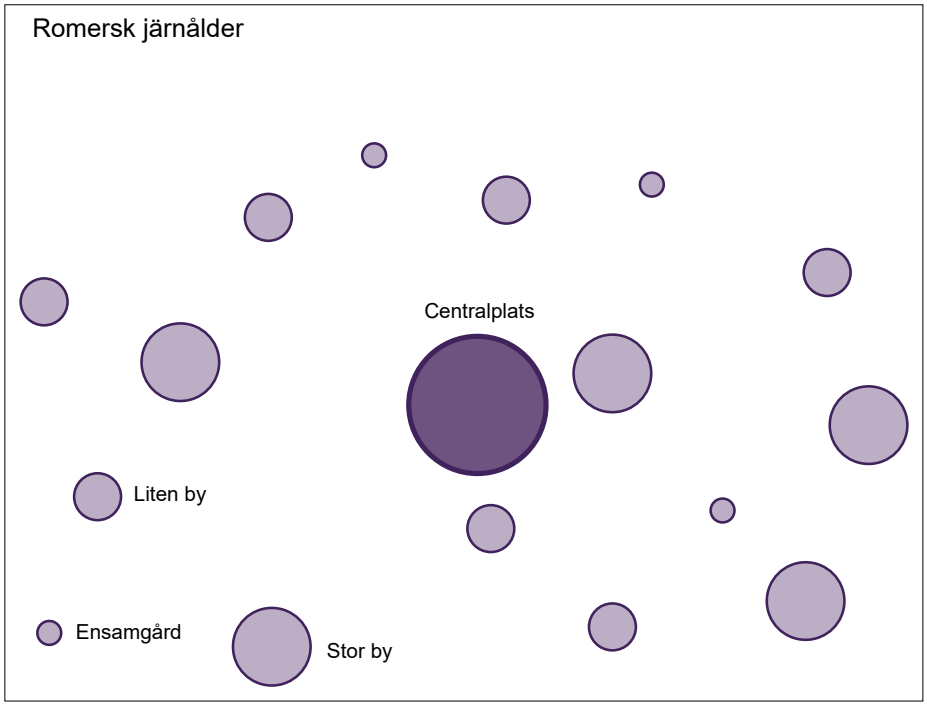
Romersk järnålder
Centralplats
Liten by
Ensamgård
Stor by

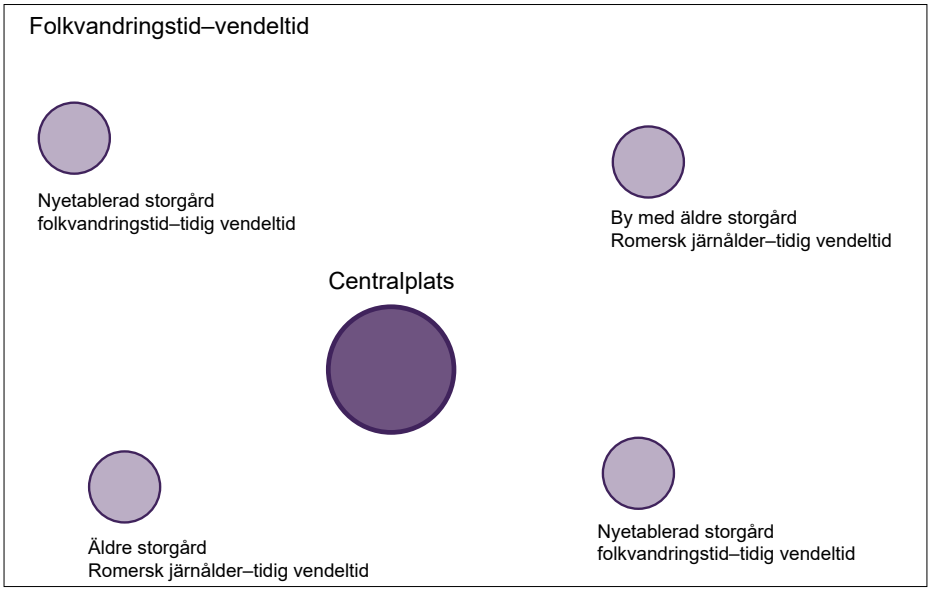

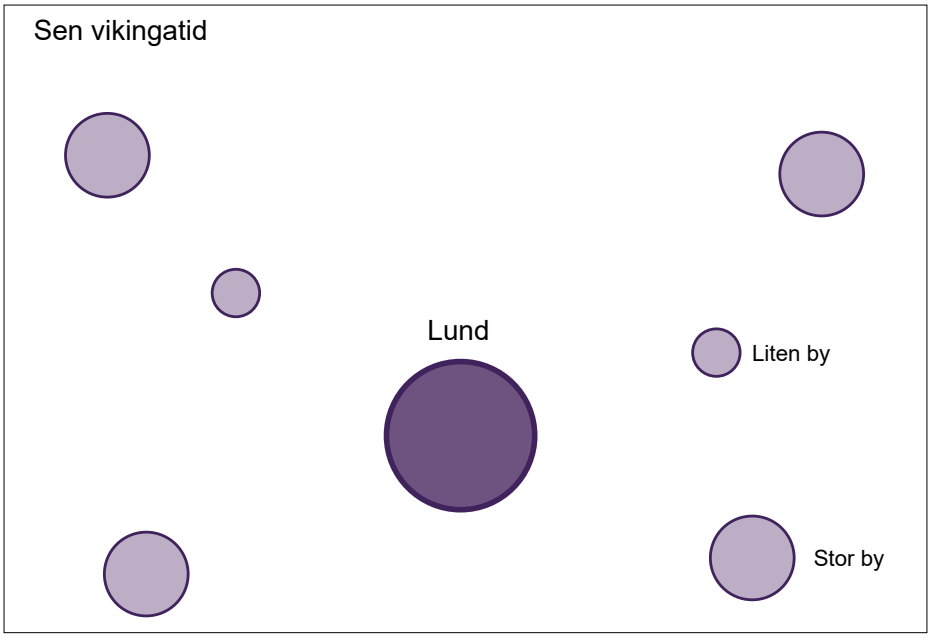

Figur 17. Bebyggelsemodell förromersk järnålder.

Figur 18. Bebyggelsemodell romersk järnålder.

Figur 19. Bebyggelsemodell folkvandringstid –vendeltid.

Figur 20. Bebyggelsemodell Vikingatid.

järnålder och definierar utifrån dessa olika maktområden. Uppåkra är det absoluta centrumet för ett område hon kallar Stor-Lundområdet som också omfattar trakterna kring Löddeköpinge/Borgeby och Dalby (Becker 2005:238).

I området i nordväst var det också en bebyggelseexpansion under sen förromersk järnålder. Bebyggelsen förtätas och antalet hus på gårdarna blir fler, samtidigt som långhusen varierar mer i storlek än tidigare. Nya gårdar anläggs i områden som tidigare har utnyttjats i lägre omfattning (Carlie 2002a: 549). Gårdarna är baserade på agrar produktion och djurhållning och inga andra ekonomiska aktiviteter är synliga i materialet. Några av gårdarna kan följas fram till åtminstone folkvandringstid. Varken direkta eller indirekta kontakter med centralplatsen är skönjbara i materialet. Området förefaller ligga i skuggan av Uppåkra (Carlie 2002: 549).

Den östra omlandsstudien visade att landskapet vid bronsålderns slut karaktäriserade av närmast trädlösa betesmarker (Carlie 2012). Vi mitten av förromersk järnålder bestod bebyggelsen av utspridda gårdar som regelmässigt flyttade till nya marker (Carlie 2012: 27). Även här skedde på Lundaslätten en kraftig bebyggelseexpansion och förtätning under yngre förromersk järnålder och äldre romersk järnålder (200 f.Kr.–200 e.Kr.). Nu framträder byar med olikstora gårdar, av vilka vissa bestod av flera och ibland mycket stora hus (Carlie 2012: 36). Ingen motsvarande utveckling var synlig på Romeleåsens sluttningar som antogs bestå av gles småskalig bebyggelse. Vid Brunnshög föreföll det inte röra sig om en bybebyggelse, utan om ensamgårdar. Carlie konstaterar att från 500-talet och framåt minskar bebyggelsen påtaglig nordöst om nuvarande Lund (2012: 36). Iakttagelsen är förmodligen i stort sett riktig, även om bilden troligen kommer att nyanseras ifall nya undersökningar i det näst intill arkeologiskt oundersökta området genomförs. Undersökningarna i Odarslöv på ESS-området, har som vi sett, visat att gårdar med flera hus och mycket stora hus funnits även i detta område.

Under 200-talet minskar gårdarna i storlek. Särskilt de större försvinner samtidigt som de mindre gårdarna ökar i antal. Under 300- och/eller 400-talet sker en tillbakagång av bebyggelsen av de byar som undersökts på slätten i Centralplatsens närhet. På Romeleåsens sluttningar förefaller någon av de stora gårdarna leva kvar till vendeltid medan andra går tillbaka under folkvandringstid för att upphöra under vendeltid (Carlie 2012: Lindberg & Strandmark 2017: Björk m.fl. 2017). Den stora gården vid Brunnshög med sin smedja har föreslagits också att ha haft specialiserad produktion, i form av metallhantverk (Carlie 2012).

I en studie av bebyggelsen i Malmöområdet diskuteras en minskning av befolkningen under perioden 300 till 700 e.Kr. (Strömberg & Carlie 2012). De föreslår att den nedgång i bebyggelsen och avfolkningen som började under 300-talet e. Kr. kan förklaras av förändrade maktrelationer, migration och överexploatering av jordar. Befolkningen, antalet gårdar och storleken på gårdarna var enligt Carlie och Strömberg som minst under perioden 500 till 700 e: Kr. De föreslår att nedgången och förändringen berodde på att en äldre social organisation präglad av de lokala stormännen vid en järnåldersby av hierarkisk karaktär, där den ekonomiska basen bestod av jordbruk med överskottsproduktion, ersattes av en social organisation där en aristokratisk elit vid Uppåkra knöt allianser med gårdar i bygder med kommunikationsstråk, med ekonomisk bas i jordbruk och hantverk (2012: 131).

I sin studie av sydvästskåne konstaterar Anne Carlie att övergången mellan folkvandringstid och vendeltid utgör en brytningstid då gårdar flyttas till nya lägen. Samtidigt karaktäriseras vendeltid och äldre vikingatid av den högsta graden av hierarkisering (Carlie 2005: 447).

Nils Björhem och Peter Skoglund har presenterat en studie av bebyggelseutvecklingen under järnåldern i Malmöområdet där utvecklingen beskrivs utifrån fyra faser. Dessa faser är elegant knutna till fyra olika husfaser (Björhem & Skoglund 2009; även Björhem & Magnusson Staaf 2006).

Tidsperioden 500 f. kr till 200 f.Kr, fas 1, karaktäriseras av en bebyggelseexpansion från en gles bebyggelse kring övergången mellan brons- och järnålder. Under 300-talet f. Kr finns i Hyllieområdet en närmast byliknande bebyggelse. Landskapet kan nu antas vara fullkoloniserat.

Fas 2 omfattar perioden 200 f.Kr till 300 e.Kr. I början av perioden inträffade en tydlig nedgång i bebyggelsen i kustnära områden. Ett brott i förromersk järnålder anses ha inträffat allmänt i Nordeuropa ca 200 f.Kr. (Jensen 1997:102; Konstantin-Hansen 2013:31ff). Som en förklaring till brottet har påverkan på klimatet till följd av ett vulkanutbrott angetts, men dylika monokausala förklaringar bör beaktas med försiktighet här liksom vid en senare bebyggelseförändring under folkvandringstid som hänförts till samma orsak (jfr Gräslund 2008). Bebyggelsen koncentrerades till tidigare bebyggda platser men en nyetablering ägde också rum. Under perioden förändras bebyggelseorganisationen i så måtto att en förtätning äger rum. Gårdar förses med inhägnade gårdstun och storgårdar uppträder. Enligt Nils Björhem och Björn Magnusson Staaf kan man i denna fas och den föregående utläsa en påtaglig kollektiv

samverkan mellan gårdarna (2006:41). Utifrån bland annat resultaten från analysområdet förslår jag att en ökad stratifiering av samhället tar sin början under första århundradet före vår tideräkning.

Under **fas 3**, 300 e.Kr–700 e. Kr. överges kustbygden. Perioden präglas av en omorganisation av bebyggelse och vägar. I Fosie-Lockarpsområdet finns bebyggelsen kvar och kompletterades nu med grophus. Storgårdar finns under folkvandringstid. Bosättningsområdet expanderade även österut. Bebyggelsen förfaller också lokaliserad kring en äldre vägsträckning från Trelleborgsområdet till Uppåkra. Under denna period finns drag i bebyggelsen som antyder en ökad social stratifiering av samhället (Björhem & Magnusson Staaf 2006: 242).

Under **fas 4** – 700 e.Kr till 900 e. Kr – återbebyggs kustbygden. Redan under 700-talet expanderar bebyggelsen och man återetablerar sig på platser som varit övergivna sedan romersk järnålder. Bebyggelsen ligger under denna tid konsekvent mellan de medeltida bytomterna. Björhem & Magnusson Staaf hävdar att den utvidgade bosättningarna under denna fas börjar anta en gestalt som förebådar de medeltida byarna (Björhem & Magnusson Staaf 2006: 46). Perioden karaktäriseras av en ökad grophusbebyggelse.

I stora drag förefaller bebyggelseutveckling inom analysområdet överensstämma med den i Malmöområdet. Författarna kopplar brytpunkterna med storskaliga förändringar i bebyggelseutvecklingen till tre perioder; 200-talet f.Kr, 300 e.Kr och 700 e.Kr. Dessa kopplar de till genomgripande förändringar av samhället (Björhem & Skoglund 2009: 59). Som orsaker till förändringarna av bebyggelsens lokalisering under yngre romersk järnålder betonar författarna dels krig och framväxten av nya sociala relationer dvs ett nytt politiskt landskap, dels ett nytt socialt landskap där utbyte av tjänster och varor skedde över större geografiska avstånd en tidigare (Björhem & Skoglund 2009: 70, 85). De småskaliga förflyttningarna inom varje fas förklaras genom arv och giftermål etc (Björhem & Skoglund 2009: 58).

I Riksantikvarieämbetets databas för järnåldersboplatser i Skåne fördelades antalet tidsmässigt som följer; förromersk järnålder 82, romersk järnålder 67, folkvandringstid 16, vendeltid 26 och vikingatid 59 (Jacobsson 2000). Katalogen och undersökningsregistret är mer kvantitativ än kvalitativ, och rymmer alla undersökningar med boplatsanläggningar. På många har ingen

bebyggelse påträffats. Representativiteten kan också ifrågasättas då många boplatser endast är daterade utifrån fyndmaterial och inte radiometeriska dateringar. Det är t.ex. troligt att den under förromersk järnålder omfattande deponeringen av keramik jämfört med senare perioder gör att perioden slår igenom i materialet (jfr Aspeborg & Strömberg 2014: 46). Databasen ger heller ingen uppfattning om boplatsernas storlek. Ett annat problem är att ingen uppdelning har gjorts av perioden romersk järnålder, där övriga studier har kunnat påvisa att en nedgång sker under yngre romersk järnålder. Med detta sagt så kan ändå katalogen sägas visa på tendenser som understödjer de andra omlandsstudierna och föreliggande analys.

Omlandstudiens resultat

- Den glest spridda bebyggelsen i omlandet under den äldre delen av förromersk järnålder med gårdar som endast finns under en generation liknar bebyggelsemönstret i övriga Skåne. Härvidlag kan man inte skönja bakgrunden till Uppåkras uppkomst genom en särskilt tät och särpräglad bebyggelse i närområdet.
- Från slutet av förromersk järnålder blir bebyggelsen och gårdarna i högre grad stationära. Hus och gårdar uppvisar samtidigt en ökad storleksvariation.
- Bebyggelseexpansionen under sista delen av förromersk järnålder och äldre romersk järnålder är inte heller den unik för Uppåkraområdet. Inte heller beträffande storleksskillnader på hus och gårdar i byarna eller bebyggelsetäthet förefaller situationen i Uppåkraområdet vara uppseendeväckande olik andra delar av Sydvästskåne.
- Under äldre järnålder ligger såväl mindre gårdar som större byar bara några få hundra meter från centralplatsen. Dessa upphör senast under folkvandringstid.
- På några av de större gårdarna i omgivningen från romersk järnålder finns byggnader som förmodligen är enkla avspeglingar av hallen i Uppåkra. Byggnaderna markerar förmodligen i vissa fall närvaron av en med Uppåkraeliten allierad lokal men underordnad elit, som i sin tur var internt stratifierad.
- Under yngre romersk järnålder försvinner de sista stora gårdarna nära centralplatsen. Här sker en omstrukturering av bebyggelsen. Förmodligen flyttar flera brukare in på centralplatsens område, men fortsätter att bruka jorden. Möjligen har en omläggning skett till storgårdsdrift inom ett större område runt centralplatsen. Samtidigt anläggs några mycket stora gårdar i

byar som expanderar kraftigt i området, dock inte i det absoluta närområdet, utan dessa anläggs på lite längre avstånd från centralplatsen, två kilometer bort eller mer.

- Under folkvandringstid växer ett fåtal byar en bit bort från Uppåkra. I dessa finns en tydlig storgård. Bebyggelsebilden i dessa byar ser likartad ut under tidig vendeltid.
- Grophusen i området är få. Grophusbebyggelse finns i området sedan yngre förromersk järnålder men blir vanligare från vendeltid. Grophusbebyggelsen har dock sällan kunnat knytas till gårdar med stolpbyggda hus, förmodligen för att undersökningarna har varit ytmässigt små.
- Från yngre järnålder finns mest små gårdar i omlandet. Här kan man hypotetiskt tänka sig ett informellt landbosystem med personliga avhängighetsformer mellan jordherre och landbo, där ofri och beroende arbetskraft sätts in för att sköta underbruk (jfr Widgren 2014, anf litt).
- Bosättningskontinuiteten förefaller vara större på stora gårdar på längre avstånd från centralplatsen inom analysområdet, som exempelvis Nevishög 38 och Nevishög 41 samt de utanför analysområdet liggande Vallkärra 64, Odarslöv 49 och 51.

Diskussion och kommentarer angående bebyggelseutvecklingen inom analysområdet

Hur ska man förklara eller förstå den tydliga bebyggelseexpansion och förtätning av bebyggelsen som sker under sen förromersk järnålder med fortsättning i äldre romersk järnålder, liksom den uppkomna stora variationen i gårdarnas storlek och den begynnande platskontinuiteten? En befolkningsökning är sannolik med påföljande markbrist. Det har förslagits att förändringar i det agrarteknologiska komplexet möjliggjorde en ökad produktion och den plötsliga befolkningsökningen (Myrdal 1988: 193 ff). Det finns säkerligen flera orsaker bakom detta, t.ex. ökade långväga kontakter, import av prestigeföremål och byteshandel under sen förromersk järnålder, särskilt med områden med La Tène kultur (Magnusson Staaf 2003). Den kulturella, sociala och ideologiska påverkan från den keltiska La Téne kulturen under perioden är mångfacetterad och påtaglig (Headager 1992: 198 f, Martens 1998: 9; Kristiansen 1998: 343). Befolkningsökningar och brist på jord leder ofta till förändringar av besittningsrätten och att rätten till land blir mer individualiserad. Det påverkar även överföringar av jord i så måtto att den i högre grad blir ärftlig (Platteau 2006). I detta ingår

också en ökad stratifiering och hierarkisering av samhället som manifesteras av uppkomsten av en ny krigarelit boende på storgårdar. Anmärkningsvärt nog saknas vapenfynd och vapengravar från sen förromersk järnålder i Skåne (Nicklasson 1997: 93). Bilden är fortfarande diffus, men förmodligen återfinns förutsättningarna bakom uppkomsten av centralplatsen i Uppåkra i den bebyggelseexpansion som sker i området under sen förromersk järnålder. Vad som är hönan och ägget är fortfarande en obesvarad fråga. En ökad kunskap om förändringarna av ekonomin och samhället under denna period i Sydvästskåne är därför en fråga av största vikt inför framtida arkeologiska undersökningar.

Från äldre romersk järnålder och framåt ser vi inom analysområdet således en del stora gårdar som till synes inte får några efterföljare av motsvarande storlek. Är det en riktig iakttagelse, om så, vad beror detta på, eller beror den på att det arkeologiska materialet är svårtolkat? Förklaringar kan ligga i arvsplittring och misslyckade giftermålsstrategier. De stora byggnaderna avspeglar i ett avseende den goda ekonomin under romersk järnålder gynnat genom kontakter med romarriket. Beroende på detta behövdes mera förvaringsyta. Den avspeglar också att färre människor fick bilda hushåll med egna gårdar och att mer av jord koncentrerades till ett fåtal människor. Deras gårdar som därmed behövde mer arbetskraft. Denna arbetskraft kom att inlemmas i de stora gårdarnas hushåll eller bo på gårdarna som ofri arbetskraft. De stora husen skulle även hysa dessa människor. Husens utökade förvaringsutrymmen kan också tolkas som ett tecken på en överskottsproduktion. Överskottet kunde omsättas till införskaffande av statusprodukter. De stora husen fungerade förmodligen också som statusmarkörer, som manifestationer av välstånd och makt. De stora skillnaderna i gårdarnas storlek kan ses som ett tecken på en ökad social och ekonomisk konkurrens i samhället. Storleken på husen som en indikation på gårdens innevånares status måste dock användas med försiktighet. Det har visat sig att det inte går att finna någon enkel korrelation mellan stora hus, antalet hus på gården eller gårdstomtstorlek och högstatushushåll (Hamerow 2002: 89 f). Hamerow föreslår istället att de stora gårdarna avspeglar ett mer arbetsintensivt jordbruk, som kräver mer arbetskraft och därmed större hushåll (2002: 139).

Utanför analysområdet är bilden något annorlunda. Här ser vi stora gårdar med lång kontinuitet från yngre romersk järnålder fram till vendeltid.

De mestadels små undersökningsytorna inom analysområdet ger en skenbar bild av att ensamgårdar skulle vara vanligt förekommande i t.ex. Önsvala, Uppåkra 29 och Uppåkra 34. När i några fall större ytor avbanats, som på Uppåkra 37 Uppåkra 39 och Nevishög 41 har bebyggelsen uppvisat en likartad struktur

och organisation som de fossiliserade byarna på Öland (jfr Fallgren 2006: 77). Utifrån analysområdets topografi och bebyggelsetäthet kan det betvivlas att ensamgårdar förekommit i analysområdet överhuvudtaget, åtminstone efter sen förromersk järnålder. Enstaka små och synbart kortlivade gårdar ute i produktionsmarken kan dock försiktigt tolkas som beroende brukningsenheter under en större gård. De kan ha utgjort underbruk, herdeboställen eller andra utmarksbosättningar.

Analysen visade både på en minskning av antalet boplatser under yngre romersk järnålder och folkvandringstid, och att husen på gårdarna generellt blir mindre i i centralplatsens omedelbara närhet. Under folkvandringstid är bebyggelseintensiteten som högst i området sett till antalet hus. Samtidigt finns storgårdar under från yngre romersk järnålder till tidig vendeltid i analysområdets utkanter och utanför detta och bebyggelsen koncentreras till större byar här. Bebyggelseregressionen i Uppåkras omedelbara närhet är dock inte specifik för analysområdet utan ligger i linje med den som observerats på flera håll i sydvästra Skåne (Strömberg & Carlie 2012). En bild tonar dock fram som kan tolkas som en avhysning av byar under yngre romersk järnålder i centralplatsens närområde och en omstrukturering av jordbruket. Detta medför också att jordlösa brukare flyttar in på centralplatsen eller flyttar ut till mycket små underlydande gårdar i omlandet. Detta medan större byar med var sin elitär storgård finns i analysområdets utkanter.

Det vendeltida boplatsmaterialet var väldigt litet inom analysområdet förutom på två större boplatser, Uppåkra 37 och Nevishög 41 och därmed svåranalyserat. Den framtonade bilden av perioden som en brytningstid ligger i linje med den som Anne Carlie frammanar, då gamla bebyggelselägen överges och flyttas till nya platser i grannskapet samtidigt som en ökad hierarkisering är tydlig (Carlie 2005: 447). En ökande hierarkisering är dock inte direkt synlig inom Uppåkraområdet beträffande boplatserna där den istället förefaller ha haft sin topp under folkvandringstid. Att en sådan funnits antyds dock av förekomsten av rika gravar och lösfynd inom analysområdet. I analysområdet blir det från och med vendeltid vanligare med grophus på gårdarna. Bakom detta kan man ana ett ökat antal byggnader specialiserade för särskilda funktioner, t.ex. hantverkssysslor. Under 700-talet infördes tresädessystem i det skånska jordbruket (Pedersen & Widgren 1998:326). Detta förefaller inte ha avsatt några synbara spår i vare bebyggelselokalisering eller gårdarnas utformning. Fortfarande under tidig vikingatid finns boplatser belägna i de nuvarande åkermarkerna en bit bort från de medeltida bytomtslägena. De avvecklas dock efter hand,

men finns fortfarande kvar på Nevishög 41. En enda större bytomtsundersökning har skett i analysområdet och här påträffades en senvikingatida storgård. Det indikerar att det var under denna tid som inflyttningen till de historiska bytomterna börjar ske och byarna regleras i området. Exempel från Malmöområdet visar att detta var en utdragen process (jfr Schmidt Sabo & Söderberg 2012). Förmodligen har denna process samband med aristokratins ökande besittning av jordagods och dominans över beroende bönder (jfr Wickham 2005: 375 ff). Även beträffande bebyggelseutvecklingen under yngre järnålder synes den i centralplatsens omland inte skilja sig från den i övriga Västskåne (jfr Thomasson 2005:81ff).

Platskontinuitet och förflyttningar

Sett ur ett långtidsperspektiv har platskontinuiteten varierat inom och strax utanför analysområdet. Inom forskningen har ofta den enskilda gården setts som en enhet som lever kvar under byns hela livslängd på platsen, vilket förutsätter att den förs mer eller mindre odelbar genom tiden. Gårdar nyanläggs, läggs ned, flyttar eller är mer eller mindre stationära under längre eller kortare tid. Här kan såväl individuella val som yttre faktorer spelat in. Vissa uppgångsperioder med nyetableringar och nedgångsperioder med påföljande övergivanden av boplatser tolkas utifrån i ett makroperspektiv, som delar i generella och genomgripande samhällsförändringar med sociala och politiska förtecken (jfr Björhem & Skoglund 2009: 85). Bakgrunden antas också stå att finna i klimatologiska och ekologiska orsaker t.ex. överexploatering av jordar. Hit hör också demografiska förändringar och förändringar av jordbruket och brukningssystem (jfr Näsman 1988, Berglund 1991). Inga av alla dessa faktorer ska förringas. Den stora variationen av nybildade och övergivna gårdar inom analysområdet antyder dock att beslut och strategier i många fall bör sökas ned på hushållsnivå. Arv med påföljande ägosplittring är en möjlig orsak till att gårdar delas, medan äktenskap kan vara orsak till att nya bildas. Dessa småskaliga förskjutningar har också observerats i Malmöområdet (jfr Björhem & Skoglund 2009: 58). Detta är svårt att spåra arkeologiskt utifrån den utspridda bebyggelsestrukturen med få hägnade tomter inom analysområdet jämfört med t.ex. förhållandena i jylländska järnåldersbyarna (jfr Holst 2010). Mads Kähler Holst har förslagit att bebyggelseförflyttningarna skedde på grund av arvskiften (Holst 1999: 117 f). Beroende på när olika generationsskiften genomförs, försvinner och nyskapas nya gårdar inom byn. Det sker

inte simultant men de nya gårdarna måste ta hänsyn till den ärvda marken och bygrannarnas befintliga gårdar. Jan-Henrik Fallgren har också behandlat släktskapets, arvets och giftermålsstrategiernas betydelse för bebyggelsestrukturens förändring (Fallgren 2006: 96 ff). Möjligen kan också ursprungsgården ligga kvar trots att en ny enhet bildats genom äktenskap.

Elisabeth Wennersten har, utifrån exempel från Hälsingland och Dalarna, studerat hur arv och giftermål avspeglas i bebyggelseförändringar i det gamla bondesamhället under 1700-talet och 1800-talet (Wennersten 1999). Hon konstaterar att arvslotter från olika gårdar i samband med giftermål kunde utgöra basen för att bilda nya gårdar samtidigt som ursprungsgården fortsatte att existera. Germanernas bilaterala släktsystem innebar med att både söner och döttrar ärvde (Murray 1983). Realarvets konsekvenser utföll så att, vissa gårdar splittrades genom rådande arvsregler, samtidigt som nya gårdar ständigt byggdes upp genom kombinationer av de markdelar som respektive arvtagare fått med sig vid bodelningarna. Nya gårdar uppstod runt de gamla bykärnorna, vilket till slut resulterade i mycket stora klungbyar (Fallgren 2006: 96 ff). Detta kontrasterar mot de som antagit att gårdarna under järnåldern ärvts odelade, generation efter generation (Gräslund 2004: 19). De komplexa arvskiftena och giftermålsstrategierna kan förklara den dynamiska bebyggelseutvecklingen med en blandning av stationära ursprungsgårdar och till synes mer rörlig bebyggelse.

De små ensamliggande enfasiga gårdarna som dyker upp i yngre romersk järnålder och folkvandringstid tolkas som underlydande brukningsenheter som byggs i områden som anvisats av en jordherre. Dessa små gårdar föreslås ha varit bebodda av obesuttna. Huruvida dessa var fria eller ofria kan diskuteras. De mindre gårdarnas och de ofrias relation till jordägaren beskrivs av Tacitus: ”Husbonden ålägger honom att såsom en arrendator måste göra hos oss, lämna en viss kvantitet spannmål, en del boskap eller kläde, och blott i så måtto är trälen underlydande (Tacitus Kap 25). Skillnaden i mängden produkter som behövde levereras till husbonden var kanske inte större än den mängd som husbonden å sin sida ”frivilligt levererade till sin hövding, som gåvor (Tacitus kap 15). Skillnaden låg i att i trälens fall var relationen tvingande, i det andra fallet i teorin var ”frivillig” även om den i kulturella praktiken var lika tvingande. Dessutom har förmodligen jordlösa brukare, tjänare och trälar bott på elitens stora gårdar från möjligen sen förromersk järnålder eller senast äldre romersk järnålder och framåt. I huvudbyggnader från 200-talet fram till vendeltid finns på många platser ett mindre rum med en härd mellan

ena gaveln och fähuset. Detta rum har föreslagits ha utgjort bostad för denna del av hushållet på en storgård (Norr 1996). Detta rum har inte gått att finna i husen inom analysområdet beroende på avsaknaden av härdar i husen. Dessutom är det i de flesta fall omöjligt att bestämma var fähusdelen låg i husen.

Vi kan anta att krig var vanligt förekommande under järnåldern och att det var en viktig formerande faktor för samhället och dess förändring (jfr Näsman 2012). Olika stammars, liksom småkungars, hövdingars och stormäns makt skiftade under deras livstid. Fejder och krig förändrade maktbalansen och ritade sannolikt om den politiska kartan i området flera gånger under järnåldern. Allianser skiftade, följeslagare kunde få gåvor men också få sina gårdar konfiskerade. Att detta skulle ligga bakom några bebyggelseförändringar inom Uppåkras omland kan inte utläsas av materialet. Detta skulle annars i vissa fall kunna antas vara förklaringar till plötsliga uppkomster eller försvinnanden av storgårdar i området. Möjligen kan upphörandet av storgården i Önsvala ha sin förklaring av att gårdsägaren här blivit utkonkurrerad av ledaren på centralplatsen för hövdingatiteln inom stamsamhället. Uppkomsten av storgårdar kan också tolkas utifrån särskilda individer, ”agrandizers” handlande i ett stratifierat samhälle med social konkurrens (Hayden 1998). ”Agrandizers” definieras som ambitiösa, socialt, politiskt och ekonomiskt aggressiva, förvärvslystna, risktagande, som manipulerar andra för att främja egenintresse, och ofta agerar självviskt snarare än av intresse för samhället (Hayden 1998: 18 f).

I Malmöområdet har man också noterat fall där flera gårdar inom samma bebyggelseenhet flyttat samtidigt, enligt vad som verkar var en i förväg uppgjord plan (Björhem & Skoglund 2009: 58). Något tydligt sådant fall kan inte beläggas inom analysområdet, mer än möjligen den förmodade avhysningen av Uppåkra 39, vid slutet av yngre romersk järnålder eller i början av folkvandringstid. Hur momentan den flytten var är dock svårt att avgöra på grund av dateringarnas bristande precision. Det kan ha rört sig om en mer utdragen process.

Det är förmodligen befolkningsökning och ökad konkurrens om jorden och kontrollen över denna som är bakomliggande orsak till den ökande platskontinuiteten för gårdarna från slutet av förromersk järnålder fram till folkvandringstid. Befolkningsökningar och brist på jord leder ofta till förändringar av besittningsrätten och att rätten till land blir mer individualiserad. Det påverkar även överföringar av jord i så måtto att den i högre grad blir ärftlig (Platteau 2006: 12). Detta leder till en elitisering och stratifiering av samhället. Ett arbetsintensivare jordbruk för att klara befolkningsökningen medför också att hushållen behöver mer arbetskraft och hushållen blir större (Hamerow 2002).

Därmed behöver också husen bli större och till att man gör en ökad investering i byggnaderna. Detta syns iatt man försöker förlänga husens och gårdarnas livslängd genom reparationer. Med husens och gårdarnas ökade livslängd följer också att de laddas med symboliskt kapital. Gårdens byggnader förknippas i och med detta med den ärvda jorden, och därmed med föräldrar och förfäder. De stora nyanlagda gårdarna och den efterföljande platskontinuiteten gör det frestande att anta att det äldre ortnamnskiktet av bebyggelsenamn härrör från denna tid (Gräslund 2004). Senare förändringar i Uppåkraområdet har dock utraderat detta (Callmer 2001; Anglert 2003; Anglert 2006).

Bebyggelsehierarki

På senare år har ett flertal försök gjorts att ordna det allt större boplatsmaterialet i bebyggelsehierarkier som antas avspegla motsvarade sociala skillnader i samhället (Widgren 1998; Carlie 2005; Carlie & Artursson 2005; Artursson 2008). Ibland har syftet varit att identifiera och urskilja storgårdarna i materialet (Carlie 2008). Widgren tar sin utgångspunkt i gårdarnas storlek och deras förmåga att stalla boskap, men även i antalet hus på gårdarna, förekomst av särskilda byggnader såsom hallar, förekomst av omfattande hantverksaktivitet och exklusiva fynd. Han föreslår därvidlag en möjlighet att sortera materialet i fyra hierarkiska grupper, som motsvarar gårdarnas ekonomiska förmåga att generera ett överskott, som även motsvarar en social hierarki i det dåtida samhället (Widgren 1998: 289). Det har dock betvivlats att boskapen stallades i någon större utsträckning under järnåldern (Petersson 2006). Några fähusdelar med bås har inte kunnat identifieras i något hus inom analysområdet. Även om den premissen är felaktig kan grupperingen ändå ha relevans utifrån Hamerows förslag om att de stora gårdarna avspeglar ett arbetsintensivt jordbruk (2002: 89 f). Det innebär ett flyttat fokus från djurhållning till odling som påverkande faktor för bebyggelsens utformning och storlek. Även Fallgren anser sig i det öländska gårdsmaterialet kunna urskilja fyra olika storleksklasser av gårdar utifrån antalet hus och hägnade arealer (2006: 143).

Artursson och Carlie tar utgångspunkt i den faktiska bebyggelsen och dess storlek och delar upp materialet i fyra grupper. Dessa antas avspegla sociala och ekonomiska skillnader (Artursson 2008: 33 ff). Byggnader fungerar ofta som markörer av social status i hierarkiskt organiserade samhällen (Carsten & Hugh-Jones 1995: 11 ff). Ofta tar det sig uttryck i att aristokratins hus är större, högre och mer utsmyckade än de vanliga människornas hus (Waterson

1995: 58). Utifrån boplatsmaterialet kan en boplatshierarki och graden av stratifiering i samhället bedömas utifrån fysiska drag som skillnader i storlek och komplexitet på bosättningarna, förekomst av särskilda byggnader som t.ex. hallar och verkstäder, förrådsutrymmen, hägnader och förekomst av exotiska föremål och hantverksprodukter (Wason 1994: 128 f). Makthavares kontroll över ekonomin, tendenser att centralisera viktiga funktioner och knyta specialister kring sig. En svårlöst fråga är vad olika nivåer i en boplatshierarki representerar, om varje nivå motsvarar en nivå i den sociala hierarkin.

I senare forskning har de tidigare hierarkiska förklaringsmodellerna kompletterats med ett heterarkiskt förståelseperspektiv (Crumley 1995, 2007; Anglert m.fl. 2006: 21 f) och ett utvecklat aktör-nätverksperspektiv. I dessa förstås inte platser som entydigt inbördes rankade, utan kan ha haft varierade relationer. En plats kan ha haft en överordnad funktion ur exempelvis ett ekonomiskt perspektiv, men spelat en underordnad roll i andra sammanhang. Det heterarkiska perspektivet har anlagts i en studie av yngre järnålderns och den medeltida bebyggelsen i Sydvästra Skåne (Becker 2005).

Frands Herschend har beskrivit hur bosättningssystemet under romersk järnålder var hierarkiskt uppbyggt. Det bestod av en dominerande gård med flera omkringliggande och beroende gårdar (Herschend 2009: 290 ff). I Uppåkra är centralplatsen den självklara toppen i en sådan bebyggelsehierarki. På boplatsen Uppåkra 39 finns flera stora gårdar, som dock ligger på en lägre nivå. De kan ha avlöst varandra i tid. Det är gård F fas 1, den inhägnade gård C fas 2 med sin förmodade hall och möjligen gård D fas 2–3 (Aspeborg m.fl. 2013: 105 ff). Även på flera andra boplatser finns större gårdar från äldre romersk järnålder och framåt. Ett exempel är den aristokratiska storgården med sina hallar vid Odarslöv 51, belägen strax norr om studieområdet, som äger bestånd från yngre romersk järnålder till tidig vendeltid.

Under järnåldern kan bebyggelsehierarkin förmodas svara mot en samhällshierarki där analogier kan hittas i hur den germanska hären var organiserad (jfr Holst 2014: 181 ff). Under förromersk järnålder och äldre romersk järnålder såg hären i Sydskandinavien ut som den i Hjortspringsfyndet. Meniga (fria män), underofficerare (fria män ädelborna), officerare (ädelborna) och härledare (Hövding) konstituerade organisationen (Kaul 2003: 218). Hären var en folkarmé, där alla stammens vapenföra män deltog. Stommen bestod av fria vapenföra bönder med egna gårdar. Hären under yngre romersk järnålder framstår som välorganiserad med en tydlig härhierarki med officerare på olika nivåer (Pauli Jensen, Jørgensen & Lund Hansen 2003: 327). Under förromersk järnålder och

äldre romersk järnålder kan krigen närmast betraktas som bygdeorienterade (Herschend 2003). Det var ett stamterritorium man försvarade, la under sig eller plundrade. Under folkvandringstid minskar härarna i storlek till krigarband, ledda av en aristokratisk elit med ett följe av en krigarelit. Därmed centreras striderna mot att bränna ned en motståndarens hall snarare än att attackera ett bosättningsområde (Herschend 2009: 377). Krigen gällde den politiska makten och jordagods inom ramen för ett stamförbund. Detta bestod i sin tur av mer eller mindre avhängiga stammar inom ett överkungadöme (Näsman 1998: 23). I samband med detta behöver härledaren endast en mindre skara professionella krigare, sin hird och sina allierade stormäns hirdföljen.

Sett över tid från vår tideräknings början förefaller således den sociala hierarkiska pyramiden ha blivit spetsigare i yngre järnålder jämfört med hur den såg ut under äldre järnålder. Utveckling av samhället förefaller att ha följt en linje från militarisering över aristokratisering för att till slut nå en feodalisering mot slutet av järnåldern.

Vid sen förromersk järnålder och äldre romersk järnålder finns gårdar med stora hus i närheten av Uppåkra, som Önsvalahuset. Samtidigt finns gårdar med relativt stora hus – om än i något mer modesta storlekar – också på Stora Uppåkra 36 och 39. Gårdsägarna här har tillhört en lokal elit som varit allierad men underordnad den som residerade på centralplatsen. Under denna period syns väldigt lite i fyndmaterialet som antyder något utbyte mellan centralplatsen och de omgivande storgårdarna. Det finns ingenting som tyder på att en spridning av statusföremål från centralplatsen ut till omgivande gårdar. Dessa förefaller ha cirkulerat inom en sfär ovanför de lokala stormännen. Ett undantag från detta kan noteras först under yngre romersk järnålder då guld förekommer på storgården i Uppåkra 37 och i en grav tillhörande en storgård i Odarslöv (Helgesson & Lindberg 2017). En introduktion av vissa grödor på storgårdar i närområdet som råg, morötter och dill har däremot säkert emanerat från centralplatsen. Det saknas tydliga tecken på att gårdarna i närområdet haft olika specialiseringar inom skilda binäringar som järnhantering och fiske. Däremot finns det antydningar om att överskottsproduktion av kött levererats från omgivningens gårdar, Uppåkra 36 och Uppåkra 39 till centralplatsen, kanske som tribut/gåvor (Becker 2012: 35; Cardell 2012: 79 ff Aspeborg 2012: 129). I övrigt förefaller påverkan från centralplatsen på den nära omgivningen ha varit obetydlig av vad vi för närvarande kan utläsa av det arkeologiska materialet.

Vid folkvandringstid försvinner de mindre storgårdarna medan en mycket

stor finns kvar i varje by samtidigt som de ofta har blivit större och rikare på högstatusfynd än i föregående period som i Uppåkra 37 och Odarlöv 51 och den nyanlagda storgården i Nevishög 41. Bebyggelsestrukturen i varje by är nu tydligt hierarkisk. Fynden vid Uppåkra 37 och Nevishög 41 antyder närvaron av en krigararistokrati. Den sociala organisationen bakom detta kan betecknas som en ”Krigar-aristokratisk organisation” (Holst 2014: 181 ff). Situationen antyder en maktsamling av kvarvarande stormansfamiljer och övertagande av sämre bemedlade grannars mark, vilket liknar förhållandena i Uppland (Gräslund 2008: 114). I denna aristokratisering av samhället förefaller ett undre elitskikt ha blivit utslagna. Det sker en social deklassering. Detta kan samtidigt också ses mot bakgrund av att härarna blir mindre och mer professionaliserade (se ovan). Den folkvandringstida krisen märks inte främst i centrum utan i periferin (Skre 1998: 244). Det är främst där som gårdar överges inte på centralplatserna. De rika och mäktiga tjänar ofta på, och utökar sin makt och rikedom under kristider. Makten koncentreras på färre händer och mellanskiktet försvagas. Så var fallet efter digerdöden och den medeltida agrarkrisen då högadeln växte sig stark på lågadelns bekostnad. Bebyggelse och befolkningsregressionen var en utdragen process som hade ekonomiska orsaker (Herschend 2009: 287 ff). I en redan pressad situation kan dock externa faktorer som justinianska pesten och en klimatkris till följd av ett vulkanutbrott slagit ut redan hårt pressade gårdar och människor (Gräslund 2008: Löwenborg 2012). I området förefaller byarna med en rik storgård leva kvar under tidig vendeltid. Storgårdar från perioderna sen vendeltid och tidig vikingatid har däremot inte påträffats i analysområdet. Sannolikt ligger dessa inom de historiska bytomterna.

Även i sen vikingatid kan man se att den allierade eliten på en storgård kring Uppåkra får del av centralplatsens välstånd i form av statusindikerande fynd (Strand 2003; Schmidt-Sabo 2011; Larsson 2013). Fynd av myntat silver, vikter och vågar visar att platser som Hjärup, Uppåkra 26, är en del av en metallekonomi och vissa föremål har säkert införskaffats genom handel, i Uppåkra eller *emporian* Löddeköpinge. Fynden är ett resultat av en mer utvecklad ekonomi i Nord- och Västeuropa med en ökad handel från 700-talet och under vikingatid. Samtidigt är det frestande att tolka en del av dessa prestigeföremål som gåvor och att de som satt på de underlydande storgårdarna stod i ett klientförhållande till den patronus som kontrollerade centralplatsen. Prestigeföremålen var statusmarkörer. De utmärker de ledande skikten och var tecken på allianser inom samhällets ledande politiska och sociala skikt (Hedeager 1992: 91; Helgesson 2002: 32).

Från yngre järnålder finns rika gravar och detektorfynd av högstatuskarakär i Uppåkras omland. En bild av en ökad stratifiering av samhället framtonar därmed (Strand 2003; Helgesson 2003; Larsson 2013). Exemplen kopplade till boplatsundersökningarna är dock få, Uppåkra 26, Uppåkra 37 och Nevishög 41. Storgården, Uppåkra 26, på bytomten i Hjärup efterträdde en vendeltida bebyggelse av okänd storlek och byggdes således inte på jungfrulig mark. Utifrån det aktuella kunskapsläget etablerades storgården på 900-talet och ägde bestånd en bit in på 1000-talet (Schmidt-Sabo 2011: 52 f). Gårdens ägare har med all sannolikhet haft nära kontakter och band med de styrande, såväl på centralplatsen i Uppåkra som därefter i Lund. Huruvida fler gårdar fanns i Hjärup under vikingatid förutom storgården är tills vidare en obesvarad fråga.

Förutom de boplatsundersökningar som genomförts har också metalldetekteringar gjorts i närheten av kända bytomter, fosfatförhöjningar och gravfält inom en radie av 5 km från centraplatsen (Larsson 2003; Larsson 2013). På dussinet platser påträffades fynd från yngre järnåldern och vissa som visar på kontakter med centralplatsens ledande skikt. Under yngre järnålder fanns således en distribution av överskott ut till vissa personer i närheten av boplatsen (Larsson 2013: 134 f). En särskilt rik gård förefaller ha funnits vid Vesum i Knästorps socken (Strand 2003: 28 f). Även vid den förundersökta Knästorp 18 har högstatusfynd från folkvandringstid och vendeltid påträffats vilket antyder att en storgård finns på platsen. Den bebyggelse som hittills har påträffats är dock av ordinär karaktär (Stark 2018. Fynden kan tolkas som tecken på lokal produktion av högstatus föremål, gåvor och som tecken på utbyte/handel. Exemplet Hjärup och förmodligen övriga torpbyar i Uppåkras närhet, kan kanske ses som en belöning till någon nära allierad till den styrande i Uppåkra. Kanske en person som tjänstgjort i hans hird. Torpbyarna kan ses som strategiskt utplacerade gårdar dit nära allierade placerats (Callmer 2001).

Perspektiv på bebyggelseutvecklingen i Uppåkra

Bebyggelseutvecklingen i Uppåkras närområde förefaller på det hela taget inte vara särpräglad i förhållande till andra närliggande områden (jfr Carlie 2005). Den ökning av bebyggelsen som sker kring stora Uppåkra under äldre järnålder och som når sin kulmen under romersk järnålder är på intet sätt unik. Samma mönster har noterats i Malmöområdet där nedgången sker på 300-talet (Björhem & Magnusson Staaf: 63; Björhem & Skoglund 2009; Carlie & Strömberg 2012). Situationen är likartad kring Gamla Uppsala, men här når

bebyggelsen sin kulmen under yngre romersk järnålder och nedgången sker först under folkvandrinsgtid (Göthberg 2000; 2007: 441; Frölund & Göthberg 2013). I likhet med situationen kring Uppåkra präglas Gamla Uppsala området av en kraftig minskning av bebyggelse och antalet bebyggelseenheter i närområdet under folkvandringstid och byarna försvinner. Det tolkas som att egendomsrätten till marken förändrats, för markerna fortsätter att brukas och hävdas (Zachrisson 2013: 165). Bland de gårdar som finns kvar finns mindre sociala skillnader än tidigare. Likheten härvidlag med situationen under samma tid i Uppåkra är slående. Det är rimligt att tänka sig att den kringliggande bebyggelsen också runt Uppåkra på samma sätt förlorat rätten till marken under folkvandringstid. Detta gäller dock bara närområdet. De större gårdarna av elitär prägel en bit längre bort som Uppåkra 37, Nevishög 41 Odarslöv 51 växer under folkvandringstid och får en tydligare högstatusprägel. Samtidigt, med fortsättning under vendeltid, växer ett stort bebyggelsekomplex fram i Gamla Uppsala i anslutning till centralplatsen med dess monument. Att en högstatusmiljö funnits i Gamla Uppsala redan under folkvandringstid är dock klart (Ljungkvist 2013: 53 f). Det är frestande att tänka sig att en liknande bebyggelsekoncentration sker till centralplatsen i Uppåkra vid ungefär samma tid. Förmodligen har människor från flera mindre bosättningar i närområdet flyttat in till centralplatsen. Detta skeende kan i likhet med klassiska grekiska förhållanden beskrivas som synoecism, dvs en påtvingad inflyttning från närliggande bosättningar. En noterbar skillnad mellan Uppåkraområdet och Gamla Uppsalas närområde är att de stora husen på de omkringliggande gårdarna kring Gamla Uppsala försvinner under folkvandringstid (Frölund & Göthberg 2013: 21 f), medan de mycket stora fortfarande finns kvar kring Uppåkra, om än en bit bort. I studien över Gamla Uppsala ligger förvisso Valsgärde, som endast ligger 3 kilometer från Gamla Uppsala, utanför deras analysområde, Gamla Uppsala by. Räknas denna storgård med blir likheterna mellan Uppåkra och Gamla Uppsala än mer slående.

Centralplatsen försörjning och specialiserad produktion i omlandet

Den agrara produktionen var grunden för järnålderssamhället och utgjorde den bas ur vilken eliten tillägnade sig resurser för att upprätthålla maktanspråk. Centralplatsen har rymt en stor befolkning jämfört med kringliggande bosättningar. Hur stor den varit under olika tidpunkter av dess existens, kan

vi utifrån dagens kunskapsläge endast spekulera om. Lars Larsson och Bengt Söderberg har trots många osäkerhetsfaktorer modigt försökt sig på en uppskattning. De antar att Uppåkra under ett första stadium endast omfattade ett mindre antal gårdar medan deras antal under yngre järnålderkan beräknas till minst ett 40-tal. Detta innebär att fyndplatsen under en senare del av bosättningstiden kan ha omfattat flera hundra till ett drygt tusental innevånare (Larsson & Söderberg 2012:19).Johan Callmer har utifrån gårdsstorleken i t.ex. Vorbasse hypotetiskt beräknat antalet gårdar i Uppåkra under yngre järnålder till mellan 26 och 67 gårdar, men om ett stort residens fanns bör antalet gårdar minska till mellan 20 och 50 (Callmer 2001: 113).

Förmodligen har antalet människor på platsen varierat, både säsongsmässigt under året och från en tid till en annan. Den bofasta befolkningen har vid marknader, tingsmöten och religiösa högtider utökats med besökare från när och fjärran. Här har funnits många människor som inte deltagit i produktionen av livsmedel, men som skulle försörjas med mat och husrum. Utöver hövdingens/små kungens hushåll fanns en hird av okänd storlek. Därutöver ett antal specialister som utfört högtstående hantverk av olika slag. Dessutom skulle ett okänt antal gästande besökare kunna försörjas. Det förväntades att den styrande på Uppåkra också skulle ha resurser att ställa till med stora gästabud, omfattande representation och kunna förrätta stora offerceremonier vid religiösa högtider som samlat människor ifrån hela stamterritoriet. Därutöver bör stora resurser krävts vid eventuella tingssammankomster och marknader, ehuru dessa tre olika sammankomster förmodligen skedde i samband med varandra. Detta har krävt åtskilliga resurser. Det är rimligt att tänka sig att det mesta av detta hämtades från platser i närheten. Tyvärr är inte detta enkelt utläsbart ur boplatsmaterialet.

För att anskaffa många viktiga produkter, såsom trä till ved, redskap och hus, älg- och hjorthorn till framställning av kammar, tjära och järn, har sannolikt människorna på centralplatsen och i närområdet varit beroende av människor i längre bort liggande skogsbygder. I dessa områden har dock nära nog inga arkeologiska undersökningar utförts varför vår kunskap om dessa bygders relation till de på slätten är okänd. För att dessa områden inte var obefolkade talar en mängd synliga gravar och rika lösfynd från järnålder. Särskilt trä måste människorna på slätten ha hämtat i stor omfattning från längre bort liggande områden. Detta då slättbygden under äldre romersk järnålder, och förmodligen även senare, utgjordes av ett trädlöst beteslandskap, vilket antyds av pollenresultat från Brunnshög (Lagerås 2009: 15 f). Enbart på Uppåkra 36 påträffades 1528

stolphål trots att många hus saknade bevarade stolphål i vägglinjerna. Motsvarande antal stolphål på Odarslöv 51 var 1343 stycken. Därutöver ska läggas till trä för takkonstruktionerna. Förutom virke till byggnader, hägnader och redskap måste alla gårdar dessutom behövt enorma mängder bränsle till eldstäder och ugnar. Bland analyserade vedartsprov dominerar ek, även om det inte går att säga att proverna härrör från byggnadsvirke i husen är det troligt att främst ek användes i husens bärande konstruktion pga. av dess hårdhet och tålighet.

Under järnålder var hushållet det grundläggande produktions- och konsumtionsenheten och samhällets grundbyggsten. Därför måste detta studeras och diskuteras innan gård, by och samhällsstruktur kommer upp diskussion. Hushållet och familjen har diskuterats i mindre utsträckning inom järnåldersarkeologin, med ett fåtal undantag (t.ex. Edgren & Herschend 1982; Ringstedt 1992, Herschend 2009). Järnålderns bebyggelsestruktur kan inte förstås utan insikten om att den grundläggande försörjningsenheten för befolkningens flertal var den enskilda monogama familjen (Gräslund 2004: 19). Denna förfaller ha varit främst baserad på kärnfamiljen under förromersk järnålder medan det enskilda monogama ”storhushållet”, utökad storfamilj, kompletterar denna från romersk järnålder och framöver. Omlandsstudiens material är i dagsläget dock för bristfälligt för att några rimliga beräkningar avseende produktion och konsumtion ska kunna genomföras. Detta gäller dessutom beräkningar av hur stor markareal som rimligen tillhörde varje gård (jfr Edgren & Herschend 1982). Vi kan dock anta att människorna inte levde på gränsen för vad som vad det ekologiska systemet och deras teknologi tillät (Tesch 1993: 205).

På gårdarna i analysområdet har endast korta hägnadsrester påträffats. Dessa har varit för fragmentariska för att äldre åkrar och fägator ska kunna rekonstrueras. På Uppåkra 39 finns kring två storgårdar från äldre respektive yngre romersk järnålder där hägnadsresterna tolkats som inhägnade gårdstomter (Aspeborg m.fl. 2013) Bebyggelseförändringarna under yngre förromersk/romersk järnålder har förslagits ha haft ekonomiska orsaker och avspeglat införandet av reglering av marken i ett in- utmarkssystem (Berglund 1991: 430). Förutom ekonomiska orsaker har sannolikt inhägnandet av gårdstunen också ägorättsliga, arvsrättsliga och symboliska orsaker. Från romarna torde en ny syn på jordinnehav ha spritt sig till germanerna. Det är sannolikt att idén om ett geometriskt ”fyrkantigt” hägnade av markområden även härrör därifrån. Ideologiskt är således gårdshägnaderna ett lån från romarriket. Germanerna har troligast kommit i kontakt med detta i de romerska härlägren. Förvånande nog är inte hägnaderna i Stora Uppåkra 2:25 någon uppvisning i geometrisk

precision, här finns bättre exempel från Malmöområdet, t.ex. Mellanbyn och Gyllins trädgårdar (Friman 2008; Carlie m.fl. 2009).

Hur stor en normal gård brukad av en familj var under järnåldern varierade säkert från område till område beroende på markernas beskaffenhet. Henrik Fallgren har visat den hägnade åkerarealen på Öland under järnåldern varierade från 4 till 10 hektar där de största gårdarna antas ha tillhört aristokratin (Fallgren 2006: 143). För Ystadsområdet vidkommande har det beräknats att 2 hektar åker på sandiga jordar behövs för att försörja en familj, medan endast hälften så stor åkeryta kan försörja en familj om åkerjorden består av lera (Ohlsson 1991:300). Under 1700-talet hade varje bonde i Lilla Uppåkra tillgång till 22 hektar åker, varav 15 hektar besåddes årligen (Gadd 2000: 123). Av detta kan vi anta att normalgårdarna kring Uppåkra hade en åkerareal som omfattade några få hektar. Av Fallgrens resultat att döma var inte heller storgårdarnas åkerareal av någon större omfattning under denna tid. Hur stor tillgången till betesmark och slåtterängar kan ha varit i Uppåkras omland är vanskligare att beräkna. Ny forskning antyder att arealen för sädesodling i Uppåkraområdet under järnåldern utgjorde 13 till 21 % av den totala arealen medan den resterade delen huvudsakligen utgjordes av gräsmark (Lagerås & Fredh 2019). Det gör det sannolikt att de mindre gårdarna bör ha haft tillgång till betesmark och slåtterängar motsvarande mellan 20 och 30 hektar.

På samtliga gårdar har agrarproduktion, jordbruk och djurhållning, varit den huvudsakliga näringen. Relationen mellan jordbruket och djurhållningens betydelse på de olika boplatserna är svår att bedöma. Den specialiserade produktionen förefaller ha varit en bisyssla och ett komplement. Förmodligen har produktionen i första hand varit inriktad på självförsörjning. Detta avspeglas i fyndmaterialet från boplatserna som huvudsakligen kan beskrivas som ensartat och tämligen enkelt. På några gårdar framtonar vissa specialiseringar inom den agrara produktionen som kan utgöra undantag från detta. Det utgörs till större delen av keramik och stenföremål. Diversifierat och högtstående hantverk verkar helt ha varit koncentrerat till centralplatsen, men har också förekommit på den del storgårdar under folkvandringstid och vendeltid, som Uppåkra 37, Nevishög 41. Dessutom har det förekommit vid Knästorp 18, en förmodad storgård.

Centralplatsen med sina hantverkspecialister antyder också nätverk för utbyte mellan denna och de omgivande boplatserna. De exklusivare produkterna förefaller dock ha cirkulerat i en sfär av boplatser tillhörande en dåtida elit, i och utanför regionen, som sällan boplatserna i närområdet var en del av. Kort sagt kan prestigeföremålen betraktas som en social och politisk valuta.

Undantaget är Storgårdarna vid Uppåkra 37 under yngre romersk järnålder till tidig vendeltid och på Nevishög 41 under folkvandringstid och tidig vendeltid. Dessutom de lite längre bort belägna boplatserna Odarslöv 49 och Odarslöv 51 under yngre romersk järnålder. På Odarslöv 49 fanns en skärva av en romersk eller vendeltida glasbägare medan det i gravar tillhörande Odarslöv 51 påträffades guldföremål och importerade glaspärlor. Dessa föremål har troligen nått boplatserna via centralplatsen. Dessutom kan de två yngre järnåldersboplatserna Nevishög 38 under vendeltid och Uppåkra 26 under vikingatid räknas dit beroende på något exklusivare fynd. Boplatserna i området avspeglar dock olika grader av interaktion med regionala eller långväga utbytesnätverk. Ingen järnåldersboplats kan betraktas som helt självförsörjande för det dagliga uppehället eller beträffande sociala relationer. På gårdar tillhörande de lägre samhällslagren är dock de arkeologiska spåren av utbyten svårupptäckta, liksom på gårdar under äldre järnålder. På Nevishög 41 antyder dock spridningen av näbbfibulor en relation till centralplatsen. Den ökande användningen av metalldetektorer kommer förmodligen att visa på att ett större utbyte och interaktion mellan gårdarna i Uppåkraområdet förekommit. De undersökningar som hittills gjorts antyder detta (Strand 2003; Larsson 2013).

Johan Callmer har förslagit att den vikingatida torp-bebyggelsen kring Uppåkra var specialiserad för att lösa centralplatsens försörjning och ingick i ett godskomplex (Callmer 2001: 118). Johan Callmer antar att Uppåkradomänen har haft en storlek på 40 kvadratkilometer och omfattade därmed större delen av området mellan Höje och Sege å. (Callmer 2001: 113 ff; 134). För att verifiera detta har fortfarande för få större undersökningar av den tidens boplatser gjorts i området. Indikationerna på specialiserad jordbruksproduktion och ett överskott producerat för att försörja centralplatsen på de olika gårdarna i omlandet är vaga. På det hela taget framträder en bild av boplatser med ett stort mått av självförsörjning, beträffande jordbruksprodukter, men också järnredskap.

Bedömningen av de agrara näringarnas produktion och produktivitet på de olika gårdarna är behäftade med en mängd källkritiska problem. En nyligen publicerad studie av pollenprover från brunnar i området antyder att landskapet runt Uppåkra redan var ett trädlöst och helt öppet innan järnåldern började. Området kring Uppåkra dominerades av stora gräsbevuxna områden, bete och äng, samt områden med ljung och andra örter. Fram till slutet av vikingatid bestod områden med åkermark av knappt 20 % som mest (Lagerås & Fredh 2019). Studien visar också på en succesiv ökning av åkermark och en intensifierad jordbruksaktivitet under järnåldern, dvs. ett långsamt skifte

från djurhållning mot odling av grödor, främst spannmål. Växtodling är mer arbetskrävande än djurhållning men resulterar också i högre markproduktivitet och kan därmed tolkas som ett tecken på mänsklig befolkningstillväxt (Lagerås 2016: 18: Lagerås m.fl. 2018: 202).

Långt ifrån alla boplatser blivit föremål för arkeobotanisk analys. Makrofossilfynd utgör inte något direkt bevis på att växterna odlats på gården, utan visar endast att de har hanterats och använts på platsen. Det samma kan sägas angående det osteologiska materialets representativitet. Det är problematiskt att avgöra om fynd visar på produktion, konsumtion eller distribution. På nuvarande kunskapsnivå är det också svårt att bedöma produktionens storlek och om eventuellt överskott producerats på de olika platserna. Ett sätt att uppskatta förmågan att skapa ett överskott är att titta på storleken på de förråd som en gård kan rymma. Ifråga om små gårdar kan de dock tänkas ha levererat ett överskott direkt till en dominerande gård i närheten eller till centralplatsen.

Liksom på övriga boplatser från järnålder i Skåne domineras det makrofossila materialet på omlandets boplatser av korn, främst skalkorn (Larsson 2015). Det finns dock en skillnad mellan centralplatsen i förhållande till de omgivande boplatserna i så måtto att sädeskornen är större och av bättre kvalité på den förstnämnda jämfört med de senare (Larsson 2015: 48, 60 ff). Möjligen fick de omgivande boplatserna leverera den bästa kvalitén till centralplatsen. Strontiumanalys antyder att sädeskornen har växt i närheten av centralplatsen (Larsson 2015:62–63). Även emmer odlades i mindre utsträckning, medan havre och råg odlades i mycket blygsamma mängder (Larsson 2013a; Larsson 2013b; Larsson 2015; Broström 2017 m.fl.). Vid Odarslöv 51 antyds en specialisering på storskalig matproduktion baserad på brödvete under vikingatid. Stora mängder brödvete påträffades i anslutning till lågtemperatursugnar (Broström 2017 m. fl.).

Beträffande jordbruket antyds en specialisering mot oljeväxter, linolja och olja från oljedådra, på Uppåkra 39. Hur stor produktionen var är svårt att bedöma. Huruvida, och i vilken utsträckning, linoljan ingick i kosten, användes för att impregnera trä eller som rostskydd av järnföremål vet vi inte heller. Om det användes för att öka livslängden på husen bör behovet av linolja i analysområdet och på centralplatsen varit oerhört stort.

Möjligen kan spår av dill, lök och morot antyda en viss kökträdgårdsodling i anslutning till gårdsbebyggelsen. Förmodligen är detta ett inslag influerat från centralplatsen. Även hirs som också påträffats i samtida lager på centralplatsen fanns på Uppåkra 39 (Larsson 2013). Nevishög 38 har däremot tolkats som en boplats där man har specialiserat sig spannmålsodling och som har försett

centralplatsen med spannmål (Hulting Lindgren 2012a: 74). Detta är intressant, men underlaget är tyvärr bristfälligt. På Nevishög 41 däremot bedrevs ett blandjordbruk baserat på odling av främst korn och djurhållning av främst nötkreatur samtidigt som en specialisering på hästuppfödning antyds (Söderberg 2018: 201–206). På Odarlöv 51 riktar sig intresset mot ett område med lågtemperaturugnar varav några ligger i ett hus där säd har hanterats (Helgesson & Aspeborg 2017). I området har en stor mängd spannmål påträffats och på platsens har man ägnat sig åt förädling av jordbruksprodukter, oklart vad, men möjligen också av varierad karaktär. Grovkök, bryggeri och bageri har föreslagits. Möjligen har ett överskott bearbetats för utbyte eller för att förse centralplatsen med i form av tribut. Att man från gården levererat öl till centralplatsen är en lockande tanke. Intressant i detta sammanhang är även den stora mängd keramikkoppar/bägare som påträffats på Uppåkra 39, då de tolkats som uttryck för att en romersk inspirerad dryckessed spridit sig från centralplatsen till storgårdar i omgivande byar (Aspeborg m.fl. 2013). Ett fåtal keramikbägare påträffades även på Uppåkra 36 (Becker 2012).

På boplatserna runt centralplatsen dominerar nötkreatur i djurbensmaterialet. På centralplatsen är andelen svin och får/get betydligt större (Johansson 1996: 1f; Runcis 1998: 27; Cardell 2013: 80 f). Uppåkra 29 är dock den plats där benfördelningen mest påminner om den på centralplatsen. Detta kan möjligen understryka att gården utgjorde en elitmiljö på lägre nivå under tidig yngre järnålder. En viss specialisering antyds beträffande djurhållning och att vissa delar av slaktade djur, de köttrikare delarna, möjligen har förts till centralplatsen under romersk järnålder kan skönjas av de osteologiska resultaten från Uppåkra 36 och Uppåkra 39. På båda platserna förefaller man ha specialiserat sig på uppfödning av nötkreatur. Resultaten är svårtolkade och man måste beakta att djur som gavs i tribut till centralplatsen rimligen i störst utsträckning vallades dit levande för slakt på plats. Indikationer på specialiserad djurhållning finns också på boplatser längre bort från centralplatsen. Vid Odarslöv 51, strax norr om analysområdet noterades en specialisering på nötkreatur och uppfödning av hästar under äldre järnålder (Magnell 2017). Ett fynd av en betselstång av kronhjortshorn antyder att det rör sig om ridhästar. Även på storgården i Önsvala förefaller hästuppfödning förekommit under äldre järnålder (Johansson 1996:3). Det är kanske föga förvånande att hästuppfödning är knutet till två storgårdar med tanke på aristokratins koppling till kavalleri och befälsfunktioner i härarna. Storgården vid Önsvala, från vår tideräknings början, är överhuvudtaget intressant på grund av sitt artrika osteologiska material. Här fanns också

ben av tamhöns. Beträffande den höga andelen av horn, kraniedelar och ben från fötter på Uppåkra 39 kanske det finns en annan tolkning än att de utgör slaktavfall. Benrepresentationen påminner nämligen om den som brukar råda inom garveriområden i medeltida stadsmiljöer. Det skulle således möjligen indikera en specialisering i byn på garveriverksamhet och läderhantverk. Att dessa bensslag hamnade på boplatsen skulle i sådana fall bero på att hudarna levererades utan vidhängande kraniedelar och nedre extremiteter (jfr Evanni 2007: 215 anf. litt.). Behovet av läder torde ha varit stort på centralplatsen, liksom i samhället generellt. Endast en översiktlig osteologisk analys har gjorts vid den vikingatida storgården vid Hjärup, Uppåkra 26 (Magnell 2013). Intressant nog uppvisade artfördelningen, med en stor andel svin, stora likheter med det vikingatida/tidigmedeltida kungalevet Gårdsstånga.

Vridkvarnarna utgjorde en ny teknologi inom jordbruket som introducerades under 200-talet i Skåne (Pedersen & Widgren 1998:394). Centralplatsen kan antas spelat en viktig roll för introduktionen av teknologiska nyheter, så som denna. Spridningen kan ha nått Skandinavien via män som tjänstgjort i den romerska armén. Med tanke på alla vridkvarnar som påträffats på centralplatsen är det rimligt att anta att denna innovation spridits därifrån och ut till omgivande gårdar. De äldre vridkvarnarna har alla påträffats på storgårdar med aristokratisk anknytning i byarna, med de senare daterade fynden har påträffats på mer ordinära gårdar. Vridkvarnar har bland annat påträffats på Uppåkra 37 med datering från yngre romersk järnålder till vendeltid (Aspeborg 2009: Bolander 2012; Bolander & Söderberg 2019), Nevishög 41, där det framkom i ett stolphål tillhörande en friliggande hall från folkvandringstid (Söderberg 2018:81), Uppåkra 29 daterad till folkvandringstid/vendeltid (Runcis 1998:20), och den vikingatida boplatserna Brågarp 15 och Karstorp, Lomma 11:1 (Pettersson 1996; Ambrosiani, Magnusson & Jonsson 1972). Ett vridkvarnsfragment fanns även på gården Odarslöv 49.

Icke agrara verksamheter

Flertalet gårdar med specialiserad produktion som inte är av agrar natur ligger långt från centralplatsen, i ytterkanten av vårt analysområde. Havets resurser har utnyttjats på några storgårdar utanför centralplatsen. På storgården i Önsvala, från förromersk järnålder till äldre romersk järnålder, förekommer ben från gråsäl och torsk (Johansson 1996:4). Även insjöfiske hade bedrivits här eftersom ben av id och brax påträffades. I benmaterialen från Uppåkra 29

och Uppåkra 37 förekommer fiskben från insjöfisk även om ben från havslevande arter dominerar (Runcis 1998; Bolander & Söderberg 2019). Mängden fiskben är dock för liten för att man ska tordas tala om en ekonomisk specialisering på marina resurser på någon av dessa boplatser. Fisket ska förmodligen betraktas som ett komplement inom ramen för självförsörjning. Fiskben har också påträffats i grophus från Karstorp (Lomma 11:1) i Lomma socken (Ambrosiani, Magnusson & Jonsson 1972) och vid den vikingatida storgården i Hjärup, Uppåkra 26 (Magnell 2013). Fiskbenen här var från flundra. Sannolikt är fiskbenen underrepresenterade i materialen. Detta beror både på dåliga bevaringsförhållanden och det faktum att vattensållning knappt har genomförts vid någon undersökning. Förmodligen avspeglar den låga mängden fiskben dock att fisk utgjorde en mycket begränsad del av kosten i analysområdet under hela järnåldern. Så förefaller även ha varit fallet på centralplatsen (Magnell, Boethius & Thilderqvist 2013: 97 f).

Viltet är svagt representerat i de osteologiska materialen från boplatserna kring centralplatsen. Detta antyder att jakt och fångst varit av ringa betydelse för försörjningen och att det endast bör ses som ett komplement. Måhända kan man ana en tendens till att ben från vilt förekommer oftare på storgårdar och att jakten tidigt hade en koppling till eliten i samhället. Det understryks av att ben från vilt på centralplatsen, trots att de utgör en liten andel, uppvisar en imponerade artlista, omfattande bl a kronhjort, rådjur, älg, skogsmård, skogshare, rödräv, olika sälarter, allehanda skogsfågel och diverse änder (Magnell, Boethius & Thilderqvist 2013: 96 f). Vid storgården i Önsvala har ben av varg påträffats. Dessa kan ha fällts för att skydda husdjuren men också för att ta tillvara deras päls. Knölsvan kan ha jagats och stått på menyn, liksom rådjur. På boplatsen fanns också ben av havsörn och kungsörn (Johansson 1996). Det är inte sannolikt att dessa rovfåglar har förtärts. Det är troligare att jakten kan ha skett med hjälp av dem. På Uppåkra 29, daterat till folkvandringstid–vendeltid, påträffades ett ben av kronhjort. På Uppåkra 26, från vikingatid, har gås påträffats i benmaterialet. Huruvida det rör sig om tam- eller vildgås går inte att avgöra (Magnell 2013). Vid Odarslöv 49 påträffades ben av skäggdopping, vilken man får förmoda har anrättats och förtärts. Här påträffades även ben av vildsvin. Båda antas härröra från romersk järnålder (Magnell 2017).

På flera gårdar kring centralplatsen har man ägnat sig åt metallhantering. Av de sporadiska fynden av slagg och de få ugnslämningarna att döma får man anta att produktionen har varit begränsad och ligger inom ramen för självförsörjning och bisyssla. I vissa fall kan man anta att produktionen utförts vid

något enstaka tillfälle av någon ambulerande hantverkare. Vid den stora gården i Önsvala, Nevishög 30:1, från tiden kring vår tideräknings början, har man såväl rostat malm som ägnat sig åt järnhantering i mindre skala (Wallin 1996: 21). Under äldre romersk järnålder ägnade man sig åt såväl järnframställning som smide på Uppåkra 36. Järnhantering har också förekommit på Uppåkra 39 under romersk järnålder. Ett viktlod påträffat i ett hus från romersk järnålder på boplatsen skulle kunna vara en indikation på handel men har förmodligen använts i samband med gjuteriverksamhet på platsen (Aspeborg m.fl. 2013:131). På Brunnshög finns smidesslagg och spår av smidesässjor från förromersk järnålder och äldre romersk järnålder. Enstaka gjutforms- och degelfynd visar att gjuteri också förekommit på gården (Carlie & Lagergren 2012: 32 ff, 43 ff). Under folkvandringstid/vendeltid antyder slaggfynd att smide utförts i mindre skala på Uppåkra 29 (Runcis 1998: 21). Vid Trolleberg i Flackarp på ett område med stolphus från yngre romersk järnålder visar ett degelfynd på att gjuteriverksamhet utövats (Nagmér 1990). Omfattande gjuteriverksamhet har också förekommit på Nevishög 41 och Knästorp 18 samt i begränsad omfattning på Uppåkra 37 (Stark 2018; Söderberg 2018; Bolander & Söderberg 2019).

Till metallhanteringen kan också kolning räknas. Kolningsgropar brukar påträffas i närheten av andra lämningar efter järnhantering så som ugnar. Kolningsgropar har påträffats på boplatsen Nevishög 41, i närheten av slaggfynd och ett grophus med datering till vendeltid (Hulting Lindgren 2012b). Produktionen förefaller inte ha varit särskilt omfattande och inte ligga utöver gården eget behov.

Textilproduktion har förekommit på vissa platser där grophus finns, som vid Brågarp (Pettersson 1990). Vid Trolleberg-Flackarp fanns även en grophusbebyggelse fån vendeltid eller vikingatid (Nagmér 1990: Söderberg 1997). Indicierna är svaga och rör sig huvudsakligen om fynd av enstaka sländtrissor. Fynden kan snarast betraktas som tecken på husflit inom ramen för gårdarnas självförsörjning än någon specialiserad produktion. Spår efter t.ex.tilhantverk i form av en vävtyngd i en brunn daterad till vendel/vikingatid uppmärksammades också på Nevishög 41 (Hulting Lindgren 2012b).På den vikingatida boplatsen i Karstorp i Lomma socken fanns spår av t.ex.tilproduktion i form av vävtyngder, sländtrissa och en ullsax. I ett grophus påträffades även ett skavjärn vilket visar att man också ägnat sig åt trähantverk på platsen. Därutöver antyder fynd av älghorn och av en kam att benhantverk förekommit. Lämningarna dateras till vikingatid (Ambrosiani, Magnusson & Jonsson 1972). Spår av ben- och hornhanverk fanns också på Nevishög 41 i en kont.ex.t daterad till vendel/vikingatid (Hulting Lindgren 2012b).

Centralplatsen har varit en betydande kultplats. Härför talar såväl hallen/ceremonihuset och de offerfynd som finns i anslutning till detta. Samtidigt finns på flera av boplatserna i närheten tecken på lokal kultutövning inom gårdens eller hushållets ram. På boplatsen Nevishög 41 påträffades hästoffergropar från folkvandringstid. I groparna fanns ben från huvudet och underbenen av häst (Hulting Lindgren 2012b; Söderberg 2018). På Uppåkra 29 har också en kollektiv kultutövning på lokal nivå identifierats, med offer av nötboskap, häst, svin och hund i en brunn (Carlie 2002b). Rituella depositioner av häst förekom också under romersk järnålder på Lackalänga 33:1 (Carlie 2002a). Vid Odarslöv 49 har rituella depositioner av ben förekommit under förromersk järnålder och vikingatid i anslutning till våtmarksmiljöer i bebyggelsens närhet.

Vikter och vågar kan ses som tecken på metallekonomi. Vikter kan dock också ha använts i samband med gjutning när man ska väga upp olika metaller som ska ingå i skilda legeringar. Den vikt som påträffades i ett hus från yngre romersk järnålder på Uppåkra 39 antas ha haft den funktionen. Den vikt och våg som påträffades på den senvikingatida storgården Uppåkra 26 bör däremot ha haft samband med handel.

Keramik är en av de vanligare fyndkategorierna på de flesta järnåldersboplatserna i analysområdet. Det är troligt att hantverket bedrevs lokalt på de flesta gårdarna och för eget bruk.

Sammanfattningsvis finns inga tydliga tecken på en centralt styrd differentierad ekonomi i området under järnålder, med en specialiserad produktion i syfte att försörja centralplatsen i närområdet. Indikationer på överskottsproduktion av boskap med förmodat syfte att försörja centralplatsen finns, men materialet är svårtolkat. De stora husen på omkringliggande gårdar antyder en överskottsproduktion av agrara produkter som krävde förvaringsutrymmen, men detta säger inget om vad detta överskott användes till och var det hamnade i slutänden. Beträffande förvaring är det uppseendeväckande att riktigt stora förrådskärl är ovanliga på boplatser i centralplatsens närhet, t.ex. på Uppåkra 39 (Brorsson 2013:65). Detta kan betyda att keramik inte användes till att förvara säd i eller att den förvarades på annat håll, kanske på centralplatsen. Beträffande icke agrar verksamhet som specialiserad hantverksproduktion, förefaller denna främst ha varit koncentrerad till centralplatsen men även förekommit på större gårdar i omgivningen. Den låga graden av hantverksspecialisering som kan ses i Uppåkras omland är utmärkande för stamsamhällen (jfr Wickham 2005: 545).

Tyvärr måste det slås fast att vår empiriska kunskap om produktionsförhållandena i Uppåkras omland fortfarande är blygsam. Hur de ekonomiska

relationerna mellan centralplatsen och människorna på de omgivande boplatserna gestaltade sig under skilda tidsavsnitt är också oklart. Hur centralplatsen tillägnade sig delar av ett överskott, t.ex. i form av tributer etc har förmodligen skiftat över tid. Det samma kan sägas om omfattningen på de överföringar av varor – främst jordbruksprodukter – och tjänster som gjordes till centralplatsen från omgivande gårdar. Förmodligen var tributerna från varje enskild gård små under äldre järnålder och likväl en bra bit in i yngre järnålder (jfr Wickham 2005: 430, 540). Detta intryck får man dessutom av Tacitus: ”Det är sed bland samhällena, att man frivilligt och varje hushåll för sig lämnar boskap och spannmål åt sina hövdingar som dessa mottager som hedersgåva men som jämväl blir en stor hjälp i deras ofrånkomliga utgifter” (Kap 15:2). Det går inte heller att bedöma omfattningen av återföringen, redistributionen, av varor från centralplatsen till omgivande gårdar.

Sammanfattning

Landskapet kring centralplatsen har under järnåldern varit i ständig omvandling. Centralplatsen, om än med variationer i funktioner, räckvidd och intensitet såväl kvalitativt som kvantitativt under skilda perioder, ligger fast i landskapet. Omlandstudien visar att förändringar i lokalisering och rumslig organisering av bebyggelse och verksamheter i landskapet har varit under kontinuerlig process. Visserligen framträder vissa perioder där förändringarna har varit mer omfattande, som slutet av förromersk järnålder/äldre romersk järnålder, yngre romersk järnålder/folkvandringstid tidig vendeltid/sen vendeltid och sen vikingatid. Boplatsmaterialet som ingår i studien är relativt litet och de bakomliggande orsakerna till bebyggelseförändringarna är i dagsläget dunkla. Trots detta kan tendenser skönjas vars bärighet kommer att visa sig utifrån framtida kunskapstillväxt.

Den dynamik som framträder visar att de enskilda gårdarna och byarnas livscykler i omlandet är mycket olika. Det förefaller som de följer sina egna specifika utvecklingslinjer. Trots det, i materialet finns tydliga tendenser som en bebyggelseexpansion under sen förromersk järnålder och äldre romersk järnålder som måste ha varit en förutsättnings för centralplatsens uppkomst och tidiga blomstring. Dessutom är en bebyggelsenedgång på vissa platser i närområdet från yngre romersk järnålder och folkvandringstid skönjbar medan en bebyggelseuppgång märks längre bort från Uppåkra inom analysområdet. Totalt sett är antalet hus inom analysområdet som högst under folkvandringstid. Sen vendeltid

förefaller annars vara den tid då processen att flytta från järnåldersbyarna till det som sedan blev de historiska bytomterna inleds. Den inflyttning till Hjärups bytomt (Uppåkra 26) som sker under sen vikingatid är en del av ett vidare mönster som är iakttagbart i hela södra Skandinavien och som har samband med elitens ökade kontroll över jord och dess avkastning (jfr Wickham 2005: 376). En del innovationer antas ha spridit sig från centralplatsen ut till de omgivande boplatserna, t.ex. vridkvarnar, vissa grödor, hallar med två bockpar som bär upp takkonstruktionen och romerska dryckesseder. Fynd av dryckesbägare av keramik på storgårdar på Uppåkra 36 och en glasbägare på den förvisso normalstora gården Odarslöv 49 antyder att en aristokratisk dryckessed har anammats i omlandet. Några bevis för att spridningen skett diffusionistiskt från centrum ut till periferin finns egentligen inte. Förmodligen har spridningen skett inom nätverk och främst inom den aristokratiska gruppen som finns i Uppåkra och på de kringliggande storgårdarna i byarna. Utifrån boplatsmaterialet i omgivningarna jämfört med centralplatsen så förefaller det utifrån dagens kunskapsläge som om de flesta centrala funktioner är samlade till den senare. Trots att Uppåkras centralplatskomplex kan beskrivas som ” a multifunctional central place (complex)” så är det i stort sett endast de två funktionerna, hamnar och boplatser för underlydande, som är belägna utanför själva centralplatsen (jfr Brink 1996:238; Larsson & Söderberg 2012: 27). Dagfinn Skre har kritiserat termen som han anser överflödig eftersom den fokuserar på avståndet mellan bosättningar och platser där funktioner kan hittas och inte på det sammanbundna förhållandet mellan funktioner inom den centrala platsen (Skre 2010: 221).

Bebyggelsen i omlandet antyder att det fanns lokala maktcentra i varje by i form av en dominerande storgård, åtminstone från yngre romersk järnålder och framåt, kanske redan under äldre romersk järnålder. Trots detta, mycket återstår för att förstå hur järnåldersmänniskorna i Uppåkraområdet organiserade, levde och förstod sin tillvaro, liksom interaktionen mellan centralplats och omland och hur villkoren förändrades över tid. En intressant fråga som materialet för närvarande är för bristfälligt för att belysa är hur den demografiska utvecklingen i området såg ut under järnålder. Ett av syftena med analysen var att belysa de ekonomiska och sociala relationerna mellan människorna på gårdarna i omlandet och centralplatsen. Dessa frågor visade sig vara svårutredda utifrån det nuvarande källäget. Materialet brister än så länge både kvantitativt och kvalitativt. Framför allt behövs fler undersökningar med stora avbanade ytor och naturvetenskapliga analyser för att öka vår kunskap om produktion, konsumtion och landskapets förändringar.

Referenser

Ambrosiani, B., Magnusson, G. & Jonsson, R. 1972. *Arkeologisk undersökning 1968–1969. Karstorp, Lomma köping, Skåne*. Riksantikvarieämbetet Rapport 1972 B9.

Andersson, M. C., Branca, K., Engblom, S., Nilsson, T. & Stolt, C. 2001. Västra Skåne – en dynamisk region Samhällsstruktur och kontinuitet under järnåldern. Hårdh, B. (red.) *Uppåkra, Centrum och sammanhang*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°, No.34. Uppåkrastudier 3. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 103–108.

Andersson, M., Aspeborg, H. & Söderberg, B. 2006. *Arkeologisk slutundersökning 2005. Väg 17, förbifarten Marieholm. Skåne, Eslövs kommun, Reslöv och Trollenäs socknar, RAÄ 24 m. fl.* UV Syd, Dokumentation av fältarbetsfasen 2006:3.

Anglert, M. 2003. Uppåkra. Bland högar, ortnamn och kyrkor. Anglert, M. & Thomasson, J. (red.) *Landskapsarkeologi och tidig medeltid – några exempel från södra Sverige.* Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8˚, No. 41. Uppåkrastudier 8. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 115–144.

Anglert, M. 2006. Landskapets urbanitet. Larsson, S. (red.), *Nya stadsarkeologiska horisonter*. Stockholm, Riksantikvarieämbetet, s. 229–270.

Anglert, M. 2012. Byar, torp och inre kolonisation. Carelli, P. *Lunds historia – staden och omlandet. 1. Medeltiden – en metropol växer fram (990–1536)*. Lund, Lunds kommun.

Anglert, M., Larsson, S., Mogren, M. & Söderberg, B. 2006. Att lägga ut diskursen i landskapet. Larsson, S. (red.) *Centraliteter: människor, strategier och landskap*. Stockholm, Riksantikvarieämbetet, s. 115–144.

Artursson, M. 2000. *Arkeologisk förundersökning och undersökning. Stångby stationssamhälle. Boplats- och bebyggelselämningar från senneolitikum till yngre järnålder*. RAÄ UV Syd Rapport 2000:79.

Artursson, M. 2005. Böndernas hus. Carlie, A. (red.) *Järnålder vid Öresund. Band 1. Specialstudier och syntes.* Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan. Lund, Avdelningen för arkeologiska undersökningar (UV Syd), Riksantikvarieämbetet, s. 76–162.

Artursson, M. 2008. Storgårdar och bebyggelse i Skåne och på Själland. Perioden 500 f. Kr- 150 e.Kr. Carlie, A. (red.) *Öresund – Barriär eller Bro? Kulturella kontakter och samhällsutveckling i Skåne och på Själland under järnålder*. Centrum för Danmarksstudier 18. Göteborg, Makadam Förlag, s. 33–55.

Aspeborg, H., Becker, N., Angler, M. & Larsson, S. 2013. *Arkeologisk undersökning 2011. Stora Uppåkra 2:25 –Basdokumentation*. RAÄ UV Rapport 2013:61.

Aspeborg, H. 2016. Small Freestanding Buildings with Two Trestles in the Vicinity of Uppåkra– Halls or Outhouses? *Lund Archaeological Review,* 21 2015, s. 71–86.

Aspeborg, H. 2019. A Central Scandinavian hall at a magnate farm near Uppåkra. *Fornvännen* 2019 (114):3, s. 142–154.

Aspeborg, H. & Strömberg, B. 2014. Arkeologisk undersökning 2010. *Gustavslund. En by från äldre järnålder*. RAÄ UV Rapport 2014:132.

Baudou, E. 1960. *Die regionale und chronologische Einteilung der jüngeren Bronzezeit im Nordischen Kreis*. Studies in North-European Archaeology, 1. Stockholm, Almqvist & Wiksell.

Becker, N. 2005. Relationer i det medeltida landskapet. Mogren, M. (red.) *Byarnas bönder. Medeltida samhällsförändring i Västskåne*. Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan. Lund, Arkeologiska uppdragsverksamheten (UV Syd), Riksantikvarieämbetet, s. 214–277.

Becker, N., 2012a. *Stora Uppåkra 12:110 (tidigare 12:2). Äldre järnåldersbebyggelse i centralplatsens omland*. RAÄ UV Syd Rapport 2012:51.

Becker, N. 2012b. *Arkeologisk förundersökning 2011. Stora Uppåkra 2:14. Ensamgård från äldre järnåldern*. RAÄ UV Syd Rapport 2012:94.

Bergenstråhle, I. 1996. *Långhus från yngre järnålder. Skåne, Flackarps socken, Flackarp 9:6*. RAÄ Rapport UV Syd 1996:76.

Berglund, B. E., Larsson, L., Lewan, N., Olsson A. G. & Skansjö, S. 1991. Ecological and social factors behind the landscape changes. Berglund, B. E. (red.) *The cultural landscape during 6000 years in southern Sweden – the Ystad Project*. Ecological Bulletin, 41. Copenhagen, Munksgaard, s. 427–445.

Björhem, N. & Magnusson Staaf, B. 2006. *Långhuslandskapet. En studie av bebyggelse och samhälle från stenålder till järnålder. Öresundsförbindelsen och arkeologin.* Malmöfynd 8. Malmö, Malmö Kulturmiljö.

Björhem, N. & Skoglund, P. 2009. Kulturlandskapets kontinuitet – platser, gårdar och vägar i ett långtidsperspektiv. Högberg, A., Nilsson, B., & Skoglund, P. (red.) *Gården i landskapet. Tre bebyggelsearkeologiska studier.* Malmöfynd nr 20. Malmö, Malmö Museer, s. 17–98.

Björk, T., Gunnarsson, F., Helgesson, B. & Karlsson, S. 2017. Objekt 2. Brink, K. & Larsson, S. (red.). *Arkeologisk Undersökning 2013. Östra Odarslöv 13:5, ESS-området. Forntid möter framtid. Volym 2 – Undersökningsresultat.* Arkeologerna Statens historiska museer Rapport 2017:11/ Sydsvensk Arkeologi Rapport 2015:16/ Kulturmiljö Halland Rapport 2015:4/ Museiarkeologi Sydost rapport 2015:9, s. 105–218.

Bolander, A, 2012. *Arkeologisk förundersökning 2011. Hjärup 7:1 & 22:1. Boplats och grav i Uppåkras omland*. RAÄ UV Rapport 2012:2.

Bolander, A. 2016. *Fjärrvärmeledning mellan Örtofta och Landskrona. Skåne, Eslöv och Kävlinge kommuner Dagstorp, Lilla Harrie, Stora Harrie, Södervidinge och Örtofta socknar.* Arkeologerna Statens historiska museer Rapport 2016:33.

Bolander, A. & Söderberg, B. 2019. *Hjärup 7:1 och 22:1. Järnåldersboplats och senneollitiskt gravfält – del I. Bakgrund, genomförande, tolkning och utvärdering.* Arkeologerna Statens historiska museer Rapport 2019:33.

Brink, S. 1996. Political and social structures in Early Scandinavia. A settlement-historical pre-study of the Central Place. *Tor,* Vol 28, s. 235–282.

Brorsson, T. 2013. Keramik och bränd lera från Stora Uppåkra 2:25. Aspeborg, H., Becker, N., Angler, M. & Larsson, S. *Arkeologisk undersökning 2011. Stora Uppåkra 2:25 – Basdokumentation*. RAÄ UV Rapport 2013:61, s. 60–61.

Broström, A. 2017. Agrarhistoria, ekonomi och miljö. Brink, K. & Larsson, S. (red.) *Arkeologisk Undersökning 2013. Östra Odarslöv 13:5, ESS-området. Forntid möter framtid. Volym 3 – Analyser och bilagor*. Arkeologerna Rapport 2017:11/ Sydsvensk Arkeologi Rapport 2015:16/ Kulturmiljö Halland Rapport 2015:4/ Museiarkeologi Sydost Rapport 2015:9, s. 8–34.

Burström, M. 1995. Gårdstankar. Göthberg, H., Kyhlberg, O. & Vinberg, A. (red.) *Hus & Gård. Artikeldel. Hus & Gård i det förurbana samhället –Rapport från ett sektorsforskningsprojekt vid Riksantikvarieämbetet*. Stockholm, Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar, Skrifter 14. Stockholm, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet, s. 163–178.

Callmer, J. 2001. Extinguished solar systems and black holes: traces of estates in the Scandinavian Late Iron Age. Hårdh, B. (red.) *Uppåkra. Centrum och Sammanhang*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8˚, No 34. Uppåkrastudier 3. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 109–138.

Cardell, A. 2013. Djurben: Uppfödning, konsumtion och distribution av kött. Aspeborg, H., Becker, N., Angler, M. & Larsson, S. *Arkeologisk undersökning 2011. Stora Uppåkra 2:25 – Basdokumentation*. RAÄ UV Syd Rapport 2013:61, s. 79–85.

Carlie, A. 2002a. Hus och gårdar. Tre platser med bebyggelse från äldre järnålder i slättlandet mellan Löddeköpinge och Uppåkra. Carlie, A. (red.) *Skånska regioner. Tusen år av kultur och samhälle i förändring*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar, Skrifter No 40. Stockholm, Riksantikvarieämbetet, s. 512–553.

Carlie, A. 2002b. Gård och kultplats. Om bruket av offerhandlingar på en yngre järnåldersgård I Hjärup, sydvästra Skåne. Carlie, A. (red.) *Skånska regioner. Tusen år av kultur och samhälle i förändring*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar, Skrifter No 40. Stockholm, Riksantikvarieämbetet, s. 652–679.

Carlie, A. 2005, Samhällen och rikedomsmiljöer. Carlie, A. (red.) *Järnålder vid Öresund. Band 1. Specialstudier och syntes*. Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan. Lund, Avdelningen för arkeologiska undersökningar (UV Syd), Riksantikvarieämbetet, s. 408–467.

Carlie, A. 2008. Stormansgårdar kring Öresund. Carlie, A. (red.) *Öresund. Barriär eller Bro? Kulturella kontakter och samhällsutveckling i Skåne och på Själland under järnålder*. Centrum för Danmarksstudier, 18. Göteborg, Makadam Förlag, s. 56–82.

Carlie, A. 2012. Järnåldersbygd. Carlie, A. & Lagergren, A. *Utsikt från en mellanbygd. Arkeologiska perspektiv på centralitet i landskapet*. Stockholm, Riksantikvarieämbetet, s. 25–60.

Carlie, A. 2017. *Trafikplats Lunds Södra på väg E22. Förhistoriska boplatslämningar och äldre färdväg.* Arkeologerna Statens historiska museer Rapport 2017:127.

Carlie, A. & Artursson, M. 2005. Böndernas gårdar. Carlie, A. (red.) *Järnålder vid Öresund. Band 1. Specialstudier och syntes.* Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan. Lund, Avdelningen för arkeologiska undersökningar (UV Syd), Riksantikvarieämbetet, s. 162–246.

Carlie, A. (red.). 2009. *Romare och Germaner. Malmö för 2000 år sedan.* Malmö, Malmö Stad/Stockholm, Riksantikvarieämbetet.

Carsten, J. & Hugh-Jones, S. (red.). 1995. *About the house – Lévi-Strauss and beyond.* Cambridge, Cambridge University Press.

Edgren, B. & Herschend, F. 1982. Arkeologisk ekonomi och ekonomisk arkeologi. Ett försök till beskrivning av det öländska jordbrukets förutsättningar under äldre järnålder. *Fornvännen* 1982 (77), s. 7–21.

Ericson, T. 2004. *Arkeologisk slutundersökning. Lundalänken, Brunnshög: Skåne, Lund, Östra Torn 27:2 m.fl. RAÄ 180.* RAÄ UV Syd Rapport 2004:27.

Ericson, T. 2007a. *Arkeologisk förundersökning 2006. Utbyggnadsområde 125, Linero III. Boplatslämningar från Yngre bronsålder och äldre järnålder.* RAÄ UV Syd Rapport 2007:7.

Ericson, T. 2007b. *Arkeologisk förundersöknings 2006. Utbyggnadsområde 130 Mårtens Fälad. Boplatslämningar från brons- och järnålder.* RAÄ UV Syd Rapport 2007:15.

Ericson, T. 2007c. *Arkeologisk Förundersökning 2006. En välbevarad äldre järnåldersgård i Uppåkraboplatsens omland.* RAÄ UV Syd Rapport 2007:10.

Ericson, T. & Lagergren, A. 2009. *Arkeologisk slutundersökning 2007–2009. Brunnshög. Delområde 1, 3, 5 och 6: neolitikum och järnålder I nordöstra Lund.* RAÄ UV Syd Dokumentation av fältarbetsfasen 2009:2.

Eriksson, M. & Justusson, B. 2008. Beskrivning av statistiken 2008-09-24. MI0810. Tätorter; arealer och befolkning 2005. Statistiska centralbyrån. Enheten för miljöräkenskaper och naturresurser. http://www.scb.se/Statistik/MI/MI0810/_dokument/MI0810_BS_2005.pdf.

Erixon, S. 1960. *Svenska byar utan systematisk reglering. En jämförande historisk undersökning.* Stockholm, Nordiska Museet.

Ethelberg, P. 2003. Gården og landsbyen i jernalder og vikingetid (500 f.Kr. – 1050 e.Kr.). Ethelberg, P. (red.) *Det søderjyske landbruks historie: Jernalder, vikingetid og middelalder.* Historisk samfund for Søderjylland, Skrifter 82. Haderslev, Haderslev Museum, s. 123–374.

Evanni, L. 2007. Grophusen i Hämringe. Göthberg, H. (red.) *Hus och bebyggelse i Uppland. Delar av förhistoriska sammanhang.* Arkeologi E4 Uppland– Studier, Volym 3. Uppsala, Upplandsmuseet/Riksantikvarieämbetet/ Societas Archaelogica Upsaliensis, s. 205–218.

Fabech, C. & Ringtved, J. 1995. Magtens geografi i Sydskandinavien– om kulturlandskab, produktion og bebyggelsemønster. Resi, H. G. (red.) *Produksjon*

og samfunn. Om erverv, spesialisering og bosettning i Norden i 1. årtusen e.Kr. Beretning fra 2. Nordiske jernaldersymposium på Granavolden Gjæstgiveri 7.-10. mai 1992. Varia 30. Oslo, Universitetets Oldsaksamling, s. 11–37.

Fabech, C. 1999. Centrality in sites and landscapes. Fabech, C. & Ringtved, J. (red.) *Settlement and landscape. Proceedings of a conference in* Århus*, Denmark, May 47 1998.* Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter. Århus, Jutland Archaeological Society, s. 455–474.

Friman, B. 2008. *Att stå på egna ben. Centrala funktioner och lokal utveckling under yngre bronsålder och äldre järnålder i Mellanbyn, Skåne*. Malmöfynd nr 18. Malmö, Malmö Kulturmiljö.

Frølish, A. 2010. Lægekunst i Uppåkra. Hårdh, B. (red) *Från romartida skalpeller till sen vikingatida urnesspännen. Nya materialstudier från Uppåkra.* Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8˚, No. 61. Uppåkrastudier 11. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 45–82.

Frölund, P. 1998. Hus, gård och by under äldre järnålder–exempel från norra Uppland. Andersson, K. (red*). Suionum Hinc Civitates. Nya undersökningar kring norra Mälardalens äldre järnålder*. OPIA 19. Uppsala, Institutionen för arkeologi och antik historia, s. 145–166.

Frölund, P. & Göthberg H. 2013. Gamla Uppsala före formationen – ett bidrag till centralplatsens genes. Sundqvist, O. & Vikstrand, P. (red.*) Gamla Uppsala i ny belysning.* Religionsvetenskapliga studier från Gävle, 9. Uppsala, Swedish Science Press, s. 9–32.

Gadd. C-J. 2000. *Det svenska jordbrukets historia, Band 3. Den agrara revolutionen 1700–1870.* Stockholm, Natur och kultur.

Gerritsen, F. 1999. The cultural biography of Iron Age houses and the long-term transformation of settlement patterns in southern Neatherlands. Fabech, C. & Ringtved, J. (red.) *Settlement and landscape. Proceedings of a conference in* Århus*, Denmark, May 47 1998.* Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter. Århus, Jutland Archaeological Society, s. 139–148.

Gräslund, B. 2004. Äldre ortnamn och forntida bebyggelse. *Ortnamnssällskapets i Uppsala Årsskrift* 2004, s. 11–38.

Gräslund, B. 2008. Fimbulvintern, Ragnarök och klimatkrisen år 536–537 e. Kr. *Saga och sed 2007. Kungl. Gustav Adolfs akademiens Årsbok*. Uppsala, Kungliga Gustav Adolfs Akademien, s. 93–123.

Göthberg, H. 2000. *Bebyggelse i förändring. Uppland från slutet av yngre bronsålder till tidig medeltid.* OPIA 25. Uppsala, Institutionen för arkeologi och antik historia.

Göthberg, H. 2007. Mer än bara hus och gårdar. Göthberg, H. (red.) *Hus och bebyggelse i uppland. Delar av förhistoriska sammanhang.* Arkeologi E4 Uppland – Studier, Volym 3. Uppsala, Upplandsmuseet/Riksantikvarieämbetet/ Societas Archaelogica Upsaliensis, s. 403–447.

Hamerow, H. 2002. *Early Medieval Settlements. The Archaeology of Rural Communities in North-West Europe 400–900*. Oxford, Oxford University Press.

Hayden, B. 1998. Practical and Prestige Technologies. The Evolution of Material Systems. *Journal of Archaeological Method and Theory,* Vol 5. No 1, s. 1–55.
Hedeager, L. 1992. *Danmarks jernalder. Mellem stamme og stat*. Aarhus, Aarhus Universitetsforlag.
Helgesson, B. 2002. *Järnålderns Skåne. Samhälle, centra och regioner*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8˚, No.38. Uppåkrastudier 5. Stockholm, Almqvist & Wiksell International.
Helgesson, B. 2003. Central places and regions in Scania during the Iron Age. Larsson, L. & Hårdh, B. (red.) *Centrality – Regionality. The Social Structure of Southern Sweden during Iron Age*. Archaeologica Lundensia. Series in 8˚, No. 40. Uppåkrastudier 7. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 323–336.
Helgesson, B. 2010. Krigarna från Uppåkra – 1000 år i järnålderssamhällets tjänst. Hårdh, B. (red.) *Från romartida skalpeller till sen vikingatida urnesspännen. Nya materialstudier från Uppåkra.* Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8˚, No. 61. Uppåkrastudier 11. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 83–126.
Helgesson, B. & Aspeborg, H. 2017. An Iron Age Magnate Farm at Odarslöv – A local centre in the realm of Uppåkra. *Journal of Archaeology and Ancient History (JAAH),* No 20, s. 1–40.
Helgesson, B. & Lindberg, S. 2017. Brons- och järnålder – med en fortsättning i medeltid? Brink, K. & Larsson, S. (red.) *Arkeologisk Undersökning 2013. Östra Odarslöv 13:5, ESS-området. Forntid möter framtid. Volym 1 – Bakgrund, genomförande, tolkning och utvärdering.* Arkeologerna Statens historiska museer Rapport 2017:11/ Sydsvensk Arkeologi Rapport 2015:16/ Kulturmiljö Halland Rapport 2015:4/ Museiarkeologi Sydost Rapport 2015:9, s. 102–162.
Hellerström, S. 2007. *Arkeologisk förundersökning 2006. MaxLab. Lämningar från sten-, brons- och järnålder*. RAÄ UV Syd Rapport 2007:18.
Herschend, F. 2003. Krig, offerfynd och samhälle i Sydskandinavien. *Fornvännen* 2003 (98):4.
Herschend, F, 2009. *The Early Iron Age in South Scandinavia. Social Order in Settlement Landscape.* OPIA, 46. Uppsala, Institutionen för arkeologi och antik historia.
Hill, J. D. 2006. Are we any closer to understanding how later Iron Age societies worked (or did not work)? Haselgrove, C. (ed.) *Les mutations de la fin de l'age du Fer*. Glux-en-Glenne, Centre Archeologique Europeen, s. 169–180.
Holst, M. K. 1999. The dynamic of the Iron-age village. A technique for the relative-chronological analysis of area-excavated Iron-age settlement. *Journal of Danish Archaeology, Volume 13*, s. 95–121.
Holst, M. K. 2010. Inconstancy and Stability – large and small farmsteads in the village of Nørre Snede (Central Jutland) in the first millennium AD. *Settlement and Coastal Research in the North Sea Region,* 33. Rahden, Leidorf, s. 155–179.
Holst, M. K. 2014. Warrior aristocracy and village community. Stidsing, E., Høilund Nielsen, K. & Fiedel, R. (red.) *Wealth and Complexity. Economically*

specialized sites in Late Iron Age Denmark. East Jutland Museum Publications, 1. Aarhus, Aarhus University Press, s. 179–198.
Hulting Lindgren, C. 2012a. *Särskild arkeologisk undersökning 2010. Nevishög 13:1, RAÄ 38, Nevishög socken, Staffanstorps kommun, Skåne*. Wallin kulturlandskap och arkeologi, Rapport 2012:13.
Hulting Lindgren, C. 2012b. *Arkeologisk förundersökning 2011. Stanstorp 4:1 och 6:1, RAÄ 41, Nevishögs socken, Staffanstorps kommun i Skåne*. CNB Uppdragsarkeologi AB, Rapport 2012:31.
Hållans Stenholm, A-M. 2012. *Fornminnen. Det förflutnas roll i det förkristna och kristna Mälardalen.* Vägar till Midgård 15. Lund, Nordic Academic Press.
Jacobsson, B. 2000. *Järnåldersundersökningar i Sydsverige. Katalog för Skåne, Halland, Blekinge och Småland*. Lund, Avdelningen för arkeologiska undersökningar (UV Syd), Riksantikvarieämbetet.
Jensen, C. K. 1997. Kronologiske problemer og deres betydning for forståelsen af førromersk jernalder i Syd- og Midtjylland. Martens, J. (red.) *Chronological Problems of the Pre-Roman Iron Age in Northern Europe. Symposium at the Institute of Prehistoric and Classical Archaeology University of Copenhagen, December 8 1992*. Arkæologiske Skrifter, 7. Copenhagen, Danmarks Universitets Forlag.
Johansson, F. 1996. Rapport över benfynd från järnålders stormansgården Önsvala 3:10 och bronsåldersboplatsen Önsvala 4:6, Nevishögs sn, Skåne. Wallin. L. (red.) *Det långa huset i Önsvala. Skåne, VA Källby–Önsvala och väg 12*. RAÄ UV Syd Rapport 1996:83.
Konstantin-Hansen, N. H. 2013. Migration i førromersk jernalder. *KUML*, 62(62), s. 9–40.
Kristiansen, K. 1998. *Europe before history*. Cambridge, Cambridge University Press.
Lagergren, A. 2008. *Arkeologisk förundersökning 2007. Utbyggnadsområde 174 S Råbylund. Boplatslämningar från sten- brons- och järnålder och en brandgrav från bronsålder*. RAÄ UV Syd Rapport 2008:23.
Lagerås, P. 2016. Current knowledge on the late-medieval crisis. Lagerås, P. (red.) *Environment, society and the Black Death – an interdisciplinary approach to the late-medevial crisis in Sweden.* Oxford/Philadephia, Oxbow Books.
Lagerås, P. 2009. Arkeologisk undersökning 2007–2008. Bilaga 8. Resultat av pollenanalys och makrofossilanalys från Brunnshög. Ericson, T. & Lagergren, A. (red.) *Arkeologisk slutundersökning 2007–2009. Brunnshög. Delområde 1, 3, 5 och 6, neolitikum och järnålder i nordöstra Lund. Utbyggnadsområde 11. RAÄ UV Syd Dokumentation av fältarbetsfasen* 2009:2.
Lagerås, P. &. Fredh, E. D. 2019. Long-term development of landscape openness and arable in an agricultural region of southern Sweden: the potential of REVEALS estimates using pollen records from wells. *Vegetation History and Archaeobotany*, 29 (2020), s. 113- 124.
Lagerås, P. & Fredh, E. D. 2020. Long-term development of landscape openness and arable land use in an agricultural region of southern Sweden: the potential

of REVEALS estimates using pollen records from wells. *Veget Hist Archaeobot,* 29, s. 113–124.
Larsson, L. 1982. Gräber und Siedlungsreste der Jüngeren Eisenzeit bei Önsvala im südwestlichen Schonen. *Acta Archaeologica,* Vol. 52 (1981), s. 129–208.
Larsson, L. 2003. The Uppåkra project. Preconditions, Performance and Prospects. Larsson, L. & Hårdh, B. (red.) *Centrality–Regionality*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8˚, No. 64. Uppåkrastudier 7. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 3–26.
Larsson, L. 2013. Rich women and poor men. Analyses of a cemetery at Önsvala in the hinterland of Uppåkra. Larsson, L. & Hårdh, B. (red.*) Folk, Fä och fynd.* Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8˚, No. 64. Uppåkrastudier 12. Lund, Institutionen för arkeologi och antikens historia, s. 133–162.
Larsson, M. 2013a. Bilaga 9. Makrofossil växtanalys. Becker, N. (red.) *Särskild arkeologisk undersökning 2009. Stora Uppåkra 12:110 (tidigare 12:2). Äldre järnåldersbebyggelse i centralplatsens omland.* RAÄ UV Syd Rapport 2012:51, s. 243–259.
Larsson, M. 2013b. Jordbruk och växtutnyttjande i ett agrart samhälle under äldre järnålder – arkeobotanisk analys från Stora Uppåkra. Aspeborg, H., Becker, N., Angler, M. & Larsson, S. (red.) *Arkeologisk undersökning 2011. Stora Uppåkra 2:25 – Basdokumentation.* RAÄ UV Syd Rapport 2013:61, s. 86–94.
Larsson, M. 2015. *Agrarian Plant Economy at Uppåkra and the Surrounding Area. Archaeobotanical Studies of an iron Age Regional Center*. Acta Arcahaeologica Lundensia. Series in 4˚, No. 33. Lund University.
Larsson, R. 1995. *Arkeologisk undersökning etapp I och II. Skåne, Uppåkra socken, Hjärup 21:38, RAÄ 26*. RAÄ UV Syd Rapport 1995:51.
Larsson, L. & Söderberg B. 2012. *Vetenskapligt program för de arkeologiska undersökningarna av fornlämning RAÄ 5, Stora Uppåkra socken, Staffanstorps kommun, Skåne*. Rapporter från institutionen för arkeologi och antikens historia, 9. Lund, Institutionen för arkeologi och antikens historia.
Larsson, L. & Söderberg B. 2013. Brända hallar – diskontinuitet och kontinuitet. Ett järnåldersresidens i Uppåkra, Sydsverige. *Fornvännen* 2013 (108):3.
Lihammer, A. 2007. *Bortom riksbildningen. Människor, landskap och makt i sydöstra Skandinavien*. Lund Studies in Historical Archaeology, 7. Lund, Institutionen för arkeologi och antikens historia.
Lindberg, S. & Söderberg, B. 2014. *Hjärup 4:274 m fl. I utkanten av byn. Arkeologisk förundersökning Etapp 2, 2014.* RAÄ UV Syd Rapport 2014:139.
Lindberg, S. & Strandmark. F. 2017. Objekt 4. Brink, K & Larsson, S. (red.). *Arkeologisk Undersökning 2013. Östra Odarslöv 13:5, ESS-området. Forntid möter framtid. Volym 2 – Undersökningsresultat.* Arkeologerna Statens historiska museer Rapport 2017:11/ Sydsvensk Arkeologi Rapport 2015:16/ Kulturmiljö Halland Rapport 2015:4/ Museiarkeologi Sydost Rapport 2015:9, s. 105–218.
Ljungkvist, J. 2013. Monumentaliseringen av Gamla Uppsala. Sundqvist, O. &

Vikstrand, P. (red.) *Gamla Uppsala i ny belysning.* Religionsvetenskapliga studier från Gävle, 9. Uppsala, Swedish Science Press, s. 33–67.
Löwenborg, D. 2012. An Iron Age shock doctrine. Did the 536–7 AD event trigger large-scale social changes in the Mälaren valley area? *Journal of Archaeology and Ancient History (JAAH)* 2012, No 4, s. 3–29.
Magnell, O. 2013. Bilaga 1. Översiktlig osteologisk analys av djurben från förundersökningen i Hjärup 21:38. Schmidt Sabo, K. Hjärup 21:38. Fördjupad arkeologisk förundersökning 2013. RAÄ UV Syd Rapport 2013:121, s. 31–32.
Magnell, O. 2017. Animalosteologisk analys. Brink, K & Larsson, S. (red.) *Östra Odarslöv 13:5, ESS-området. Arkeologisk Undersökning 2013. Forntid möter framtid. Volym 3 – Analyser och bilagor*. Arkeologerna Statens historiska museer Rapport 2017:11/ Sydsvensk Arkeologi Rapport 2015:16/ Kulturmiljö Halland Rapport 2015:4/ Museiarkeologi Sydost Rapport 2015:9, s. 47–65.
Magnell, O., Boethius, A. & Thilderqvist, J. 2013. Fest i Uppåkra. En studie av konsumtion och djurhållning baserad på djurben från ceremonihus och vapendeposition. Larsson, L. & Hårdh, B. (red.) *Folk, fä och fynd*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°, No. 64. Uppåkrastudier 12. Lund, Institutionen för arkeologi och antikens historia, s. 85–132.
Magnusson-Staaf, B. 2003. Places in Our Minds. Transformation and Tradition in Early Iron Age Settlements. Larsson, L. & Hårdh, B. (red.) *Centrality – Regionality. The Social Structure of Southern Sweden during Iron Age.* Archaeologica Lundensia. Series in 8°, No. 40. Uppåkrastudier 7. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 311–321.
Murray, A. C. 1983. *Germanic Kinship Structure. Studies in Law and Society in Antiquity and the Early Middle Ages*. Studies and texts, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 65. Toronto, Pontificial Institute of Mediaeval Studies.
Myrdal, J. 1988. Agrarteknik och samhälle under två tusen år. Näsman, U. & Lund, J. (red.) *Folkevandringstid i Norden. En krisetid mellem* ældre *og yngre jernalder. Rapport fra et bebyggelsearkæologisk forskersymposium i Degerhamn, Öland. D2.-4.oktober 1985*. Aarhus, Universitetsforlag, s. 187–226.
Nagmér, R. 1990. *Undersökning av boplatslämningar och flatmarksgravfält, Flackarp 13:1A, Trolleberg 1:1A, Flackarps sn, Skåne.* Lund, Byrån för arkeologiska undersökningar, RAÄ, Rapport.
Nicklasson, P. 1997. *Svärdet ljuger inte. Vapenfynd från äldre järnålder på Sveriges fastland.* Acta Archaeologia Lundeesia. Series Prima In 4° N° 22. Stockholm, Almqvist & Wiksell International.
Norr, S. 1996. A Place for Proletarians? A contextual hypothesis on social space in Roman and Migration Period long-houses. *Current Swedish Archaeology,* Vol. 4, s. 157–164.
Näsman U. 1988. Den folkvandringstida krisen i Sydskandinavien. Näsman, U. & Lund, J. (red.) *Folkevandringstid i Norden. En krisetid mellem ældre og yngre*

jernalder. Rapport fra et bebyggelsearkæologisk forskersymposium i Degerhamn, Öland. D2.-4.oktober 1985. Aarhus, Universitetsforlag, s. 227–255.

Näsman, U. 1988. Analogislutning i nordisk jernalderarkælogi. Et bidrag til udviklingen af en nordisk historisk etnografi. Mortensson, P. & Rasmussen, B. (red.) *Fra Stamme til Stat i Danmark 1. Jernalderens stammesamfund.* Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII. Højbjerg, Jysk Arkæologisk Selskab, s. 227–256.

Näsman, U. 1998. Sydskandinavisk samhällsstruktur i ljuset av merovingisk och anglosaxisk analogi eller i vad är det som centralplatserna är centrala? Larsson, L. & Hårdh, B. (red.) *Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under Järnåldern. En vänbok till Berta Stjernquist.* Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8˚, No.28. Uppåkrastudier 1. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 1–27.

Näsman, U. 2012. Comments on "An Iron Age shock doctrine. Did the 536–7 AD event trigger large-scale social changes in the Mälaren valley area?" by Daniel Löwenborg. Journal of Archaeology and Ancient History (JAAH), No 4 Löwenborg, Editorial log with referee comments. No 4 Löwenborg – Institutionen för arkeologi och antik historia – Uppsala universitet (uu.se).

Olson, M. 1998. *Arkeologisk utredning och slutundersökning. Skåne, Lunds stad, samt Flackarps och Uppåkras socknar, Väg 108 och 852.* RAÄ UV Syd Rapport 1998:17.

Olsson, M. 2008. *Nevishög 13:1, RAÄ 38 Nevishögs socken, Staffanstorps kommun, Skåne. Arkeologisk förundersökning 2008.* Wallin kulturlandskap och arkeologi, Rapport 2008:52.

Olson, T. Regnell, M., Nilsson, L. Erikson, M. & Brorsson, T. 1996. *Boplatslämningar från neolitikum, bronsålder och äldre järnålder. Skåne, Väg 108, N Nöbbelövs, Stångby, Vallkärra och Lackalängas socknar. Lunds och Kävlinge kommuner. Arkeologisk slutundersökning.* RAÄ UV Syd Rapport 1996:60.

Olsson, G. 1991. Agro-ecosystems from Neolithic time to present. Berglund, B. E. (red.) *The cultural landscape during 6000 years in southern Sweden – the Ystad Project.* Ecological Bulletin, 41. Copenhagen, Munksgaard, s. 293–214.

Pauli Jensen, X., Jørgensen, L. & Lund Hansen, U. 2003. Den germanske hær. Krigerer, soldater og offficerer. Jørgensen, L., Storgaard, B. & Gebauer, L. (red.) *Sejrens Triumf. Norden i skyggen af det romerske imperium.* Nationalmuseet. København, Nationalmuseet, s. 310–329.

Pedersen, E. A. & Widgren, M. 1998. Järnåldern 500 f.Kr.–1000 e.Kr. Welinder, S., Pedersen, E. A. & Widgren, M. (red.) *Det svenska jordbrukets historia, Band 1. Jordbrukets första femtusen år (4000 f.Kr.–1000 e.Kr.).* Stockholm, Natur och kultur.

Platteau, J-P. 2006. Solidarity Norms and Institutions in Village Societies: Static and Dynamic Considerations. Kolm, S-C. & Mercier Ythier, J. (red.) *Handbook on Gift-Giving, Reciprocity and Altruism,* Vol. 1 (e-bok). Burlington, Elsevier, s. 819–886.

Renfrew, C. 1975. Trade as action at distance: questions of integration and communication. Sabloff, J. A. & Lamberg– Karlovsky C. C. (red.) *Ancient Civilizations and Trade*. Albuquerque N. M., University of New Mexico Press, s. 3–59.

Riddersporre, M. 2003. Large Farms and Ordinary villages. Perspectives on Uppåkra. Larsson, L. & Hårdh, B. (red.) *Centrala Platser, Centrala frågor. Samhällstrukturen under järnåldern. En vänbok till Berta Stjernquist.* Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8˚, No.28. Uppåkra studier 1. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 165–178.

Ringstedt, N. 1992. *Household Economy and Archaeology. Some aspects on theory and applications*. Stockholm Studies in Archaeology 12. Stockholm, Stockholms universitet.

Runcis, J. 1998. *Gravar och boplats i Hjärup – från äldre och yngre järnålder*. RAÄ UV Syd Rapport 1998:1.

Schmidt Sabo, K. 2011. *Hjärup 9:8 RAÄ 26:1. En vikingatida storgård samt äldre och yngre lämningar*. RAÄ UV Syd Rapport 2011:113.

Schmidt Sabo, K. 2013. *Fördjupad arkeologisk förundersökning 2013. Hjärup 21:38.* RAÄ UV Syd Rapport 2013:121.

Schmidt Sabo, K. 2016. *Arkeologisk undersökning 2015. Arkeologisk kontroll 2015–2016. Hjärup 21:38, del av Äppelhagen. Skåne, Staffanstorps kommun, Uppåkra socken, Hjärup 21:38 fornlämning Uppåkra 26:1.* Arkeologerna Statens historiska museer Rapport 2016:56.

Schmidt Sabo, K. & Söderberg, B. 2012. Vinna eller försvinna? *In Situ Archaeologica*, Vol 10, s. 139–164.

Skre, D. 1998. *Herredømet. Bosittning og besittelse på Romerike 200–1350 e.Kr.* Akta humaniora, 32. Oslo, Scandinavian University Press.

Skre, D. 2010. Centrality and places. The central place at Skiringssal in Vestfold, Norway. Ludowici, B. (red.) *Trade and communication networks of the first millennium AD in the northern part of Central Europe: Central Places, Beach Markets, Landing Places and Trading Centres*. Neue Studien zur Sachsenforschung, Band 1. Stuttgart, Theiss, s. 220–231.

Stark, K. 2018. *Väg 108 mellan Staffanstorp–Lund. Germansk järnålder vid Dynnebäcken. Arkeologisk förundersökning 2017*. Arkeologerna Statens historiska museer Rapport 2018:42.

Strand, F. 2003. *Agrara boplatser – Uppåkras satellitplatser. Samhällskonstruktioner under yngre järnåldern i Sydskandinavien. En analys med utgångspunkt i detektormaterial.* CD-uppsats i arkeologi. Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.

Strandmark, F. 2019. *E6 Vintorpsvägen. Boplatser från förromersk järnålder och tidigneolitikum i utkanten av Lomma. Arkeologisk förundersökning 2018.* Arkeologerna Statens historiska museer Rapport 2019:86.

Strömberg, B. 2014. *Lockarp 24:1. 42:1 och 43:1. Lindängelund 4*. RAÄ UV Syd Rapport 2014:83.

Strömberg, B. & Carlie, A. 2012. Samhällen i förändring 300–700 e.Kr. *In Situ Archaeologica,* Vol. 10, s. 103–138.

Söderberg, B. 1997. *Väg 108 (905), delen Prästberga-Lund, Arkeologisk undersökning. Skåne, Flackarps socken, Trolleberg 1:1A, RAÄ32. 1988.* RAÄ UV Syd Rapport 1997:1.

Söderberg, B. 2018. *Stanstorp 5:1 och 6:1. Boplats och offerplats från yngre järnålder. Del 2 Analyser och bilagor.* Arkeologerna Statens historiska museer Rapport 2018:137.

Tacitus, C. 1960. *Germania*. Originalets text med svensk tolkning jämte inledning och kommentarer av Alf Önnerfors. Stockholm, Natur och kultur.

Tegnér, M. 2005. *Järnåldersundersökningar i Skåne. Katalog över arkeologiska undersökningar 1960–2000.* Malmö kulturmiljö, Rapport 2005:51.

Tesch, S. 1993. *Houses, farmsteads, and long–term change. A regional study of prehistoric settlements in the Köpinge area, in Scania, southern Sweden*. Uppsala, Department of Archaeology, Uppsala University.

Thomasson, J. 2005. Bybildningen och bönderna. Mogren, M. (red.) *Byarnas bönder. Medeltida samhällsförändring i Västskåne.* Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan. Lund, Avdelningen för arkeologiska undersökningar (UV Syd), Riksantikvarieämbetet, s. 44–139.

Wallin. L. (red.). 1996. *Det långa huset i Önsvala. Skåne, VA Källby–Önsvala och väg 12. Arkeologiska utredningar, förundersökningar och undersökningar 1986–1990*. RAÄ UV Syd Rapport 1996:83.

Wason, P. K. 1994. *The archaeology of rank*. Cambridge, Cambridge University Press.

Waterson, R. 1995. Houses and hierarchies in island Southeast Asia. Carsten, J. & Hugh-Jones, S. (red.) *About the house – Lévi-Strauss and beyond*. Cambridge, Cambridge University Press, s. 47–68.

Welinder, S. 2009. Den äldre järnålderns lilla landskap utanför Malmö. Högberg, A., Nilsson, B & Skoglund, P. (red) *Gården i landskapet. Tre bebyggelsearkeologiska studier.* Malmö museer, s. 99–232.

Wennersten, E. 1999. Bebyggelse, arvsprinciper och giftermålstrategier i det äldre bondesamhället. Forskningsresultat från Dalarna och Hälsingland. Ahrland, Å. & Roeck Hansen, B. (red.*) Uppsatser och studier*. Bebyggelsehistorisk tidskrift, Nr 37, s. 79–96.

Wickham, C. 2005. *Framing the Early Middle Ages. Europe and the Mediterranean 400–800*. Oxford, Oxford University Press.

Wickham, C. 2010. *The Inheritance of Rome. A History of Europe from 400 to 1000*. London, Penguin books.

Widgren, M, 1998. Kulturgeografernas bönder och arkeologernas guld – finns det någon väg till en syntes? Larsson, L. & Hårdh, B. (red.) *Centrala platser, centrala frågor. Samhällsstrukturen under Järnåldern. En vänbok till Berta Stjernquist.* Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8˚, No.28. Uppåkrastudier 1. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 281–296.

Widgren, M. 2014. Hur drevs den vikingatida–medeltida stor-gården? Några frågor från Lägerbovada, Ydre. Karsvall, O. & Jupiter, K. (red) *Medeltida storgårdar – 15 uppsatser om ett ett tvärvetenskapligt forskningsproblem*. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi, 131. Uppsala, Kungl. Gustav Adolfs akademien för svensk folkkultur, s. 59–72.

Wifot, B-M. 1931. Fredshögsfyndet. Ett skånskt depotfynd från bronsålderns fjärde period. *Meddelande från Lunds Universitets historiska museum*, 2, s. 34–63, 107–108.

Zachrisson, T. 2013. Gamla Uppsala – på nytt. Sundqvist, O. & Vikstrand, P. (red.*) Gamla Uppsala i ny belysning.* Religionsvetenskapliga studier från Gävle, 9. Uppsala, Swedish Science Press, s. 161–204.

Botanical aspects of the agricultural economy at Uppåkra and surrounding settlements

Mikael Larsson

Abstract

The comprehensive prehistoric settlement Uppåkra, lasting over a millennium, raises questions on how food supplies and local communities were agriculturally organized. Recent investigations of archaeobotanical remains from the regional center Uppåkra and several surrounding settlements have contributed to new aspects of their agricultural relations. New patterns in consumption show that through its development of garden cultivation, Uppåkra was a center of innovation in the Scanian Iron Age society also in respect to plant produce. Consumption of staple crop produce can, on the contrary, be seen as an adaptation to the local agricultural production. Whether or not its role as a regional center contributed to agricultural changes is discussed in terms of production and consumption of cultivated plants. Similarly, whether or not Uppåkra's need of agrarian products influenced the scope and focus of plant cultivation in the hinterland is also discussed, from both a local and regional perspective.

Keywords: Uppåkra, Sweden, Iron Age, agricultural plant economy, cereals, gardening, storage.

Introduction

During the Scandinavian Iron Age (500 BC – AD 1050) several high-status settlements developed which came to have central roles concerning economic, political and religious functions in Scandinavia (Hedeager 2002; Jørgensen 2009). One of these settlements was Uppåkra in southern Sweden, dating back to the first century BC (fig. 1). Uppåkra remained an important settlement for

Figur 1. Location of the regional center Uppåkra in southern Sweden.

over a millennium. It is remarkable that its continuity spanned approximately 1100 years, surviving periods which saw many other, large as well as small, settlements disappear (Näsman & Lund 1988), setting it apart from other regional centers. The continuous habitation of a settlement is rare in northern Europe at that time, together with its large settlement area and the large-scale consumption, such differences raise questions about how local communities were organized and how they were supplied with food. Perhaps the most interesting question, from a social perspective, is whether the longevity that has been recorded at Uppåkra (Larsson & Söderberg 2012) was based on social and economic stability or flexibility and change. If Uppåkra was a center of innovation, how was it affected by, or dependent upon its agrarian hinterland?

Archaeological research on the regional center Uppåkra has mostly concentrated on its affluent role as a centralized power, with comprehensive crafts production, extensive trade and long-distance contacts as evidenced by its material wealth. In recent years, field investigations have been combined with

archaeobotanical sampling at Uppåkra. Meanwhile, several housing developments planned in a confined surrounding area of Uppåkra were investigated and excavated by commercial archaeology which included archaeobotanical sampling. Due to these explorations, six new smaller settlements were identified in the surroundings of the regional center Uppåkra, all contemporary with the main site at different times. This discovery provided an opportunity to study aspects of the agricultural plant economy of the regional center and its relation with the nearby farming community. This has revealed new archaeobotanical data showing how basic cereals (hulled barley, naked barley, emmer wheat, bread wheat, oat, rye and broomcorn millet) and fiber/oil plants (flax and gold of pleasure) both vary within the study area and change over time. Among a rich material of cereals, macrofossil remains further demonstrate a range of plants commonly associated with gardening (dill, garden parsley, garden cress, elecampane, parsnip, carrot, turnip, rape, cabbage, black mustard, white mustard, and opium poppy).

In light of new results from macroscopic plant remains, this study aims to widen the archaeological research on the regional center Uppåkra by discussing its agricultural plant economy, from both a local and regional perspective. The main aims of this paper concern analysis and interpretation of archaeobotanical data to answer the following questions:

1. How do the finds of cultivated plants at the centralized high-status settlement of Uppåkra compare to those of more ordinary settlements in the close surrounding?
2. Is it possible to recognize any variation in consumption or food supplies of plants handled within Uppåkra, such as signs of specialization or areas assigned to specific functions on the site?
3. Consumption of plant foods at Uppåkra would mostly have been dependent on availability of agrarian products, but because of its affluence and power in the region, its consumption could have influenced the direction of local agriculture. If so, can changes in plant production be seen over time?
4. Consumers from the social elite may have created special demands for imported plant foods or eatables affecting the balance between self-sufficiency and specialization among farmers, both at Uppåkra and on surrounding settlements. Did the regional center and the surrounding settlements develop an agrarian focus in plants that was different to other contemporary settlements in southwestern Scania?

To address questions on the plant economy, all archaeological contexts that have been archaeobotanically investigated at the regional center Uppåkra and in the settlements closely surrounding it are presented and interpreted to discuss their agricultural relations. It is important to establish whether the general changes or variation in plant cultivation were unique to Uppåkra and its close surrounding areas or if they were similar to other contemporary settlements in the Iron Age society. To make a reasonable decision on this, archaeobotanical data is examined from other sites in southern Scandinavia for comparison.

Methods

Archaeobotanical sampling at the regional center Uppåkra for this study was conducted by the author during field school seasons arranged by the Department of Archaeology and Ancient History at Lund University. Sampling for botanical plant remains on the surrounding settlements was carried out during excavations by the Archaeologists, National Historical Museum in Lund. Sampling from these sites was conducted by both the author and field personnel.

Regional center Uppåkra

Archaeological excavations were combined with archaeobotanical sampling during four field seasons in 2010 – 2013 at the regional center Uppåkra (Lenntorp 2009; Söderberg & Piltz-Williams 2012; Söderberg et al. 2014). 228 samples were collected and analyzed from the investigations. The excavations focused partly on a house-sequence in the central part of the site (fig. 2a). This sequence represents a multi-phase building history that spans over one millennium (100 BC – AD 1000). Four stratigraphic profiles 105776, 92518, 93609, 87033 (context 1, 2, 3, 4) were sampled in the house-sequence for archaeobotanical material and radiocarbon dating with the purpose to study handling of food plants from a long-term perspective. The layers forming the stratigraphic sequence, represented in the profiles, are the earlier phases of the house-sequence. The profiles were contiguously sampled by collecting soil from all individual cultural layers (Pearsall 1989). Younger phases of the house-sequence were investigated by archaeological excavations targeting smaller surfaces of three different houses (House 23 at contexts 5 and 6, House 22 at context 6, and House 22 at context 7). Collection of botanical samples from these house layers used interval sampling with the aim for even spacing across the domes-

tic house spaces (Jones, M. 1991). Cultural layers from the house-sequence consisted mostly of living floors (floor layers constructed from clay and floor deposits from accumulated occupational debris), layers of building-collapse (mixed debris from house-fires), intermittent lenses with mixed deposits and some isolated features.

Outside the central part of the site, three other areas were sampled during excavations (fig. 2b): a house layer at house-phase 4 (context 9), an activity area at Trench B (context 14), and a stratigraphic profile 110342 (context 11). The location of the fifth stratigraphic profile was selected due to observations of cultural layers during earlier archaeological investigations in 2000 – 2002.

Unprocessed soil samples left over from four previous investigations at the site, and stored at Lund University Historic Museum (LUHM), were available for analysis and were included in this study. The stored samples came from four different areas: *bårhuset* excavated in 1968 (context 10) (Olsson 1968; Stjernquist et al. 1968); an area with oven features excavated in 1998 (context 8) (Helgesson 1998); the remains of two houses, Pithouse 1 and House 11 (context 12, 13); and an artisan area to the south, excavated in 2000–2001 (Lenntorp and Lindell 2000; Larsson, L. 2002; Larsson and Lenntorp 2004). These unprocessed soil samples, a total of 25, were processed and analyzed by the author and included in this study. In addition, archaeobotanical results from previous analyses by Mats Regnell (2001) were included in this study: an area of a floor layer from the hall-buildings (Vifot's house NIV L4) (context 5), the oven area (context 8) and an area linked to craftsmanship activities to the southwest of the site (context 16).

Surrounding settlements

Archaeobotanical work was carried out on six sites in the surrounding area of the regional center Uppåkra during archaeological excavations in 2010–2013 (site 1, 3, 4, 5, 6, 7 in fig. 3). All sites were located in an area west and north of Uppåkra within a distance of 0.5–2.5 kilometers from the regional center (Schmidt Sabo et al. 2011; Becker 2012; Becker et al. 2012; Bolander 2012a, 2012b; Aspeborg et al. 2013). A total of 235 soil samples were collected from postholes of houses, and from pits, oven and hearth features. Archaeobotanical material from one previous excavation in the study area is included (site 2 in Figure 3; Regnell 1998).

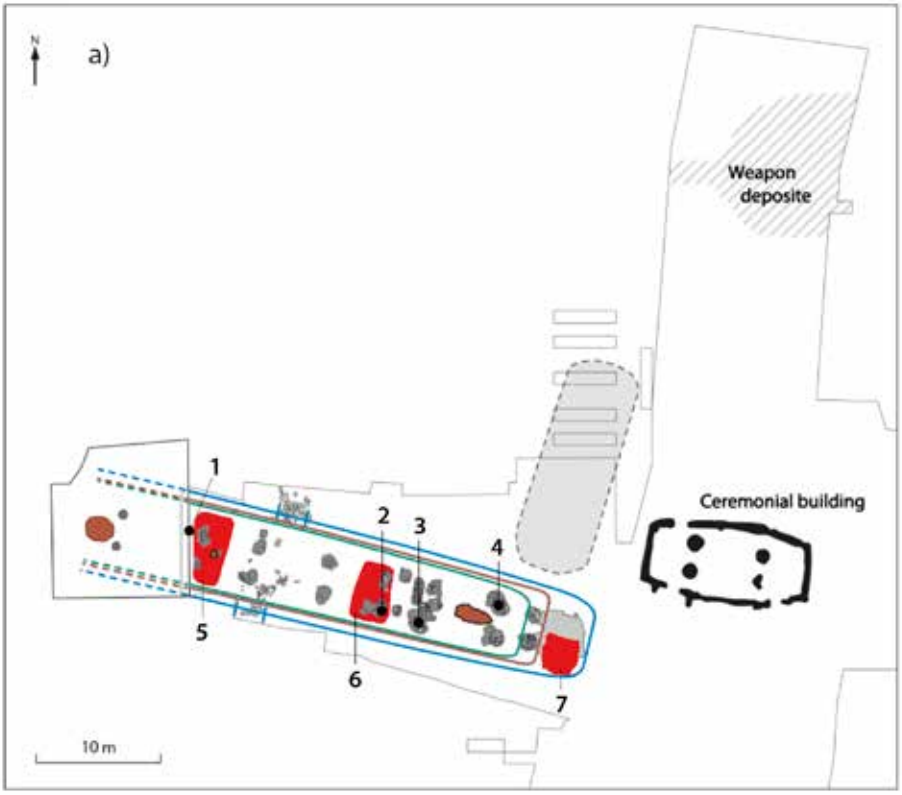
a)
N
Weapon deposite
Ceremonial building
1
2
3
4
5
6
7
10 m

b)
8
9
10
11
12
13
14
15
16
0
50
100
M

Site	Site chronology	Sampled context	Location
Main site*			
Regional center Uppåkra	(ca. 100 BC-AD 1000)	Profile 105776 (House sequence)	1
		Profile 92518 (House sequence)	2
		Profile 96069 (House sequence)	3
		Profile 87033 (House sequence)	4
		House Vifot (House sequence)	5
		House 23 (House sequence)	5
		House 23 (House sequence)	6
		House 24 (House sequence)	6
		House 22 (House sequence)	7
		Oven area (Pits)	8
		House-phase 4 (House layer)	9
		Bårhuset (House layer)	10
		Profile 110342 (House sequence)	11
		Pithouse 1 (House layer)	12
		House 11 (House layer)	13
		Trench B (Hearths, layers)	14
		Artisian area (House layers)	15
		Artisian area (House, pits)	16
Surrounding sites**			
Hjärup 7:1	(ca. AD 200-550)	Houses, pithouses, pits, hearths	1
Hjärup 21:36	(ca. AD 600-800)	House, pits, hearth	2
Åttevägenområdet	(ca. AD 0-400)	Houses, pits	3
Hjärup 9:8	(ca. AD 900-1000)	Houses, pit, hearth, ovens	4
Uppåkra 12:110	(ca. AD 0-300)	Houses, pits, well	5
Uppåkra 2:14	(ca. AD 0-200)	Houses, pithouse, pits	6
Uppåkra 2:25	(ca. AD 0-400)	Houses, pit, hearths	7

*Location refers to sampled contexts in Fig. 2a,b, **Location refers to sampled sites in Fig. 3.

Table 1. Sampled contexts from regional center Uppåkra and surrounding sites and site chronology.

Fig. 2 a–b. Sampling contexts at the regional center Uppåkra. a) from the sequence of houses – hall-buildings, located in the central part of Uppåkra (1–7), b) from other areas on the site (8–16). (See page 154.)

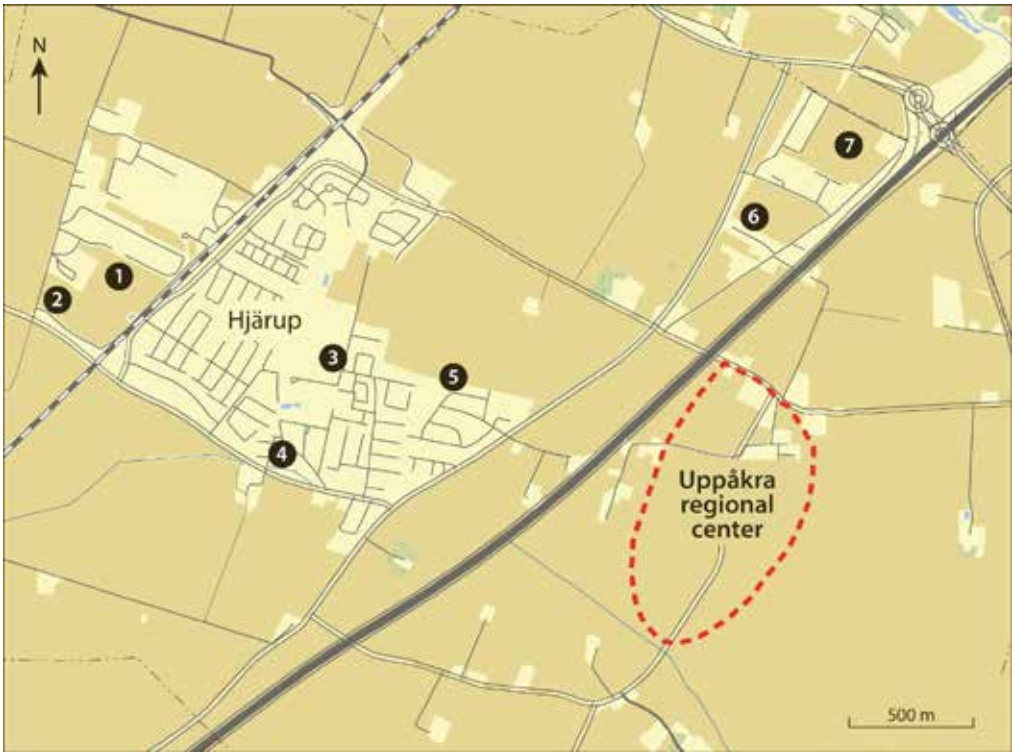

Fig. 3. Sampled sites in the surroundings of Uppåkra: 1) Hjärup 7:1, 2) Hjärup 21:36, 3) Hjärup – Åttevägenområdet, 4) Hjärup 9:8, 5) Uppåkra 12:110, 6) Uppåkra 2:14, 7) Uppåkra 2:25.

Comparative material

For a wider regional perspective on the agricultural plant economy of the regional center Uppåkra and its environs, a comparison was made using other archaeobotanical data. This included contemporary Iron Age settlements from a larger region of southwestern Scania (fig. 4). The region has uniform Quaternary deposits, dominated by clay till, where agricultural practices would have been based on similar environmental conditions. Though numerous archaeobotanical records from this region were reviewed, some sites contained especially important data based on long site continuation and abundant macrofossil records. Five areas are included: Malmö City area (Gustafsson 1995; Rudin & Brink 2002; Hadevik & Gidlöf 2003; Nord & Sarnäs 2005; Steineke et al. 2005; Sarnäs & Engström 2006; Hansson 2007; Andréasson 2008; Lars-

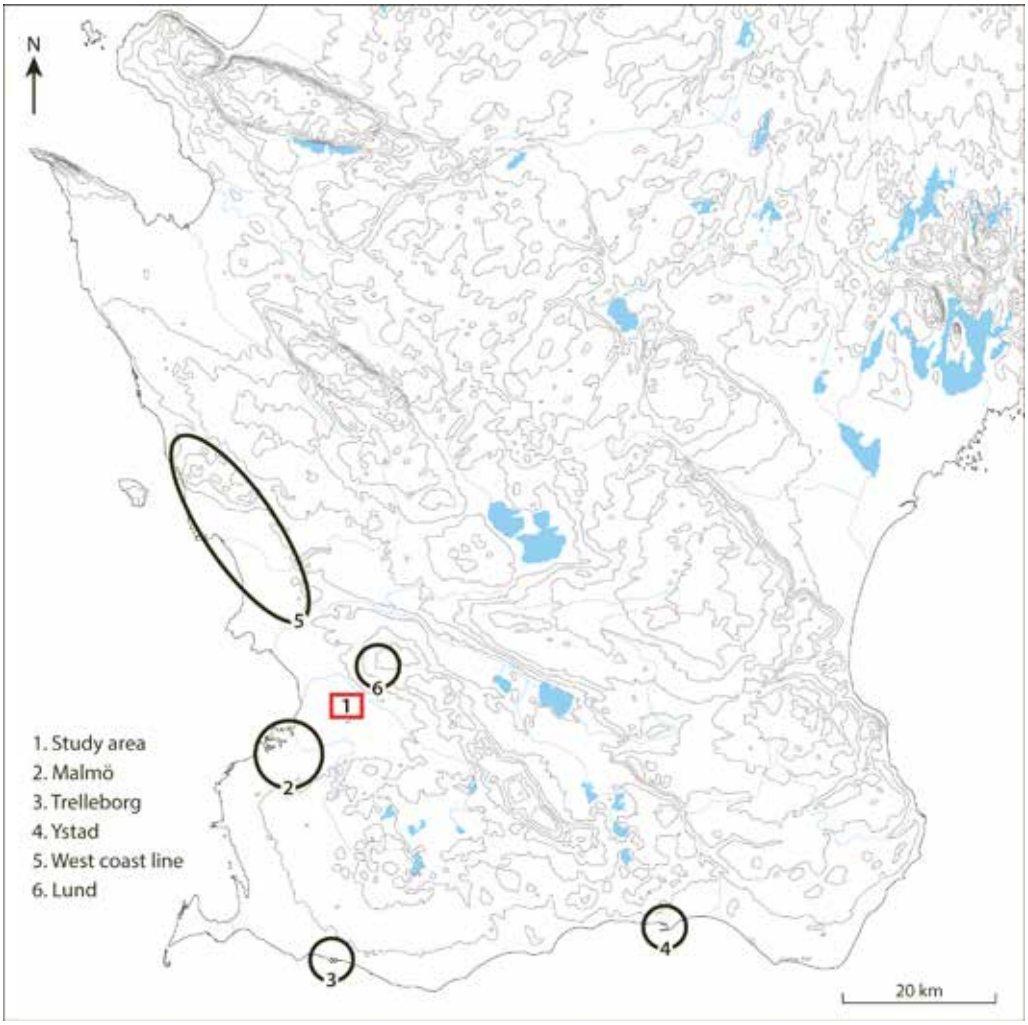

Fig. 4. Areas in southwestern Scania used for comparative studies.

son & Lagerås 2014); Trelleborg area (Lagerås 2009a; Gustafsson 2009); Ystad area (Berglund 1991; Hjelmqvist 1992; Engelmark 1992); West Coast Line area (Regnell 2002, 2006; Lagerås 2013); and Lund (Lagerås 2009b). All comparative sites have used field and lab procedures, sample sizes and quantification methods that were similar to the current study. In addition, two previous studies that have summarized and compiled results from several archaeobotanical investigations were used for a southern Scandinavian perspective of the study area: the compilation by Grabowski (2011) for southern Sweden and by Rob-

inson et al. (2009) for Denmark. Their results are summarized in Table 3 in Appendix 1 (page 195).

Sample treatment and analyses

Soil samples ranging in volume from 1–2 liters (with a few exceptions) were processed with running water and sieved over a 0.4 mm mesh. Macrofossil material consisted of carbonized material, with a few exceptions from well features where sub-fossil seeds were present. Identification of plant remains was undertaken using a microscope (x6.3-63), modern reference collections of seeds at the Geology Department, Lund University, and relevant literature (Cappers et al. 2006; Jacomet 2006).

Radiocarbon dating

Samples of charred hulled barley (*Hordeum vulgare* ssp. *vulgare*) caryopsis from stratigraphic profiles and other areas on Uppåkra were subject to AMS radiocarbon dating. Radiocarbon dates were calibrated to calendar years using OxCal v3.10 Bronk Ramsey (2005) and atmospheric data from Reimer et al. (2009, 2013; Appendix 2). From sites in the surrounding area, ^{14}C dates were obtained from archaeological reports (Runcis 1998; Schmidt Sabo et al. 2011; Becker 2012; Becker et al. 2012; Bolander 2012a, 2012b; Aspeborg et al. 2013).

The individual archaeological contexts, results and interpretation

Summary of botanical composition of cultivated plants

Results from the archaeobotanical analysis are presented for crop plants in Table 1 and garden plants in Table 2 in Appendix 1. Reconstructing former cultivation and diet is difficult to assess as plants are processes, prepared and used differently. However, knowledge about how plants were used and processed provides insights into the possible archaeological contexts where such remains can be found and helps to generate a list of species present. Even when a range of contexts are selected for archaeobotanical sampling, consumption or food preparation of some plants will not leave any traces in the archaeological record. Quantifying the relative importance of various crops based only

on the amount of recovered grain is an even more difficult task. Nevertheless, spill from everyday food handling, together with implications from archaeological contexts and contextual material, such as ceramic vessels for storage, contributes to our knowledge of food preference among past farming communities and to an estimation of the former plant food economy (Capper & Neef 2012:387–422).

Numerically from the regional center Uppåkra, hulled barley (*Hordeum vulgare* ssp. *vulgare*) largely dominated the cereal compositions throughout all time periods, followed by smaller quantities of emmer wheat (*Triticum dicoccum*), bread wheat (*Triticum aestivum*), rye (*Secale cereale*), oat (*Avena* cf. *sativa*), naked barley (*Hordeum vulgare* var. *nudum*) and broomcorn millet (*Panicum miliaceum*) (fig. 5a–d). The high quantity of barley is partly due to finds containing thousands of grain, but it is also highly represented in most sampled contexts at the settlements. Oil/fiber plants, flax (*Linum usitatissimum*) and gold of pleasure (*Camelina sativa*) are low in numbers overall compared to cereals.

The range of crops observed in the archaeobotanical archive at the regional center Uppåkra corresponds well with the sites in the surrounding area, but proportions of individual crops vary, however, among sites in the study area. Among the four sites dating to the Roman Iron Age, hulled barley is the principal crop at Uppåkra 2:14, Hjärup-Åttevägenområdet and Uppåkra 2:25. At the latter, an additional presence of flax and gold of pleasure is also evident. The crop production at Uppåkra 12:110 differs by indicating wheat as the main crop, followed by a substantial portion of hulled barley. The Migration Period is represented by Hjärup 7:1 where hulled barley largely dominates the cereal composition alongside bread wheat. In the following Vendel Period, at Hjärup 21:36 hulled barley is the main crop, but significant amounts of bread wheat indicate its importance in crop production too. Equal amounts of hulled barley and rye were shown at Hjärup 9:8 from the Viking Period.

A slight increase in rye is observed in the latter half of the millennium in the study area, while other cereals, such as naked barley and millet, are largely phased out. Both in the regional center of Uppåkra and in surrounding sites, crops were almost entirely represented by cereal grain whilst chaff was largely absent.

Among an abundance of cereal grain were seeds from vegetables, herbs and spices – plants associated with gardening: dill (*Anethum graveolens*), garden parsley (*Petroselinum crispum*), garden cress (*Lepidium* cf. *sativum*), elecam-

Fig. 5 a–f. From top left: a) hulled barley, b) bread wheat, c) oat, d) rye, e) dill, f) parsley.

pane (*Inula helenium*), parsnip (*Pastinaca sativa*), carrot (*Daucus carota*), turnip (*Brassica rapa*), rape (*Brassica napus*), cabbage (*Brassica oleracea*), white mustard (*Sinapis* cf. *alba*), black mustard (*Brassica nigra*) and opium poppy (*Papaver somniferum*) (fig. 5 e–f). These plant remains occurred frequently as single-seed finds and were mostly found in house contexts, both at the regional center of Uppåkra, and on four of the six investigated sites in the surrounding area (Uppåkra 2:25, Uppåkra 2:14, Uppåkra 12:110, Hjärup 9:8). The distribution and range of species are greatest during the Roman Iron Age in the study area. Plants of the mustard family (Cruciferae/Brassicaceae) are mostly restricted to the regional center Uppåkra alone, however, though they are present there in most time periods.

Besides cultivated plants, seeds from a wide range of gathered plants were found. This included seeds from raspberry (*Rubus idaeus*), blackberry (*Rubus fruticosus*) and wild strawberry (*Fragaria vesca*), bulbs from dropwort (*Filipendula vulgaris*) and false oat-grass (*Arrhenatherum elatius* ssp. *bulbosum*), and shell fragments of hazel (*Corylus avellana*). Such findings illustrate how natural food resources played a significant role for subsistence, as these plants, seeds and bulbs were found in several contexts on the investigated sites.

Other plants utilized were henbane (*Hyoscyamus niger*), commonly used for its medicinal purposes, e.g. its sedative properties (Heimdahl 2012), and elder (*Sambucus nigra*) which is appreciated for its flowers and berries for making beverages. Today these plants are a natural part of the flora in Sweden, but henbane is not thought to be native to Scandinavia (Heimdahl 2009). It occurs in Scandinavia first in the pre-Roman Iron Age, and was either introduced from continental Europe for cultivation as a garden plant or spread unintentionally as a weed among trade with crops (Karg 2010). Similarly, elder may have been introduced originally by cultural contacts in prehistoric times (Heimdahl 2010). Whether the seeds from henbane and elder found in the study area reflects cultivation or occurred naturally is not possible to say, but the occurrence of the plants in the study area suggests that they were utilized. Elder seeds are limited to a few contexts at Uppåkra, dating from the Early Roman Iron Age to the Viking Period. Henbane seeds have been retrieved dating to the Early Roman Iron Age and the Vendel Period from the hall-like buildings at Uppåkra, to the Roman Iron Age at Uppåkra 2:25, and to the Viking Period at Hjärup 9:8.

In addition, plants such as those typical to arable fields (e.g. fat-hen [*Chenopodium album*] and pale persicaria [*Persicaria lapathifolia*]), may have been

collected to complement the diet (Behre 2008) but are not discussed further as such use is highly speculative unless supported by significant seed quantity or contextual evidence, none of which was observed in the present study.

Below follows a summary of the archaeobotanical content and interpretation of cultivated plants for all individual archaeological contexts sampled (fig. 6). Results are listed according to context at the regional center Uppåkra and by sites in the surrounding area. Each context at the regional center Uppåkra is marked by numbers in the parenthesis and corresponds to Figs. 2a-b, surrounding settlements correspond to sites in Fig. 3.

Regional center Uppåkra

House-sequence – hall-buildings (1–7)

Archaeological investigations have identified and excavated remains from a series of houses in the central part of the settlement. These house remains consist of occupational layers from several phases of houses forming a stratigraphic sequence that in some places exceeds 2 meters and embodies an occupational record for most of the site's existence. Initially a north-south oriented house that was excavated in 2007, located beside the house-sequence, was interpreted to have burnt down during the 5th century (House 21). In the context of the burnt layer were artifacts characterizing wealth, e.g. gold objects, as well as human remains belonging to several individuals believed to have been victims of the house-fire. The house was excavated without any archaeobotanical sampling program, but remarkable amounts of carbonized barley grain were noticed within the layers of House 21, including a large heap of barley grain (Lenntorp 2008).

Excavation of the cultural layers that make up the house-sequence, of east-west oriented house remains, was initiated in 2008. Since then, three houses have been identified dating to the Viking Period (House 22), the Vendel Period (House 23) and the Migration Period (House 24) (Lenntorp 2008, 2009; Piltz Williams 2011; Söderberg & Piltz Williams 2012; Larsson & Söderberg 2012). House 23 is largely represented by fragmented layers and cut features, and the excavated area of House 22 is mostly represented by a stone floor. House 24 is, on the contrary, better preserved, with several cultural layers remaining intact. Only selected areas of the houses have been excavated, but both Houses 23 and 24 are interpreted to have been destroyed by fires.

Domestic surfaces near the house layers previously excavated by Bror-Mag-

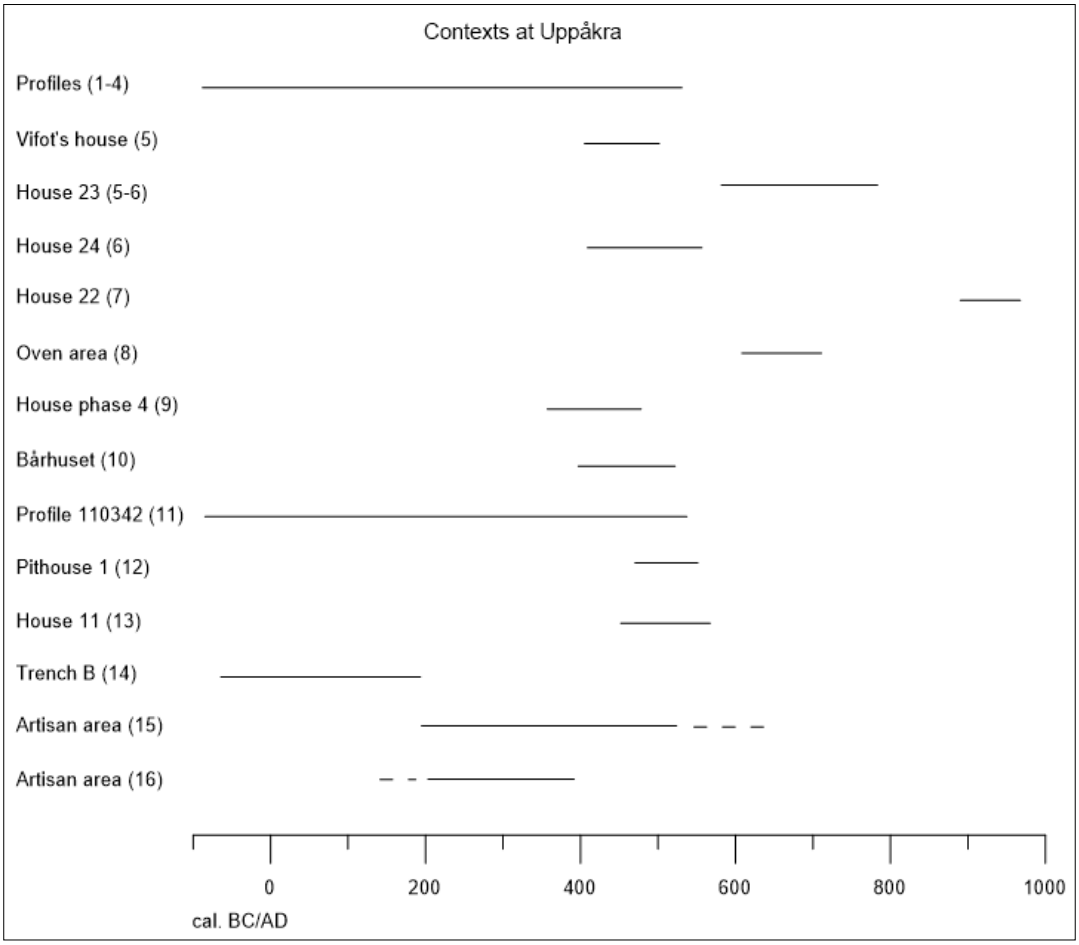

Fig. 6. Time periods corresponding to sampled contexts for archaeobotanical material at regional center Uppåkra (1–16).

nus Vifot in the 1930s (Vifot 1936) were again excavated in 2011. These layers, located slightly to the west of the investigated surfaces of Houses 22 and 23, were tentatively thought to be part of House 23. Despite only limited surfaces have been excavated of House 22 and 23, the vast width (7–8 meters) of the houses and the large postholes present, the sequence of houses are thought to be large longhouses or hall-like buildings (Larsson & Söderberg 2012). The western extent of the house-sequence overlaps with standing houses, however, and consequently the full length is not known.

Initially when top soil was removed in 2007, where the aforementioned house layers have been excavated, eight large postholes were encountered. The

Fig. 7. Posthole belonging to a hall-building from the Viking Period.

individual postholes, belonging to the inner construction of a hall-like building dating to the Viking Period (tentatively linked to House 22, and possibly House 23), were all excavated. Subsequently, it revealed how the postholes cut through approximately 1.5 meters of underlying cultural layers, each of which represented the remains of previous houses (fig. 7). These older layers have not been investigated, but in this study, three profiles were placed in the wall of different large postholes with a fourth profile being placed in the wall of a 1x1 meter excavation unit. This was carried out in order to sample each individual layer for archaeobotanical material with the purpose of studying food plants handled from a long-term perspective. Cultural layers in the profile consisted mostly of remains from houses, for example from living floors, building-collapse and some isolated features. The layers represented in the profiles reflect primarily a time-span from approximately 100 BC to AD 550. The topmost layer in profile 92518 and 105776 included phases of House 24, and possible embedded debris from House 23, expanding the time frame for those profiles to about AD 650.

The artifactual record within these house-phases show items that characterize a substantial wealth, for example, fragments from glass vessels, jewelry made from silver and gold, glass pearls, fine combs and Roman game pieces.

The observed affluent cultural material, the sheer size of the houses and their central location on the site have led archaeologists to consider the sequence of houses as having been high-status residences linked to the social elite of the regional center Uppåkra (Larsson, L. 2011). An abundance of pottery shards, on the other hand, evidences a cultural material of a more ordinary character. Among the remains of pottery found in the 1930s were a few large ceramic storage vessels which are less commonly found on Iron Age settlements in Scandinavia. Additionally, implements used for weaving, a crucible, and byproducts of bone and antler in the contexts reflect that some level of craft production took place in the houses. Numerous rotary querns have also been found in postholes within the house-phases. Although retrieved from secondary contexts, the querns indicate activities of processing cereals, possibly tied to the hall-buildings. Alternatively, their presence in the postholes might be merely functional, having been brought from elsewhere to support the posts during house construction.

Regarding the botanical material, all cultural layers were consistently dominated by hulled barley which represented about 98% of all grain, while only single grain/seeds from other crops were present in the contexts. An exception was the presence of 46 grains of millet from two consecutive layers in profile 87033 dating to the Early Roman Iron Age, and 89 grains of rye from two consecutive layers in profile 105776 dating to the Migration Period. A substantial number of barley grains, fragmented into halves, were found in the layers belonging to House 24. The grains were fragmented prior to charring and probably represent spill from the milling process in a stone quern (H Kroll, 2014 pers. comm.). Seeds from garden plants (garden parsley, carrot, turnip, rape, cabbage, white mustard and black mustard) were represented in layers dating from the Early Roman Iron Age to the Vendel Period.

Knowledge about the older house-phases represented in the profile samples is scarce as the excavations have been limited to house-phases dated to the AD 500s and later. Despite this, the archaeobotanical material taken from the profiles is consistent with the excavated house layers belonging to Houses 22, 23 and 24, as rich amounts of hulled barley grain were present throughout all house-phases.

Botanical remains from all of the individual layers of the sequence of houses show there was a continuity of barley. Not only this, but a metric analysis on hulled barley from several individual layers showed that there was a tendency for the barley grain to be large in size, that is, to be of high-quality (Larsson,

M. 2018). The study indicated that some level of selection for large grain took place already during the beginning of the first millennium AD in the study area, and that the tendency for handling high-quality grain was consistent in the observed series of houses across time.

It is not unreasonable to think that a repeated presence of high-quality barley grain in houses, placed in the central part of the site was tied to a specific function, but it raises the question of why high-quality barley was handled in the houses with such continuity. If it was a residence for individuals of high rank, it is possible that the high-quality grain simply reflects that the social elite had access to the finest grain, regardless of use. However, barley used for everyday consumption, such as porridge, soup and flatbread, would probably use grain of all sizes, but more often the grain of medium to small size if sorting had taken place. On the contrary, when grain is selected for beer brewing, large grain size is sought after as it benefits the malting process (Lee et al. 1989; Viklund 1998a:83 with references). Uniform grain size is desirable because it allows for a similar germination rate among the grain, and large grain size will also produce greater levels of maltose, or malt sugar, from the starchy content of the grain's endosperm (Burger and LaBerge 1985). It is reasonable, therefore, to think that barley was handled in the hall-buildings with the intention for the grain to be used for making beer. However, no specific indications for beer brewing were found in any of the contexts belonging to the house-sequence; there was an absence of, for example, bog myrtle (*Myrica gale*) or hop (*Humulus hupulus*) which were well known as flavoring and preservative agents during the Iron Age (von Hofsten 1960:20–37; Behre 1999). There was also an absence of germinated grain. It can therefore be suggested that grain was collected and stored in the buildings, but if it was intended for beer brewing, which is hypothetical, this activity took place elsewhere. Another possibility for the consistent representation of high-quality grain is the intention of seeding. Grain size with a large starchy endosperm is of importance when selecting grains aimed for sowing (Columella, *De re rustica*, 2.9.11–12). Such grain has healthier seedlings which can better withstand early growing stress, produce more extensive roots systems and are better able to tolerate low levels of disease (Ransom 2015).

Whether the large-grain barley was intended for beer brewing (or other consumption) or for seeding is impossible to say. The absence of sprouted grain and beer additives, however, suggest that the grain may have been intended for other consumption or for seeding. The smaller quantities of other grain and

seeds from a wide range of crops and garden plants found amongst the layers probably reflect spill from everyday food preparation and consumption that took place in the building. The repeated abundance of barley suggests foremost that this cereal was stored in the buildings.

In summary, the botanical remains from the hall-buildings give, in part, an ordinary impression of basic everyday culinary produce, while vegetables, herbs and spices show tastes not commonly accessible in the Iron Age society. The affluent nature of the cultural material found in the layers indicates that wealth was tied to the houses, while byproducts from artisans indicate craft production. Flour production might be indicated from finds of rotary querns. Regardless of activities tied to these buildings, the continuity of the buildings to the same location over time, and the long-term trend of handling barley, including many layers containing high-quality barley grain, suggests that a spatial organization on the settlement can be linked to the placement of these buildings and that handling grain was linked to the structures.

House – phase 4 (9)

An excavated surface exposed cultural layers with a sooty content consisting of a mixed composition of soot and debris linked to a burnt-down house. Remains of ordinary household pottery and comb fragments found within the layer gave the house a Late Roman Iron Age – Migration Period date (Söderberg & Piltz Williams 2012).

The sampled surfaces belonging to a single house-phase show rather scarce botanical material. Hulled barley and emmer wheat make up the vast number of cereal grain and were found in roughly equal quantities. The only other crop in this context was one grain of rye. Although only a limited surface of the house was excavated alongside scarce cultural remains, the context indicates a rather ordinary household.

House-sequence – profile 110342 (11)

Profile 110342, northeast of the central part, consisted of a series of cultural layers dating to c. AD 1–650. Contextual information from the stratigraphic sequence is less understood, but archaeobotanical data were sampled from cultural layers of house remains. The layers have tentatively been interpreted to represent two multi-phase houses, with a soil horizon between the two

houses indicating a period with no habitation (Söderberg et al. 2014). After topsoil was removed from a large area around the location of profile 110342 earlier in 2001, several other houses were observed in this general area of the site. These houses were thought to be of more ordinary household character (Lenntorp 2009). A consideration of the profile's contextual relationship to the other houses in the area, alongside the finds from the cultural material consisting only of some pottery shards, might suggest that the two house-phases represented in the profile were also households of ordinary character.

Similar to the house-phases from the hall-buildings, barley was the principle crop throughout the cultural layers, making up roughly 98% of grain findings. Grains of emmer, bread wheat, rye and gold of pleasure were found in small quantities in some of the layers. The barley grain found was of a medium-small size throughout the house-phases, with the exception of larger grain present in two house layers during the Migration Period (Larsson, M. 2017). The botanical material thus reflects, overall, a rather ordinary consumption of cereals. In layers from the profile of the oldest house dating to the Early Roman Iron Age, single seeds of opium poppy and carrot were found. One seed of black mustard was found from a layer dated to the Migration Period. Horticulture can thus be linked to the household, or at least to consumption of such produce.

Trench B (14)

About 50 meters south of the hall-building, a rather mixed complex of hearths and pits, and cultural surfaces associated with pithouses were found during excavation of a 20 m^2 area. Together with an artifactual material of mostly ceramic shards, byproducts from bone, and antler, the contexts have been interpreted as an area of craft production rather than remains from households (Söderberg et al. 2014). The activities that are tied to this location date to the pre-Roman – Early Roman Iron Age, representing an initial phase of the settlement, and they show how craft production was designated to this area for a few hundred years.

Despite rather mixed contexts, barley is fairly consistent in the sampled features, being the main cereal handled. Only a few remains of emmer wheat, bread wheat, rye, flax and gold of pleasure were found in the contexts. The botanical remains in these contexts point to spill from everyday food preparation.

Unprocessed soil samples and archaeobotanical data from previous excavations at Uppåkra

Oven area (8)

Remains from several oven features were found in the 1990s in an area on the western side. Although the area has only been partially excavated, the analysis of the remains of the ovens has revealed that this area was in use from the Roman Iron Age until at least the Vendel Period (Helgesson 1998). Absent of any byproducts from smelting activities, the functions linked to these ovens were somewhat unclear. However, an archaeobotanical analysis undertaken by Mats Regnell (2001) on samples from one oven dating to the 7th century showed a cereal composition of hulled barley (65%), emmer wheat (32%), rye (6%) and oat (1%). With plenty of grain, particularly of barley and emmer wheat, he suggested that this part of the site was designated to baking bread (Regnell 2001).

Additional soil samples (stored at LUHM) that had been taken near the oven were available for the present study. These were taken from mixed contexts, including a pit feature, the function of which is unknown. Dates for these contexts are not available, but given that the contexts were close to the aforementioned oven, they probably date approximately to the Vendel Period. Overall, the botanical composition was similar to the oven: hulled barley (71%), emmer wheat (20%), unidentified wheat (5%), and oat (3%), as well as some seeds of flax and gold of pleasure. Additional remains of cereals around the ovens support the hypothesis that the ovens were used for food preparation.

Bårhuset (10)

In 1968 a small area was subjected to an archaeological investigation after a foundation for a mortuary building was unearthed (Ohlsson 1968; Stjernquist et al. 1968). This location at the southwestern corner of the present-day property of the church is commonly referred to as *bårhuset* (mortuary building in Swedish). A stratigraphy of 1.5 meters exposed cultural layers with different feature cuts at the lower levels, while the upper part showed layers from three house-phases. A hearth feature was observed in the three individual phases and was repeatedly located in the exact same space, indicating a fixed position for the hearths over time.

In notes from the excavation (Stjernquist et al. 1968), it is described how the sooty layers between floor layers were rich in grain of hulled barley. Although

no archaeobotanical work was conducted during the excavation, soil samples from one layer rich in grain were collected and stored. The stored samples were available to be processed and analyzed, and subsequently showed great amounts of large grains of barley. The density from the samples was approximately 8563 grains/per liter of soil, and only some grains of rye and oat, and a small number of seeds from field weeds were found among the barley assemblage. In 1968, from an abundance of pottery shards and a bone comb found in one layer, the house-phases were typologically dated to the early Migration Period. A new ^{14}C date was made on a grain from the barley assemblage, which gave a date to AD 345–560 (sig. 2), matching the previous age estimate for the houses. The ceramic shards found in one of the layers were thought to have been part of a large storage vessel (Stjernquist et al. 1986). It is possible that this was used for storing cereal, and other indicators of cereal storage include the sheer quantity and high-quality of the grain assemblage and the almost absence of field weeds. Because three consecutive grain-rich layers were observed, it is possible that for at least some of the time this location at Uppåkra was particularly designated to store grain. The grain assemblages were possibly linked to the houses for sowing purposes, or activities of processing high-quality grain, such as for beer brewing.

Pithouse 1 (12) and House 11 (13)

In 2001, the remains of several houses were identified after topsoil was removed in an area about 100 meters northeast of the hall-buildings (Larsson, L. 2002; Larsson & Lenntorp 2004). These were only subjected to limited investigation but were interpreted to have been an area with ordinary households and associated surfaces from craft production. They were typologically dated to the latter half of the Migration Period. A new radiocarbon date on a barley grain from House 11 gave it a date to AD 425 – 645 (sig. 2), and this corresponded with previous interpretation.

House 11 was a small building, measuring 6x3 meters, with a hearth feature and a clay-structured oven inside. The house context had a burnt layer indicating that the structure was destroyed by a fire. Cereal grains were rich in the house, including an abundance of barley grain (86%), followed by a considerable amount of oat (10%) and rye (3%), as well as some grain of emmer wheat and bread wheat. Among the cereals were a few seeds of turnip and rape. Together these findings indicate a rather mixed range of produce. Located nearby was

a smaller circular building (Pithouse 1), but no specific function was tied to the structure. Similar to House 11, a rich botanical material of cereal grain was found in a fill layer belonging to the pithouse, and in some associated contexts. However, the structure contained only hulled barley, accompanied by a single seed of flax.

Artisan area (15)

Several small houses were found in the southern part of the settlement during excavations in 2000 (Lenntorp & Lindell 2000). From the remains of buildings and fire-pits, finds of mold fragments, crucibles, a few bronze bars, and byproducts from iron making and smelting were recovered. Together, the artifactual material and features pointed to an area linked to craft activities (Lenntorp & Lindell 2000). The investigated contexts had a time-span dating from the Late Roman Iron Age well into the mid Iron Age.

The botanical material consisted of 99% barley and was taken from mixed features associated with the houses. Bread wheat and flax were represented by single finds respectively. Although samples from this area were limited, the botanical composition foremost reflects spill from everyday food preparation and consumption.

Artisan area (16)

Archaeological excavations in 1998 investigated a small area in the southern part of the site (Helgesson 1998). Contextual interpretations and material remains foremost illustrated activities involving craft production dating to the Roman Iron Age, particularly the Late Roman Iron Age.

Archaeobotanical material from the investigated contexts included charred plant remains sampled from pits and postholes (the latter was not possible to associate with any construction), and one occupational layer (Regnell 2001). Three of the five sampled pits were interpreted to be depressions from clay extraction later filled from secondary use, while the other two pits showed use from hearth-related activities. The botanical composition showed a proportion of mostly hulled barley (70%) and emmer/spelt wheat (15%), followed by smaller quantities of bread wheat, emmer wheat, naked barley, oat and flax, and one seed of cabbage. The cereal composition had a wider range, including about 25% wheat, which is in contrast to the almost dominant remains of barley

among the contexts in the artesian area (15) slightly to the east. The range of cereals and their relative proportion are similar to the botanical composition found on the surrounding settlements during this time, and the botanical material foremost reflects spill from everyday food preparation.

Surrounding settlements

The investigated settlements near the regional center Uppåkra were contemporary with the main site during different times. No visible manifestations like those seen at the regional center, such as burial mounds, a ceremonial house, and thick accumulation of cultural layers are found on the surrounding sites. Lacking also the material wealth seen at the regional center, these smaller settlements have foremost been described to be ordinary, farm-based settlements (Schmidt Sabo et al. 2011; Becker et al. 2012:35; Aspeborg et al. 2013:127–131), which underlines an agrarian character of the hinterland (fig. 8). Below is a brief summary of archaeobotanical results and interpretation for each archaeological site included in this study.

Hjärup 7:1 (1)

The site, dating to the Late Roman Iron Age – Migration Period (AD 200 – 550), is a settlement characterized by a set of farmsteads. During preliminary archaeological excavations of the site, at least three farmsteads was identified, two of which show indications for multiple occupational phases (Bolander 2012b). The farmsteads had three-aisled long houses and a few smaller buildings. Artifacts recovered show a rather ordinary impression regarding the content, quantity and composition, including worked flint and pottery. Animal bones were also well represented on the site.

The most significant find was a fragmented rotary quern found in a posthole belonging to a house. However, there was no overall contextual difference between the milling stone and the grain composition compared to other contexts on the site. The botanical composition from these farmsteads was dominated by hulled barley, followed by smaller amounts of bread wheat, emmer wheat and rye, and some flax and gold of pleasure. The cereal composition reflects ordinary spill from everyday food handling and was similar among the individual farms.

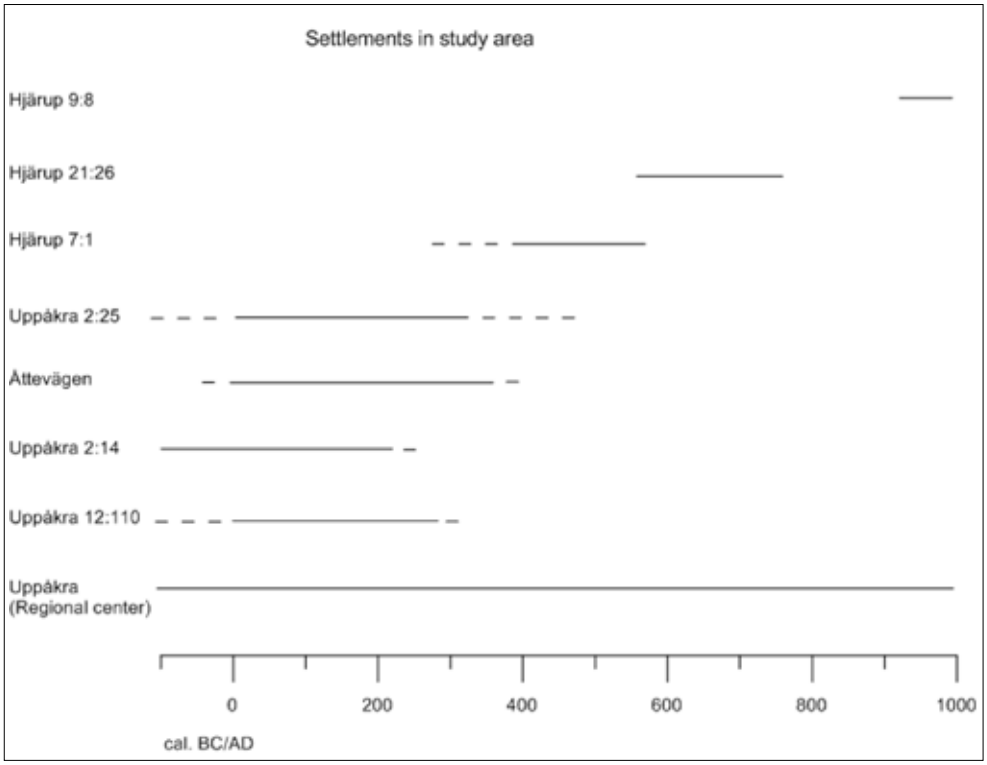

Fig. 8. Timeline of surrounding settlements contemporary with regional center Uppåkra.

Hjärup 21:36 (2)

An excavation in 1998 revealed a farmstead dating to the Vendel Period (AD 550 – 800, Runcis 1998). It had three house contexts: one large, measuring about 50 meters, another at about 10 meters, and a smaller square-shaped building. From the contexts, remains of pottery shards, one bone needle, a fragment of a rotary quern, some beads and a few flint tools were found which together give the impression of an ordinary settlement. As well as the remains of fish, bones from cattle, pig and sheep/goats show how these were slaughtered at a young age and indicate that they were raised for meat production (Nilsson 1998) which is a common pattern on Scandinavian Iron Age sites.

An analysis by Regnell (1998) of the botanical material showed that a range of cereals were grown at the farm. Barley, followed by wheat, dominated the cereals with a few seeds of oat and flax also present. The presence of rye together with the weed varieties corn cockle (*Agrostemma githago*) and corn

flower (*Centaurea cyanus*) were suggestive of a rotation system with spring- and fall-sown crops, with rye as a winter crop. Given the scarce and ordinary character of the cultural material found on the site, with only a minor inclusion of slag found in one posthole belonging to a house, craft production was interpreted to have played a minor role, while agrarian activities at the farm site were considered more pronounced.

Hjärup – Åttevägenområdet (3)

Only a limited surface was investigated from this location. Dating to the Roman Iron Age (AD 1 – 400) were some material objects and the remains of two houses belonging to a farmstead. The artifacts were scarce and gave a rather ordinary impression consisting of shards of pottery, flint and animal bone (Bolander 2012a).

Archaeobotanical remains were largely missing from the excavated contexts of the houses. Cereals were retrieved from pit features around the houses, however. These included grains of hulled barley with smaller amounts of emmer wheat, likely remnants of disposed household trash.

Hjärup 9:8 (4)

On the site stood a long-house measuring 42 meters with several adjacent buildings of various characters. The house was dated primarily to the later Viking Period (AD 950 – 1050, Schmidt Sabo et al. 2011). Two other substantial long-houses were found on an adjoining plot during excavations in 1986–1987 (Larsson, R. 1995). These houses are thought to have all belonged to the same farm, forming domains of a rather wealthy farmstead. Among finds from the site are a few high-quality objects, which further suggest the settlement to have been the home of affluent residents.

The main cereals were rye and hulled barley, found in equal parts, followed by smaller amounts of wheat and oat. The cereal grains were found fairly evenly among the different houses and features. A few seeds from turnip and black mustard reflect some level of gardening at the settlement. However, seeds from these plants were limited to the main house and a pit close to the house.

Uppåkra 12:110 (5)

The site dates to 300 BC – AD 300, while the majority of house remains belonged to a few farmsteads from the Roman Iron Age (AD 1 – 300, Becker et al. 2012). Among the houses were two multi-phase farmsteads located on each side of an older body of running water on the settlement. The small amount of cultural material found was of ordinary character composed mainly of pottery shards and, to lesser extent, flint tools, metal and slag.

Grain from the settlement is interesting as wheat is the principal cereal. Emmer (39%) had the highest representation among the wheat, followed by bread wheat (8%) and emmer/spelt (5%). Substantial amounts of hulled barley (29%) and oat (11%) were also found, with some finds of naked barley, rye and flax, and a single seed of garden cress. The wheat (and most of the other cereals) was found primarily in households from the farmsteads. The households on the settlement had a slight difference in age but show repeated handling of both wheat and barley.

Among the zooarchaeological material, cattle predominated (Cardell in Becker et al. 2012). Most of the bone, regardless of species, was made up of fragments from the peripheral parts of the animals. This has been suggested to indicate that meat-rich parts of the animals had been "exported" elsewhere, perhaps as food supplies to Uppåkra (Cardell in Becker et al. 2012). If so, the farmsteads may have had an agrarian specialization with a focus on wheat and barley in arable production, and by raising livestock for producing meat. Whether the wheat and barley were primarily for self-consumption or included some level of surplus production aimed elsewhere it not possible to say. But considering the close distance to the regional center, it is possible that economic relations between the settlements with agricultural products were in place.

Uppåkra 2:14 (6)

The site dates to the pre-Roman Iron Age – Early Roman Iron Age (100 BC – AD 200). Most of the house remains and contexts identified belonged to a farmstead and the site is interpreted to have been a short-lived settlement (Becker 2012). It had a three-aisled long-house and a pithouse thought to have been part of a smaller self-sufficient household. Overall, the cultural material was scarce, represented by pottery, worked flint and animal bone. The evidence reflects a rather ordinary settlement, with the exception of a jewelry fragment made of metal.

The plant material, like most of the cultural material, was found in the pithouse. Hulled barley represented the main cereal crop at the farm, followed by some flax, gold of pleasure, broomcorn millet and emmer wheat. Rather contrary to this ordinary line of cereals and oil plants were seeds from dill, parsnip and carrot, reflecting horticulture at the farm.

Uppåkra 2:25 (7)

Settlement remains found on the site span from the pre-Roman Iron Age to the Vendel Period, while most of the house remains observed at the site date to the Early Roman Iron Age (AD 1 – 200, Aspeborg et al. 2012). The settlement consisted of eight farmsteads, several with remains of adjacent fence structures. The content, quantity and composition of the cultural material give the impression of an ordinary settlement, with finds of pottery shards and metal objects. Several finds have been interpreted to reflect how activities and production on the settlement were restricted to self-reliance: remains of flint (for working with meat/scraping skin and for working with wood and bone/antler), and the presence of a single loom weight (Aspeborg et al. 2012:130).

Agriculture appears to have dominated the economy of the settlement during the Roman Iron Age. Cereal production was particularly focused on hulled barley which is well represented on the settlement as a whole. Other cereal remains found among the farmsteads were smaller amounts of bread wheat, emmer, oat and rye. Alongside barley, a focus on flax and gold of pleasure is evident on the site, but unlike the cereal production, it appeared to have been concentrated to only a few farmsteads on the settlements (Larsson in Aspeborg et al. 2013). From the remains of one house in particular, consisting of three building-phases, an abundance of seeds from both flax and gold of pleasure were recovered throughout the domestic surfaces. Since the seeds were found in all house-phases, it indicates that these plants were handled in the house over time, with no counterparts in other houses on the settlement. In addition, seeds from dill, carrot, elecampane and henbane were found within the same house, linking horticulture to the household. The range of cereals found in the house was much the same as in contexts of other houses on the settlement. Artifacts from the house were few and ordinary, and gave no further indication of the function or status of the house.

At a different farmstead on the site, another concentration of flax and gold of pleasure was found, represented by several conglomerates of charred seeds

in a refuse pit. The conglomerates showed no mixing with each other as they were almost solely flax and gold of pleasure. The contextual relationship indicates that both flax and gold of pleasure seeds were processed in a similar way. Analysis of the conglomerates indicates that the cultivation of flax and gold of pleasure was intended for the production of oil-rich seeds (Larsson, M. 2013). In the same pit context, single seeds of carrot and henbane were found, and cereals of barley and wheat. The plant remains reveal the farm residents to have consumed staple products complimented by produce from gardening. The scale of its oil processing is not possible to say, but may have been part of an economic focus on the farm.

The osteological material on the settlement showed that cattle dominated the site, followed by pigs and goats/sheep. Although animal remains were found, those areas of the animals which would provide the most meat were missing from the animal remains unearthed, and it has been interpreted that they were transported elsewhere, presumably to the regional center (Cardell in Aspeborg et al. 2013). With an overall absence of items which might indicate craft production, but several indications for a focus on raising livestock, producing barley grain and linseed oil, the economy of the settlement can foremost be linked to agrarian activities. If some of the agricultural production was intended for consumption elsewhere, the farmers could have been part of an economic network with other settlements, including the regional center of Uppåkra.

Discussion

The crops

In recent years, archaeobotanical investigations have shed new light on the relations between the regional center Uppåkra and the smaller settlements in its close surroundings by studying the cultivated plants of its agricultural economy. The range of crops local to Uppåkra and the surrounding settlements indicate a stable cereal production. Similar to much of southern Scandinavia, barley was the principle cereal throughout the Iron Age. Why barley was chosen as the primary crop during the Iron Age is unclear. An early explanation linked the climatic deterioration that took place during the pre-Roman Iron Age, as an underlying cause to the increased cultivation of hulled barley in the Iron Age (Helbæk 1957; Hjelmqvist 1955, 1979, 1992; Engelmark 1992).

Hulled barley, according to this view, tolerated cultivation conditions with high moisture levels and lower temperatures better than some other cereals. This explanation has later been complemented, suggesting that the frequent representation of hulled barley grain in the archaeobotanical record is linked to agricultural structural changes that took place in the latter half of the mid first millennium BC, which coincided with the time period when stalling livestock on the farm began (Engelmark 1992; Gustafsson 1995; Viklund 1998b). With livestock closer at hand, manure was easier to handle and became more readily available as a resource to fertilize the arable lands. The favorable response of barley to manuring, gave this crop better yield compared to other cereals. In regards to nutrition, barley is, however, less demanding compared to wheat, making it more affordable to cultivate as manure was valuable for farmers (Skarlind & Tepeen 2006). Another factor that may have played a part in the choice of barley as the staple crop is that it grows faster than wheat and develops side-shoots, making barley more competitive with field weeds, and thus requiring less field maintenance (G Bergqvist 2015, pers. comm.). Its frequent representation at settlements in comparison to other cereals might also reflect its status as a 'value-for-money' grain, and it could be used as an alternative grain in porridge, soup, bread and beer (Viklund 1998a:92, 142–148). Around the farm, other uses of barley (and other cereals), included use of the straw for bedding and fodder for livestock (Engelmark 1992). Beside strewed straw around the stabled animals that would absorb urine, when collected and intermixed with manure, it would enhance the quality and structure of the manure used as fertilizer. In addition, the lower loss of grains when harvested, compared to other cereals, has been considered another advantageous factor for cultivation of hulled barley (Engelmark 1992).

As hulled barley became the dominant crop during the Iron Age, it reduced the economic importance of other cereals (such as emmer wheat and naked barley) that had been central in cereal production since their introduction during the Neolithic period. Though emmer had a minor role during the Scandinavian Iron Age, it still played an important role in the farming community of Uppåkra before later showing a decline during the Viking Period. The expansion of hulled barley almost replaced other cereals altogether, naked barley, spelt wheat and broomcorn millet, in particular. These were mostly phased out during the Roman Iron Age, though they occasionally occurred in smaller numbers at the regional center Uppåkra, similar to most of southern Scandinavia. Naked barley continued to play an important role somewhat longer in

Denmark, however, but was replaced by hulled barley in the Migration Period (Robinson et al. 2009). The cultivation of bread wheat played, overall, a rather constant but minor role in the Scandinavian Iron Age society. A similar trend for bread wheat is seen also at the regional center Uppåkra.

Despite the dominant role of barley in Iron Age society, some farms in the study area show wheat to be just as important. At Uppåkra 12:110 in particular, emmer wheat was the dominant cereal during the Roman Iron Age. A similar focus on wheat in Scanian Iron Age society is rare, but outside the local area of Uppåkra at Dagstorp, bread wheat was the primary crop (Regnell 1998, 2006). At the regional center Uppåkra, bread wheat is present in low numbers, while emmer wheat is found mostly in quantities similar to that on nearby settlements. Despite some variation among wheat species and quantity, overall the cultivation of wheat in the study area is consistent with other parts of southern Scandinavia, showing a similar development during the Iron Age (Robinson et al. 2009; Grabowski 2011).

Flax and gold of pleasure appear in the study area both consistently and in low numbers, much the same as on other settlements in southern Scandinavia at the time. Flax and gold of pleasure were, however, two of the principal crops along with barley at Uppåkra 2:25, dating to the Roman Iron Age. A similar focus on flax and gold of pleasure was observed at a settlement in the Malmö City area (Hyllie) from the same time period (Andréasson 2008). Seeds of the two taxa were found in abundance throughout a single house belonging to a farmstead. Although flax and gold of pleasure are commonly found on sites at this time, they occur mostly as scattered finds. However, the concentration of seeds in abundance from these two taxa to a few contexts on sites is less common, and indicates that processing of these plants was specifically handled among some farmers.

During the early Iron Age, oat and rye emerge in the archaeobotanical record, but their role as cultivars during this time is unclear. When rye and oat are found in smaller quantities, they are thought to reflect a weed in barley and wheat fields. This is only one interpretation, however, and may instead be representative of small-scale cultivation. Most of the oat found in the investigated samples cannot be differentiated as either cultivated *Avena sativa* or the wild *Avena fatua* and *Avena strigosa*. Viklund (2004) has argued that when finds are comparatively numerous, they were consumed regardless of if they were cultivated or collected as a weed adjacent to other crops. Oat is found fairly consistently but in small numbers in the Uppåkra area, while more abundant

finds were recovered in two house contexts at Uppåkra 12:110 (AD 200s) and in House 11 on the regional center (AD 500s). According to the view which holds that relatively substantial amounts of oats indicate utilization of the cereal, oat can be regarded to have become a part of the cereal cultivation, at least, during the Roman Iron Age in the study area. A similar trend for oat is seen outside the local study area (Grabowski 2011).

Rye is considered a crop on its own once it becomes well represented in the archaeobotanical record and is present in greater quantities (Behre 1992). An increase is particular noticeable in Denmark during the Roman Iron Age, and somewhat later in Scania (Robinson et al. 2009; Grabowski 2011). Its role in crop cultivation as an important cereal is seen first during the latter centuries of the Iron Age. In the study area, rye is fairly consistent in small numbers throughout, although an increase of rye during the second half of the first millennium is noticeable. From the Migration Period at the regional center Uppåkra, two successive layers sampled in profile 105776 from the hall-buildings contained approximately 10% and 6% of rye respectively, the remaining grain in the samples were mostly barley. From the same time period, rye was approximately 3% of the cereals in House 11. Dating to the Vendel Period, the cereal composition from one oven feature had approximately 6% of rye. On the surrounding sites, approximately 4% was rye at Hjärup 21:36, while the highest representation of rye (around 44%) was found at Hjärup 9:8 dating to the 10th century.

The integration of rye to the agricultural society in Scandinavia has caused much discussion. In focus has been the hardiness of rye to a colder climate, its adaptation to nutrition-poor soil (Behre 1992), and its role as a winter crop in crop rotation systems (Mikkelsen 1999; Henriksen 2003; Grabowski 2011). Despite the hardiness of rye, it appears to have first been introduced to Sweden on the fertile soils of southwestern Scania. Rye's status as a winter crop in a rotation system may have been the most important contributing factor to its early introduction to the region (Lagerås 2013).

Based on several studies, Engelmark (1985, 1992) noticed that the presence of rye in larger quantities corresponded to the first significant finds of winter annual weeds, such as corn cockle. Engelmark interpreted this to indicate the establishment of a two or three field rotation system for crop agriculture, possibly in the pattern of winter rye followed by spring barley and then fallow. In the Middle Ages, this became the most common system for cereal production in southern Scandinavia (Myrdal 1999a:277–298). Both the timing for the

introduction of winter rye and the rotation system has been debated. Indications of a crop rotation system with winter rye and barley is foremost thought to have been established when the two species occurred in equal quantities in the archaeobotanical record (Engelmark 1992; Regnell 2002).

Rye as a winter crop was raised by Mikkelsen and Nørbach (2003) following a Roman Iron Age find of unthreshed barley and rye from an iron smelting furnace in southern Jylland, Denmark. Both cereals were thought to have derived from separate fields as a difference in weed compositions was evident, though this included only native weeds. Given that spring rye cultivated on a field previously used for barley would show similar weed composition, Mikkelsen interpreted this to be an indication for winter rye cultivation. He suggested the early occurrence of rye during the Roman Iron Age, absent of accompanying winter rye weeds, began from rye that had previously arrived as a weed to Denmark. In addition, he suggested that "typical" winter rye weeds not native to southern Scandinavia, such as corn cockle and corn flower, should not be seen solely as indicators for the beginning of local winter rye cultivation, but rather as indicators of cereal import from areas where these weeds were naturalized. Trade, or import of grain between regions of the Baltic Sea and the North Sea region, is thought to have existed in the Middle Ages, for example, from finds of foreign weeds in grain assemblages in Bergen, Norway, and perhaps as early as the Viking Period (Hjelle 2007). This hypothesis corresponds to a large find of rye from a burnt-down granary dated to the Viking Period at Fyrkat, Denmark (Helbæk 1977). Helbæk interpreted the find to be an import from Eastern Europe based on exotic contamination (19 weed taxa not previously known in Denmark), the large grain size, the purity of the find and its sheer bulk.

Similarities to these hypotheses can be found in the archaeobotanical archive from the study area. Although rye is found in low quantities at the regional center Uppåkra, two contexts – phases in the hall-building and House 11, both dating to the 5–6th century – contained an abundance of rye grain, including a few seeds of corn cockle. Similar finds were found also on two of the surrounding settlements. At Hjärup 21:36 (dating to the Vendel Period), rye was found in a house context, while in an adjacent well, corn cockle and corn flower were found. The house and the well are contemporary with each other, and it is therefore possible that the rye grain and the two types of weed can be linked together. At Uppåkra 9:8 (dating to the Viking Period), rye and corn cockle were found together in a house context. According to the view

of Helbæk (1977) and Engelmark (1992), the rye found in the Uppåkra area could then indicate early evidence for the import of grain. The fact that material evidence from the ceremonial house contained a glass bowl with an origin from the area of the Black Sea (Stjernquist 2004) – a bowl contextually dated to the 500s – makes an interesting parallel to the rye at the regional center Uppåkra, as Helbæk (1977) suggested the import of rye to Scandinavia had an eastern European origin. With no metric analysis on grain size conducted on the rye at Uppåkra, and no traces of exotic weeds other than corn cockle, the parallel can only be hypothetical. However, corn cockle is a weed that occurs in cereal assemblages on sites in the Loess region of west Europe during the same time period (Bakels 2009). If the presence of corn cockle alone should be indicative of import, it has a possibility of a western European origin as well.

On other settlements in Scania, similar finds of rye and corn cockle have been found and might also indicate import of rye. This includes sites in the Malmö City area at Fosie 11 A-D, dating to the Migration Period (Hadevik & Gidlöf 2003). Sites dating to the Vendel – Viking Period, are E6 6:1 close to Trelleborg (Lagerås 2009a), Järrestad in eastern Scania (Lagerås 2003) and the Ystad Project area (Engelmark 1992). At Lockarps Bytomt in Malmö, finds are dating to the Late Viking Period – early Middle Ages (Heimer et al. 2006). Whether the finds from these sites reflect the import of rye or indicate that agricultural cultivation changed from permanent fields to crop rotation is not possible to say. Only at Uppåkra 9:8 were remains of corn cockle combined with equal amounts of barley and rye recovered, and according to Engelmark (1992) and Regnell (2002) this could tentatively be the strongest indication for a rotation system which, if correct, dates to the late 10–11th century.

Traces of garden cultivation

The introduction of vegetables, herbs and spices of Roman origin to the regional center Uppåkra demonstrates new patterns in consumption, an understanding of horticultural techniques, and probably some acquaintance with Roman culinary customs (Larsson & Ingemark 2015). The development of gardening in the Scandinavian prehistory is hitherto mostly assigned to the Viking Period/early Middle Ages (AD 800–1100, Karg 2007; Sloth et al. 2012). Empirical evidence for earlier gardening is scarce, and consequently the role of garden plants among prehistoric food is rarely discussed (Heimdahl 2010). Nevertheless, archaeobotanical evidence from the regional center Uppåkra

and surrounding settlements shows seeds from a number of plants which were commonly cultivated in Roman gardens: dill, garden parsley, garden cress, elecampane, parsnip, carrot, turnip, rape, cabbage, white mustard, black mustard and opium poppy, indicating some level of gardening dating already to the Roman Iron Age (AD 1–400). These plant remains occurred mostly as single seeds and were all found in residential house contexts, both at the regional center Uppåkra and on four of the six investigated sites (Uppåkra 2:25, Uppåkra 2:14, Uppåkra 12:110, Hjärup 9:8) in the surrounding area (with the exception of seeds in one refuse pit).

At the regional center Uppåkra, seeds from these types of plants were found in several house layers from the hall-buildings, around the oven area, House 11 and the artisan area in the southern part of the site. These scattered finds foremost illustrate a dispersal of these plants to different parts of the site. It is, however, still difficult to assess whether horticulture and/or consumption of these plants was associated with some households in particular or if it involved the settlement as a whole. Outside Uppåkra, seeds from garden plants were found as well. Their presence indicates that eatables that can be considered rather rare at this time were not restricted to the regional center, but were handled also on farms nearby.

These finds span from the Roman Iron Age to the Viking Period, while the greatest range of the plants in the archaeobotanical record can be found around the 2nd century AD which also coincides with their first presence in the study area. In the succeeding centuries these plants are not found in the surrounding area, with the exception of turnip and mustard from the late Viking Period at Hjärup 9:8. However, few archaeological contexts have been excavated at Uppåkra from the Viking Period as such cultural layers are largely unpreserved due to modern agricultural activities. The horticultural activity at the regional center Uppåkra during the latter centuries of the 1st millennium AD is therefore not known. Despite this, a fairly consistent use of plants from the cabbage/mustard family Brassicaceae is evident from seeds found in all periods at the regional center Uppåkra before the 800s, including previous finds of turnip seeds dating to the Roman Iron Age in a phase from the hall-buildings, in the oven area and in the artisan area to the south (Regnell 2001).

Seeds of carrot were occasionally found in the archaeobotanical records but are somewhat problematic to identify as seeds from the wild plant and the cultivated plant are difficult to separate. From a metric study on carrot seeds recovered from medieval archaeological contexts in Kraków, Mueller-Bieniek

(2010) suggested that seeds from the cultivated form were statistically larger than the wild form. The study showed also that the seeds possessed only slight traces of spiny secondary ridges, a characteristic feature of seeds intended for sowing. While the modern carotene carrot form is thought to have developed in the latter half of the first millennium in the Middle East (Leach 1982), Andrews (1949:194) mentions the carrot as a cultivated vegetable already in the Roman kitchen garden. A thick, orange-colored root is illustrated in the Dioscorides codex, drawn in Constantinople c. AD 500, showing that carotene-containing cultivars existed at least at that time (Zohary et al. 2012). Since the carrot seeds in the study area were found in four house contexts and in one pit, and occurred among other plant remains such as cereals, vegetables, herbs and spices, it points to the carrot having been handled together with other foodstuff, probably consumed, and possibly also cultivated.

Despite ample archaeobotanical work on other Iron Age settlements in southwestern Scania, only a few of the garden plants found in the Uppåkra area have previously been identified elsewhere, and then mostly as sporadic finds. Single seeds of opium poppy in Malmö and of dill in Genarp have previously been found in southwestern Scania, ^{14}C-dated to approximately 500 BC and 300 BC respectively (Lindahl et al. 1995; Heimdahl 2007:67–78). Outside Scania, single finds of opium poppy have been found at a site in Halland dating to 190 BC – AD 420 (Artelius 1989; Viklund 1989) and at a few sites in pre-Roman Iron Age Denmark (e.g. Jensen 1985; Grabowski in Hansen 2012:10).

In northern Europe, however, finds of different varieties of *Brassica* seeds have been recovered more frequently from sites dating from the early Iron Age to the Migration Period (500 BC – AD 550) (e.g. Jensen 1985; Regnell 2002). From the West Coast Line project, seeds of *Brassica campestris* were found on different sites covering all periods of the Iron Age (Regnell 2006). On some rare occasions, snapshots of past diets have been possible by analysis of stomach content of bodies recovered from Danish peat bogs. These have contained some seeds of *Brassica,* e.g. the Tollund man dated to the 4th century BC, and the Huldremose bog body dated to the 1st century AD (Helbæk 1951; Holden 1997).

These earlier finds appear as isolated occurrences and indicate that a smaller range of cultural plants was handled at those sites. When these ”Roman food plants” arrived at the regional center Uppåkra around the 2nd century AD, they seem instead to appear as a ”package” of new plants, established with knowledge of horticulture. The lack of similar developments in Scandinavia at this

time point to a predominantly isolated event that was exclusive to inhabitants at Uppåkra and its nearby farming community.

The regional center Uppåkra, with its greater concentration of people, probably included artisans and a social elite; individuals who were perhaps less active in crop production but who may have been more susceptible to adopt gardening which was more small-scale in its nature compared to cultivation of cereals. The overall absence of seeds from these plants elsewhere in Scania may not necessarily indicate that other settlements were excluded from consuming the new produce. A regional consumption of the plants outside the study area is theoretically possible as consumption may not necessarily leave traces in the archaeological record. Vegetables, herbs and spices are usually poorly represented in archaeobotanical assemblages as the edible, vegetative parts of the plant are generally harvested before flowering and fruiting. These plants may therefore have played a much more important role in the daily diet then is reflected in the archaeobotanical record (Karg 2007). The material evidence (the seeds from a range of species) is, however, largely concentrated to the area of Uppåkra.

That these seeds represent gardening instead of import of seeds can be suggested by the fact that several of these plants are used for parts other than their seeds. Alongside mustard, which is cultivated primarily for its oil-rich seeds, other cabbage plants of the Brassicaceae family also have a great variability in the parts of the plant which can be used other than the seeds, including inflorescence, roots and shoots. Turnip and rape are foremost cultivated as root vegetables. Parsnip and carrot are cultivated for the taproot, whereas parsley, garden cress and dill are primarily used for their aromatic leaves. If the seeds found were from import, other produce that was popular to import at the time (such as olives, grapes, figs and dates in the northwestern Roman provinces) could be expected to have been found also in the regional center Uppåkra. No such plant remains have been found. Instead there is a clear tendency at Uppåkra for plants that were possible to grow in the local climate. The plants found in the study area were probably introduced for horticulture and represent cultivation to produce root-fruits, seeds and leafy parts.

The abundance and quality of material remains from the craft production found at the regional center Uppåkra reflects not only a concentration of wealth not seen at other contemporary settlements in Scania, but was probably instrumental in allowing Uppåkra to develop into a wealthy settlement in the early centuries AD. The artifactual record from Uppåkra demonstrates

exchanges and trade relations beyond the local region, with extensive contacts on the continent (Watt 1999, 2004; Hårdh 1999, 2010; Stjernquist 2004). As botanical remains from the garden plants are largely missing on other more ordinary settlements in Scania, this could indicate that condiments and vegetables were first introduced to affluent environments, places that had greater access to new influences. At its initial stage, new exotic tastes could have reflected some degree of luxury, addressing consumer identity including class or social status (Bakels & Jacomet 2003). Consequently, the introduction of new plants may not have been primarily of a practical nature, but could have been politically motivated. Had the purpose been of a purely practical nature, cultivation would likely have spread to other parts of the region, rather than remained a fairly isolated phenomenon at the Uppåkra area. Mary Helms has suggested that knowledge both from and of foreign cultures was a way for elites in stratified societies to manifest status and procure political power (Helms 1988:4, 121). This *asymmetry of knowledge* functioned as a means for the elite to distance itself from other members of the same society (Helms 1988:13–15). The introduction of the aforementioned plants could, in this light, be seen as aspects of Roman culture or cuisine manifesting within the local society (Larsson & Ingemark 2015).

Outside Scandinavia, in the northwest provinces of the Roman Empire, the expansion and spread of Roman culture came to include aspects of Roman cuisine. This included produce not possible to grow in temperate Europe, such as olives, grapes, figs and dates (van der Veen et al. 2008; Livarda 2011). Other ingredients used in Roman cuisine could, however, be cultivated in the northern areas. Given the abundant macrofossil record for some of these species (e.g. dill, coriander, celery, parsley and mustards in the north-west provinces), it has been argued that these, once introduced, were grown locally (van der Veen et al. 2008; Livarda & van der Veen 2008), hence the evidence for the spread of Roman horticulture to the conquered areas. Because Scandinavia was well outside *limes,* it is unclear what contacts introduced these food plant this far north. Possibly soldiers of Germanic origin having joined the Roman army as mercenaries subsequently returned home after having completing their service, not only with weapons and other objects of Roman origin, but also with Roman customs and new knowledge. Such a stance is debated, however (Wells 1999:229, 234, 255). If correct, it is conceivable that contacts existed between the militarized northwestern provinces and Scandinavia which could have been a meddling link for aspects of Roman hor-

ticulture having arrived to Uppåkra and, most likely, other affluent regional centers in southern Scandinavia.

The garden plants could possibly have been part of the movement of exotic goods that is otherwise seen at the regional center Uppåkra during the Roman Iron Age, and also at other contemporary settlements outside the Roman Empire. The exotic goods are mostly high-status imports and include, for instance, Roman drinking sets, reflecting an understanding of Roman drinking customs, e.g. glassware, beaker/drinking vessels and table ware (Ingemark 2014:201–231). These are material products that can be conceptualized as prestigious markers of Romanization (Ekengren 2009), but in this light might also reflect new culinary practices and knowledge of horticulture.

Processing of agrarian plant products

Prehistoric or historic settlements could have had an agrarian focus which involved special attention to the choice of crops, but also the processing of cultivated plant products. Many agricultural products must be processed before they can be used, while some products are perishable and are only suitable for consumption during a short period of time. Processing can therefore extend the season during which a product is available. From finds of charred grain and seeds of cultivated plants in the study area, it has been possible to trace the production of malt for beer brewing, stages of oil production, and tentatively, use of plant fibers and, together with artifactual remains, processing for milling grain.

Cereals would mostly have been used to make bread, porridge, gruel and soups, and consumed as beer in the Iron Age society (Hansson 1994; Viklund 1998a:142). Evidence of cereals being processed in the study area is foremost seen by germinated grain of barley to make malt, a cereal often appreciated for beer making. Despite that, beer is considered to have been an important beverage in prehistoric societies (Hornsey 2003), indications for beer production from archeological sites in northern Europe are few. In the study area, botanical remains to be linked to beer production are also few. Most noticeable is the findings of hundreds of germinated grains found around a kiln-structure and in cultural layers predating the kiln, evidencing malt for beer production to the fifth-seventh century. Finds in this context were otherwise mostly comprised of plant remains and animal bones. Contextually, located in an area on the settlement with several other kiln structures and hearths,

Fig. 9. Remains of rotary querns found in posthole from the hall-buildings, regional center Uppåkra.

but absent of remains from houses to indicate a living quarter, it seems that activities of food preparations using kilns was primarily linked to this area of the site. (Larsson et. al. 2018). Germinated grain has, however, been found in another sample taken in 2002 from an excavated trench in the northern half of the central part, containing 15 germinated barley grains within a layer linked to a house dating to the Migration Period (Linderholm 2007). It is, then, possible that beer brewing or roasting of malted barley was prepared in that house. Common flavoring and preservative agents in brewing, such as hops and bog myrtle, have so far not been identified at the site, or elsewhere in the study area, however. The observed difference between smaller barley grains on the surrounding sites compared to larger grain in some contexts at the regional center Uppåkra is, however, interesting given the finds of malt (Larsson, L. 2018). This could reflect how, larger and more homogenous barley grain, aimed for beer production was stored and handled at Uppåkra, although this is only hypothetical.

The role of bread in the Scandinavian Iron Age society is largely unknown as most remains are found in grave contexts (Hansson 1996; Viklund 1998a:142–149; Bergström 2007:28–32). The oldest find of bread in Sweden comes from Helgö and dates to the 3rd century (Hansson 2007). Archaeobotanical and archaeological data can shed light on the process of baking, however (Samuel 2000). The first step in the process was to remove the chaff surrounding the grain by pounding, e.g. using a mortar and pestle. Chaff and grain then had to be separated before the clean grain could be milled into flour. With neither concentrations of chaff, nor specific pounding implements found around Uppåkra, it is not possible to trace the step of dehusking the grain. Remains of chaff are not specific for this activity as threshing may also produce similar remains.

Milling activities to procure flour for baking bread are evident from an abundance of rotary querns found on different parts of Uppåkra. Activities of milling flour can therefore be linked to the site as a whole, and the rather large number of querns found indicates that processing flour was comprehensive. However, all milling stones have been found in secondary contexts, including postholes in the hall-buildings, and a large amount in a house east of the ceremonial house, as well as many stray finds in arable fields during modern agricultural activities, the dating of these finds and their primary contexts are not known (fig. 9).

The technology of rotary querns is considered to have spread around Europe during the turn of the first millennium along with other food related items, glass and aspects of the Roman culture. It came into use in Scandinavia during the Roman Iron Age; the oldest find in Scania dates to the 3rd century (Östling 2007:280). The rotary quern improved quality of the flour's texture and the efficiency of milling by producing 1.5–2.5 times more flour compared to the saddle quern (Östling 2007:280). This technology, or knowledge of making and using rotary querns, was not limited to the regional center in the study area, however. Remains of rotary querns were found on two of the surrounding sites, Hjärup 7:1 and Hjärup 21:36, the finds dating to the Migration-Vendel Period. Overall, rotary querns are common finds on settlements after they were introduced to Scandinavia, and procuring flour seems to have been widely practiced.

An interesting find in House 24, one of the hall-buildings at regional center Uppåkra, is the remains of hundreds of damaged barley grains, that is, half pieces of grains. These were fragmented prior to charring, and are indicative of some processing of the grain (fig. 10). However, it is difficult to say whether

Fig. 10. Charred pieces of crushed barley with smooth fracture surfaces from House 24 of the hall-buildings, Uppåkra.

the crushed grain is spill from a milling process for flour or the remains from partially crushed barely for other food preparation, such as bulgur or bulgur-like products (Bernardová et al. 2010).

No remains of bread have been identified in the study area, however. Nevertheless, if bread baking took place around the regional center Uppåkra, it is not possible to distinguish which cereals were used for this purpose as the same cereals are represented on all sites in the study area, although in different proportions between sites and over time. With finds of wheat in particular (preferred for leavened bread), it is tempting to suggest an increase of bread baking where this cereal is found. A greater occurrence of wheat at Uppåkra 12:110 may indicate a focus in handling cereals aimed for bread baking. The only context in the study area that has specifically been linked to bread baking is the oven area on the regional center Uppåkra (Regnell 2001). Barley and emmer wheat dominate the botanical composition around the ovens, followed by rye and oat. Finds of rotary querns, even if secondary, show no different pattern in regards to corresponding grain assemblage, however. Unlike leveled wheat bread, flat cakes

made from barley flour appear to have been far more common in the Scandinavian Iron Age society, which also had the advantage for longer storage time (Hansson 1996). If the results from Hansson are representative of bread types consumed, the choice of ingredients probably reflects availability of cereals. Since wheat grain is overall present in only small proportions on the sites in the study area, consumption of leavened bread probably played a minor role in the diet.

Concentrations of remains from flax and gold of pleasure found at Uppåkra 2:25 are indicative of a focus in handling these crops (Larsson, M. 2013). Among the archaeological contexts on one of the farmsteads, several charred seed conglomerates of the two taxa were found in a pit feature and were interpreted to have been handled and processed separately but similarly. Since their only common characteristic is the high oil content of their seeds, it was suggested that both plants were intended for oil production. A metric analysis of flax seeds from the site observed that seeds from the conglomerates and in the surrounding soil of the pit context were large in contrast to mostly small flax seeds found in a pit feature and in the remains of a house belonging to a different farmstead on the settlement (Larsson, M. 2013). From previous studies, small flax seeds have been associated with fiber production (Bosi et al. 2011), whereas larger flax seeds have been linked to oilseed production (Robinson 1993). The consensus that the primary aim of flax cultivation can be identified by seed size has previously been discussed (e.g. Helbæk 1959; Renfrew 1973; Robinson 1993; Zohary et al. 2012). If the consensus is correct, the observed variation in seed size between assemblages from the two different areas of the site could thus indicate a tendency for oil production at one farmstead, while corresponding to fiber production at the other farmstead. However, to identify the fiber variety of flax in the archaeological record, evidence of broken stems, capsules and pollen from the retting processes is often necessary to recognize flax used for fiber. Alternatively, the smaller seed size observed could reflect byproducts separated out during a sorting process. A sorting process for larger seeds could reflect intended use for oil, but also for sowing purposes. In summary, the seed-remains of flax and gold of pleasure observed at Uppåkra 2:25 may indicate that the settlement was involved in both the production of oil from flax and gold of pleasure, and in producing fiber from flax. The evidence is, however, foremost supportive of the production of oil-rich seeds used for oil extraction. However, the presence of flax seeds in some contexts may also reflect consumption of the seeds, added to bread and porridge (Helbæk 1959; Vaisey-Genser & Morris 2003).

Overall, in the study area, only some remains have been found which relate to the processing of crop products. It is not possible to say if, and to what extent, processing activities at large were managed at individual settlements or if unprocessed products were transported elsewhere, for example to the regional center Uppåkra for further processing.

Social organization – spatial structure, functions and continuity in handling crops

Over the years, archaeological investigations at the regional center Uppåkra have revealed a settlement with an extraordinary site-continuity: 1100 years (Larsson & Söderberg 2012). Several contexts located in the central part of the settlement, having had a variety of functions (including the ceremonial house, the hall-like residence buildings, several multi-phase houses, weapon deposits and different workspaces for craft production), all show continuity over time, both in respect to how they were used and to their fixed location at the settlement. Together they illustrate spatial organization for specific functions at Uppåkra. Given also the material wealth in several of these contexts, this central area of the settlement is perceived to have been linked to the social elite, but also served as a communal area for administrative and religious activities (Larsson 2011).

This apparent stable structure parallels also how crops were handled at the site. A difference in grain size in the study area was observed on hulled barley in a previous metric study, indicating that grain supplies was part of an agrarian structure (Larsson 2017). Large, high-quality grain was more frequent at Uppåkra when compared to settlements in the surrounding area, where small grain size was more common. The overall distribution of large and small grain at Uppåkra indicated, however, that high-quality grain was primarily handled in designated places, particularly in the hall-buildings and *bårhuset* which coincide with the richest remains of preserved cereal grain. This spatial pattern of grain size across the area not only indicates that Uppåkra had greater access to high-quality grain but that socio-economic relationships may have existed between Uppåkra and surrounding settlements in which grain was transported from periphery to the regional center.

This spatial structure across the regional center of Uppåkra site is also evident over time, particularly from the hall-buildings in which analyzed cereal remains show a long continuity of handling barley grain almost exclusively,

with a tendency for large grain size. In contrast, the ceremonial house next to the hall-buildings is almost absent of cereals throughout the six building-phases of the house (a sequence dated to AD 200s–900s). Since the building has been interpreted as an area of ceremonial function, Grabowski (2008) suggested that everyday activities, such as the processing of cereals, were not practiced in a place dedicated to sacramental activities. The *bårhuset* located slightly to the northeast in the central part, even if represented by only three house layers, is similar to the hall-buildings in that it shows consecutive phases of rich quantities of barley grain with at least one phase having large grain.

That there are often great quantities of barley found in successive layers in the hall-buildings and *bårhuset*, and that the grain is often large and is, in a few layers found alongside the embedded shard remains of large storage vessels might indicate, in part, that activities in these houses involved specific aims for handling grain and also that these functions had continuity over time (fig. 11). The fact that barley grain in these house-layers is often rich in quantity further suggests that it is not the remains of spill from everyday food preparation. Indications of granaries for storing grain or activities in processing grain are therefore possible to link to these houses. Considering the large size of the hall-buildings and the diverse cultural material found within, it probably served several functions, including as a storehouse for grain. The size of the *bårhuset* house is, at present, unknown, and it is not possible to say if it was a single or multifunctional house. If the *bårhuset* and the hall-buildings were used for storage, their central location on the site would offer the advantage of close protection and control.

Given that granaries are often built above ground to keep the stored grain dry and away from mice, it is probable that grain was stored on the upper floor of a building. Grain could have been spread out on the floor of an attic, above the living quarter, allowing it to dry slowly (Viklund 1998a:96, 124). From Danish Iron Age sites we know that cereals were stored differently, i.e. in ceramic vessels, in leather sacks hung from the ceiling or placed in underground siloes (Hatt 1937; Henriksen & Robinson 1996). How grain was stored at the regional center Uppåkra is not possible to say, but if the remains from large vessels found in the aforementioned houses were used for storing grain, they could have been placed either on the main ground or on an upper floor. Remains from leather sacks or wooden boxes have not been found in any contexts at Uppåkra to suggest such storage at the site. Many recovered houses are multi-phase buildings, often destroyed by house-fires. As a result,

Fig. 11. Storage vessels from excavation in the 1930s. From a house-phase of the hall-buildings, dating to AD 400s. Height of largest vessel is c. 50 cm. Photo: LUHM.

the ground would have been levelled before a new house was constructed, and consequently, evidence from heaps of grain or other contextual relationships between storage medium and grain is unlikely to have survived in the archaeological record. Nonetheless, samples collected from excavated areas of Houses 23 and 24 of the hall-buildings have revealed how barley grain was found fairly well dispersed over the domestic surfaces. During wet sieving in the field, 2mm meshes were used by archaeologists for retrieving small artifacts from the excavated soil, and an abundance of barley grain dispersed across the investigated surfaces was found. The wide dispersion of grain in the buildings destroyed by house-fires could reflect how, in the event of a collapsing building, grain stored on a loft could easily have spilled out over considerable surfaces on the main floor below.

Other contexts on the site, even if less investigated and represented by mostly single layers, show a wider range of crops in contrast to the hall-buildings and *bårhuset*. Barley is still the dominant cereal, but substantial amounts of other crops are also present. This includes: oat and rye from House 11 (context 13); emmer wheat at the house-phase 4 (context 9); emmer wheat and bread wheat at the artisan area (context 16); and emmer wheat, rye and oat around the oven area (context 8). Based on the cereal composition and their relative proportions in these contexts, this tentatively indicates the presence of more ordinary households at Uppåkra which were handling a variety of cereals.

The artifactual record from the regional center Uppåkra demonstrates mainly

a local artisanship-based economy, but also indicates long-distance exchanges and trade relations (Gustin 1999; Hårdh 1999, 2001, 2010; Stjernquist 2004; Watt 2004), while the material culture on the surrounding settlements is, in contrast, scarce and rather ordinary (Becker et al. 2012:35; Aspeborg et al. 2013:127–131). If Uppåkra developed an economic focus on craft production, this may have followed new levels of social hierarchies with fewer individuals involved in food production. Given the prestigious objects linked to ceremonial and administrative activities at Uppåkra, an emerging hierarchal society could have further shifted the economy of the settlement to be less reliant on its own agriculture, developing a dependence on farmers in the surrounding community for its food supplies. That there is continuity tied to some houses at Uppåkra for handling barley grain, and that these types of contexts are unique to the study area, possibly indicates Uppåkra's demand for grain supplies to an organized structure.

Given the administrative role Uppåkra is believed to have had, the regional center could have affected crop production among nearby settlements, and may also have controlled the agrarian production in its hinterland by playing a central role in collecting, storing and redistributing grain in the agricultural community.

If an economic focus was foremost linked to craft production at the regional center Uppåkra, and to agricultural production on the surrounding settlements, the production of food and material goods in the study area appears to have been organized according to a division of labor. What social organization was in place in regards to food production is impossible to say. It is unclear whether ownership of land or taxation of agricultural products like grain, fodder, manure or livestock played a part. However, taxation of grain (by assessing the predicted yield of crops and collecting part of the produce as taxes to be stored and redistributed) has long been one of the most common means of taxation and can be traced back to ancient Egypt, as well as occurring in modern historic times in Sweden (Muhs 2005:61–62; Nilsson 2010:293). In the Fertile Crescent, cuneiform tablets from the Mesopotamian society have contributed to insights into prehistoric administration of grain production and redistribution in that region, within centralized hierarchical systems (Damerow 1996). Interpretations indicate how farmers provided grain as a means of tax revenue to centers where the harvested grain was stored until redistributed in the form of rations, trade goods or tributes as grain or grain products (bread or beer). All levels of exchange or redistribution of grain or

services were organized through a centralized administration. In contrast, household-based production systems established on trade worked under low administrative intervention with a common marketplace (Coquery-Vidrovitch 1971, 1997). The food production system became instead an economy in which surplus produced by individual farmers supports a market-based trade economy. This household production system allowed the producers to trade for products or services that benefited them directly, such as pottery, tools, cloths, food, or medicine (Walshaw 2014). Alternative to a centralized system or a market-based trade economy might have been a tribute system in which farmers paid homage to the social elite by produce from crops and livestock. In *Germania*, Tacitus writes that it was customary for settlements and individual households to make voluntary contributions of cattle and crops to their leaders (Tacitus, *Germania* 15). A payment in agricultural produce or other valuables was accepted by the leaders as a token of honor and may have given protection or security to farmers in return. A similar system may have been in place around the regional center of Uppåkra.

Large and small scale agricultural changes

The role of the regional center Uppåkra as an innovation center appears to have had few parallels in agricultural developments for its crop cultivation. The archaeobotanical archive from Uppåkra illustrates that the scope and choice of crops were much the same as on contemporary settlements in southern Scandinavia during the Iron Age (Robinson et al. 2009; Grabowski 2011). In contrast, finds of seeds from vegetables, herbs and spices associated with gardening can be seen as an innovational aspect to the plant economy, a counterpart to its leading role in craft production in Scania. Material wealth, including objects of foreign origin, is another indication for long-distance contacts with regions of northwestern Europe during the Roman Iron Age.

If garden plants were introduced through these links, it shows that other aspects of the plant economy on the continent (i.e. the choice and scope of grain, such as cultivation of spelt wheat and rye [Bakels 1991, 2009:159–181, 204–221; Kooistra 1996:120–121]) did not influence the crop production at home, for example new cultivation focus on different wheats or by introducing rye cultivation to the farmers around the regional center Uppåkra. It is not understood whether the occurrence of rye in the early Iron Age on Scandinavian sites reflected small-scale cultivation or a weed among other arable,

and consequently, the role of single grain finds of rye found at the regional center Uppåkra are difficult to interpret. As for northwestern Europe, based on evidence from archaeobotanical records the development of rye cultivation appears to have followed a slow gradual expansion northward. Rye is occasionally found in abundant quantities suggesting that it was cultivated in the Netherlands by 100 BC – AD 100, in northwestern Germany and southern UK by AD 100–200, and in Denmark by AD 300 (Behre 1992; Robinson et al. 2009). The evidence so far suggests that rye, either imported or integrated with the local agriculture, is not visible in the archaeobotanical record until the late Iron Age in the study area. If this is correct, its arrival was much later than the introduction of garden plants to Uppåkra.

It foremost reflects the stability and continuity that characterizes most traditional agricultural systems. Crops, animals, tools, techniques and human labor were tightly linked together in the daily work at the farm, and no one single part could easily be exchanged without consequences for other parts. Even with individual improvements in the efficiency of farming, for example in technology, agricultural systems had an inability to change quickly. Agriculture would therefore be characterized by gradual developments, where several new components needed to be at hand before the system could change at large (Myrdal 2011).

If the expansion of rye cultivation in southern Sweden coincided with a shift from permanent field use to the establishment of crop rotation systems, it would have required more frequent preparation of arable land and a need for improved farming technology, such as the introduction of ploughing implements. New farming implements began to be introduced to Sweden during the second half of the first millennium AD (Pedersen & Widgren 1998, 2011). These included a new type of sickle, a scythe with a longer blade and ard shares of iron, all contributing to a major advance for agricultural production (Myrdal 1982). This efficiency was probably necessary to establish rye in a rotation system. However, such technological advancements put demands for iron among farmers. Subsequently, the farming community's access to these new implements resulted also in a need for iron as a raw material. This underlines the difficulties of agricultural changes, and shows that development to the agrarian society was a slow process. This is described by Myrdal (1999b) in a model as a technological complex where different technological advances must fit into a system in order to be meaningful and to gain a greater spread in the agrarian society. If agricultural change is considered a slow process involving

necessary links between technological advancement and social structure, it may account for why changes in staple food production are not seen at Uppåkra specifically. Instead, the crop cultivation at the regional center Uppåkra and on surrounding settlements followed the agricultural developments that characterize the Iron Age society in southern Scandinavia at large. In contrast, a more rapid change is seen around Uppåkra with the arrival of plants associated with gardening. Gardening was likely a small-scale venture which was easy to manage and introduce as it did not affect the overall agrarian system, nor require any specific tools.

Conclusion

Archaeobotanical material from the regional center Uppåkra and the surrounding settlements illustrates aspects of the agrarian plant economy and spans over a millennium, with implications for both stability and periods of change to its food production. Though the regional center Uppåkra is recognized for having been an affluent and innovational society in the region, the scope and choice of crops was adapted to existing agrarian conditions in the local community, as evidenced by the barley tradition of southwestern Scania. New plant foods, vegetables, herbs and spices, on the other hand, show a response of the regional centers to new consumption patterns. The introduction of these foods shows how small-scale changes to food production were easier to put into place than large-scale reorganizations in the agrarian society. The role of Uppåkra as a regional center in the agrarian society can instead be linked to structural relations with nearby farming settlements which played a central role in handling grain in the agricultural community.

Acknowledgements

I wish to thank Per Lagerås and Lars Larsson for valuable discussions and comments on the manuscript, to the teams involved in the excavations for their help with sampling and providing logistical support in the field. I am grateful for the financial support from Berit Wallenbergs Stiftelse for radiocarbon dating.

Period	Location	Site/context	vol (lit.)	no.samp.	**Cereal grains (%)**	*Hordeum vulgare*	*Hordeum nudum*	*Triticum dicoccum*	*Triticum dicoccum/spelta*	*Triticum aestivum*	*Triticum* sp.	*Secale cereale*	*Avena* sp.	*Panicum miliaceum*	**Total seed count**	**Oilseeds (no.)**	*Linum usitatissimum*	*Camelina sativa*
		Uppåkra house-sequence/hall-buildings (central area)																
VikP	7	House 22	22,9	12		99,7	<0,1	<0,1	·	<0,1	0,06	0,2	<0,01	<0,1	4868		·	·
VP	6	House 23 (east side)	10	11		100	·	·	·	·	·	·	·	·	455		3	12
	5	House 23 (west side)	32	13		99,8	<0,1	<0,1	·	<0,1	·	0,1	0,1	·	28530		10	68
MP	6	House 24	26,4	25		99,3	<0,1	0,06	·	0,1	0,06	0,3	<0,1	<0,1	4743		15	92
	5	Vifot's house NIV L4*	21	2		98	1	0,14	·	0,5	·	0	0,3	·	6390		59	21
	1,2,3,4	Profiles	40,6	22		95,5	<0,1	0,35	·	0,2	·	4	<0,1	·	2317		·	·
LRIA	1,2,3,4	Profiles	64,6	36		98,7	·	0,29	·	0,4	0,22	0,4	0,1	·	2753		3	16
ERIA	1,2,3,4	Profiles	58,5	38		97,9	·	<0,1	·	<0,1	<0,1	0,1	<0,1	1,8	2722		5	38
		Uppåkra house-sequence (outside central area)																
VikP		no data	·	·		·	·	·	·	·	·	·	·	·	·		·	·
VP		no data	·	·		·	·	·	·	·	·	·	·	·	·		·	·
MP	11	Profile	18,4	8		97,4	0,1	0,14	0,6	·	·	1,3	0,4	·	701		·	12
LRIA	11	Profile	3	1		98,5	·	·	·	·	·	1,5	·	·	67		·	·
ERIA	11	Profile	12,7	6		98,6	·	0,2	0,2	·	·	1	·	·	506		·	6
		Uppåkra other areas																
VikP		no data	·	·		·	·	·	·	·	·	·	·	·	·		·	·
VP	8	Oven area *	1,3	2		60,9	·	32,2	·	·	·	5,7	1,1	·	87		·	·
	8	Oven area	1,8	6		70,8	·	19,8	1	·	5,21	·	3,1	·	96		2	30
MP	10	Bårhuset	3,9	7		99,8	·	·	·	·	·	0	0,1	·	40311		·	·
	12	Pithouse 1	0,7	4		100	·	·	·	·	·	·	·	·	3127		·	1
	13	House 11	1,6	4		85,7	·	1,15	·	0,5	·	3	9,7	·	2432		·	·
LRIA	9	House-phase 4	16,9	14		52,9	·	45,9	·	·	·	1,2	<0,1	·	85		·	·
	15	Artisian area	4,5	4		99	·	·	·	1	·	·	·	·	100		1	·
	16	Artisian area *	5	12		70,1	3,1	3,09	15	6,2	·	·	2,1	·	97		1	·
ERIA	14	Trench B	53	40		98,1	0,2	0,32	0,2	·	·	0,3	1	·	623		5	2
		Surrounding sites																
VikP	4	Hjärup 9:8	36,6	37		45,1	0,4	2,46	0,4	2,5	2,05	44	2,9	·	244		10	·
VP	2	Hjärup 21:36**	44	42		67,3	0,8	·	·	25	1,11	4,2	1,1	·	361		4	·
MP	1	Hjärup 7:1	32,9	24		85,8	·	4,55	·	6,7	·	2,7	0,3	·	374		14	8
RIA	5	Uppåkra 12:110	46,6	52		29,2	6,2	39	4,6	8,2	·	2,1	11	·	195		9	·
	3	Åttevägenområdet	19,4	13		86,7	·	6,33	2,5	0,6	2,53	·	0,6	0,6	158		4	1
	7	Uppåkra 2:25	124	99		96,1	0,1	2,69	0,1	<0,1	0,33	0,3	0,3	0	2456		40000	35000
	6	Uppåkra 2:14	10	10		96,2	·	1,53	·	·	·	·	0,8	1,5	131		2	8

Table 1, appendix 1. Relative proportions of each crop per site or context in the study area. *Regnell (2001) ; **Regnell (1998)

Context	House 24	House 24	House 24	House 23	House 23	House 23	House 23	House 23	House 23	House 11	House 11	House-sequence	House-sequence	House-sequence	House-sequence	House-sequence	House-sequence	House-sequence	House-sequence	House-sequence	House-sequence	House-sequence	House-sequence	House-sequence	House-sequence	House-sequence	House-sequence	House-sequence	House-sequence	Pithouse	House 11	House 3	Pit	Pit	Pit	House 13	House 13	Pit
Strat. layer	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	5d	7	8	13	14	18	22	1c	6	7	8a	8b	19a	2	20	2	11a	13	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Soil volume (l.)	1.2	1.0	1.0	1.0	1.0	2.2	2	2.1	1.0	0.9	0.5	2	2	1.1	2	2	1.7	1.0	2.1	7.8	2.2	2.3	1.8	1.2	2.1	3	2.7	2.8	1.1	1.6	1.0	1.3	0.5	1.0	1.4	1.0	1.0	1.0
Site/Context	House 24			House 23						House 11		87033							92518						105776		110342			2:14	12:110	Uppåkra 2:25				Hjärup 9:8		
	Uppåkra																													Surrounding sites								
Garden plants																																						
Anethum graveolens	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	1	·	·	·	·	·	·
Petroselinum crispum	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
Lepidium cf. *sativum*	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	·	·	·	·	·	·
Pastinaca sativa	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	·	·	·	·	·	·	·
Daucus carota	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	2	·	·	·	1	·	1	·	2	1	1	·	·	·	·
Brassica napus	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	3	·	·	·	·	·	·	·	·	2	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
Brassica cf. napus	2	·	·	·	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	2	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
Brassica oleracea	·	·	·	·	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
Brassica rapa	1	·	·	·	5	·	·	·	·	1	31	·	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	7	8	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
Brassica cf. *rapa*	·	·	·	·	·	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	·
Brassica nigra	·	·	·	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	·	·	1	·	·	·	1	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·
Brassica cf. *nigra*	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
Brassica sp.	1	1	1	·	·	·	1	3	2	·	·	·	·	1	1	1	1	·	1	·	1	·	·	3	·	9	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1
Sinapis cf. *alba*	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·
Papaver somniferum	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	·	·	·	·	·	·	·	·
Inula helenium	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	·	1	·	·	·

Table 2, appendix 1. Garden plants in the study area.

Period	no. of location	Cereals (%)	*Hordeum vulgare*	*Hordeum nudum*	*Triticum dicoccum*	*Triticum dicoccum/spelta*	*Triticum aestivum*	*Triticum* sp.	*Secale cereale*	*Avena* sp.	*Panicum miliaceum*	Oil and fiber plants	*Linum usitatissimum*	*Camelina sativa*
Southern Sweden														
RIA	36		37,3	2,6	4,8	<0,1	11	13,6	8,3	9,2	0,4		2,6	10,1
MP/VP	16		37	2,1	2,1	2,1	13,8	5,3	15,9	12,7	0,7		2,1	5,8
VikP	19		40,2	2,9	1	<0,1	7,2	5,7	19,6	14,8	<0,1		3,8	1,9
Denmark														
RIA	16		23	13	7	1	3	2	6,5	13	1		8	12
MP/VP	21		43	2	1	<0,1	2	2	27	14	2		5	2
VikP	12		34	<0,1	1	<0,1	<0,1	3	36	13	1		3	<0,1

Table 3, appendix 1. Compilation of cultivated crops from southern Sweden and Denmark (after Grabowski 2011 and Robinson et al. 2009).

Stratum	Lab no.	Age (BP)	cal AD (2 sigma)
Stratigraphic profile 87033			
1	LuS9796	1850±50	AD 50-260
2	LuS9797	1695±50	AD 225-440
3	LuS9798	1850±50	AD 50-260
4	LuS9799	1235±50	AD 665-895
4b	LuS9590	1885±50	AD 15-245
7	LuS9591	1860±50	AD 50-260
9	LuS9592	1875±50	AD 20-250
11	LuS9593	1990±50	115 BC-AD125
13	LuS9594	2035±50	175 BC-AD 70
14	LuS9595	1915±50	5 BC-AD 225
16	LuS9596	1920±50	40 BC-AD 220
18	LuS9597	1860±50	AD 50-260
23	LuS9598	1905±50	AD 0-235
Stratigraphic profile 93609			
2	LuS9599	1660±50	AD 310-535
9	LuS9600	1705±50	AD 210-435
Stratigraphic profile 92518			
2	LuS10118	1565±50	AD 395-545
4	LuS10119	1795±50	AD 120-360
8b	LuS10120	1830±50	AD 65-265
10	LuS10121	1845±50	AD 55-260
12	LuS10122	1880±50	AD 0-260
15	LuS10123	1915±50	40 BC-AD 230
19a	LuS10124	1960±50	95 BC-AD 140
21	LuS10128	1930±50	45 BC-AD 180

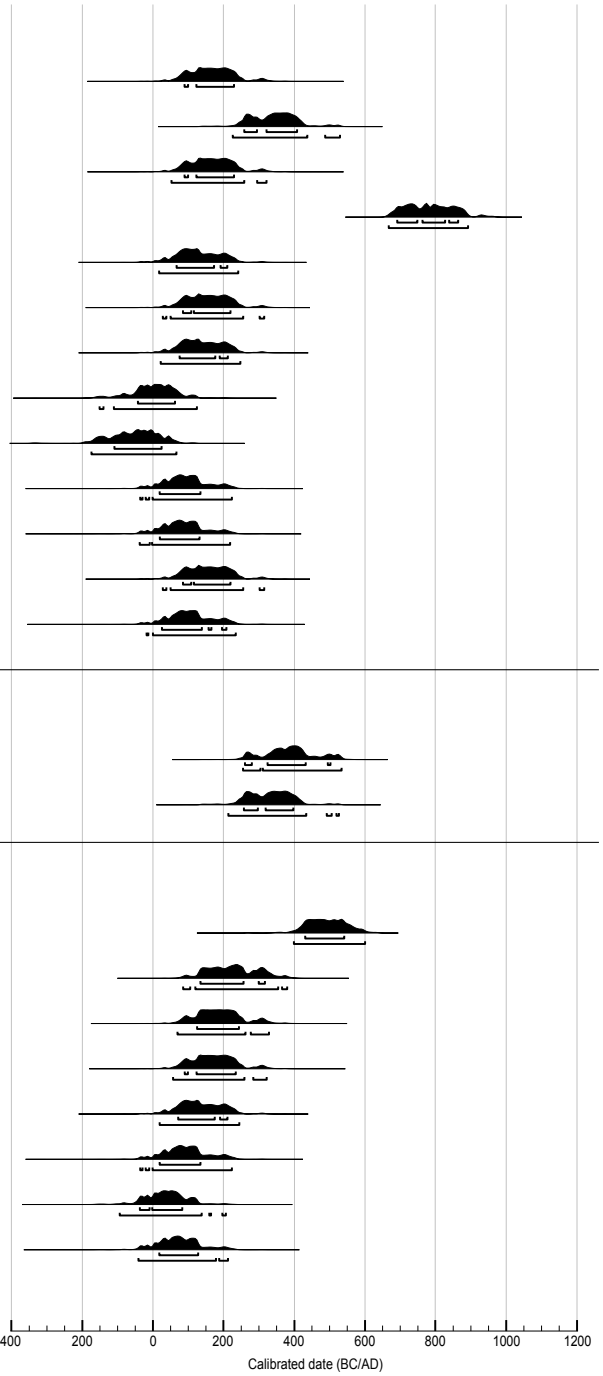

Appendix 2. Radiocarbon dates on botanical remains from regional center Uppåkra.

Stratum	Lab no.	Age (BP)	cal AD (2 sigma)
Stratigraphic profile 110342			
2	LuS10502	1505±45	AD 430-645
7	LuS10503	1455±45	AD 530-665
11	LuS10504	1890±45	AD 20-235
13	LuS10505	1915±45	20 BC-AD 225
Stratigraphic profile 105776			
2	LuS10506	1485±45	AD 435-655
8	LuS10507	1470±45	AD 440-660
12b	LuS10508	1715±45	AD 220-425
16	LuS10509	1710±45	AD 230-425
18	LuS10510	1785±45	AD 125-385
22	LuS10511	2015±45	165 BC-AD 75
Trench B			
ID 110987	LuS10582	1935±45	45 BC-AD 210
ID110991	LuS10583	2025±45	165 BC-AD 70
ID110332	LuS10584	2020±45	120 BC-AD 75
ID110965	LuS10585	1965±45	55 BC-AD 135
Other contexts			
House 24	LuS9858	1580±50	AD 390-585
House Vifot	LuS9859	1640±50	AD 320-545
House 23	LuS10126	1295±50	AD 645-830
House 23	LuS10127	1485±50	AD 525-655
House 22	LuS10125	1130±50	AD 775-1015
Bårhuset	LuS10512	1605±45	AD 345-560
House 11	LuS10513	1505±60	AD 425-645

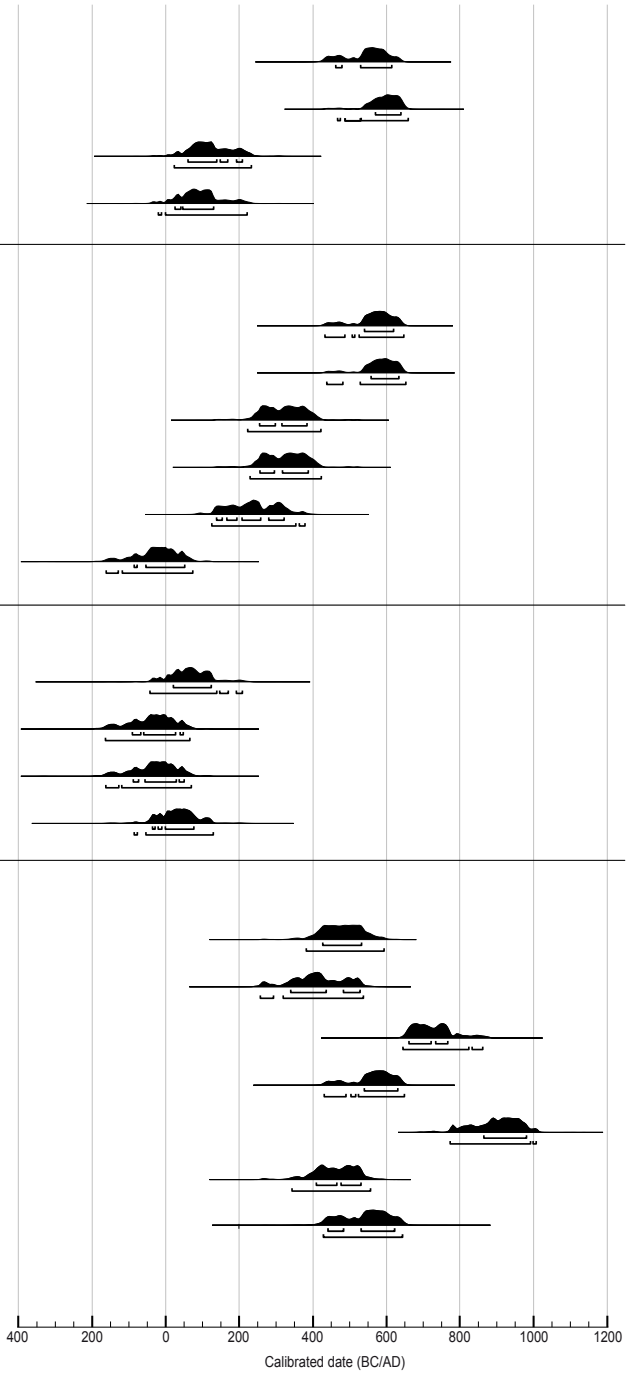

References

Andréasson, A. 2008. Kulturväxter, nyttoväxter och ogräs – en analys av förkolnat växtmaterial. Skoglund, P. (red.) *Fest, slakt och odling. Neolitikum och järnålder i Hyllie*. Malmö, Malmö Kulturmiljö, s. 98–149.

Andrews, A.C. 1949. The carrot as a food in the Classical Era. *Classical Philology* 44(3), s. 182–196.

Artelius, T. 1989. Boplatslämning vid Skottorps Säteri. Artelius, T. & Lundqvist, L. (red.) *Bebyggelse – kronologi: boplatser från perioden 1800 f. Kr. – 500 e. Kr. i södra Halland*. Nya bidrag till Hallands äldsta historia 2. Stockholm, Undersökningsverksamheten, Riksantikvarieämbetet, s. 7–17.

Aspeborg, H., Becker, N., Anglert, M., Larsson, S., Arcini, C., Brorsson, T., Cardell, T., Knarrström, B., Larsson, M., Stark, K. & Svensson, H. 2013. *Stora Uppåkra 2:25 Basdokumentation*. RAÄ UV Syd Rapport 2013:61.

Bakels, C. C. 1991. Western continental Europe. Van Zeist, W., Wasylikowa, K. & Behre K.-E. (red.) *Progress in Old World palaeothnobotany*. Rotterdam, A. A. Balkema, s. 279–298.

Bakels, C.C. 2009. *The Western European Loess Belt. Agrarian history, 5300 BC – AD 1000*. Dordrecht, Springer.

Bakels, C.C. & Jacomet, S. 2003. Access to luxury foods in Central Europe during the Roman period: the archaeobotanical evidence. *World Archaeology,* 34, s. 542–557.

Becker, N. 2012. *Stora Uppåkra 2:14. Ensamgård från äldre järnåldern*. RAÄ UV Syd Rapport 2011:94.

Becker, N., Cardell, A., Brorsson, T. & Larsson, M. 2012. *Stora Uppåkra 12:110. Äldre järnåldersbebyggelse i centralplatsens omland.* RAÄ UV Syd Rapport 2012:51.

Behre, K.-E. 1992. The history of rye cultivation in Europe. *Vegetation History of Archaeobotany,* 1, Issue 3, s. 141–156.

Behre, K.-E. 1999. The history of beer additives in Europe – a review. *Vegetation History of Archaeobotany,* 8, Issue 1–2, s. 35–48.

Behre, K.-E. 2008. Collected seeds and fruits from herbs as prehistoric food. *Vegetation History of Archaeobotany,* 17, Issue 1, s. 65–73.

Berglund, B. E. (red.) 1991. *The cultural landscape during 6000 years in southern Sweden – The Ystad Project*. Ecological Bulletins 41. Copenhagen, Munksgaard.

Bergström, L. 2007. *Gräddat. Brödkultur under järnåldern i östra Mälardalen.* Thesis and Papers in Scientific Archaeology 9. Diss. Institutionen för arkeologi och antikens kultur, Stockholm University, Sweden.

Bernadová, A., Komárková, V., Prostredík, J. & Benes, J. 2010. Fragmented barley grains from the Late Bronze Age Turnov-Maskovy Zahrady site in Northern Bohemia. *Interdisciplinaria archaeologic. Natural Science in Archaeology* vol. 1, s. 37–44.

Bosi, G., Rinaldi, R. & Mazzanti, M. B. 2011. Flax and weld: archaeological records

from *Mutina* (Emilia Romagna, Northern Italy), dated to the Imperial Age, first half 1st century A.D. *Vegetation History of Archaeobotany,* 20, Issue 6, s. 543–548.
Bolander, A. 2012a. *Åttevägenområdet, Hjärup*. RAÄ UV Syd Rapport 2012:10.
Bolander, A. 2012b. *Boplats och grav i Uppåkras omland*. RAÄ UV Syd Rapport 2012:2.
Bronk Ramsey, C. 2005. *OxCal v3. 10*. http://c14.arch.ox.ac.uk/oxcal3/oxcal.htm.
Burger, W. C. & LaBerge, D. E. 1985. Malting and brewing quality in barley. Rasmusson, D. C. (red.) *Barley*. Argon. Monog. 26. ASA, CSSA, and SSSA, Madison, s. 367–401.
Cappers, R.T.J., Bekker, R.M. & Jans, J.E.A. 2006. *Digitale Zandenatlas van Nederland*. Groningen, Barkhuis Publishing.
Cappers, R.T.J. & Neef, R. 2012. *Handbook of plant palaeoecology.* Groningen archaeological studies vol. 19. Eelde, Barkhuis Publishing.
Tolv böcker om lantbruk: en tvåtusenårig romersk lantbrukslära. Columella, L. J. M. Translated by Hedberg, S. 2009. Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden, 43. Stockholm, Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien.
Coquery-Vidrovitch, C. 1971. *Research into an African mode of production*. Dakar, United Nations African Institute for Economic Development and Planning.
Coquery-Vidrovitch, C. 1997. Research into an African mode of production. Grinker, R. R. & Steiner, C. B. (red.) *Perspectives on Africa: A reader in culture, history, and representation*. Oxford, Blackwell, s. 129–41.
Damerow, P. 1996. Production and social status as documented in proto-cuneiform texts. Wiessner, P. & Schiefenhövel, W. (red.) *Food and the status quest: An interdisciplinary perspective*. Providence, Rhode Island, Berghahn Books, s. 149–69.
Ekengren, F. 2009. *Ritualization – Hybridization – Fragmentation. The Mutability of Roman Vessels in Germania Magna AD 1–400*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 4°, No. 28. Lund, Dep. of Archaeology and Ancient History.
Engelmark, R. 1985. Ogräs för tolkning av agrara system. Regnéll, G. (red.) *Kulturlandskapet – dess framväxt och förändring. Symposium september 1984*. Lund, Växtekologiska institutionen, s. 109–111.
Engelmark, R. 1992. A review of the farming economy in south Scania based on botanical evidence. Larsson, L., Callmer, J. & Sternquist, B. (red.) *The archaeology of the cultural landscape. Field work and research in a south Swedish rural region*. Acta Archeologica Lundensia. Series in 4°. Nr 19. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 369–375.
Grabowski, R. 2008. *Uppåkra. Environmental archaeology and Iron Age settlement in southern Sweden*. Rapport, magisteruppsats. Umeå University, Environmental Archaeology Laboratory.
Grabowski, R. 2011. Changes in cereal cultivation during the Iron Age in southern Sweden: a compilation and interpretation of the archaeobotanical material. *Vegetation History of Archaeobotany,* 20, Issue 5, s. 479–494.

Gustafsson, S. 1995. Fosie IV – Jordbrukets förändring och utveckling från senneolitikum till yngre järnålder. Stadsantikvariska avdelningen Malmö Museer, Rapport nr 5.
Gustafsson, S. 2009. Bilaga 6 – Arkeobotanisk analys. Regionmuseet Kristianstad, Rapport 2009:58.
Gustin, I. 1999. Vikter och varuutbyte i Uppåkra. Hårdh, B. (red.) *Fynden i centrum – Keramik, glas, metal från Uppåkra*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°, No 30. Uppåkrastudier 2. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 243–270.
Hadevik, C. & Gidlöf, K. 2003. *Öresundsförbindelsen. Fosie 11A-D samt Broläge Larsbovägen*. Malmö Kulturmiljö, Rapport nr 22.
Hansen, E. K. 2012. *Arkæologisk udgravning, HOM2247, Gedved Vest Industri Etape*. Horsens museum.
Hansson, A.-M. 1994. Grain-paste, porridge and bread. Ancient cereal-based food. *Laborativ Arkeologi,* 7, s. 5–20.
Hansson, A.-M. 1996. Bread in Birka and on Björkö. *Laborativ Arkeologi,* 9, s. 61–72.
Hansson, A.-M. 2007. *Växtmakrofossilanalys på jord från två gårdar i Scania från romersk järnålder, Nya Annetorpsvägen*. Arkeologiska Forskningslaboratoriet, Stockholms universitet, Uppdragsrapport 64.
Hatt, G. 1937. *Landbrug i Danmarks oldtid.* København, Udv. for Folkeoplysn. fremme.
Hedgear, L. 2002. Scandinavian 'Central Places' in a cosmological setting. Hårdh, B. & Larsson, L. (red.) *Central places in the Migration and Merovingian Periods*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°, No 39. Uppåkrastudier 6. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 3–18.
Heimer, O., Ifverson, P. & Persson, J. 2006. *Citytunnelprojektet. Lockarps bytomt, delområde 8*. Malmö Kulturmiljö, Rapport nr 45.
Heimdahl, J. 2007. Kultur- och naturmiljöns utveckling kring ån invid Genarps bytomt. Kvartärgeologisk och arkeobotanisk rapport. Karlsson, M. & Lenntorp, K.-M. (red.) *Genarps bytomt*. Kulturens rapporter, 2.
Heimdahl, J. 2009. Bolmörtens roll i magi och medicin under den svenska förhistorien och medeltid. *Fornvännen* 104, s. 112–128.
Heimdahl, J. 2010. Barbariska trädgårdsmästare. Nya perspektiv på hortikulturen i Sverige fram till 1200-talets slut. *Fornvännen* 105, s. 265–280.
Heimdahl, J. 2012. Den klassiska världens medicin i 1100-talets Nyköping: bränt bolmörtsfrö från Åkroken. *Fornvännen* 107, s. 56–58.
Helbæk, H. 1951. Tollund-Mandens sidste Maaltid. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1950*. København, Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, s. 311–341.
Helbæk, H. 1957. Bornholm plant economy in the first half of the first millenium

A.D. Klint-Jessen, O. (red.) *Bornholm i folkevandringstiden of forudsættningerne i tidlig jernalder.* København, Nationalmuseet, s. 259–277.
Helbæk, H. 1959. How farming began in the Old World. *Archaeology,* 12, s. 183–189.
Helbæk, H. 1977. The Fyrkat grain, a geographical and chronological study of Rye. Olsen, O., Schmidt, H.-W. & Roesdahl, E. (red.) *Fyrkat: en jysk vikingeborg. 1, Borgen og bebyggelsen*. Copenhagen, Lynge, s. 1–41.
Helgesson, B. 1998. *Seminarieuppgifter för studenter vid Arkeologiska institutionen, Lunds universitet, Lund.* Rapport Uppåkra 1998:1.
Helms, M.W. 1988. *Ulysses' sail – An ethnographic odyssey of power, knowledge, and geographical distance*. Princeton, Princeton University Press.
Henriksen, P. S. 2003. Rye cultivation in the Danish Iron Age – some new evidence from iron-smelting furnaces. *Vegetation history and archaeobotany* 12, Issue 3, s. 177–185.
Henriksen, P.S. & Robinson, D.E. 1996. Early Iron Age agriculture: archaeobotanical evidence from an underground granary at Overbygård in northern Jutland, Denmark. *Vegetation history and archaeobotany,* 5, Issue 1–2, s. 1–11.
Hjelle, K.L. 2007. Foreign trade and local production – plant remains from medieval times in Norway. Karg, S. (red.) *Medieval food traditions in northern Europe*. Publications from the National Museum, 12. Copenhagen, National Museum of Denmark, s. 161–180.
Hjelmqvist, H. 1955. Die älteste Geschichte der Kulturpflanzen in Schweden. *Opera Botanica,* 3, s. 1–186.
Hjelmqvist, H. 1979 Beiträge zur Kenntnis der prähistorischen Nutzpflanzen in Schweden. *Opera Botanica,* 47, s. 1–61.
Hjelmqvist, H. 1992. Some economic plants from the Prehistoric and Medieval Periods in southern Scania. Larsson, L., Callmer, J. & Sternquist, B. (red.) *The archaeology of the cultural landscape. Field work and research in a south Swedish rural region*. Acta Archeologica Lundensia. Series in 4°. Nr 19. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 369–375.
Holden, T.G. 1997. Food remains from the guts of the Huldremose bog body. *Journal of Danish Archaeology,* 13, s. 49–55.
Hornsey, I. S. 2003. *A history of beer and brewing*. Cambridge, Royal Society of Chemistry.
Hårdh, B. 1999. Näbbfibulan – ett vendeltida vardagsspänne. Hårdh, B. (red.) *Fynden i centrum – Keramik, glas, metal från Uppåkra*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°, No 30. Uppåkrastudier 2. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 145–175.
Hårdh, B. 2001. Produktion och spridning. Näbbfibulor i Skåne. Hårdh, B. (red.) *Uppåkra – Centrum och sammanhang*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°, No 34. Uppåkrastudier 3. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 187- 204.
Hårdh, B. 2010. Viking Age Uppåkra. Hårdh, B. (red.) *Från romartida skalpel-*

ler till senvikingatida urnesspännen. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 80, No 61. Uppåkrastudier 11. Lund, Institutionen för arkeologi och antikens historia, s. 247–314.

Ingemark, D. 2014. *Glass, alcohol and power in Roman Iron Age Scotland*. Edinburgh, National Museums of Scotland Enterprises.

Jacomet, S. 2006. *Identification of cereal remains from archaeological sites* (2nd edition). Archaeological Lab, IPAS, Basel University. Unpublished compendium.

Jensen, H. A. 1985. *Catalogue of late- and post-glacial macrofossils of Spermatophyta from Denmark, Schleswig, Scania, Halland, and Blekinge dated 13,000 B.P. to 1536 A.D.* Danmarks Geologiske Undersøgelse, Serie A, 6. København, C. A. Reitzels forlag.

Jones, M. 1991. Sampling in palaeoethnobotany. van Zeist, W., Wasylikowa, K. & Behre, K.-E. (red.) *Progress in Old World Palaeoethnobotany*. Rotterdam, A. A. Balkema, s. 53–62.

Jørgensen, L. 2009. Pre-Christian cult at aristocratic residences and settlement complexes in southern Scandinavia in the 3rd – 10th centuries AD. von Freeden, U., Friesinger, H. & Wamers, E. (red.) *Glaube, Kult und Herrschaft. Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. in Mittel- und Nordeuropa*. Akten des 59. Internationalen Sachsensymposions und der Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im Mitteldonauraum herausgeben. Bonn, Habelt, s. 329–354.

Karg, S. (red.) 2007. *Medieval food traditions in northern Europe*. Publications from the National Museum, 12. Copenhagen, National Museum of Denmark.

Karg, S. 2011. Food from the gardens in northern Europe. Archaeobotanical and written records dated to the Medieval Period and early modern Times. Bakels, C., Fennema, K., Out, W.A. & Vermeeren, C. (red.) *Of plants and snails*. Leiden, Sidestone Press, s. 115–125.

Kooistra, L. I. 1996. *Borderland farming. Possibilities and limitations of farming in the Roman Period and Early Middle Ages between the Rhine and Meuse*. Assen, Van Gorcum.

Lagerås, P. 2003. Aristokratin i landskapet. Paleoekologiska studier i Järrestads järnålder. Söderberg, B. (red.) *Järrestad- huvudgård i centralbygd*. Riksantikvarieämbetet, Skrifter no. 51. Stockholm, Riksantikvarieämbetets förlag, s. 243–270.

Lagerås, P. 2009a. *E6 6:1 SU, Grophus med mera från yngre järnåldern i sydvästra Scania – resultat av makrofossilanalys och pollenanalys*. RAÄ, UV Syd, Arbetsrapport.

Lagerås, P. 2009b. *Resultat av pollenanalys och makrofossilanalys från Brunnshög*. RAÄ UV Syd Dokumentation av fältarbetsfasen 2009:2. Bilaga 8.

Lagerås, P. 2013. Den agrara ekonomin och växtutnyttjandet i Örja. Analyser av växtmakrofossil och pollen. Schmidt Sabo, K. (red.) *Örja 9:1. Arkeologisk undersökning 2010*. RAÄ UV Syd Rapport 2013: 68, s. 207–226.

Larsson, L. 2002. Uppåkra – Research on a central place. Recent excavations and results. Hårdh, B. & Larsson, L. (red.) *Central places in the Migration and Merovingan Periods*. Papers from the 52nd Sachsensymposium. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, no. 39. Uppåkrastudier 6. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 19–30.

Larsson, L. 2011. A ceremonial building as a 'home of the gods'? Central buildings in the central place of Uppåkra. Grimm, O. & Pesch, A. (red.) *The Gudme/Gudhem Phenomenon*. Schriften des archäologischen Landesmuseums. Ergänsungsreihe, 6. Neumünster, Wachholtz, s. 189–206.

Larsson, L. & Lenntorp, K.-M. 2004. The enigmatic house. Larsson, L. (red.) *Continuity for centuries. A ceremonial building and its context at Uppåkra, southern Sweden*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No 48. Uppåkrastudier 10. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 3–48.

Larsson, L. & Söderberg, B. 2012. Bland mordbrännare och flygande smeder. En sekvens av hallbyggnader i Uppåkra. *Ale,* 4, s. 1–15.

Larsson, M. 2013. Cultivation and processing of *Linum usitatissimum* and *Camelina sativa* in southern Scandinavia during the Roman Iron Age. *Vegetation history and archaeobotany,* 22, Issue 6, s. 509–520.

Larsson, M. 2018. Barley grain at Uppåkra, Sweden: evidence for selection in the Iron Age. *Vegetation history and archaeobotany,* 27, Issue 3, s. 419–435.

Larsson, M., Svensson, A. & Apel, J. 2018. Botanical evidence of malt for beer in Iron Age Uppåkra, Sweden. *Journal of Archaeological and Anthropological Science* 11, 5, s. 1961–1972.

Larsson, M. & Lagerås, P. 2014. Rapport avseende paleoekologisk analys. Bilaga 5. Carlie, A. & Lagergren, A. (red.) *Lindängelund 1, bilagor*. RAÄ UV Syd Rapport 2014:36, s. 166–187.

Larsson, M. & Ingemark, D. 2015. Roman horticulture beyond the frontier: garden cultivation at Iron Age Uppåkra (Sweden). *Journal of Roman Archaeology,* 28, s. 393–402.

Larsson, R. 1995. *Skåne, Uppåkra socken, Hjärup 21:38. Arkeologisk undersökning etapp I och II. 1986 och 1987.* RAÄ UV Syd Rapport 1995:51.

Leach, H. M. 1982. On the origins of kitchen gardening in the ancient Near East. *Garden History*, Vol. 10, No 1, s. 1–16.

Lee, S. H., Scott, W. R. & Love, B. G. 1989. Sources of screenings in malting barley in relation to the pattern of tillering. *Proceedings of the Agronomy Society of New Zealand,* 19, s. 43–54.

Lenntorp, K.-M. 2008. *Rapport. Arkeologisk undersökning Stora Uppåkra 8:3, Fornlämning 5, Uppåkra socken, Staffanstorps kommun, Skåne Län.*

Lenntorp, K.-M. 2009. *Rapport. Arkeologisk undersökning Stora Uppåkra 8:3, Fornlämning 5, Uppåkra socken, Staffanstorps kommun, Skåne Län.*

Lenntorp, K.-M. & Lindell, M. 2000. *Arkeologisk förundersökning lilla Uppåkra 4:1 och 8:1, fornlämning nr 5, Uppåkra socken, Staffanstorps kommun, Skåne län.*

Lindahl, J., Lagerås, P. & Regnell, M. 1995. A deposition of bark vessel, flax and opium poppy from 2500 B.P. Sallerup, southern Sweden. Robertsson, A.-M., Hackens, T., Hicks, S., Risberg J. & Åkerlund, A. (red.) *Landscapes and life. Studies in honour of Urve Miller*. Pact 50. Rixensart, Conseil de l'Europe, s. 305–330.

Linderholm, J. 2007. *Miljöarkeologiska markundersökningar vid Uppåkra, RAÄ 5, Uppåkra socken*. Umeå universitet, Miljöarkeologiska laboratoriet. Rapport nr 2007-014.

Livarda, A. 2011. Spicing up life in northwestern Europe: exotic food plant imports in the Roman and medieval world. *Vegetation history of archaeobotany*, 20, Issue 2, s. 143–164.

Livarda, A. & Van der Veen, M. 2008. Social access and dispersal of condiments in North-West Europe from the Roman to the medieval period. *Vegetation History of Archaeobotany,* 17, Supplement Issue 1, s. 201–209.

Mikkelsen, P.H. 1999. Da vinterrugen kom till Sønderjylland. *Sønderjyske Museer* 1999.

Mikkelsen, P. H. & Nørbach, L.-C. 2003. *Drengsted – bebyggelse, jernproduktion og agerbrug i yngre romersk og ældre germansk jernalder*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, 43. Højbjerg, Jysk Arkæologisk Selskab.

Mueller-Bieniek, A. 2010. Carrot (*Daucus carota* L.) in Medieval Kraków (S. Poland): a cultivated form? *Journal of Archaeological Science,* 37, s. 1725–1730.

Muhs, B. P. 2005. Taxes, *taxpayers, and tax receipts in early Ptolemaic Thebes-Demotic and Greek ostraca from the Oriental institute museum, Chicago*. Oriental Institute of Publications, vol. 126. Chicago, University of Chicago P, s. XXV–262.

Myrdal, J. 1982. Jordbruksredskap av järn före år 1000. *Fornvännen* 77, s. 81–104.

Myrdal, J. 1999a. *Jordbruket under feodalismen 1000–1700. Det svenska jordbrukets historia, Band 2.* Stockholm, Natur och Kultur/LT.

Myrdal, J. 1999b. Begreppsbildning och tekniska komplex. Kardell, Ö. & Myrdal, J. (red.) *Jordbruket som system. Arbetet och gården i ett historiskt perspektiv*. Agrarhistoria nr 1. Uppsala, SLU, s. 7–20.

Myrdal. J. 2011. Farming and feudalism 1000–1700. Myrdal, J. & Morell, M. (red.) *The Agrarian History of Sweden*. Lund, Nordic Academic Press, s. 72–117.

Nilsson, L. 1998. Osteologisk analys av djurbensmaterialet. Runcis, J. (red.) *Gravar och boplats i Hjärup- från äldre och yngre järnåldern*. RAÄ UV Syd Rapport 1998:1.

Nilsson, P. 2010. *Bortom åker och äng. Förekomsten och betydelsen av kvarnar, fiske, humle- och fruktodlingar enligt de äldre geometriska kartorna (ca 1630–1650).* Acta Universitatis Agriculturae Sueciae, 46. Uppsala, Swedish University of Agricultural Sciences.

Nord, J. & Sarnäs, A. 2005. *Öresundsförbindelsen. Lockarp 7D-E – rapport över arkeologisk slutundersökning*. Malmö Kulturmiljö Rapport nr 18.

Näsman, U. & Lund, J. (red.). 1988. *Folkevandringstiden i Norden: en krisetid mellem ældre og yngre jernalder*. Aarhus, Universitetsforl.

Ohlsson, T. 1968. Aktuellt om antikvariskt, Uppåkra. *Ale*, 2.
Ransom, J. 2015. *Selecting high-quality seed of cereal grains – A500*. North Dakota State University Extension service.
Pearsall, D.A. 1989. *Paleoethnobotany: A handbook of procedures*. San Diego, Academic Press.
Pedersen, E. A. & Widgren, M. 1998. Järnåldern 500 f.Kr–1000 e.Kr. Welinder, S., Pedersen, E.A. & Widgren, M. (red.) *Det svenska jordbrukets historia, Band 1. Jordbrukets första femtusen år (4000 f. Kr.–1000 e.Kr.)* Stockholm, Natur och Kultur, s. 237–459.
Pedersen, E. A. & Widgren, M. 2011. Agriculture in Sweden 800 BC – AD 1000. Myrdal, J. & Morell, M. (red.) *The agrarian history of Sweden*. Lund, Nordic Academic Press, s. 46–71.
Piltz Williams, B. 2011. *Rapport. Arkeologisk undersökning Stora Uppåkra 8:3, Fornlämning 5, Uppåkra socken, Staffanstorps kommun, Skåne Län*.
Regnell, M. 1998. Arkeobotanisk analys av förkolnade och färska växtrester. Runcis, J. (red.) *Gravar och boplats i Hjärup från äldre och yngre järnåldern*. RAÄ UV Syd Rapport 1998:1.
Regnell, M. 2001. Gård, åker och äng – den centrala platsens triviala bas. Larsson, L. (red.) *Uppåkra – Centrum i analys och rapport.* Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 28. Uppåkrastudier 4. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 113–122.
Regnell, M. 2002. Skånska järnålderskördar. Carlie, A. (red.) *Skånska regioner. Tusen år av kultur och samhälle i förändring*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar, Skrifter No 40. Stockholm, Riksantikvarieämbetet, s. 24–51.
Regnell, M. 2006. Makrofossil analys – Bilaga 2. Carlie, A. (red.) *Järnålder vid Öresund, Band 2. Metod och materialstudier*. Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan. Lund, Avdelningen för arkeologiska undersökningar (UV Syd), Riksantikvarieämbetet.
Reimer, P. J., Baillie, M. G. L., Bard, E., Bayliss, A., Beck, J. W., Blackwell, P. G., Bronk Ramsey, C., Buck, C. E., Burr, G. S., Edwards, R. L., Friedrich, M., Grootes, P. M., Guilderson, T. P., Hajdas, I., Heaton, T. J., Hogg, A. G., Hughen, K. A., Kaiser, K. F., Kromer, B., McCormac, F. G., Manning, S. W., Reimer, R. W., Richards, D. A., Southon, J. R., Talamo, S., Turney, C. S. M., van der Plicht, J. & Weyhenmeyer, C. E. 2009. IntCal09 and Marine09 radiocarbon age calibration curves, 0–50,000 years cal BP. *Radiocarbon,* 51, s. 1111–1150.
Reimer, P. J., Bard, E., Bayliss, A., Beck, J. W., Blackwell, P. G., Bronk Ramsey, C., Grootes, P. M., Guilderson, T. P., Haflidason, H., Hajdas, I., HattŽ, C., Heaton, T. J., Hoffmann, D. L., Hogg, A. G., Hughen, K. A., Kaiser, K. F., Kromer, B., Manning, S. W., Niu, M., Reimer, R. W., Richards, D. A., Scott, E. M., Southon, J. R., Staff, R. A., Turney, C. S. M. & van der Plicht, J. 2013. IntCal13 & Marine13 radiocarbon age calibration curves 0–50,000 years. *Radiocarbon* 55, s. 1869–1887.

Renfrew, J.M. 1973. *Paleoethnobotany: The prehistoric food plants of the Near East and Europe*. London, Methuen & Co.

Robinson, D. E. 1993. En sammenbrændt klump af hørfrø i ett førromerskt lerkar fra Stoustrupved Fredericia. *NUU rapport* nr 5.

Robinson, D. E., Mikkelsen, P. H. & Malmros, C. 2009. Agerbrug, dritfsformer, og planteressourcer i jernaldern og vikingetid (500 f.Kr. – 1100 e.Kr.). Rydén, J. & Odgaard, B. V. (red.) *Danske landbrugslandskaber gennem 2000 år*. Aarhus, Aarhus Universitetsforlag, s. 117–142.

Rudin, G.-B. & Brink, K. 2002. *Öresundsförbindelsen. Lockarp 7A*. Malmö Kulturmiljö Rapport nr 16.

Runcis, J. 1998. *Gravar och boplats i Hjärup – från äldre och yngre järnåldern*. RAÄ UV Syd Rapport 1998:1.

Samuel, D. 2000. Brewing and baking. Nicholson, P.T. & Shaw, I. (red.) *Ancient Egyptian materials and technology*. Cambridge, Cambridge University Press, s. 537–576.

Sarnäs, A. & Engström, T. 2006. *Öresundsförbindelsen. Lockarp 7H & Bageritomten*. Malmö Kulturmiljö Rapport nr 19.

Schmidt Sabo K., Brorsson, T. & Larsson, M. 2011. *Hjärup 9:8. En vikingatida storgård samt äldre och yngre lämningar*. RAÄ UV Syd Rapport 2011:113.

Skarlind, A. & Teepen, P. 2006. Sädeslagen. Skarlind, A. & Andreasson, J. (red.) *Fröodling*, s. 1–15. (http://www.froodling.se/pdf/froodling1.pdf)

Sloth, P. R., Hansen, L. U. & Karg, S. 2012. Viking Age garden plants from southern Scandinavia – diversity, taphonomy and cultural aspects. *Danish Journal of Archaeology* 1, s. 27–38.

Steineke, M., Ekenberg, A., Hansson, K. & Ifverson, P. 2005. *Öresundsförbindelsen. Sunnanå 19A-F*. Malmö Kulturmiljö Rapport nr 34.

Stjernquist, B. 2004. A Magnificent Glass Bowl from Uppåkra. Larsson, L. (red.), *Continuity for centuries. A ceremonial building and its context at Uppåkra, southern Sweden*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8º, No 48. Uppåkrastudier 10. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 103–151.

Stjernquist, B., Petré, R. & Ohlsson, T. 1968. *Rapport över undersökningar vid Kyrkogården i Uppåkra, i samband med uppförande av bårhus*. LUHM 82411/83085-83090.

Söderberg, B. & Piltz Williams, B. 2012. *Arkeologisk undersökning Uppåkra 2011. Forsknings- och seminarieundersökningar. Skåne, Staffanstorps kommun, Uppåkra socken, Stora Uppåkra 8:3 och 8:4, RAÄ 5*. Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.

Söderberg, B., Piltz Williams, B. & Bolander, A. 2014. *Uppåkra 2014. Forsknings- och seminarieundersökningar*. Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.

Vaisey-Genser, M. & Morris, D. H. 2003. Introduction: history of the cultivation and uses of flaxseed. Muir A. D. & Westcott, N. D. (red.) *Flax–the genus Linum*. London, Routledge, s. 1–21.

van der Veen, M., Livarda, A. & Hill, A. 2008. New plant foods in Roman Britain – Dispersal and social access. *Environmental Archaeology* 13, s. 11–36.
Vifot, B.-M. 1936. Järnåldersboplatsen vid Uppåkra. *Meddelanden från Lunds universitets Historiska Museum*, s. 97–141.
Viklund, K. 1989. *Skottorp*. Umeå Universitet, Miljöarkeologiska Laboratoriet. Rapport.
Viklund, K. 1998a. *Cereals, weeds and crop processing in Iron Age Sweden – methodological and interpretative aspects of archaeobotanical evidence*. Archaeology and Environment, 14. Umeå, University of Umeå.
Viklund, K. 1998b. Tidiga fähus – de arkeobotaniska beläggen. Viklund, K., Engelmark, R. & Linderholm, J. (red.) *Fähus från bronsålder till idag – stallning och utegångsdrift i ett långtidsperspektiv*. Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria, 12. Stockholm, Nordiska Museet, s. 14–21.
Viklund, K. 2004. Hallands tidiga odling. Carlie, L. (red.) *Landskap i förändring – artiklar med avstamp i de arkeologiska undersökningarna för Västkustbanans dubbelspår förbi Falkenberg i Halland*. Hållplatser i det förgångna, Vol 6. Arkeologiska rapporter från Halmstads Länsmuseer 2004:1, s. 55–67.
Walshaw, S. C. 2014. Swahili urban food production. Archaeobotanical evidence from Pemba Island, Tanzania. Madella, M., Lancelotti, C. & Savard, M. (red.) *Ancient plants and people. Contemporary trends in archaeobotany*. Tucson, The University of Arizona Press, s. 73–99.
Watt, M. 1999. Guldgubber og patricer til guldgubbar fra Uppåkra. Hårdh, B. (red.) *Fynden i centrum – keramik, glas, metall från Uppåkra.* Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8°, No. 30. Uppåkrastudier 2. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 177–190.
Watt, M. 2004. The gold-figure foils (”Guldgubbar”) from Uppåkra. Larsson, L. (red.) *Continuity for centuries. A ceremonial building and its context at Uppåkra, southern Sweden.* Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No 48. Uppåkrastudier 10. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 167–221.
Wells, P. S. 1999. *The barbarians speak. How the conquered peoples shaped Roman Europe*. Princeton, N. J., Princeton University Press.
von Hofsten, N. 1960. *Pors och andra humleersättningar och ölkryddor i äldre tider*. Skrifter utgivna av Kungl. Gustav Adolfs akademien för folklivsforskning, 36. Uppsala, Lundequistska bokhandeln.
Zohary, D., Hopf, M. & Ehud, W. 2012 (4th ed.). *Domestication of plants in the Old World: The origin and spread of cultivated plants in South-west Asia, Europe, and the Mediterranean Basin*. Oxford, Oxford University Press.
Östling, A. 2007. Vridkvarnen – ett tecken på bröd och rikedom? Göthberg, H. (red.) *Hus och bebyggelse i Uppland – delar av förhistoriska sammanhang*. Arkeologi i E4 Uppland, studier vol 3, s. 279–85.

Säreget fibulafynd i Uppåkra

Hybrid med thüringiskt huvud och frankisk fot

Tobias Bondesson & Lennart Bondeson

Abstract

Peculiar hybrid brooch with Thuringian head and Frankish foot found in Uppåkra.

In the autumn of 2014, a gilded silver brooch set with garnets was found in Uppåkra during metal detector surveying of the plough soil as part of a field-school excavation project. Showing both Thuringian and Frankish traits of design – with a head plate of Zangenfibel *type and a foot plate ended by a stylized bird's head in profile – this brooch has few parallels on record, all being grave finds from Central Europe. Based on historical circumstances and stylistic elements, the authors suggest that the hybrid brooch found in Uppåkra was created on the Continent during the 50-year-period AD 531 – c. 580; i.e. after Thuringia was invaded by the Franks and before the* Zangenfibel *type of design fell out of fashion.*

English translations of sections in the article dealing with typological features, dating, parallels and origin of the brooch presented are available on request.

Tobias Bondesson, Einar Hansens Esplanad 65, SE-211 13 Malmö, t.bondesson@gmail.com
Lennart Bondeson, Repslagaregatan 6B, SE-211 21 Malmö, repslagaregatan6b@gmail.com

Fyndomständigheterna

I samband med seminariegrävning i september 2014 på åkermark belägen strax sydväst om Uppåkra kyrka gjordes först en noggrann avsökning av matjorden i det aktuella grävområdet med metalldetektor, varvid en exklusiv och säregen fibula påträffades (LUHM 31000: ID 200087 fnr. 13563). Fyndplatsen framgår av fig. 1. Andra detektorfynd (311 stycken) inom det undersökta 125 x 175 m

stora området omfattade bland annat ett flertal fibulor, varav tre från romersk järnålder, 12 från vendeltid och sju från vikingatid. I fyndmaterialet ingick även 23 mynt präglade före år 1700, varav 11 från vikingatid och åtta från medeltid (1066–1521). Då ett av syftena med den aktuella undersökningen var att få en uppfattning om den mängd och typ av metallföremål som ännu finns i matjorden på Uppåkra efter detekteringskampanjer under perioden 1996–2006, ska tilläggas att det nu avsökta området tidigare – utöver riktade insatser av rutinerade fritidsdetektorister – även varit föremål för systematisk metalldetektering av fackarkeolog (Paulsson 1999:51 f., fig. 4a & 4b).

Vad gäller fynden i de tre schakt som öppnades vid seminariegrävningen 2014 kan i korthet sägas att de bidragit till ytterligare dokumentation av tidigare delundersökta ugnsanläggningar förenliga med s.k. lågtemperaturugnar avsedda för matberedning. Övriga fynd utgjordes i huvudsak av fragmenterade djurben och fragment av keramik som ser ut att kunna härröra från vardagliga hushållskärl (enligt noteringar i seminariegruppernas rapporter, som vänligen tillhandahållits av grävledare Jan Apel).

Den säregna fibulan

Fibulan i fråga (fig. 2) mäter 48 mm på längden, har en största bredd på 19 mm och väger 8,73 g. Den är gjuten i silver och förgylld på ovansidan. Nålen, som saknas, har sannolikt varit av järn att döma av rostfärgat material i anslutning till nålfästet. Detta består av två välbevarade tappar med en kvarvarande axel dem emellan. Nålhållaren är intakt. Utformningen av huvud- respektive fotplatta framgår av fig. 2 och kommenteras i följande avsnitt, som behandlar typologin. Fibulan har tre inläggningar av genomskinligt rött material, varav två med plan yta. Den ena av dessa två skivformade inläggningar (ca 8 x 5 mm) är rombisk och placerad mitt på huvudplattan, den andra (ca 12 x 4 mm) är spetsoval och belägen i fotplattans mittlinje. Den tredje inläggningen (ca 4,5 mm Ø) har välvd cabochonform och är placerad på platsen för ögat i det stiliserade fågelhuvud som utgör fotplattans avslutning. De båda plana inläggningarna är monterade på ett rutmönstrat, ljusreflekterande underlag med utseende av s.k. våfflad guldfolie (fig. 3). Typen kan närmare bestämt betecknas ”kvadrerat rutmönster” och är av yppersta kvalité att döma av mönstrets regelbundenhet. Av intresse i sammanhanget (se nedan) är att mönstertypen i fråga anses ha frankiskt ursprung (Arrhenius 1985, s. 40). Även den cabochonformade inläggningen är monterad på ljusreflekterande underlag, men

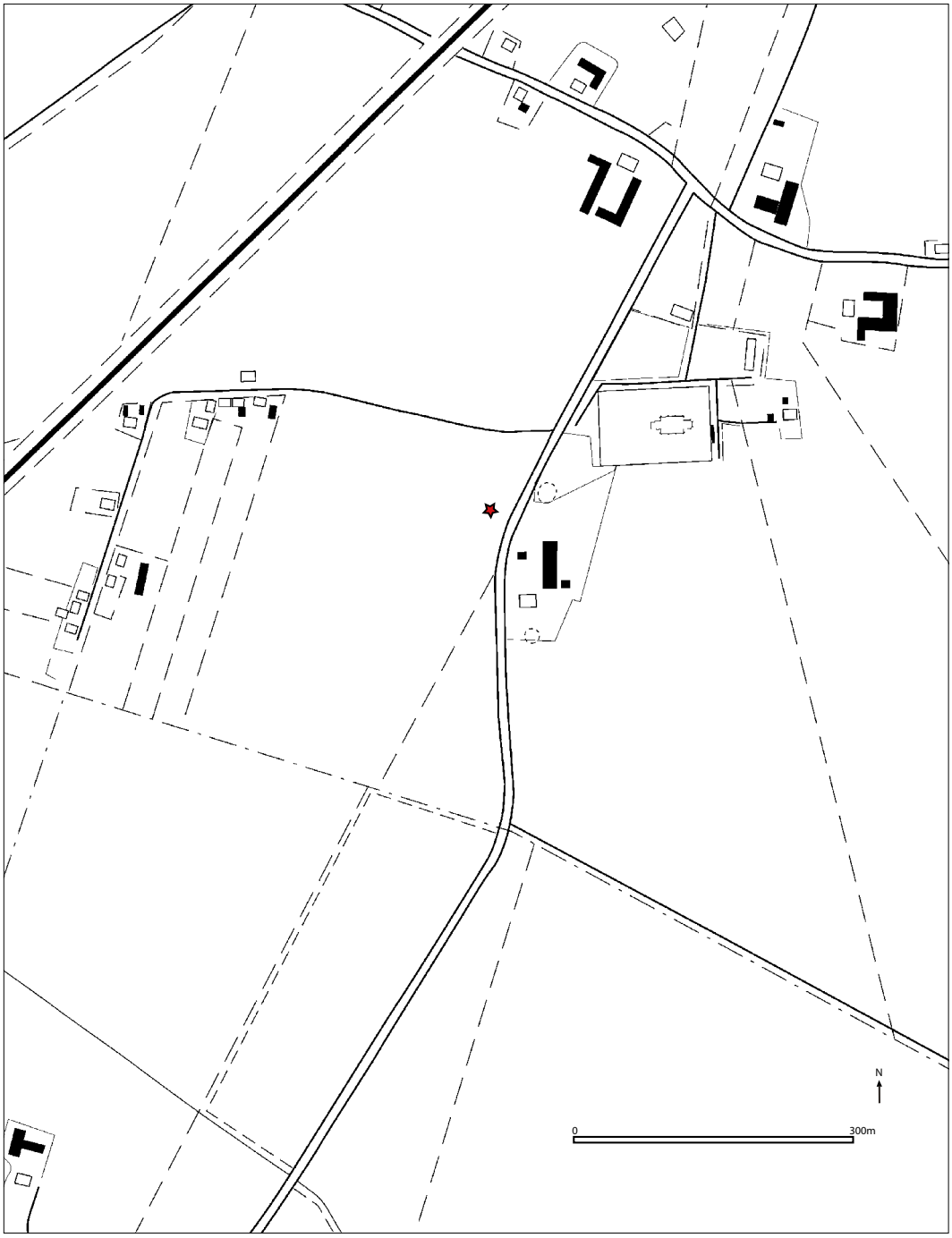

Fig. 1. Kartbild där stjärnan markerar fyndplatsen för hybridfibulan (LUHM 31000: ID 200087 fnr. 13563).

Fig. 2. Hybridfibulans båda sidor. Huvudplattans form, som i tysk litteratur associerats med käftarna på två spegelvända tänger, är utmärkande för en thüringisk *Zangenfibel*. Det är däremot inte fotplattans stiliserade fågelhuvud, som istället är en frankisk specialitet. Foto: Lovisa Dal, LUHM.

detaljer i detta går inte att bedöma på grund av den djupa färgen hos inläggningen. Någon fullständig gemmologisk analys av inläggningarna har inte kunnat göras inom ramen för detta arbete, men konstateras kan att de till sitt utseende passar med röda granater och att de vid undersökning med lupp i 10 gångers förstoring inte visar blåsor, sliror eller slitage tydande på glas. Och viktigast av allt: till skillnad från glas visar inläggningarna inte heller någon fluorescens i ultraviolett belysning (Diethelm 1994). Denna distinktion – granat visavi glas – har sitt intresse mot bakgrund av det faktum att frankiska fibulor (som diskuteras nedan) ibland är prydda med granatliknande rött glas istället för – eller tillsammans med – äkta granater (Vielitz 2003:18 f.; Calligaro et al. 2006–2007:142).

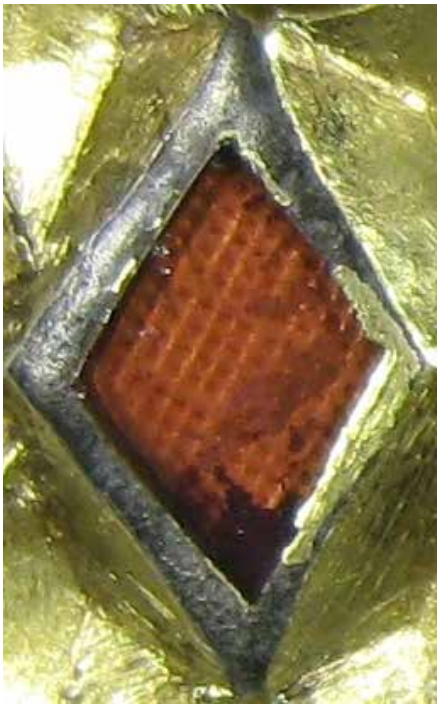

Fig. 3. Detalj av huvudplattans granatinläggning monterad på s.k. våfflad guldfolie, vars grundmönster i detta fall utgörs av kvadrater innehållande 4x4 mindre rutor. Foto: Tobias Bondesson.

I det samlade fyndmaterialet från Uppåkra har i skrivande stund inte någon annan fibula av denna speciella typ noterats (Paul Pettersson, e-post den 5 juni 2020).

Typologi och datering

Utformningen av huvudplattan hos det aktuella fyndet är karaktäristisk för en kategori av fibulor som i tyskspråkig litteratur går under benämningen *Zangenfibeln* (Kühn 1940:185, Taf. 82:19,1–19,27; Schmidt 1961, Taf. 38–40; Kühn 1974: 827, Taf. 271, 272:19,1–19,48; Bemmann 2008:180 f.). Då den ordagranna översättningen ”tångfibulor” kan syfta på spännen av helt annat slag i svensk litteratur (t.ex. Stenberger 1948) har vi i följande diskussion, för att undvika missförstånd, använt den tyska typbeteckningen så som den är definierad och

illustrerad i referenserna ovan. Typen i fråga är starkt kopplad till thüringisk formgivning och har hänförts till 500-talet med tyngdpunkt kring mitten av första hälften och tillämpning fram till omkring 580 (Kühn 1974:827).

Fotplattans avslutning i form av ett stiliserat fågelhuvud i profil är däremot inte typisk för thüringisk design. Att döma av fyndplatserna för publicerade exempel på denna ovanliga form av ornament, så rör det sig mestadels om fibulor med frankiskt ursprung. Värt att notera är att fyndplatser som idag ligger i Tyskland – Böttingen, Hugstetten, Gültlingen och Weimar – var belägna på frankiskt territorium när dessa fibulor tillverkades på 500-talet (Kühn 1974:209, 709, 961 ff., Taf. 34:96 och 289:78,1–78,6; 1981:10, 393, Taf. 88:603; Koch 1998:212, 220, del 2 Taf. 32:4–6 och 33:6). Ett enstaka exempel som härrör från en masurisk grav i östra Polen har bedömts vara antingen en frankisk import eller en lokalt producerad imitation efter frankisk modell (Hilberg 2009:272 f., 288, Kat. Nr. 139, Taf. 18). Enstaka fibulor med ornamentet i fråga har också hittats i ett par gepidiska gravar från 500-talet, en i södra Ungern och en – knappt 10 mil därifrån – i norra Serbien (Csallány 1961:40, 42, 326, Taf. CIX,10; Németh 1987:226, Taf. 20:V,12.b). Även i dessa fall finns det anledning att överväga ett frankiskt samband, inte minst med tanke på den kontakt franker och gepider hade som allierade i ett gemensamt fälttåg riktat mot norra Italien 539 (Kühn 1981:11). Från en grav i norra Italien kommer för övrigt en praktfibula som har uttalat frankiska drag och en fotplatta vars ände pryds av ett fågelhuvud i profil (Brogiolo & Possenti 2008:458, fig. 13; jfr. Kühn 1974:961 ff., Taf. 289:78,1–78,6).

Förutom de nämnda detaljerna i formgivningen är även historiska förhållanden väl förenliga med vår uppfattning att den beskrivna Uppåkrafibulan representerar en stilhybrid, inspirerad av såväl frankisk som thüringisk design. Det kortlivade thüringiska riket (grundat i samband med hunnerväldets sammanbrott efter Attilas död 453) råkade tidigt i konflikt med frankerna (Kühn 1981:25; Schmidt 1987:475 ff.). Den avgörande kraftmätningen inträffade 531 vid floden Unstrut, där thüringarna – enligt krönikören Gregorius av Tours – blev besegrade i ett sådant blodbad att frankerna kunde gå på deras lik som på en bro från den ena stranden till den andra (Gregory III.7). Slaget fick inte bara politiska konsekvenser; det finns belägg för att även fibulamodet på kontinenten påverkades genom frankernas införlivande av Thüringen i sin maktsfär (Kühn 1981:10, 25).

Mot denna bakgrund föreslår vi att den aktuella fibulan, med sina både frankiska och thüringiska särdrag, är tillverkad någon gång under 50-årsperioden

från 531 – då Thüringen kom under frankisk överhöghet – till omkring 580, då tillverkningen av *Zangenfibeln* anses ha upphört (Kühn 1974:827). Denna placering i tiden passar för övrigt väl med den typ av cabochonslipad infattning som använts för att framhäva Uppåkrafibulans fågelöga (Arrhenius 1985:52).

Vad gäller infattningarna i det aktuella fallet måste också nämnas en fascinerande omständighet som placerar det folkvandringstida Uppåkra i ett globalt perspektiv. Nämligen förhållandet att råvaran mycket väl kan tänkas ha kommit så långväga ifrån som Indien eller Sri Lanka. Omfattande analyser av den kemiska profilen hos granater i frankiska smycken tillverkade *före* 600-talet har visat sig överensstämma med ett indiskt eller lankesiskt ursprung – till skillnad från den böhmiska proveniensprofil som ses hos granater i frankiska smycken av senare datum (Calligaro et al. 2006–2007; Mathis et al. 2008). Det ska tilläggas att denna mineralogiska indikation på folkvandringstida handelsförbindelser mellan Europa och Indien/Sri Lanka bekräftas av bl.a. köpmannen Kosmas Indikopleustes bevarade anteckningar från mitten av 500-talet, skattfynd på Ceylon innehållande romerska mynt från 400-talet och förekomst av glaspärlor av sydasiatisk typ i tidiga merovingiska gravar (McCrindle 1897:363 ff.; Weerakkody 1995; Pion & Gratuze 2016).

Paralleller och härkomst

Vi har inte kunnat finna någon exakt parallell till den beskrivna hybridfibulan, men det har publicerats några få exempel på principiellt likartade fibulor, det vill säga sådana som förenar en huvudplatta av typen *Zangenfibel* med en fotplatta som avslutas av ett stiliserat fågelhuvud sett i profil. I ett av dessa fall (fig. 4 upptill) rör det sig om ett fibulapar hittat i en grav i Weimar i hjärtat av Thüringen (Götze 1912, fig. 3d; Åberg 1922, fig. 178; Schmidt 1961, Taf. 39h; Kühn 1981:382, Taf. 86:587). Ett andra principiellt likartat fibulapar (fig. 4 mitten), också det ett gravfynd, kommer från Flaach i Schweiz (SGUF 1998:315). Från ett tredje gravfynd, gjort i Lavoye i nordöstra Frankrike, kommer en fibula (fig. 4 nedtill) vars ornering av såväl fot- som huvudplatta och bygel är mycket snarlik utseendet hos Flaachexemplaren, men skiljer sig från dessa på så sätt att änden av fotplattan pryds av *två*, mot varandra vända fågelhuvuden (Åberg 1922, fig. 184; Schmidt 1961, Taf. 39d; Joffroy 1974, fig. 55:189; Koch 1998, Kat. Nr. 345, Taf. 50,18; Bemmann 2008, fig. 34:3).

En parallell, som är av annat slag men ändå har stort intresse, rör fotplattans utformning hos en fibula från det folkvandringstida gravfältet i Schretzheim,

Fig. 4. Tidigare publicerade fibulor med huvudplattor av Zangentyp och fotplattor som avslutas av stiliserade fågelhuvuden i profil. Gravfynd från Weimar i Thüringen (upptill), Flaach i Schweiz (mitten) och Lavoye i Frankrike (nedtill). Mittenbilden publicerad med benäget tillstånd av Kantonsarchäologie Zürich, foto Manuela Gygax. Övriga bilder efter Åberg 1922:125 & 126. Skalenlig avbildning. Längderna 40, 56 och 48 mm. Samtliga av förgyllt silver, två med bevarade granater (Flaach & Lavoye).

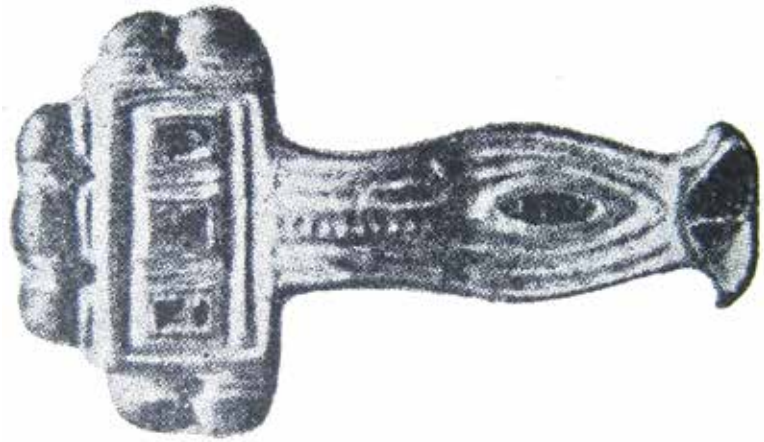

Fig. 5. Gravfynd från Schretzheim i Bayern (efter Åberg 1922:131) med förmodligen thüringiskt ursprung (Martin 2014:259 f.). Lägg märke till likheten med hybridfibulan från Uppåkra vad gäller den granatbesatta fotplattans ovanliga ornering. Fotänden har tolkats som endera ett stiliserat fågelhuvud i profil eller en s.k. svalstjärt (Kühn 1974:710). Längd 45 mm. Förgyllt silver och granater.

beläget vid Donau i Bayern. Fibulan i fråga (fig. 5), som har en rektangulär huvudplatta med sju knoppar, är daterad till senare hälften av 500-talet. Det speciella i sammanhanget är att den har en oval fotplatta med orneringar i form av parallella linjära karvsnitt, som bågformat följer fotens kontur och inramar en centralt belägen, spetsoval granat (Åberg 1922:131, fig. 189; Kühn 1974:710, Taf. 100:315 och 259:62,9). Denna ovanliga form av utsmyckning är intressant nog mycket snarlik den som föreligger på hybridfibulan från Uppåkra. Även i detta fall finns en tänkbar anknytning till Thüringen då mycket talar för att gravfältet i Schretzheim blev anlagt av thüringiska bosättare som utvandrat – eller fördrivits – från sina hemtrakter under frankiskt herravälde (Martin 2014:258, 262 ff. med referenser).

Det finns således flera faktorer som talar för att den kommenterade fibulan har någon form av koppling till Thüringen och är tillverkad under frankiskt inflytande. Det är emellertid omöjligt att i brist på ytterligare paralleller precisera härkomsten närmare än så i dagsläget. Det ska understrykas att vi med ”koppling till Thüringen” inte bara syftar på Thüringens kärnområde. Till saken hör att det folkvandringstida kungariket Thüringen sannolikt hade avsevärt större utbredning än dagens tyska delstat med samma namn. När den fran-

kiske kungen Theodebert I i ett brev (Epistolae Austrasicae XX) meddelar den bysantinske kejsaren Justinianus att han erövrat Thüringen med dess provinser inbegriper han, enligt Berthold Schmidt (1987:475 f., fig. 6), Brandenburg, Altmark, Böhmen och dagens Franken. Även Mähren kan ha varit nära knutet till Thüringen att döma av arkeologiska data (Kühn 1974:838). Dessutom visar fyndspridningen av *Zangenfibeln* i olika form en sådan omfattning och karaktär att den kan misstänkas bero på viss produktion av fibulor i thüringisk stil även utanför thüringiskt territorium (Bemmann 2008, fig. 31, 33, 35, 36; 2009:73). Utvandring av hantverkare bland de thüringar som emigrerade eller förflyttades till följd av frankernas maktövertagande i Thüringen 531 är *en* tänkbar förklaring till detta.

Andra tänkbara förklaringar är att *Zangenfibeln* som thüringar hade med sig när de flyttade(s) blev kopierade av lokala hantverkare där de slog sig ner, och/eller gav hantverkarna där inspiration att införliva element av *Zangentyp* i sin egen formgivning – något som den beskrivna, stilmässigt hybridartade fibulan kan vara ett exempel på. Sådana blandformer kan naturligtvis också härröra från thüringiska hantverkare som stannade kvar i sina hemtrakter efter 531och lät sig påverkas av ockupanternas fibulamode. Efter frankernas maktövertagande såg man frankiska fibulor överallt i Thüringen (Kühn 1981:25), och man kan gott tänka sig att den nya maktelitens smak och förebilder kom att utöva visst inflytande på den fortsatta formgivningen där.

Det ska tilläggas att det inte har framkommit något som tyder på att den aktuella fibulan skulle vara tillverkad i Uppåkra istället för att – på ett eller annat sätt – vara importerad utifrån (se vidare nedan). Konstateras kan att nålfästet i enlighet med kontinental hantverkstradition består av två tappar till skillnad från skandinaviska fibulor, vars nålfäste vanligen består av en enkel tapp (Hårdh 2003:58) – vilket förstås inte utesluter att arbetet *kan* ha utförts i Uppåkra av en tillrest guldsmed från kontinenten eller av en skandinavisk guldsmed som skolats där.

Kontinentala kontakter

Vid tiden för den kommenterade hybridfibulans ankomst till Uppåkra var kontakter mellan Skåne och kontinenten ingen nyhet. Arkeologiska fynd på flera platser i Skåne tyder på att skåningar gästarbetade som beridna elitkrigare på kontinenten under tidigt 400-tal (Fabech & Näsman 2017:339). Det är mot den bakgrunden inte särskilt förvånande att det i senare fyndmaterial

från Uppåkra finns belägg för folkvandringstida kontakter med bland annat mellersta Tyskland, det vill säga det område där det thüringiska riket hade sitt centrum. Indikationerna utgörs i huvudsak av fibulafynd med speciell karaktär (Hårdh 2002:43 ff., fig. 5, 6; 2003:57 f., fig. 8; Miaris Sundberg 2013:54 f., fig. 1). Naturen av dessa kontakter är en öppen fråga som kan ha flera svar. Möjligheten av kringresande hantverkare har redan nämnts, och är i linje med antagandet att dyrbara lyxobjekt – som den aktuella fibulan med granatinfattningar och förgyllning – kan ha varit beställningsarbeten utförda av ambulerande guldsmeder (Kühn 1974:92; Arrhenius 1985:17, 96). Det alternativ som ligger närmast till hands är väl annars handelskontakter, men man kan också tänka sig att den statussymbol detta handlar om kom till Uppåkra som en gåva av diplomatisk natur. Eller, varför inte, som en brudgåva i högreståndskretsar. Vad gäller det senare alternativet kan nämnas att allianser i form av giftermål mellan skandinaver och thüringar under folkvandringstid är en möjlighet som tagits upp till diskussion mot bakgrund av tyska gravfynd (Koch 1999:177 f.; Magnus 2004:280).

Även om det inte går att fastställa exakt på vilket sätt den kommenterade lyxfibulan med sin säregna hybridform hamnade i den skånska myllan, så kan vi ändå konkludera att den i högsta grad bidrar till dagens bild av det folkvandringstida Uppåkra som en centralplats med aristokratisk elit och långväga kontakter (Hårdh 2002:52; 2003:69 ff.).

Sammanfattning

Inför seminariegrävning på åkermark sydväst om Uppåkra kyrka hösten 2014 avsöktes ploglagret i det aktuella området först genom metalldetektering. Därvid påträffades bl.a. en granatbesatt och förgylld silverfibula, som stilistiskt visar en säregen hybridbild med drag av såväl thüringisk som frankisk formgivning. Kombinationen av en huvudplatta av *Zangenfibel*-typ och en fotplatta avslutad av ett stiliserat fågelhuvud sett i profil är sedan tidigare känd endast hos ett fåtal fibulor, som i samtliga fall härrör från gravar i Centraleuropa. Baserat på historiska förhållanden och stilistiska element anser författarna det vara högst sannolikt att fibulan i fråga tillverkades på kontinenten någon gång under 50-årsperioden från AD 531 till omkring 580, dvs. från frankernas maktövertagande i Thüringen till dess att produktionen av *Zangenfibeln* anses ha upphört. Den presenterade hybridfibulan är med andra ord ännu ett praktfullt exempel på Uppåkras kontakter med kontinenten under folkvandringstid.

Tack

Vi vill tacka Iohannes Miaris Sundberg för litteraturförslag och Kantonsarchäologie Zürich för anskaffning av underlaget till mittbilden i fig. 4. Tack också till Erika Rosengren som beredde rum för vår granatundersökning på LUHM, Birgitta Piltz-Williams som tagit fram kartbilden i fig. 1, samt Paul Pettersson som bidragit med information om det fyndmaterial som ingår i Uppåkras föremålsdatabas.

Referenser

Arrhenius, B. 1985. *Merovingian garnet jewellery: emergence and social implications*. Stockholm, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

Bemmann, J. 2008. Mitteldeutschland in 5. Jahrhundert – Eine Zwischenstation auf dem Weg der Langobarden in den mittleren Donauraum? Bemmann, J. & Schmauder, M. (red.) *Kulturwandel in Mitteleuropa:Langobarden – Awaren – Slawen*. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte, 11. Bonn, Habelt, s. 145–227.

Bemmann, J. 2009. Mitteldeutschland im 5. und 6. Jahrhundert. Was ist und ab wann gibt es archäologisch betrachtet typisch Thüringisches? Eine kritische Bestandsaufnahme. Castritius, H., Geuenich, D. & Werner, M. (red.). *Die Frühzeit der Thüringer. Archäologie, Sprache, Geschichte*. Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde, 63. Berlin, De Gruyter, s. 63–81.

Brogiolo, G. P. & Possenti, E. 2008. Aktuelle Forschungen und Ansätze der langobardischen Archäologie in Italien. Bemmann, J. & Schmauder, M. (red.). *Kulturwandel in Mitteleuropa: Langobarden – Awaren – Slawen*. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte, 11. Bonn, Habelt, s. 449–466.

Calligaro, T., Perin, P., Vallet, F. & Poirot, J-P. 2006–2007. Contribution à l'étude des grenats mérovingiens (Basilique de Saint-Denis et autres collections du musée d'Archéologie nationale, diverses collections publiques et objets de fouilles récentes). *Antiqités Nationales* 38, s. 111–144.

Csallány, D. 1961. *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubäcken (454–568 u.Z.).* Archaeologia Hungarica. Series nova XXXVIII. Budapest, Ungarischen Akademie der Wissenschaften.

Diethelm, I. 1994. Gemmologie – eine Nachbarwissenschaft der Archäologie? *Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte,* 77, s. 155–157. http://doi.org/10.5169/seals-117415

Epistolae Austrasicae XX: http://austrasia.org/letters/letter20.html.

Fabech, C. & Näsman, U. 2017. Sösdala interpreted in its glocal context. Fabech, C. & Näsman, U. (red.) *The Sösdala horsemen and the equestrian elite of the fifth century Europe*. Højbjerg, s. 329–349.

Gregory of Tours. *The history of the Franks*. Translation with an introduction by L. Thorpe. 1974. London, Penguin Classics.
Götze, A. 1912. *Die altthüringischen Funde von Weimar*. Berlin.
Hilberg, V. 2009. *Masurische Bügelfibeln. Studien zu den Fernbeziehungen der völkerwanderungszeitlichen Brandgräberfelder von Daumen und Kellaren*. Band 2. Neumünster, Wachholtz.
Hårdh, B. 2002. Uppåkra in the Migration and Merovingian Periods. Hårdh, B. & Larsson, L. (red.) *Central places in the Migration and Merovingian Periods*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 39. Uppåkrastudier 6. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 41–54. www.uppakra.lu.se/uppakrastudier/uppakrastudier-6/.
Hårdh, B. 2003. Uppåkra i folkvandringstiden. Hårdh, B. (red.) *Fler fynd i centrum*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 45. Uppåkrastudier 9. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 41–80. www.uppakra.lu.se/uppakrastudier/uppakrastudier-9/.
Joffroy, R. 1974. *Le cimetière de Lavoye: nécropole mérovingienne*. Paris.
Koch, A. 1998. *Bügelfibeln der Merowingerzeit im westlichen Frankenreich*. Teil 1. Mainz, Vlg. Des römisch-germanischen Zentralmuseums.
Koch, U. 1999. Nordeuropäisches Fundmaterial in Gräbern Süddeutschlands rechts des Rheins. von Freeden, U., Koch, U. & Wieczorek, A. (red.) *Völker an Nord- und Ostsee und die Franken*. Akten des 48. Sachsensymposiums. Bonn, Habelt, s. 175–194.
Kühn, H. 1940. *Die germanischen Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit in der Rheinprovinz*. Bonn.
Kühn, H. 1974. *Die germanischen Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit in Süddeutschland*. Graz.
Kühn, H. 1981. *Die germanischen Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland*. Graz.
Magnus, B. 2004. Brooches on the move in Migration Period Europe. *Fornvännen* 2004 (99): 4, s. 273–283. http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2004_273.
Martin, M. 2014. Ethnic identities as constructions of archaeology (?): The case of the Thuringi. Fries-Knoblach, J., Steuer, H. & Hines, J. (red.) *The Baiuvarii and Thuringi: An ethnographic perspective*. Studies in Historical Archaeoethnology, Vol. 9. Woodbridge, Boydell Press, s. 243–270.
Mathis, F., Vrielynck, O., Laclavetine, K., Chêne, G. & Strivay, D. 2008. Study of the provenance of Belgian Merovingian garnets by PIXE and IPNAS cyclotron. *Nuclear Instruments and Methods in Physics Research B* 266, s. 2348–2352.
McCrindle, J.W. 1897. *The Christian topography of Cosmas, an Egyptian monk*. London, Hakluyt Society. https://archive.org/details/christiantopogr00cosmgoo.
Miaris Sundberg, I. 2013. En praktfull kontinental silverfibula. Hårdh, B. & Larsson, L. (red.) *Folk, fä och fynd*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No.

64. Uppåkrastudier 12. Lund, Institutionen för arkeologi och antikens historia, s. 51–56. www.uppakra.lu.se/uppakrastudier/uppakrastudier-12/.
Németh, P. 1987. Siedlungs- und Grabfunde aus der Pannonia Sirmiensis. Menghin, W., Springer, T. & Wamers, E. (red.) *Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit*. Nürnberg, s. 223–233.
Paulsson, J. 1999. Metalldetektering och Uppåkra. Att förhålla sig till ett detektormaterial. Hårdh, B. (red.) *Fynden i centrum.* Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, No. 30. Uppåkrastudier 2. Stockholm, Almqvist & Wiksell International, s. 41–58. www.uppakra.lu.se/uppakrastudier/uppakrastudier-2/.
Pion, C. & Gratuze, B. 2016. Indo-Pacific glass beads from the Indian subcontinent in early Merovingian graves (5th – 6th century AD). *Archaeological Research in Asia,* 6, s. 51–64.
Schmidt, B. 1961. *Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland*. Halle (Saale), VEB Max Niemeyer.
Schmidt, B. 1987. Das Königreich der Thüringer und seine Provinzen. Menghin, W., Springer, T. & Wamers, E. (red.). *Germanen, Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit*. Nürnberg, s. 471–478.
SGUF 1998. *Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte,* 81, s. 315. http://www.e-periodica.ch/digbib/view?pid=jas-003:1998:81.
Stenberger, M. 1948. Ett par tångfibulor från Gotland. *Fornvännen* 1948 (43), s. 163–165. http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1948_163.
Vielitz, K. 2003. *Die Granatscheibenfibeln der Merowingerzeit*. Montagnac, M. Mergoil.
Weerakkody, D.P.M. 1995. Roman coins of Sri Lanka: some observations. *The Sri Lanka Journal of the Humanities,* 21, s. 1–30.
Åberg, N. 1922. *Die Franken und Westgoten in der Völkerwanderungszeit*. Uppsala, Akademiska bokhandeln. https://archive.org/details/diefrankenundwes00aber.

Pärlgravar från yngre romersk järnålder i Uppåkras omland

Karin Lundqvist

Abstract

Already in the late 1840's a bead chain was found in a grave at Lilla Uppåkra south of Uppåkra. Another bead set was found in 1986 c. 1 km south-east of Uppåkra church. The two bead sets illustrate how the bead fashion changed during the 4th century CE from smaller sets with more variation to more homogeneous larger sets dominated by red, white and green beads. In the article, the two sets are presented in more detail and their relations to other sets from the period are discussed. Some thoughts on the mechanisms behind the changing fashion are also included. The changes are probably not only due to new preferences but also to changes in trade connections.
Karin Lundqvist, Eslöv, karin.lundqvist@yahoo.se

Inledning

Pärlkedjor från yngre romersk järnålder har hittats i två gravar i Uppåkras närmaste omland, en gravhög i Lilla Uppåkra och en flatmarksgrav en knapp km sydost om Uppåkra kyrka (Bring & Lindfors 1848; Nagmér 1988). I artikeln kommer jag att presentera dessa båda gravfynd och diskutera dem i förhållande till andra pärluppsättningar från samma tidsperiod. Pärlkedjorna har helt olika sammansättningar vad gäller färg och pärltyper och är tydliga exempel på två olika pärlmoden under slutet av yngre romersk järnålder. Förändringarna i pärlmodet berodde sannolikt inte enbart på ändrade smakpreferenser, ändrade handelskontakter spelade förmodligen en stor roll och även det kommer att beröras kort. Eftersom pärlor är en relativt okänd fyndkategori för de flesta, inleder jag med en kort presentation av kunskapsläget. Artikeln bygger på en genomgång av alla kända gravfynd med glas- och bärnstenspärlor daterade till romersk järnålder från dagens Skåne och Bohuslän (fig. 1).

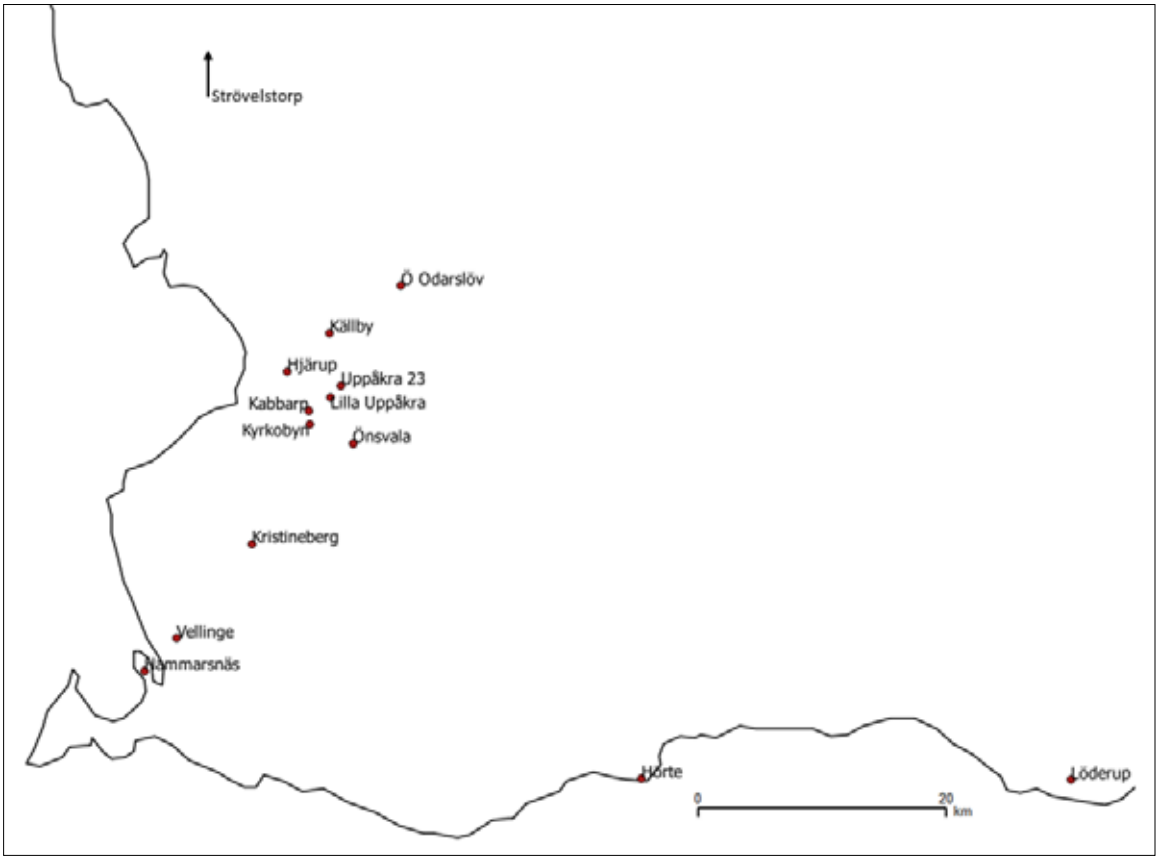

Fig. 1. Gravar i Skåne nämnda i artikeln.

Bakgrund och kunskapsläge

Glas- och bärnstenspärlor förekommer i Norden långt tidigare, men blir betydligt vanligare under yngre romersk järnålder. Antalet pärlor som hittas i gravar från denna tid varierar från en till flera hundra. De största pärluppsättningarna kan dateras till slutet av perioden mot övergången till folkvandringstid (C3/D). Någon inhemsk pärltillverkning har inte säkert kunnat beläggas i Skandinavien vid denna tid. Den kommer av allt att döma igång först under vendeltid. Glaspärlorna är följaktligen importerade. Varifrån är oklart. Tillverkning förekom över stora delar av kontinenten och vissa typer kan ha kommit från dagens Ukraina och Mellanöstern (Tempelmann-Mączyńska 1985; Olldag 1994; Spaer 1993; Thomsen 2002). Bärnsten är ett material som finns tillgängligt längs Östersjöns och Nordsjöns stränder, men någon lokal

där bärnsten verkar ha bearbetats har hittills inte hittats längre norrut än Bornholm och det är mycket möjligt att bearbetad bärnsten importerats från dagens Polen (Cieśliński 2009).

Ordet 'pärlhalsband' gör att vi gärna tänker oss pärlkedjorna som just halsband, men de har burits på flera olika sätt: som korta halsband, tätt runt halsen; som långa halsband; som korta kedjor på bröstet fästa med en fibula eller nål i var ände, och som långa kedjor fästa i en stor fibula mitt på bröstet. Pärlkedjor och enstaka pärlor kan också ha varit fastsydda på kläder och pärlor som har hittats vid huvudet kan ha burits som ett diadem, eller varit fastsydda längs kanten på en hätta. Exempel finns på att pärlor verkar ha suttit på ett hårnät. Det förekom att pärlor lades ner lösa i gravar eller i gravfyllningen (Ethelberg 2000). Jag utgår från att de pärlkedjor vi hittar i gravar i stort sett motsvarar de som bars av de levande. Sannolikt är det den gravlagda individens egna, men det är fullt möjligt att det skänktes eller sattes samman kedjor just för att läggas ned i graven.

Vi får anta, och hoppas, att pärlor och andra smycken bars för att de ansågs vackra. Utöver det har de med all sannolikhet signalerat bärarens status och identitet. Jag tänker mig att de fungerade som de smycken som hörde till senare tiders folkdräkter. Det utesluter inte att pärlkedjor kan ha haft funktioner som radband eller annan minneshjälp, och de kan ha varit burna så att de rasslade och bidrog till ljudmiljön vid till exempel dans eller ceremonier av olika slag. Moa Råhlander har en hypotes att pärlorna fungerade som talismaner som skulle skydda vid graviditet och barnafödsel (Råhlander pers. medd.). Där säkra osteologiska könsbestämningar har kunnat göras är det kvinnor eller barn som är begravda med större pärluppsättningar. För Skåne gäller dock att de flesta gravar inte är osteologiskt könsbedömda eftersom skeletten har varit för dåligt bevarade eller inte bevarade alls.

Den mycket stora variation som finns bland pärlorna gör att typindelning är svår och någon heltäckande finns inte. Den mest använda är den som presenterades av Magdalena Tempelmann-Mączyńska i *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*. Boken, som kom ut 1985, är en genomgång av glas- och bärnstenpärlor i nuvarande Polen, Tyskland, Tjeckien, Slovakien och Österrike. Tempelmann-Mączyńska skiljer på 537 olika typer av pärlor av glas, bärnsten, keramik, ben, sten och olika metaller; med undergrupper för olika färger presenterar hon sammanlagt 898 olika varianter i tecknade planscher, glaspärlorna i färg och bärnstenspärlorna som svartvita linjeteckningar.

En typindelning baserad på glaspärlor i samlingarna på Nationalmuseet i

Köpenhamn gjordes i början av 1990-talet av Inge Elisabeth Olldag (Olldag 1994). Hos henne delas pärlorna in efter tillverkningsmetod, som inkluderar dekor, och får en separat kod för färg. Hon har också en kategori där pärlor endast kategoriseras efter färg. Sammanlagt har hon 95 typer, varav sex har ytterligare undergrupper. Hennes val att utgå från tillverkningsmetod gör indelningen mer detaljerad för enfärgade pärlor än Tempelmann-Mączyńskas. För skånska förhållanden har Olldags indelning också fördelen att den är baserad på ett material som på många sätt liknar det som finns här. Att pärlorna presenteras med både teckningar och foton underlättar också. Nackdelen är att den inte täcker bärnstenspärlorna och att skillnaderna på de pärlor som hamnar i kategorin som enbart urskiljs genom färg blir alldeles för stora. Till kategorin förs både släta, segmenterade och räfflade pärlor.

Glas- och bärnstenspärlorna från det stora gravfältet vid Slusegård på södra Bornholm delas i publikationen in i 71 varianter baserade på form och dekoration, och presenteras med mycket fina teckningar (Lind 2010). Varianterna kan finnas i olika färger. Indelningen gör inte något anspråk på att vara till för något annat än just det gravfältet, men är användbar för skånska förhållanden eftersom materialen har mycket gemensamt. Vissa glaspärlor och inte minst olika slags bärnstenshängen är betydligt lättare att separera med denna typindelning. En stor nackdel är att en i det skånska materialet mycket vanlig typ av glaspärla, en lätt kantig, mer eller mindre mutterformad, Olldag typ 1214, inte finns med som egen kategori. Denna variant saknar tyvärr egen typbeteckning också hos Tempelmann-Mączyńska.

Diskussionen i den här artikeln bygger på en genomgång av det skånska och bohuslänska pärlmaterialet i gravar från yngre romersk järnålder utifrån en kombination av de tre typindelningarna beskrivna ovan. Tillsammans täcker de det mesta, men det finns pärlor som inte glasklart hör till den ena eller andra typen och här finns ett mått av subjektivitet. Av tidsskäl har jämförelserna begränsats till lätt tillgängligt material från Danmark och Norge och de har inga anspråk på att vara heltäckande. Kontakter fanns utan tvivel inom ett större område än så, som minst till dagens Tyskland, Polen och Baltikum.

Gravfyndet från Lilla Uppåkra

Någon gång under år 1847 lämnade prebendekomministern i Uppåkra socken, Fr. Th. Gustafson, in ett okänt antal pärlor och en fragmentarisk benkam till Lunds universitets historiska museum (fig. 2 och fig. 3). Pärlorna och kam-

Fig. 2. Pärlorna från Lilla Uppåkra i den ordning de förvaras.

men hade hittats tillsammans med ett förmultnat skelett i en gravhög i Lilla Uppåkra (Bring & Lindfors 1848; Bruzelius 1860; LUHM 3055). Om man medvetet hade velat undersöka gravhögen eller om det var en slump framgår inte av källorna, inte heller något närmare om var den låg. Uppgiften att det överhuvudtaget rörde sig om en hög kommer från Bruzelius. Bring och Lindfors skriver bara ”wid gräfning,” och det kan inte uteslutas att det var en flatmarksgrav, som ju också vore mer typiskt för tiden.

Kammen är en trelagskam dekorerad med streck, halvcirklar och punkter. Pärlkedjan består idag av 87 pärlor, varav en knapp femtedel är bärnstenspärlor. Glaspärlorna är vita, röda, gröna, orangea och blå. De blå är genomsiktliga, de andra opaka eller nästan helt opaka. De är trädda med varje färg för sig. Det avspeglar med all sannolikhet inte hur kedjan ursprungligen var sammansatt, i alla mer noga dokumenterade pärluppsättningar är färgerna blandade. Ibland symmetriskt, ibland inte. Symmetriska och till synes slumpmässiga färgkombinationer förekommer ofta i samma kedja. Kedjan från Uppåkra är ungefär 46 cm lång vilket gör den lagom lång som vanligt halsband för en vuxen. Pärlorna kan också ha varit uppdelade på två korta bröstkedjor. Både pärlorna och kammen daterar graven till mitten–andra halvan av 300-talet, period C3.

Fig. 3. Kammen från Lilla Uppåkra.

Skicket på pärlorna varierar stort, de blå och gröna är i gott skick, bland de vita varierar det, och de röda och orangea är betydligt mer nedbrutna. Det här är skillnader som ses på pärlor från många andra platser också. Den kemiska sammansättningen på det röda och orangea glaset har inte varit fullt så hållbar som på det blå och gröna.

När de olika typindelningarna används på pärlorna från Lilla Uppåkra får vi 18 olika typer av glaspärlor med Olldags typologi, tolv med Linds och nio med Tempelmann-Mączyńskas. Med Linds tillkommer en typ av bärnstenspärlor och med Tempelmann-Mączyńskas fyra.

Om vi tittar i Uppåkras omland finns fler gravar med pärlor i liknande färgkombination. Görslöv, Önsvala, Hjärup och Östra Odarslöv ligger alla närmare än 10 km och Kristineberg endast ytterligare ett par km bort. Längre bort i Skåne finns färgerna också i Vellinge, Hörte och Strövelstorp. Liknande är inte samma sak som likadana, kedjorna är långt ifrån identiska. Graven vid Hörte och Kristineberg grav 152B är de gravar som har flest pärltyper gemensamma med Lilla Uppåkra, 86 % respektive 77 %. Hörte är med 605 pärlor Skånes största kända pärluppsättning från yngre romersk järnålder, och Kristineberg 152B med 256 den fjärde största. I båda fallen finns följaktligen en del att jämföra med. Kedjan från Lilla Uppåkra är mer normalstor och sett till totalintrycket är kedjorna från Önsvala och Vellinge mycket mer lika.

Två av pärlorna från Lilla Uppåkra har i Skåne bara paralleller i vardera en annan grav. Den ena är en spiralvriden koboltblå pärla där det andra exemplaret är från den rika graven vid Hörte, den andra en mörkt blå segmentpärla där segmenten är olika stora. I det fallet finns den andra i Östra Odarslöv

A77698. Alla pärlor i Lilla Uppåkra är enfärgade, och det gäller för de flesta av de andra gravarna nämnda ovan. Flerfärgade pärlor förekommer tillsammans med kombinationen rött-vitt-grönt, men dominerar aldrig.

Antalet glas- och bärnstenspärlor i de röd-vit-gröna kedjorna i Uppåkras närmaste omland varierar från 31 i Hjärup till minst 554 i Odarslöv. Något längre bort finns 605 pärlor i Hörte, 256 i Kristineberg och närmare 290 i Kragehave på Själland. Antalet återspeglar hur de burits, från kort bröstkedja till stor uppsättning med flera kedjor. Det är ett rimligt antagande att ju fler pärlor desto högre status. Någon exakt jämförelse med övrigt gravgods låter sig inte riktigt göras, eftersom bevaringsförhållanden och fyndomständigheter har påverkat vad som finns. Till exempel saknas fibulor helt sånär som på ett litet fragment i den pärlrika graven i Odarslöv, samtidigt som det verkar osannolikt att den gravlagda inte burit även den typen av smycken. Å andra sidan var det knappast en slump att inga fibulor hittades i graven i Hjärup, där en bronsring visar att det inte berodde på dåliga bevaringsförhållanden för kopparlegeringar. Vi bör inte automatiskt anta att en individ som begravdes med pärlor också begravdes med andra smycken.

Rött, vitt och grönt, ofta också blått, som dominerande färger förekommer inte bara i Skåne. Under slutet av romersk järnålder och tidig folkvandringstid är det en av de vanligaste kombinationerna på Själland (Lund Hansen 2009; Boye & Lund Hansen 2013). I Bohuslän finns färgkombinationen i den största pärluppsättningen från Ytter Restad nära Kungälv (Brorsson & Lönn 2015) och i en från Skee nära Strömstad. Norges största pärluppsättning, närmare 1000 pärlor från Sætrang utanför Hønefoss nordväst om Oslo, tillhör också detta mode. Inte bara färgerna utan också pärltyperna är lika. I alla finns till exempel lätt kantiga pärlor av Olldags typ 1214.

Gravfynden vid RAÄ Uppåkra 23

1986 undersöktes ett område strax öster om det stora boplatsområdet i Uppåkra inför nedläggning av VA-ledning. Här hittades en urnegrav och en skelettgrav som daterades till yngre romersk järnålder. I skelettgraven fanns en pärlkedja bestående av 21 glaspärlor, 10 bärnstenspärlor och en slät ring av kopparlegering (fig. 4). I graven fanns också ett lerkärl och en järnkniv. Någon närmare beskrivning än att pärlorna låg i skelettgravens norra del finns tyvärr inte, men att döma av teckningen i rapporten låg de samlade. I vilken ordning de låg är följaktligen också okänt, och det sätt de är trädda får ses som

Fig. 4. Pärlorna från graven vid RAÄ Uppåkra 23, trädda i den ordning de förvaras.

en rimlig hypotes. Kedjan är ca 17 cm lång, vilket är lagom långt för en bröstkedja. Om den hängt om halsen var snodden synlig. I två brandgravar på närbelägna RAÄ 22, som undersöktes vid samma tillfälle, ska det ha funnits fyra glaspärlor, en bärnstenspärla och glaspärlefragment, men dessa verkar ha förkommit (Nagmér 1988).

Kedjan har en helt annan sammansättning och ger ett helt annat intryck än den från Lilla Uppåkra. Här är de flesta glaspärlorna blå, gröna, röda och vinröda. En är mörkt gul, en är en guldfoliepärla och en är svart med en grön vågbandsdekor. Alla glaspärlor är genomsiktliga utom de röda. Bärnstenspärlorna är kantigare och större än de från Lilla Uppåkra. Färgkombinationen är unik i Skåne och flera av pärlorna är ovanliga. Pärlorna är i fint skick. Om man delar in glaspärlorna enligt Olldag får man nio varianter. Enligt Tempelmann-Mączyńska åtta typer av glaspärlor och fem av bärnstenpärlor, men i flera fall stämmer inte bärnstenpärlorna exakt med hennes. Med Linds indelning finns här elva typer av glaspärlor, de dubbelkoniska saknas, och tre typer av bärnstenspärlor.

Vinrött är i Skåne en relativt ovanlig färg på glaspärlor från yngre romersk järnålder. Förutom i den här graven finns det vinröda pärlor i gravar från Hammarsnäs, Löderup, Kabbarp, Kristineberg och Östra Odarslöv. Det rör sig alltid om ett fåtal och ingen av pärlorna är särskilt lik de som finns här. Om vinrött är ovanligt är mörkt gult ännu mer så, och den närmaste parallellen till den mörkt gula ringformade pärlan jag hittills sett är ett lösfynd från nära Ålesund i västra Norge. I uppsättningen finns också en ensam guldfoliepärla, en pärltyp som är mest populär under mitten av 200-talet, period C1b, då de är den

antalsmässigt absolut vanligaste typen i Skåne (Lundqvist 2020). Från senare delen av yngre romersk järnålder finns bara denna pärla och två i Önsvala.

I ändarna på kedjan finns små, lätt fasetterade, mörkgröna och röda pärlor (Olldags typer 1104 och 1212e). Om vi bortser från de enkla skivformiga bärnstenpärlorna, som är den mest förekommande pärltypen överhuvudtaget, och de blå ringformiga är dessa de enda mer vanliga pärltyperna i denna kedja. Av de röda finns det sammanlagt 67 exemplar i skånska gravar och av de gröna finns det 32. En stor del av dem kommer från gravfälten i Östra Odarslöv och Kristineberg. Antalet ska dock ställas i relation till röda pärlor av de typer som finns i kedjan från Lilla Uppåkra, som finns i 174 (Olldag 1306) respektive 139 (Olldag 1214) exemplar, och motsvarande gröna som finns i 167 (Olldag 1310) respektive 112 (Olldag 1214) exemplar. De mörkgröna lätt fasetterade pärlorna är ovanliga utanför Skåne. Olldag listar tolv stycken i en grav nära Grenå på Jylland (kat.nr 284), i övrigt bara enstaka exemplar. Senare har några hittats i åtminstone en av gravarna i Vindinge nära Roskilde (Høg 2004).

Den flata, lätt trapetsoida bärnstenspärlan, bärnstenspärlan med hål från kortsidan och den svarta pärlan med grön vågbandsdekor saknar paralleller i Skåne, men finns på Bornholm (Linds typer 64/65, 62 och 35). På Slusegårdgravfältet finns de i gravar daterade till period 6/7, som motsvarar C2–D, dvs. en relativt lång period från andra halvan av 200-talet och fram till tidig folkvandringstid, ca 400 evt.

Tillsammans med glas- och bärnstenspärlorna hänger en ring av kopparlegering. Liknande ringar har hittats tillsammans med pärlor i Hjärup, Önsvala och Källby. I de två första är pärlorna för övrigt betydligt mer lika dem från Lilla Uppåkra. Även de i graven i Källby är mer lika dem och med stor sannolikhet ännu yngre, tidig folkvandringstid. I Hjärup låg ringen tydligt mellan två glaspärlor (Arcini & Runcis 1998:50 Fig. 28). Metallringar som burits som hängen är också kända från Jylland, Själland och Bornholm, i de flesta fall med något tidigare datering, från mitten av 200-talet till början av 300-talet (C1b eller C2) (Ethelberg 1986; Iversen 2011; Lind 2010).

Pärlmode, kontakter och handel

Pärlorna från Lilla Uppåkra hör tydligt hemma i ett pärlmode som under några generationer från mitten av 300-talet och en bit in på 400-talet uppenbarligen var mycket populärt i stora delar av västra Skandinavien, längre utblickar har som sagt inte gjorts inom projektet. I nuläget är denna pärlkombination inte

känd från östra Skåne. Kedjan från Uppåkra 23 är betydligt mer individuell och består av betydligt mer ovanliga pärlor, i ett fall, den mörkgula, av allt att döma riktigt ovanlig. Uppåkra 23 ska troligen dateras till början av 300-talet, tidig C3 eller möjligen sen C2. Om vi ser på andra pärlkedjor som med största sannolikhet hör till denna tid så finns det flera som har udda pärlor och variationen är större än den vi ser i de röd-vit-gröna pärluppsättningarna. Tydligaste exemplen är Kabbarp och Hammarsnäs grav 87, som liksom Uppåkra 23 innehåller vinröda pärlor och pärlor med vågbandsmönster (Lundqvist 2020). De båda kedjorna är exempel på hur pärlmodet under 300-talet går från ett mindre antal pärlor med större variation både inom varje och mellan de olika uppsättningarna till fler pärlor av liknande typer och en större homogenitet. Det sker också en övergång från fler genomsiktliga pärlor till nästan uteslutande opaka eller nästan opaka. Liknande förändringar har konstaterats utifrån det danska materialet (Olldag 1994:255 f; id. 279; Lund Hansen 2009:134; Boye & Lund Hansen 2013). Baserat på en del av det danska materialet har Marcena Przybyła delat in pärluppsättningar i fem grupper, där uppsättningar dominerade av rött, vitt och grönt utgör grupp 5 (Przybyła 2018b:145). I de sydskandinaviska gravar med rika gravgåvor som hon gått igenom återfinns alla i denna grupp i hennes fas VI, motsvarande period C3b (slutet av 300-talet och något decennium in på 400-talet), och det stämmer väl med kedjan från Lilla Uppåkra. Kedjan från RAÄ 23 passar med sina vinröda pärlor bäst in i hennes grupp 3, daterad till fas IV och V, motsvarande C2b och C3a (slutet av 200-talet till mitten av 300-talet. Przybyła 2018a:Abb 1/1; Przybyła 2018b:Fig. 120).

Det äldre modet verkar tyda på att mindre mängder och udda pärlor, troligen tillverkade på flera olika håll, kom till Skandinavien i flera omgångar med olika personer. En del kan ha nått sitt slutmål direkt, andra spridits via till exempel äktenskapsallianser. Med tanke på likheterna med bärnstenspärlor på Bornholm och röda och gröna lätt fasetterade pärlor i Odarslöv går det att argumentera för att den döda i Uppåkra 23 haft någon form av anknytning till båda platserna. Den stora spridningen som de röd-vit-gröna pärluppsättningarna har och den stora likhet som många pärlor uppvisar tyder på ett annat handelsmönster: fler pärlor från färre tillverkare. Det verkar däremot inte röra sig om nya tillverkare, enstaka pärlor av de dominerande typerna förekommer redan under mitten av 200-talet, C1b. Det är definitivt inte frågan om en plötslig förändring.

Att modet ändrade sig är tydligt. De röd-vit-gröna pärluppsättningarna är för

spridda och för många för att vara kopplade till en enda familj/släkt. Frågorna är varför det ändrade sig och hur det spreds. Svårigheten att besvara dem bottnar i att vi för de allra flesta typer inte vet varifrån glaspärlorna importerades, vare sig de mer udda eller de ofta förekommande. De mest relevanta typerna hos Tempelmann-Mączyńska, 6 (vita), 8 (gröna) och 12 (röda), återfinns inom ett stort geografiskt område. Det är följaktligen omöjligt att koppla förändringen till kända händelser. Johan Callmer har med rätta argumenterat för att studier av pärlors spridning måste ha en väl genomtänkt teoretisk bas både vad gäller distribution och konsumtion, inom enstaka samhällen och över långa avstånd (Callmer 1991: 25). Projektet som den här artikeln bygger på har haft som huvudsakligt syfte att undersöka hur det skånska och bohuslänska pärlmaterialet ser ut. Trots denna brist på teoretisk förankring vågar jag mig på tre hypoteser om orsaker till pärlmodets förändringar.

En fredlig och romantisk hypotes: en individ från trakterna av dagens Ringsted (Mailund Christensen 2010) reste runt på kontinenten och kom hem med gåvor, bland annat en påse med röda, vita, gröna och orangea opaka glaspärlor. Pärlorna överräcktes till en storasyster och hennes nästan vuxna dotter. Dottern förälskade sig lite senare i en ung man från Odarslöv och flyttade över sundet. Naturligtvis tog hon sina pärlor med sig och de nya varianterna väckte uppmärksamhet på den årliga sommarfesten i Uppåkra. Det beslöts att nästa person som reste söderut skulle se till att inskaffa flera. Vilket också skedde. Det var ont om orangea, så det fick man inte så många med sig. En del passade man på att byta bort mot bärnstenspärlor när man passerade Bornholm på vägen hem. Historien går att utveckla med släktingar på Jyllands östkust, handelsresor över Kattegatt och äktenskap på olika håll. Problemet med hypotesen och varianter på den är förstås att den aldrig går att bevisa. Dessutom är den nog både lite väl enkel och framför allt för romantisk för sin tid. Jag vill ändå ha den med för att understryka att bakom våra diskussioner om handelskontakter, äktenskapsallianser och nätverk finns människor med känslor och tycke och smak, drivkrafter som inte ska underskattas.

En mindre romantisk hypotes: av en eller annan anledning (konflikter, epidemier, nedlagd tillverkning, försäljare som fick bättre betalt någon annanstans) bröts kontakterna med de platser varifrån man tidigare handlat pärlor och man blev tvungen att söka sig till andra. Vilket gjorde att man fick ett annat utbud. Enligt Ulf Näsman (1984) ökade importen av glaskärl från Svartahavsområdet under 300-talet på grund av att limes förstärktes och handeln mellan romerskt och germanskt område reglerades hårdare. Även om det inte är belagt

att glaspärlor tillverkades tillsammans med glaskärl låter det som en rimlig hypotes att detta även påverkade handeln med dem. En sen pärltyp, Olldag typ 1213 (enfärgade, relativt stora och lite oformliga), tros dessutom vara tillverkade österut (Olldag 1994:251–252 m. hänv.). Glaspärlor med pålagda ögon och trådar (Olldag typ 2217 och 2218) som då och då förekommer tillsammans med rött-grönt och vitt verkar däremot enligt Olldag ha tillverkats i Trier, vilket talar emot denna hypotes (Olldag 1994:225–226, 250 m. hänv.).

Ytterligare en fredlig hypotes: pärlor väger inte mycket, de flesta inte ens ett gram. En stor mängd pärlor från någon eller några få tillverkningsplatser kan ha kommit till Skandinavien vid ett och samma tillfälle och sedan spridits, med samma eller olika handelsmän, över området. Sett till avstånd och transportmöjligheter finns ingenting som hindrar att en ensam försäljare sålde sitt lager i Sydskandinavien under en sommar. Pärlorna kan sedan ha spridits vidare genom vänskapskontakter och släktskap.

Avslutning

Glas- och bärnstenspärlor är ett färgstarkt och omfångsrikt material från yngre romersk järnålder. Det är svårt att datera enstaka pärlor och ge ett exakt antal, men för skånskt vidkommande rör det sig om 60–70 gravar och ca 3 800 pärlor. Detta har hittills varit tämligen outforskat. I artikeln har jag tagit upp modeförändringar under 300-talet och ett av de tydligaste modena, uppsättningar dominerade av röda, vita och gröna pärlor. Jag har också presenterat några hypoteser om vad som låg bakom modeförändringarna. De är just hypoteser, samtidigt som presentationen visar potentialen som finns i ämnet, från individnivå till handel över stora avstånd.

Tack

Genomgången av det skånska pärlmaterialet finansierades av Ebbe Kocks stiftelse och Axel Althins stiftelse. Stort tack till Jenny Bergman och Lovisa Dal och övrig personal på Historiska museet vid Lunds universitets magasin, Gert Persson på Malmö museers magasin, Else-Britt Filipsson på Göteborgs Stadsmuseum, och Lotta Fernståhl och Jenny Nyberg på Statens Historiska museer.

Referenser

Arcini, C. & J. Runcis 1998. *Gravar och boplats i Hjärup – från äldre och yngre järnålder. Osteologisk rapport över gravarna från Hjärup. Skåne Uppåkra socken Hjärup 21:36 RAÄ 29 Särskild arkeologisk undersökning*. Rapport UV Syd 1998:1. Lund.

Björk, T. 2005. *Skäran på bålet. Om den äldre järnålderns gravar i Skåne*. University of Lund, Institute of Archaeology – Report Series No. 92. Lund.

Boye, L. 2009. Catalogue of the Burial Sites. I Lund-Hansen & Boye 2009, s. 263–368.

Boye, L. & Lund Hansen, U. 2013. Glass and Amber Beads in Late Roman Iron Age. Relations between Denmark and the Black Sea Area – with a special focus on the graves from Eastern Zealand Introduction to the Eastern Zealand in Late Roman Iron Age. *Inter ambo maria. Northern Barbarians from Scandinavia towards the Black Sea*. I. Khrapunov & Stylegar (red.) F.-A. Kristiansand – Simferopol, Dolya Publishing House, s. 40–66.

Bring, E. S. & Lindfors, J. O. 1848. Förteckning öfwer Gåfwor och Inköp till Kongl. Carolinska Akademiens Historiska Museum och Mynt-Cabinett under loppet af år 1847. *Bihang till Lunds Weckoblad* N:r 4, Thorsdagen den 27 Januari 1848. Opag.

Brink, K. & Larsson, S. (red.) 2017. Östra Odarslöv 13:5, ESS-området. Forntid möter framtid. Skåne, Lunds kommun, Odarslöv socken, fornlämning Odarslöv 46, 49, 51 och 52. Volym 2 – Undersökningsresultat. Arkeologerna Statens historiska museer Rapport 2017:11/ Sydsvensk Arkeologi Rapport 2015:16/ Kulturmiljö Halland Rappport 2015:4/ Museiarkelogi Sydost Rapport 2015:9.

Brorsson, T. & Lönn, M. 2015. *Ytter Restad. Bearbetning och fördjupning av Georg Sarauws rapport från utgrävningen av gravfältet Hålta 12 och 14, 1914–1917*. Göteborg, Göteborgs Stadsmuseum.

Bruzelius, N. G. 1857. Historiska museum har erhållit följande tillökning. *Bihang till Lunds Weckoblad Nytt och Gammalt* Nr. 3, Thorsdagen den 22 Januari 1857. Opag.

Callmer, J. 1991. Beads as a criterion of shifting trade and exchange connections. *Studien zur Sachsenforschung* 7. Hildesheim, August Lax, s. 25–38.

Cieśliński, A. 2009. Artefacts from the cemetery at Kong Svends Park with Southern Baltic connections. Lund Hansen, U. & Boye, L. (red) *Wealth and prestige: an analysis of rich graves from Late Roman Iron Age on Eastern Zealand, Denmark*. Studier i astronomi, nyere tid, arkæologi 2. Tåstrup, Kroppedal Museum, s. 193–211.

Ericson Borggren, T. 1996. *En mesolitisk boplats och ett romerskt järnåldersgravfält. Skåne, Strövelstorps socken, kv Bandyklubban och Skridskon. RAÄ 45. Arkeologisk förundersökning 1994 och antikvarisk kontroll 1995*. UV Syd rapport 1996:77. Lund.

Ethelberg, P. et al. 2000. *Skovgårde. Ein Bestattungsplatz mit reichen Frauengrä-*

bern des 3. Jhs. N.Chr. auf Seeland. Nordiske Fortidsminder Serie Bin quarto, 19. København, Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.
Ethelberg, P. 2009. Die Kämme. . Lund Hansen, U. & Boye, L. (red.) *Wealth and prestige: an analysis of rich graves from Late Roman Iron Age on Eastern Zealand, Denmark*. Studier i astronomi, nyere tid, arkæologi 2. Tåstrup, Kroppedal Museum, s. 153–165.
Hansen, F. 1936. *Hammarsnäs, Halör*. Lund, Gleerupska universitetsbokhandeln.
Høg, M. 2004. *Bygherrerapport för arkæologisk udgravning af gravplads fra 300-tallet. Sandvejen 27, Vindinge*. Roskilde.
Keyser, R. 1837. Beskrivelse over tvende fund paa Ringerige i Norge af oldsager fra hendenskabets sidste periode. Fund i en höi ved gaarden Sætrang i Haug sogn, Norderhaug præstegjæld. *Annaler for nordisk oldkyndighed og historie 1836–1837*, s. 151–159.
Larsson, L. 2013. Rich women and poor men. Analyses of a cemetery at Önsvala in the hinterland of Uppåkra. Hårdh, B. & Larsson, L. (red.) *Folk, fä och fynd*. Uppåkrastudier 12. Lund, Institutionen för arkeologi och antikens historia, s. 133–161.
Lind, B. 2010. Glas- og ravperler. Rasmussen, B. M., Lind, B., Armfelt, W. & Klindt-Jensen, O. 2010. *Slusegårdgravpladsen 5. Fundoversigt og genstandstyper*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 14,5. Højbjerg, Jysk Arkæologisk Selskab, s. 175–220.
Lund Hansen, U. 1987. *Römischer Import im Norden. Warenaustausch zwischen dem Römischen Reich und dem freien Germanien*. Nordiske Fortidsminder, serie B in quarto, bind 10. København, Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.
Lund Hansen, U. & Boye, L. (red.) 2009. *Wealth and prestige: an analysis of rich graves from Late Roman Iron Age on Eastern Zealand, Denmark*. Studier i astronomi, nyere tid, arkæologi 2. Kroppedal.
Lundqvist, K. 2018. Pärlgravarna från ESS-gravfältet. *ALE* 4, s. 14–25.
Lundqvist, K. 2020. Glass and Amber Beads from the Late Roman Iron Age in Scania. *Lund Archaeological Review,* 24–25, s. 63–79.
Mailund Christensen, L. 2010. Kærup Nord – en gravplads fra yngre romersk jernalder ved Ringsted. *Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie* 2009. København, Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, s. 19–52.
Nagmér, R. B. 1988. *Uppåkra 9:1, fornl. 22–24 samt 174, Uppåkra sn., Skåne*. UV Syd rapport. Lund.
Olldag, I. E. 1994. Glasperler i danske fund fra romersk jernalder. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1992. København, Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab, s. 193–280.
Przybyła, M. J. 2018a. *Pressblechverzierte spätkaiserzeitliche Trachtbestandteile in Südskandinavien*. Nordiske Forntidsminder Serie B 28. København, Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.
Przybyła, M. J. 2018b. *Dress diversity as a source for studies on interregional con-*

nections : regional and chronological diversity of simple variants of fibulae with a high catch-plate from Northern Europe. Bonner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichtlichen Archäologie 20. Bonn, Vor- und Frühgeschichtliche Archäologie, Rheinische Friedrich-Willhelms-Universtät.

Rasmussen, B. M., Lind, B., Armfelt, W. & Klindt-Jensen, O. 2010. *Slusegårdgravpladsen 5. Fundoversigt og genstandstyper*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 14,5. Højbjerg, Jysk Arkæologisk Selskab.

Rudebeck, E. & Ödman, C. 2000. *Kristineberg. En gravplats under 4500 år*. Malmöfynd 7. Malmö, Stadsantikvariska avdelningen Kultur Malmö.

Stjernquist, B. 2002. Om rika kvinnogravar från senromersk järnålder i Sydsverige. Pind, J., Nørgård Jørgensen, A., Jørgensen, L., Rindel, P. O., & Ilkjær, J. (red). *Drik – og du vil leve skønt. Festskrift till Ulla Lund Hansen på 60-årsdagen 18 august 2002*. Publications from the National Museum, 7. Copenhagen, National Museum, s. 245–254.

Strömberg, M. 1975. *Studien zu einem Gräberfeld in Löderup. Grabsitte – Kontinuität – Sozialstruktur*. Acta Archaeologica Lundensia, series in 8° 10. Lund, Liber Läromedel/Gleerup.

Tempelmann-Mączyńska, M. 1985. *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*. Römisch-germanische Forschungen, 43. Mainz am Rhein, Zabern.

Thomsen, P. O. 2002. Produktion af glasperler i det frie Germanien i yngre romersk jernalder – indikationer fra Lundeborg på Sydøstfyn. Pind, J., Nørgård Jørgensen, A., Jørgensen, L., Rindel, P. O., & Ilkjær, J. (red). *Drik – og du vil leve skønt. Festskrift till Ulla Lund Hansen på 60-årsdagen 18 august 2002*. Publications from the National Museum, 7. Copenhagen, National Museum, s. 159–164.

Vifot, B. M. 1937. Redogörelse för undersökning av ett gravfält från järnåldern i Källby, Lunds landsförsamling, Skåne. Opublicerd rapport i LUHM:s arkiv.

Råhlander, M. personlig kommunikation maj 2020.

Universitetsmuseenes fotoportal, unimus.no [webbplatsen nedlagd 2020]

Gravlokaler nämnda i artikeln

Sverige

Hammarsnäs, Stora Hammar sn, SHM 21706:43 (grav 87) (Hansen 1936)

Hjärup, Uppåkra sn, LUHM 30736 (Arcini & Runcis 1998)

Hörte (Dybeck), Östra Vemmenhög sn, LUHM 27995 (Larsson 2003; Stjernquist 2002)

Kabbarp, Tottarp sn, SHM 11392 (rapport finns ej)

Kristineberg, Oxie sn, MHM 6021 (Rudebeck & Ödman 2000)

Kv Bandyklubban och skridskon, Strövelstorp sn, LUHM 30544 (Ericson Borggren 1996)

Kyrkobyn, Görslöv sn, LUHM 3366 (Bruzelius 1857)
Källby, Lunds stad, LUHM 28430 (Vifot 1937)
Lilla Uppåkra, Uppåkra sn, LUHM 3055 (Bring & Lindfors 1848)
Löderup, Löderup sn, LUHM 32125 (Srömberg 1975)
Skärje, Skee sn, SHM 16808:A (rapport finns ej)
Uppåkra RAÄ 23, LUHM 30001 (Nagmér 1988)
Vellinge, Vellinge sn, LUHM 19356 (rapport finns ej)
Ytter Restad, Hålta sn, GAM 7020; GAM 7021 (Brorsson & Lönn 2015)
Önsvala, Nevishög sn, LUHM 30597 (Larsson 2013)
Östra Odarslöv (ESS), Odarslöv sn, LUHM 32364 (Brink & Larsson 2017; Lundqvist 2018)

Norge
Sætrang, Kulturhistorisk Museum UiO, C623 (Keyser 1837)
Gjerde, Ålesund, Universitetsmuseet i Bergen, B11594

Danmark
Kærup Nord (Mailund Christensen 2010)
Kragehave ødetofter (Lund Hansen & Boye 2009)
Vindinge (Høg 2004)

ACTA ARCHAEOLOGICA LUNDENSIA

SERIES ALTERA IN 8°

1. ERIK CINTHIO, *Lunds domkyrka under romansk tid*. 1957.
2. MATS P. MALMER, *Jungneolitisiche Studien*. 1962.
3. MATS P. MALMER, *Metodproblem inom järnålderns konsthistoria*. 1963.
4. BRITAS MALMER, *Nordiska mynt före år 1000*. 1966.
5. EGON THUN, *Medieval Tommarp*. 1967.
6. GAD RAUSING, *The Bow*. 1967
7. MÄRTA STRÖMBERG, *Der Dolmen Trollasten in St. Köpinge, Schonen*. 1968.
8. BERTA STJERNQUIST, *Beiträge zum Studium von bronzezeitlichen Siedlungen*. 1969.
9. MÄRTA STRÖMBERG, *Die Megalithgräber von Hagestad*. 1971.
10. MÄRTA STRÖMBERG, *Studien zu einem Gräberfeld in Löderup*. 1975.
11. RIKARD HOLMBERG, *Den skånska öresundskustens medeltid*. 1977.
12. LARS LARSSON, *Ageröd V. An Atlantic Bog Site in Central Scania*. 1983.
13. ANDERS ANDRÉN, *Den urbana scenen. Städer och samhälle i det medeltida Danmark*. 1985.
14. INGER HÅKANSSON, *Skånes gravfynd från äldre bronsålder som källa till studiet av social struktur*. 1985.
15. ELISABETH HERNER, *Profession med tradition. Teknisk-kvalitativ analys av den äldre bronsålderns spiralornamentik, dess central- och lokalproduktion*. 1987.
16. *Trade and Exchange in Prehistory. Studies in honour of Berta Stjernquist*. 1988
17. BOZENA WYSZOMIRSKA, *Ekonomisk stabilitet vid kusten. Nymölla III. En tidigneolitisk bosättning med fångstekonomi i nordöstra Skåne*. 1988.
18. MATS G. LARSSON, *Runstenar och utlandsfärder. Aspekter på det senvikingatida samhället med utgångspunkt i de fasta fornlämningarna*. 1990.
19. TOVE HJØRUNGDAL, *Det skjulte kjønn. Patriarkal tradisjon og feministisk visjon i arkeologien belyst med fokus på en jernalderkonekst*. 1991.
20. *Regions and Reflections. In Honour of Märta Strömberg*. 1991.
21. JOHN TROENG, *Worldwide chronology of fifty-three prehistoric innovations*. 1993.
22. ANNE CARLIE, *På arkeologins bakgård. En bebyggelsearkeologisk undersökning i norra Skånes inland baserad på synliga gravar*. 1994.
23. PER KARSTEN, *Att kasta yxan i sjön. En studie över rituell tradition och förändring utifrån skånska neolitiska offerfynd*. 1994.

24. *The earliest settlement of Scandinavia and its relationship with neighbouring areas*. L. Larsson (ed.). 1995.
25. BIRGITTA HÅRDH, *Silver in the Viking Age. A Regional-Economic Study*. 1996.
26. MATS G LARSSON, *Från stormannagård till Bondby. En studie av mellansvensk bebyggelseutveckling från äldre järnålder till medeltid*. 1997.
27. MÄRIT GAIMSTER, *Vendel period bracteates on Gotland. On the significance of Germanic art*. 1998.
28. *Centrala platser – centrala frågor. Samhällsstrukturen under järnåldern*. B. Hårdh & L. Larsson (red.). 1998.
29. LENNART CARLIE, *Bebyggelsens mångfald. En studie av södra Hallands järnåldersgårdar baserad på arkeologiska och historiska källor*. 1999.
30. *Fynden i centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra*. B. Hårdh (red.).1999.
31. *Form, Function & Context. Material Culture Studies in Scandinavian Archaeology*. 2000.
32. ELISABETH RUDEBECK, *Tilling Nature – Harvesting Culture. Exploring Images of the Human Being in the Transition to Agriculture*. 2000.
33. BO KNARRSTRÖM, *Flinta i sydvästra Skåne. En diakron studie av råmaterial, produktion och funktion med fokus på boplatsteknologi och metalltida flintutnyttande*. 2000.
34. *Uppåkra. Centrum och sammanhang*. B. Hårdh (red.). 2001.
35. PÅVEL NICKLASSON, *Strävsamma bönder och sturska stormän. Stafsinge och Halland från bronsålder till medeltid*. 2001.
36. *Uppåkra. Centrum i analys och rapport*. L. Larsson (red.). 2001.
37. *Bilder av bronsåldern. Ett seminarium om forntida kommunikation*. J. Goldhahn (red.). 2001.
38. BERTIL HELGESSON, *Järnålderns Skåne. Samhälle, centra och regioner*. 2002.
39. *Central Places in the Migration and Merovingian Periods. Papers from the 52nd Sachsensymposium*. B. Hårdh & L. Larsson (eds.). 2002.
40. *Centrality – Regionality. The Social Structure of Southern Sweden During the Iron Age*. B. Hårdh & L. Larsson (eds.). 2003.
41. *Landskapsarkeologi och tidig medeltid. Några exempel från södra Sverige*. M. Anglert & J. Thomasson (red.). 2003.
42. MAGNUS ANDERSSON, *Skapa plats i landskapet. Tidig- och mellanneolitiska samhällen utmed två västskånska dalgångar*. 2003.
43. FREDRIK SVANBERG, *Decolonizing the Viking Age I*. 2003.

44. BJÖRN NILSSON, *Tingens och tankarnas landskap. Försök i naturumgängets arkeologi med exempel ur Blekinges och Smålands förflutna*. 2003.
45. *Fler fynd i centrum. Materialstudier i och kring Uppåkra*. B. Hårdh (red.). 2003.
46. LIV NILSSON, *Embodied Rituals & Ritualized bodies. Tracing Ritual Practices in Late Mesolithic Burials*. 2003.
47. ANNA GRÖHN, *Positioning the Bronze Age. In Social Theory and Research Context. 2004.*
48. *Continuity for Centuries. A Ceremonial Building and Its Context at Uppåkra, Southern Sweden*. L. Larsson (red.). 2004.
49. PETER SKOGLUND, Vardagens landskap. Lokala perspektiv på bronsålderns materiella kultur. 2005.
50. PÅVEL NICKLASSON, *En vit fläck på kartan. Norra Småland under bronsålder och järnålder*. 2005.
51. OLA MAGNELL, *Tracking wild Boar and Hunters. Osteology of Wild Boar in Mesolithic South Scandinavia*. 2005.
52. LARS LARSSON & ILGA ZAGORSKA, *Back to the Origin. New Research in the Mesolithic-Neolithic Zvejneki Cemetery and Environment, Northern Latvia*. 2006.
53. *Arkeologi och identitet*. B. Petersson & P. Skoglund (red.). 2008.
54. TOM CARLSSON, *Mesolitiska möten. Strandvägen, en senmesolitisk boplats vid Motala ström*. 2007.
55. TOM CARLSSON, *Where the River Bends. Under the Boughs of Trees. Strandvägen – a Late Mesolithic Settlement in Eastern Middle Sweden*. 2007.
56. MIKAEL DAHLGREN, *Stilla flyter Maas. Senromersk strategi och logistik i den arkeologiska rekonstruktionen*. 2008.
57. PÅVEL NICKLASSON, *Det lilla landet Vista*. 2008.
58. *Arkeologi och samhälle*. Petersson, Bodil, (red.). 2009
59. KRISTINA JENNBERT, *Kullabergs grottor. Mellan istid och nutid, mellan humaniora och naturvetenskap*. 2009.
60. FREDRIK EKENGREN & LIV NILSSON STUTZ, *I tillvarons gränsland. Perspektiv på kroppen mellan liv och död*. 2009.
61. *Från romartida skalpeller till senvikingatida urnesspännen. Nya materialstudier från Uppåkra*. B. Hårdh (red.). 2010.
62. *Experimental Archaeology. Between Enlightenment and Experience.* B. Petersson & L. E. Narmo (red.). 2011.
63. ULLA ISABEL ZAGAL-MACH WOLFE, *Grasping technology, assessing craft. Developing a research method for the study of craft-tradition*. 2013.
64. *Folk, fä och fynd.* B. Hårdh & L. Larsson (red.). 2013.

65. *Neolithic diversities. Perspectives from a conference in Lund, Sweden*. K. Brink, S. Hydén, K. Jennbert, L. Larsson & D. Olausson (red.). 2015.
66. KATARINA BOTWID, *The artisanal perspective in action. An archaeology in practice*. 2016.
67. BIRGITTA HÅRDH, *The Perm'/Glazov rings. Contacts and economy in the Viking Age between Russia and the Baltic Region*. 2016.
68. HELENE WILHELMSON, *Perspectives from a human-centered archaeology. Iron Age people and society on Öland*. 2017.
69. STELLA MACHERIDIS, *Waste management, animals and society. A social zooarchaeological study of Bronze Age Asine*. 2018.
70. ADAM BOETHIUS, *Fishing for ways to thrive. Integrating zooarchaeology to understand subsistence strategies and their implications among Early and Middle Mesolithic southern Scandinavian foragers*. 2018.
71. ANNA TORNBERG, *Health, cattle and ploughs. Bioarchaeological consequences of the Secondary Products Revolution in southern Sweden, 2300–1100 BCE*. 2018.
72. *Bygd, by och bostad runt Uppåkra. Landskapet med sin centralplats*. M. Roslund (red.). 2021.